T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ANABİLİM DALI

SANAYİ-İ NEFÎSE MEKTEBİ'NİN KURULUŞU VE TÜRK EĞİTİM TARİHİNDEKİ YERİ

(Doktora Tezi)

Danışman: **Prof. Dr. Ali İhsan GENCER**

Hazırlayan: **Fatma ÜREKLİ**

7394

İstanbul 1997

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER II
ÖNSÖZ IV
KISALTMALAR X
GİRİŞ
Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nin Kuruluşuna Kadar Türk Eğitim Tarihi ve Asâr-ı Atika 1

I. BÖLÜM

SANÂYİ-İ NEFÎSE MEKTEBİ'NİN KURULUŞUNDAN ÖNCEKİ DURUM VE YAPILAN İLK FAÂLİYETLER 36-100
A. Sanayi-i Nefise veya Fünun-ı Nefise (Güzel Sanatlar) Eğitimi İçin Yapılan Girişimler 36
1- Güzel Sanatlar Alanında Okul Kurulması İçin Matbuatta ÇıkanYazılar 43
2- Resim Sergileri 55
3- Özel Resim Akademisinin Kuruluşu 61
4- Fenn-i Resim ve Mimârî Mektebi Açılması 68
B. Sanâyi-i Hasene ve Fünûn-ı Âliye Mektebi Kuruluş Teşebbüsü 75
1- Mektebin Teşkîline İlişkin Yapılan Faâliyetler 75
2- Mekteb Nizamnâmesi 79
a) Öğrenci Kayıt - Kabul İşlemleri 80
b) Bölümler ve Dersler 83
c) Disiplin, Ceza ve Mükâfat Usulleri 91
d) İdâri Yapılanma 96
3- Sanâyi-i Hasene ve Fünûn-ı Âliye Mektebi'nin Faaliyete Geçememesinin Sebepleri 99

II. BÖLÜM

SANÂYİ-İ NEFÎSE MEKTEBİ'NİN KURULUŞU 101-146
A. Kuruluş Gerekçesi ve Talimatnâmesi 104
1- Kuruluş Gerekçesi 104
2- Kuruluş Talimatnâmesi, Prensipler 110
a) Öğrenci Kayıt - Kabulü 111
b) Öğretim ve İmtihan Usulleri 112
c) Resim ve Oymacılık Müzesi ile Millî Sanat Müzesi Tasarıları 115
d) İdârî Yapılanma 120
B. Sait ve Münif Paşalar ile Osman Hamdi Bey'in Çabaları 122
1- Sait Paşa ve Münif Paşa'nın Çabaları 122
2- Osman Hamdi Bey'in Gayretleri 127
C. Mektebin Açılışı 139
1- Binası 139
2- Açılışı ve Matbuattaki Yansımaları 141

III. BÖLÜM

SANÂYİ-İ NEFÎSE MEKTEBİ'NİN EĞİTİM-ÖĞRETİM SİSTEMİ (1882-1910) 147-240
A. Faaliyete Geçen İlk Bölümleri, Öğretim ve İdarî Kadroları 147
B. Mektebin Ticâret Nezâreti'nden Ayrılarak Maârif Nezâreti'ne Bağlanması 150
C. Hakkâklık Bölümünün Açılması 152
D. Yurtdışına Talebe Gönderilmesi 157
E. Osman Hamdi Bey Dönemi (1882- 1910) Eğitim - Öğretim Faâliyetleri 166
1- Öğrenci, Öğretici ve İdârî Kadrolar 166
2- Mezuniyet ve Taltif 207
3- Ek Bina Yapımı, Onarımı ve Sigortalama 219
4- Osman Hamdi Bey'in Ölümü 231
5- Osman Hamdi Bey Döneminin Değerlendirilmesi 234

IV. BÖLÜM

SANAYİ-İ NEFİSE MEKTEBİ'NİN OSMAN HAMDİ BEY'DEN SONRAKİ DURUMU VE ISLAHAT TEŞEBBÜSLERİ 241-277
A. Mektep Müdürü Olarak Atanan Halil Ethem Bey ve Diğer Müdürler 241
B. İnas Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nin Kurulması 245
C. Mektepte Müstakil Müdüriyet Sistemine Geçiş 249
D. 1910-1924 Dönemi İdârî Yapı ve Eğitim - Öğretim Faâliyetleri 250
1- Ders Proğramlarındaki Yenilikler 250
2- Savaş Dönemi Sıkıntıları 255
3- Nişanlar ve Madalyalar 261
4- Âsar-ı Nakşiye Müzesi 263
E. 1924- 1928 Yılları Arasında Eğitim - Öğretim Faaliyetleri ve *Güzel Sanatlar Akademisi* Adını Alması 272

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 278
EKLER 283
BİBLİYOĞRAFYA 314

ÖNSÖZ

Bir memleketin kültür ve sanatı, o ülkenin, asli kuvvetini ve gerçek servetini gösterir. Bunlar olmadıkça, bir milletin tarihinin; daha sonraki nesillere intikali mümkün değildir. Çünkü, bir millet kendi binaları ve eserleriyle mevcudiyetini isbat eder. Bunlara sürekli sahip çıkılabilmesi ise, bilgili kültürlü, sağlıklı nesiller yetiştiren eğitim-öğretim kurumları sayesinde gerçekleşir.

Değişik medeniyetleri bünyesinde barındıran Osmanlı devleti, yeraltı ve yerüstü tarihi eserler bakımından oldukça zengindir. Milli sanatımız, kullanmaya mahsus binlerce eşyada ve binalarda kendini gösterir. Bunları meydana getiren sanatkârların sanat görüş ve kabiliyetleri de mevcut eserlerde açıkca hissedilir. Ne yazık ki bazı dönemlerde ihmalkârlık, bilgisizlik gibi çeşitli sebepler bu tarihi hazinenin bilinmemesine, tahrip edilmesine veya yabancı devlet müzelerine kadar götürülmesine yol açmıştır.

Eski tarihi eserlerin artık vücuda getirilemiyeceği XIX. yüzyıl başlarında iyice anlaşılmaya başlanmış olup, sanatın ülkede ihyâsı için kısa zamanda bütün imkânların kullanılması zarureti ortaya çıkmıştır. Çünkü, eski sanatı muhafaza imkânsızlığı ve güzellik zevkini geliştirip yaygınlaştıracak müesseselerin bulunmayışından dolayı sanatta incelik zevki gittikçe bozulmaya yüz tutmuştur.

İlk önce, eski eserlerin devlet elinde kalmasının sağlanmasına çalışılmış, bu amaçla bazı kurumlar açılmış ve konu ile ilgili birtakım kararlar alınıp yürürlüğe konulmasıyla önemli gelişmeler sağlanmıştır. Bu adımların atılmasında, yurt içinde ve yurt dışında meselelere vâkıf olup yakından ilgilenen sanat erbabı ile devlet büyüklerinin fikirleri olumlu rol oynamıştır.

Bu noktalardan hareket ederek, Türkiye'nin en eski ve devamlılık arzeden ilk Güzel Sanatlar Okulu'nun kurulmasına zemin hazırlayan unsurlar, açılıştan sonraki eğitim-öğretim faaliyetleri ve diğer gelişmeler çalışmamızın ana çerçevesini teşkil etmektedir. Plânımızdan da anlaşılacağı üzere, bütün bu konuların daha iyi kavranmasına yardımcı olacağı düşüncesiyle, ilk önce Osmanlı Devleti'nin son dönem eğitim sistemine kısaca değinip, "âsâr-ı atika"ya ve bu eşsiz hazinenin ne durumda olduğuna girişte kısaca temas ettik. Maksadımız sanat ve sanatçıya bakmaktan ziyâde, sanatı icrâ edecek insanların yetişmesini sağlayacak bir müessesenin kurulması ve gelişmesi üzerinde durulması olmuştur. Bu noktadan hareket ederek çalışmamızı dört ana bölümde tertipleyip, araştırmaya gayret ettik.

Birinci bölümde; Güzel sanatlar alanında tekâmülün bir okul kurulması ile mümkün olabileceği, tertip edilen sergiler, yerli ve yabancı matbuatda bunlarla ilgili makalelerin yayınlanmasının güzel sanatlara karşı sevgi beslenmesine katkısı hususlarına değinilmiştir. Daha sonra, özel olarak veya devlet eliyle bu işin eğitimini yapacak okulların kurulması ve sanatkâr yetiştirme gayretleri üzerinde durulmuştur. Bütün bu teşebbüs ve hazırlıkların Sanayi-i Nefîse Mekteb-i Âlisi'nin teşkiline ne şekilde katkı sağlamış olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Şüphesiz bu adımlar memleketde hakiki manadâ güzel sanatlar öğretimi yapacak bir okulun kurulmasına varacak ortamı hazırlayan basamaklardır. Çünkü, bütün bu gayretler ve faaliyetler neticesinde, fiiliyat ve tatbikat sahasına çıkılmış, Sanayi-i Nefîse Mekteb-i Âlisi'nin tesisi için büyük mesafe alınmıştır.

İkinci bölümde; Mektebin kuruluş gerekçesi ve talimatnâmesi tahlil edilerek, bu müessesenin kurulmasında katkıları olan şahıslardan da bahsedilmiştir. Ayrıca, ilk idâri ve öğretim kadrosunun teşkili ile öğrencilerin iştirakine değinilmiştir.

Üçüncü bölümde ise; eğitim-öğretim sisteminin işleyişi ve bu sistemde etkili olan unsurlar, okulun statüsü, binası ve ders programlarında meydana gelen değişiklik ve düzenlemeler ele alınmıştır. Bununla beraber, yapılan değişiklik ve bilinen gelişmelerden ziyâde bunların sebep ve gerekçelerini araştırmayı hedefleyip ve bu konudaki sorulara cevap bulmaya çalışılmıştır. Yeni kurulacak olan bir müessese için Osmanlı merkez idâresi içindeki bürokrasinin daha iyi anlaşılması ve konuların kavranabilmesi bakımından bazı yazışmaların seyrini gün be gün vermeye gayret ettik. Bilhassa, XIX. asrın sonları ve XX. asrın başlarında sıkça kullanılan Rumi tarihlerin okuyucuyu herhangi bir yanlışlığa götürmemesi için yanlarında Hicri ve Milâdi tarihleri de belirtilmiştir. Mektebin, eğitim-öğretim faaliyetlerinin daha iyi değerlendirilebilmesi için, her yıl düzenlenen sergilere de geniş yer verdik. Bu arada üstün başarı kazanan ve dereceye giren öğrencileri de listeler halinde gösterilmiştir.

Dördüncü bölümde; eğitim-öğretim programlarındaki değişiklikler gösterilmiş, önceki dönemlere göre, mektebin genel durumu değerlendirilmiş ve teşkilâtında yapılan ıslâhatlardan bahsedilmiştir. Yapılan bu ıslâhatların mektebin bünyesinde olumlu gelişmeler meydana getirip getirmediği münakaşa edilmiştir. Savaş döneminde yaşanan sıkıntılara rağmen mektebin ayakta kalması için verilen mücadele vurgulanmıştır. Çalışmamızı, 1928 yılı faaliyetleriyle sınırlandırmamızın sebebi ise, bu tarihten itibaren mektebin, Güzel Sanatlar Akademisi adıyla devam etmesi ve sonraki döneminin değerlendirilmesi ayrı bir araştırma konusu olabilecek hacimde olmasıdır.

Biz bu araştırmamızda konuyu baştan sona incelerken kronolojik sıra takip edip, Mekteble ilgili her türlü faaliyet ve kararlar için Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgeleri esas aldık. Yani, devletin resmi kayıtlarına dayandırmayı hedefledim ve bunda da başarılı olduğum

kanaatindeyim. Konu hakkındaki her türlü belge, bilgi ve malzemeyi toplayıp tasnif edip konular işlenirken kullanmak için; hangi tür evrakın ne gibi işlemler gördüğü, suretlerinin hangi tasniflerde olabileceği vb. gibi konulara, fakülteyi bitirdikten sonra üç yıl görevli olarak çalıştığım - ikinci bir eğitim kurumum olarak kabul ettiğim- Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne de vâkıf olmam münasebetiyle avantajlı oldum. Ama, bazen bu durumum ziyâdesiyle titiz davranmama da sebep olması hasebiyle tezimde yer veremediğim teferruata kaçtığımın sonradan farkına vardım. Bunun yanında, dönemin yerli ve yabancı basınında yer alan konu ile ilgili bilgilere de yer verdik. Devletin resmi yayınlarından adeta istatistik hüviyeti taşıyan Düstûr ve Salnâmeler (maarif)'e de müracaat ettik. Ayrıca, birinci elden kaynak eser durumunda olan kitap ve makalelerden de faydalandık.

Arşivde Bâb-ı Âli Evrak Odası, Nezâret Devâir Gelen Giden Defterlerden Maarifle ilgili olanların hepsini inceledik, yeni tasnifi yapılmadığı için orijinal tasnifdeki bilgileri olduğu gibi kullandık. Burada konumuzla ilgili özet bilgilerin yanında bir kısmının umumi numaraları olmadığı için bazı belgelere ulaşamadık. Bu durumda, defterde mevcut bilgilerin karşısında yer alan evrakın gördüğü muameleleri de kaydederek, rumi ve hicri tarihleriyle beraber tezimizde yer verdik. Ayrıca, hacimli olan bu defterlere sayfa numaraları henüz verilmediği için biz de gösteremedik. Yalnız bilgiler kronolojik bir sıra takip ettiği için her iki tarih yardımı ve defter numarası ile kolaylıkla istenilen bilgiye ulaşılabileceğini burada belirtmek isteriz. Bazı önemli yerlerde hicri, rumi ve milâdi tarihleri bütünlüğü bozmayacak şekilde metin içerisinde verip, diğerlerini dipnotlarda göstermeye gayret ettik.

Titizlikle sürdürdüğümüz araştırmalarımıza rağmen, görülecek olan eksikliklerimizi tamamlayacak bazı vesikaların arşivde henüz tasnifi yapılmadığı için faydalanamadık. Bu guruba giren Maarif Nezareti

Vesikalarının bir bölümünden çok arzu etmemize rağmen yararlanamadık. Bu vesikalar, çok önceden Topkapı Sarayı Müzesi'nde bir odada istif iken, Sayın Prof. Mustafa Cezar tarafından konu ile ilgili olanların bir kısmı incelenmiş, belgenin arkasına numara verilmek suretiyle fotokopileri alınarak neşredilmiştir. Maarif Nezareti Vesikaları bir süre sonra Ankara'ya Milli Eğitim Bakanlığı Arşivi'ne, oradan da Cumhuriyet Arşivi'ne, 1996 yılında ise İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne nakledilmiş, tasnifine yeni başlanmıştır.

Konumuzla ilgili Maarif Nezareti belgelerinin bir kısmını neşretmek suretiyle, istifade etmemize vesile olan ve çalışmamızın başından itibaren "Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Bey" adlı eserini rehber edindiğimiz hocamız Prof. Mustafa Cezar'a teşekkürlerimi ifâde etmek isterim.

Güzel Sanatlar Akademisi binasının 1948 yılında bir yangına marûz kalarak, Kütüphanede mevcut bütün eser ve dökümanların yanmasından dolayı, burada araştırmamıza ışık tutabilecek, müracaat edebileceğimiz bir belge ya da bilgiye rastlayamadık.

Nihayet, uzun ve yorucu mesâinin mahsûlü olan bu doktora tezi ile ortaya konan tesbitlerin ve elde edilen neticelerin, dönemin eğitim sistemini aydınlatması, dolayısiyle ileride yapılacak daha geniş boyutta araştırmalara zemin hazırlaması ümidi, bizim için en büyük teselli vesilesi olacaktır.

Çalışmalarım esnasında her türlü yardımlarını esirgemeyen ve tezimi yöneten muhterem hocam Prof.Dr. Ali İhsan Gencer'e teşekkürü bir borç bilirim. Teşvik ve tavsiyeleri ile çalışmalarıma destek veren hocam Prof.Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'na, özel arşivinden istifade etmeme müsade eden Sayın Taha Toros Bey'e, çalışmalarımda ecnebi ve gayr-i müslim isimlerin okunmasında yardımcı olan Emekli Hakim Sayın Hüseyin Yörük Bey'e teşekkürü mutlu bir vazife addederim. Ayrıca,

araştırmalarım esnasında, sabırla gerekli kolaylığı gösteren Başbakanlık Osmanlı Arşivi mensuplarına ve yardımlarını gördüğüm arkadaşlarıma şükranlarımı ifâde etmek isterim.

Fatma Ürekli

KISALTMALAR

BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BEO	Bâb-ı Âli Evrak Odası
bkz	bakınız
BTTD	Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
çev	çeviren
DH. KMS	Dahiliye Nezâreti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
DUİT	Dosya Usûlü İrâdeler Tasnifi
H.	Hicrî
haz.	hazırlayan
İ A	İslâm Ansiklopedisi
İ. Dah.	İrâde Dahiliye
İ. Har.	İrâde Hariciye
İ. MM	İrâde Meclis-i Mahsus
İ. ŞD	İrâde Şûrâ-yı Devlet
İ. MV	İrâde Meclis-i Valâ
M.	Milâdi
MV	Meclis-i Vükelâ Mazbatası
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
NDGGD	Nezâret ve Devâir Gelen-Giden Defterleri
nr.	numara
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
R.	Rumî
s.	sahife
ts.	tarihsiz

TD	Tarih Dergisi
TTEM	Türk Tarihi Encümeni Mecmuası
vd.	ve devamı
Y.A.Hus	Yıldız Sadâret Husûsî Marûzât Evrakı
Y.A.Res	Yıldız Sâdâret Resmî Marûzât Evrakı
yay.	yayınlayan
YEE	Yıldız Esas Evrakı
Y. Mtv.	Yıldız Mütenevvi Marûzât Evrakı

GİRİŞ

Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Kuruluşuna Kadar Türk Eğitim Tarihi Ve Âsâr-ı Atika

Bütün islâm dünyasında olduğu gibi, Osmanlılarda da eğitim ve öğretim büyük ölçüde medreselere dayanıyordu. Ancak medreselerin dışında bazı eğitim kurumları da mevcuttu.

XIX. Yüzyılın başlarına kadar Osmanlı Devleti'nin eğitim kurumlarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Yüksek öğretim kurumu olan medreseler ve onların küçük bir organı sayılan ilkokul seviyesindeki Sıbyan mektepleri ile Topkapı Sarayı içerisinde bulunan Enderun Mektebi, son zamanlarda açılmış olan Mühendishane-i Bahr-i Hümâyûn, Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn, Mekteb-i Tıbbiye ve Mekteb-i Harbiye gibi birkaç meslek mekteplerinden ibarettir. Müslümanlara ait bu mekteplerin yanında bir de gayr-ı müslimlere ait mektepler (Bulgar, Rum, Ermeni, Yahudi, Sırp gibi çeşitli cemaatlerin mektepleri) de mevcuttu. Bütün bu mektepler birbirinden metod, felsefe ve dinî-siyasî yönden ayrı idiler. Yani eğitim sistemi ve müesseselerinde bir bütünlük sağlanamamaktaydı[1].

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren Tanzimata kadar eğitim ve öğretim kurumlarının temelini teşkil eden medreseler, sivil ve askeri alanda toplumun istediği idârecileri, hâkimleri, mütehassısları yetiştirmek suretiyle memlekete çok önemli hizmetler vermiştir. Osmanlıların ilk meşhur

---

1 Sadrettin Celâl Antel, "Tanzimat Maârifi", *Tanzimat* I, İstanbul 1940, s. 441; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, İstanbul 1980, s. 13.

medresesi, İznik'teki Orhan Gazi medresesi olup, Bursa Medresesi, İstanbul'daki Fatih ve Süleymaniye Medreseleri de bunları takip eder[2].

Osmanlı toplumun genel eğitimiyle uğraşan ve ilkokul seviyesindeki Sıbyan mektepleri her köy ve mahallede bulunmaktaydı. Buradaki eğitimin ve öğretimin esası dinin ve ahlâkın öğretilmesinden ibaretti. Medreseler ve Sıbyan mekteplerinin hemen hemen hepsi de vakfa bağlı olup dinî ve sosyal yönü ağır basan kurumlardı. Dolayısıyle devletin kontrolünden ve sorumluluğundan uzak müstakil öğretim müesseseleri idi. Bunların başlangıçta güçlü olmalarının nedenlerinden birincisi vakfa bağlı olması, ikincisi ise devletin dışında yani siyâsî otoritenin kontrolünden uzak bulunmalarından ileri geliyordu. Devletin güçlü, toplumun istikrarlı olduğu ve vakıfların gerçek görevini yerine getirdiği müddetçe, eğitim kuruluşları ilimle uğraşabilmişler ve Osmanlı toplumuna hizmet verebilmişlerdir[3].

Bu öğretim kurumlarına gösterilen titizliğe ve öneme rağmen XVI. yüzyılın sonlarından itibaren devletin zayıflamaya, sosyal ve ekonomik düzenin bozulmaya başlamasıyla -devletin diğer müesseselerinde olduğu gibi- medreseler de yavaş yavaş bozulmaya başlayarak aslî vazifesinden uzaklaşmıştır[4]. Vakıf müessesine yansıyan bozulmaya bağlı olarak eğitim ve öğretim sistemi çökmeye yüz tutmuştur. Bu yüzden medreseler de ilim yuvası olmaktan çıkarak birer maddî menfaat yuvasına dönüşmeye başlamıştır. Böyle olunca, vakfın kurucusu tarafından kabiliyete ve bilgiye bakılmaksızın aileden hısım ve akrabadan olan kimseler, medreselere

---

2 S. Celâl Antel, "Tanzimat Maârifi", s. 441; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri...*, s. 10; XV-XVI. asırlarda faaliyette bulunan medreselerin teşkilât ve tarihçeleri ile 16. asır sonlarına doğru medreselerin çöküş sebepleri ve bunları önleme tedbirleri ile ilgili geniş bilgi için (bkz. Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976); Ayrıca, ilk medresenin tesis edildiği Sultan Orhan devrinden başlayarak Sultan II. Murad devri sonuna kadar kurulmuş olan medreseler hakkında geniş bilgi için (bkz. Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984).

3 Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri ...*, s. 10.

4 S. Celâl Antel, "Tanzimat Maârifi", s. 441; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri...*, s. 11; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985'e)*, Ankara 1985, s. 55-56.

müderris veya hoca olarak tayin edilmeye çalışılmıştır. Nihayet medrese ilimle yani esas göreviyle uğraşmayarak siyasetle meşgul olmaya başlamış ve arkasından da siyaset medreseye girmiştir. Bu durum ise medreseye muhtariyetini kaybettirerek onu siyasetin emrine sokmuştur[5].

Kanûnî devrinden itibaren Tanzimat dönemine kadar geçen uzun bir süre içerisinde büyük bir tepkiye neden olacağı düşüncesiyle kendi haline bırakılmış ve bunlarda hiçbir ıslâhat yapılamamıştır. Artık her türlü yeni ve müsbet düşünceye kapılarını kapatarak ilim yanında yeni usûle göre öğretim yapan mekteplerin açılması mektep ve medrese ikiliğine yer vermiştir[6].

Medrese ve Sıbyan mektepleri dışında eğitim ve öğretim yapan devletin resmi mektebi olan Enderun Mektebi Topkapı Sarayı içerisinde idi. Buraya devşirme usûlü ile toplanmış Acemi oğlanlar kışlasından seçilen kafa ve vücutça mükemmel çocuklar alınır ve yüksek askerî ve mülkî mevkiler için, özel bir eğitimle yetiştirilirdi. Bu mektep disiplinli, öğretim seviyesi yüksek imtiyazlı bir mektepti[7].

XVIII. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan endüstriyel gelişme karşısında eski üstünlüğünü yitirip zayıflayan Osmanlı Devleti bu ters gidişi durdurabilmek için her alanda yeniliklere girişmek zorunluluğuyla karşı karşıya kaldı. Bu yenilik hareketleri de ilk önce askerî eğitim kuruluşlarında başladı. Böylece eğitim-öğretim işleri yavaş yavaş bir devlet politikası olmaya başladı. Bir yandan mevcut olanlarda yeni düzenlemeler yapılırken, diğer yandan da yeni eğitim kurumları teşkil edilmeye başlandı. Avrupa'dan ilham alınarak açılan ve Avrupa'nın çağdaş ilmini memleketimize sokmak

---

5 Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri* ..., s. 11-12.

6 M. şerafettin Yaltkaya, "Tanzimat'tan Evvel ve Sonra Medreseler", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 446; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri* ..., s. 11-12; Hüseyin Hatemi, "19. Yüzyılda Medreseler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1985, s. 502.

7 Osman Ergin, *Türk Maârif Tarihi*, 1, İstanbul 1977, s. 11; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri* ..., s. 12; Enderun mektebi hakkında tafsilatlı bilgi için (bkz. Ülker Akkutay, *Enderun Mektebi*, Ankara 1984).

için eğitim kuruluşları oluşturulmaya çalışıldı; 1773'de Mühendishane-i Bahrî-i Hümâyûn ve 1795'te Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn açılarak modern mekteplerin temeli atılmış oldu[8]. Tanzimat öncesi tıb alanında da önemli gelişmeler kaydedildi. Tıbbın modernleşmesi ve geliştirilmesi için bazı girişimlerde bulunuldu. 1805 yılında çıkartılıp yürürlüğe giren Bahriye Kanunnâmesi ile donanmaya daha ehliyetli kimselerin üstad hekim ve cerrah olarak tayin edilmesi kararlaştırıldı. 1806'da da yayınlanan bir fermanla Tıbhâne inşâ edildi. Burada sadece donanma için değil bütün memleket için hekim yetiştirilmesi padişahın emriydi. Tıb mektebinin çekirdeğini teşkil eden "Tersane tıbhânesi" ile uzun bir süre ilgisiz kalınmış, ancak II. Mahmut devrinde daha büyük adımlar atılarak Tıbhâne ve Cerrahhâne beraber açılmıştır[9]. 1834'te de Mekteb-i Harbiye tesis edilmiştir. Bu okullar sayesinde matematik ve tabiî ilimlerle tıp, gitgide daha modern bir şekilde devam etmiştir[10]. Bu mektepler toplumun çok küçük bir kesimine hizmet edebildiklerinden dolayı, henüz memlekette modern bir Maârif sisteminin yerleştiğinden bahsetmek pek doğru değildir. Bununla beraber modern eğitim ve öğretim kurumlarının temelini oluşturmaları bakımından Maârif tarihimizde önemli yer tutarlar. İlköğretimin mecburi olması prensibi yine II.Mahmud zamanında kabul edilmiş, Avrupa usulünde bir ilköğretim meydana getirme yolunda bazı teşebbüsler yapılmışsa da bu hususta önemli bir başarı elde edilememiştir[11].1838 yılında İstanbul'un çeşitli semtlerinde ortaokul seviyesinde Rüştiye Mektepleri açılmıştır. İlkokulu bitiren öğrencilerin

---

8 A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1970[3], s. 197; C. Yalçın Bilim, *Tanzimat Devri'nde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma (1839-1876)*, Eskişehir 1984, s. 12; Emre Dölen; "Mühendislik Eğitimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 2, (İstanbul 1985); s. 511-512; B. Kodaman-A. Saydam, "Tanzimat Devri Eğitim Sistemi", *150. Yılında Tanzimat*, (Ankara 1992), s. 476;Yalnız burada belirtmek gerekir ki, Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyûn'un açılışının bu saydığımız eserlerden farklı olarak, Kemal Beydilli tarafından 1776 tarihinde olduğu tesbit edilmiştir [*Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne,Mühendishâne Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)*, İstanbul 1995,s.23].

9 Ali ihsan Gencer, "İstanbul Tersanesinde açılan ilk tıb mektebi", *Tarih Dergisi*, XXXI, (İstanbul 1977), s. 302-303, 309; *Türk Denizcilik Araştırmaları Tarihi*, Türk Denizciler Sendikası yayınları, (İstanbul 1986), s. 55-56, 63.

10 Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri ...*, s. 21.

11 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, Ankara 1983[2], s. 159.

18 yaşına gelene kadar devam edebilecekleri Mekteb-i Ulûm-i Edebiyye (1839), ile devlet memurlarının yetiştirilmesi içinde Mekteb-i Maârif-i Adliyye (1838) kuruldu. Üç yıl öğretim süresi olan bu okulun açılışından önce Bab-ı Âli ve Defterdârlık dairelerinde ise başlayanların da derslere devamı sağlandı. Sonraki yıllarda bilhassa rüşdiyelerin gelişmesi ile birlikte bu okulların ihtiyaca kâfi gelmediği görülünce, adı Mekteb-i Aklâm'a dönüştürüldü ve rüşdiye sonrasında bir yıllık öğretim yapması kabul edildi (1862). Fakat bir sene sonra üç yıla çıkarılarak devlet dairelerine ara eleman yetiştirilen bir okul haline getirildi ve bu okulun adı da Mahrec-i Aklâm'a çevrildi[12].

II. Mahmut'un modern eğitim-öğretim kurumlarının teşkilinde kendisinden öncekilere nazaran daha şuurlu ve şumüllü faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir. Yapmış olduğu reformların kendisinden sonra da devam etmesinin ancak bu reformların önemini kavrayan genç nesilin yetiştirilmesi ile mümkün olabileceğine inanmakta idi. Bu yüzden Maârife önem vererek çeşitli okullar tesis eden padişah, Avrupa'ya çok sayıda öğrenci de göndermiştir[13].

3 Kasım 1839'da ilân edilen Tanzimat Fermanı (okunduğu yere izafetle Gülhane Hatt-ı Hümayûnu) ile çeşitli iç ve dış meselelerle gittikçe güçsüzleşen devletin eski kuvvet ve kudretine kavuşturulması için ıslâhata temel olacak bazı kararlar alınmaktaydı. Bilindiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu geniş hudutları içinde kuvvetli ve muntazam bir devlet kadrosu göstermekten uzak, her taraftan dağılmaya doğru gitmekteydi. Hiç ardı arkası kesilmeyen gaileler genellikle büyük buhranlara ve parçalanmalara neden olmaktaydı; imparatorluğu uzun yıllar meşgul eden;

---

12 Osman Ergin, *Türk Maârif Tarihi*, II, İstanbul 1977, s. 383, 386 vd.; Bayram Kodaman - Abdullah Saydam, "Tanzimat Devri ...", s. 491.

13 Mithat Sertoğlu, "Tanzimat'a Doğru", *Sultan II. Mahmut ve Reformları Semineri* (İstanbul 1990), s. 10.

kan ve ateş içinde bırakan *Rum fetreti* neticesinde ilk müstakil Balkan devleti teşekkül etmiştir. İşte Tanzimat ile, geçen felâketli asırların bıraktığı ve son zamanlarda çıkan buhranların pek ziyâde sarstığı yapısına muntazam bir devlet kadrosu vermek, Osmanlı saltanatını modern esaslara dayanan bir bir Avrupa devleti yapmak amaçlanmakta idi. Bir bakıma; Tanzimatı, yepyeni bir medeniyetle yükselen ve taarruza geçen Avrupa'nın karşısında, temel müesseseleri bozulmuş olan Osmanlı Devleti'nin yeniden teşkilâtlanma teşebbüsünün başlangıç safhası olarak da adlandırmak mümkün olmaktadır[14].

Tanzimat Fermanı'nda devletin ve memleketin idâresi için yeni kanunların konulması zarurî görülerek, bu kanunların esasları ise can emniyeti, ırz ve namus ile mülkiyetin korunması, verginin tayini, gereken askerin toplanması ve hizmet süresi noktalarında toplanır[15]. Görüldüğü gibi ilân edilen Tanzimat Fermanı'nda eğitimle ilgili herhangi bir hususa değinilmemiştir. Bu eksiklikleri Tanzimatın ileri gelenleri tarafından eğitimle ilgilenmedikleri manasında düşünmemek gerektiği kanaatindeyiz. Bununla beraber eğitimle ilgili reformlar ancak 1845'te başlayabildi. Bunun sebepleri arasında, Abdülmecid'in genç yaşta tahta geçmesi, Mısır buhranı ve Boğazlar meselesi gibi devleti hayli meşgul eden iç ve dış gaileler sayılabilir. Sultan Abdülmecid devrinde Maârifin ıslâhı işi bu konuda teşkil olunan meclisler vasıtasıyla yapılmaya çalışılmıştır. Bu meclisler tarafından alınan kararların uygulanmasına gayret edilmiştir.

Abdülmecid, Ocak 1845'te bizzat Babıâli'ye gelerek sadrazam ve vükelâ hazır olduğu halde okuttuğu fermanda; Devletin esas gayesinin bütün halkının refah ve saadeti olduğunu, fakat bu konuda şimdiye kadar

---

14 Halil İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Ankara 1943, s. 2.

15 Yavuz Abadan, "Tanzimat Fermanı'nın Tahlili", Tanzimat I, s. 38; Halil İnalcık, "Sened-i ittifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu; *Belleten*, XXVIII/Sayı 112, (Ankara 1964), s. 611-614; Enver Ziya Karal, "Gülhane Hatt-ı Hümâyununda Batının Etkisi", *Belleten*, XXVIII/112 (Ankara 1964), s. 597; Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri* İstanbul 1339, s. 49-58.

yapılan çalışmaların askeri alan dışında amaca ulaşamadığına işaret etmekte, ilim ve fennin gelişmesi, yeni mekteplerin açılması, memleketin imârı için gerekli tedbirlerin alınması, garip ve fakirlerin için İstanbul'da bir hastahanenin inşâsını emretmiştir[16]. Hatt-ı Hümâyûn'da belirtilen hususların yerine getirilmesi için harekete geçildi. 1845 yılında Maârif işleriyle devamlı meşgul olunması, bu işlerin bir düzene konulması ve yaygınlaştırılması için İlmiyye, Kalemiyye ve Seyfiyye sınıfından kültürlü kimselerden oluşan bir Meclis-i Muvakkat (Geçici Maârif Meclisi) kuruldu[17]. Bu meclis, Sıbyan ve Rüştiye okullarının ıslâhını, ilk[18], orta ve yüksek olmak üzere üç kademeli bir tahsil sistemini, Darülfünûn açılmasını ve bir de Encümen-i Dâniş (Akademi) kurulmasını karar altına aldı. Ayrıca bütün bu öğretim kademeleri için lüzumlu nizamnâme ve program tasarılarını meydana getirmek ve eğitim işlerine nezâret etmek üzere bir Meclis-i Maârif-i Umûmiye (Genel Eğitim Meclisi)'nin kurulması teklif edildi. Bu teklif hükûmet tarafından kabul edilerek 1846 yılında meclis kuruldu. 1847'de de Mekâtib-i Umûmiye Nezâreti kurularak Maârif teşkilatının temeli atılmış oldu[19]. Kurulan bu Daimi Maârif Meclisi İstanbul'da bir Darülfünûn açılması hazırlıklarına başladı. Bu darülfünûnda, bütün fen ve ilimler okutulacak, talebeler gece ve gündüz barınabilecek, bütün masraflar ise devlet tarafından karşılanacaktı. Darülfünûn binasının inşaatına başlanılmasına rağmen uzun bir süre faaliyete geçemediği

---

16 A. Cevat Eren, "Tanzimat", *İA*, s. 723; Nevzat Ayas, *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi Kuruluşlar ve Tarihçeler*, Ankara 1948, s. 375.

17 S. Celâl Antel, "Tanzimat Maârifi", s. 446; Faik Reşit Unat, *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964, s. 18; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VI, s. 170.

18 İlköğretimin yenileştirilmesi hususunda önemli olan ve sıbyan mektepleri hocalarına yayınlanan 8 Nisan 1847 talimatı için (bkz.Yahya Akyüz, "İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 talimatı", *OTAM*, Sayı 5 (Ankara 1994), s. 1-47).

19 S. Celâl Antel, "Tanzimat Maârifi", s. 446; H. Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul 1974, s. 52 vd.; Ekmelettin İhsanoğlu, "Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı", *150. yılında Tanzimat*, Ankara 1992, s. 364.

görülmektedir[20]. Darülfünûnu kurmayı tasarlayan Âli, Fuad ve Cevdet Paşaların görüşleri farklıydı. Âli ve Fuad Paşalar batı modelini tercih etmekte, Cevdet Paşa ise medresenin kurtulamayacağını gördüğünden her iki noktadan bir sentez düşünmekteydi. Bu yüzden 1851'de Encümen-i Dâniş'in, 1862'de de Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin kurulmasına öncülük ettiler.

Bu arada Daimi Maârif Meclisi tarafından alınmış olan bir kararla Encümen-i Dâniş geçici olarak Darülmaârif[21] binasında 18 Temmuz 1851'de Sultan Abdülmecid'in, Cevdet Paşa'nın, Hayrullah Efendi'nin de hazır bulunduğu törende Sadrazam Reşid Paşa'nın kısa bir nutkuyla açılmıştır[22]. Kurulan bu Akademi, Türk dilini geliştirmeye çalışacak, Darülfünûnda okutulacak ders kitaplarını hazırlayacak, halkın genel eğitimi ile ilgili faydalı olabilecek eserleri de te'lif ve tercüme edecekti. Çalışmalarına da ilk önce dil ve tarih sahalarında başladı. Encümen-i Dâniş'in kurulması ile batının en ileri ilim ve sanat müesseselerinden biri olan Fransız Akademisi'nin kuruluş şekli ve çalışma sistemi de alınmış oldu[23].

---

20 Darülfünûn inşâsı hakkında (bkz. BOA, Cevdet Maârif, nr: 4355 (tarih 1267/1851)); Ekmelettin İhsanoğlu, "Tanzimat Döneminde İstanbul'da Darülfünûn kurma teşebbüsleri", 150. yılında Tanzimat, Ankara 1992, s. 400; Emre Dölen, "Darülfünûn", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, II, (İstanbul 1985), s. 476.

21 Mevcut rüştiye mekteplerinin seviyeleri darülfünûna talebe yetiştirmeye yeterli gelmediğinden, bu gayenin temini maksadıyla 1849'da Valide Mektebi açılmıştır. Sonradan Darülmaârif ismini alan ve üç senelik bir tahsil veren bu mektebi rüştiye mekteplerinin üstünde ilk idadiye mektebi olarak sayılabilir (bkz. S. Celâl Antel, "Tanzimat Maârifi", s. 447).

22 Vak'anüvis Lütfî Efendi, "Tanzimat'tan sonra Türkiye'de Maârif Teşkilâtı (1267-1287)", TTEM, XVI/17(94), s. 302; Mehmed Ali Ayni, *Darülfünûn Tarihi*, İstanbul 1927, s. 11; Osman Ergin, *Türk Maârif* ..., 2, s. 620; E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VI, s. 176-178; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri* ..., s. 38; Ekmelettin İhsanoğlu, "Tanzimat Döneminde İstanbul'da Darülfünûn ...", s. 401; Açılış günü, üyelerden Cevdet ve Fuad efendiler (Paşalar) tarafından kaleme alınan ve Encümenin ilk meyvesi olan *Kavaid-i Osmâniyye* adlı kitap Padişaha ve Encümene takdim edildi. bkz. (Ali ihsan Gencer, "Encümen-i Dâniş ve Mustafa Reşit Paşa", *Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri*, 13-14 Mart 1985, Ankara 1987, s. 34).

23 Cevdet Paşa, *Tezâkir*, IV, (yay. Cavid Baysun), Ankara 1986[2], s. 46-47, Cevdet Paşa, bu kurumun dahili azâlarının başkanlarıyla beraber kırk, harici azâlarının ise otuz üç kişi olduğunu belirterek uzun seneler bunların isimlerinin salnâmelerde uzun müddet yazıldığından bahsetmekte, ayrıca Encümenin binasının bir sağlam esas üzerine

Bu dönemde, daha önce kurulmuş olan askerî okulların eksikliklerinin tamamlanmasına önem verildi. 1834'te kurulan ve 1 Temmuz 1835'te açılan "Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye (Harp Okulu) veya Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye" ile eğitim ve öğretimde 1845'ten itibaren bir iyileşme başlamıştır. Ordu merkezlerinde üçer sınıflı, İstanbul'da dört sınıflı idadîler kuruldu. Ordu merkezlerinde üç yıl idâdî öğretimi gören öğrenciler İstanbul idâdisi'nde dördüncü sınıfı okuduktan sonra Harp Okulu'na girmeye başladılar. 1848'de de Erkân-ı Harbiye (Harp Akademisi) kurularak buradan orduya lâzım olan subaylar yetiştirilmeye başlandı[24].

1856'da ilan edilen Islâhat Fermânı'nda[25], Tanzimat Fermanı'ndan farklı olarak eğitimle ilgili hususlara değinilmiştir. Fermân'da, eğitimle ilgili temas edilen hususların tamamı gayr-i müslim azınlıklara verilen bir takım haklardan ibaret şeylerdi. Osmanlı toplumunda tüm milletlerine okul açma hakkı tanımakta ve Osmanlı Devleti'nin askerî ve mülkî bütün resmî okulları da gayr-i müslim azınlıklara açılmakta idi. Ayrıca imparatorluk içindeki eğitimin padişah tarafından seçilecek bir karma Maârif Meclisi'nin denetimi altında olması kabul ediliyordu. Bu haklardan geniş biçimde yararlanan gayr-i müslimler yabancı devletlerinde desteği ile başta İstanbul olmak üzere memleketin her tarafında millî ve dinî okullar açmaya hız verdiler. Buralarda kendi dil, din, milliyet ve kültürleri doğrultusunda öğretim yapmaya başladılar. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nde yabancılar

---

kurulamadığını ehliyetsiz kimselerin kırklara karıştığını vurgulamaktadır (bkz. Cevdet Paşa, *Aynı eser*, s. 52-53); 1862 senesine kadar devlet salnâmelerinde mevcudiyetini koruyan Encümen-i Dâniş bu tarihten sonra silinip gitmiştir. Devrin gazetelerinin birinde, bu kurumun kaldırılışı ile ilgili haber şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: "Bir vakitte en muhtac olduğumuz Encümen-i Dâniş bir müddet ancak bir sûret-i resmîde devam edip nihayet salnâmelerden bile nâmı kaldırıldı. Halbuki Maârifin ihtiyaca göre tevessü ve intişârı hususunda daima bir usûl ve nizam altında bulunması için bir Akademi yani Encümen-i Dâniş teşkil edilmesi en faydalı icraatlardır. Lisanımızın halâ kavaidini câmi mükemmel kitap yok. Halâ bir tam Türkçe lügâtı yapılmadı" (*Hakayik-ul Vekâyi*, nr. 484, 1 Zilhicce 1288 /11 şubat 1872/).

24 E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VI, s. 174; İsrafil Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, Ankara 1992, s. 50-51 ve 57.

25 Islâhat Fermanı için (bkz. E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, s. 258 vd.)

tarafından açılan özel okulların, genellikle kapitülasyonlar çerçevesinde faaliyet gösterdiklerini de belirtmek gerekir[26]. Bu durum karşısında Maârifin bir devlet politikası içinde yer alması zarureti hissedilmeye başlandı. O da ancak merkezî bir Maârif teşkilâtının kurulması ile sağlanabilirdi. 1857 yılında Maârif-i Umûmîye Nezâreti kurularak nazırlığına Sami Abdurrahman Paşa tayin edildi[27]. Böylece eğitim işlevi hükümet içinde ilk kez ayrı olarak yer alıyordu ve ilk defa ülkede bir Eğitim Bakanlığı'nın temeli de atılmış oluyordu.

1858 yılından itibaren meslek ve sanat okullarına daha fazla ağırlık verilmeye başlandı. Mülkî idârede kullanılan liyâkatlı memurları (kaymakam, müdür gibi) yetiştirmek üzere 1859'da Mekteb-i Mülkiye kuruldu[28]. Bazı fabrikalara mütehassıs ve kalifiye eleman yetiştirmek üzere 1847'de bir sanayi mektebi açılmış, henüz öğretime başlamadan kapanmıştır. Nihayet 16 yıl sonra Niş'te 1863 tarihinde açılan ıslâhhane ile sanayi mekteplerinin temeli atılmış oldu. Ardından 1864'te Ruscuk ve daha sonra Sofya, Selânik ve Şam'da açılmıştır[29]. Ruscuk'ta yapılan kız ıslâhhanesine yerli, yabancı, müslüman, hıristiyan kız çocukları kabul edilmektedir[30]. Kurulmuş olan bu ilk sanayi mektepleri daha sonraki

---

26 Bayram Kodaman, Abdülhamid Devri ..., s. 41; C. Yalçın Bilim, *Tanzimat Devri'nde Türk Eğitim ...*, s. 26; Cemil Koçak, "Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 2, (İstanbul 1985), s. 485-486; 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren (öğretim yapma hakkını kapitülasyonlardan alan) Amerikan misyoner okulları da hızla gelişti. 1870-1885 yılları arasında çoğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde olmak üzere çeşitli düzeylerdeki yabancı okulların sayısı arttı (bkz. Uygur Kocabaşoğlu, "Amerikan Okulları", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1985, s. 496, 498; Yabancıların kurmuş olduğu özel mektepler için bkz. İlknur Polat Haydaroğlu, *Osmanlı imparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ankara 1990).

27 Vak'anuvis Lütfi Efendi, "Tanzimattan Sonra Türkiyede Maarif Teşkilatı (1267-1287)", *TTEM*, 84-94, s.303; *Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, IX, (Yayınlayan: M. Münir Aktepe), İstanbul 1984, s. 135; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri ...*, s. 42.

28 S. Celâl Antel, "Tanzimat Maârifi", s. 448; Enver Koray, *Türkiye'nin Çağdaşlaşma Sürecinde Tanzimat*, İstanbul 1991, s. 111.

29 Osman Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, I, s. 745; Bayram Kodaman, "Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar Sanayi Mektepleri", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, (Ankara 1980), s. 288.

30 BOA, Cevdet Maârif, Nr. 6542 (Tarih 1289/1872).

modern sanayi okullarının açılmasına öncülük etmiştir[31]. Ormancılığı geliştirmek maksadıyla 1857'de İstanbul'da Ticâret Nezâreti bünyesinde bir Ormancılık Okulu açıldı. Fransa'dan getirilen iki orman mühendisinin idaresinde ve Fransızca eğitim yapan bu okul, daha sonra 1874 yılında açılan Maâdin Mektebi ile birleştirildi (1881). Bu okulların öğretim süresi rüştiyeden sonra iki yıldı, ancak birleşmeden sonra bu süre iki yılı idadi, iki yılı meslek olmak üzere dört yıla çıkarıldı[32].

1857'de kurulan Maârif-i Umûmiye Nezâreti'nin vazifeleri, 3 Mart 1861'de yayınlanan "Layiha" ile belirlendi[33]. Lâyihaya göre: Askerî okulların haricindeki okullar Maârif Nezâreti'ne bağlandı. Okullar üç dereceye ayrıldı (Sıbyan, Rüşdiye ve çeşitli fenlere ait okullar olmak üzere). Bütün okullar karma (müslim ve gayr-i müslim) hale getirildi. Ayrıca, devletin resmi dili olan ve büyük çoğunluğun konuştuğu Türkçe öğretim dili olarak kabul ediliyor, bütün öğretmenlerin de Türkçe'yi iyi bilmeleri şart koşuluyordu. Eğitim işlerini düzenlemek için gayr-i müslim üyelerin de katıldığı bir Meclis-i Muhtelit kurulacaktı. Askerî mekteplerin dışındaki bütün mektepler Maârif Nezâreti'ne bağlanarak devletin resmî kuruluşları olacaktı. Böylece eğitimin artık devletin resmen kontrolü altına girdiği görülmektedir. Okulların karma olması, eğitim dilinin Türkçe olması ve merkezîleşme isteği ile milliyetçilik akımının başladığı ve bir Osmanlı milleti oluşturma amacının hedeflendiği anlaşılmaktadır.

Daha önce kurulmuş olan Meclis-i Maârif-i Umûmîye ile danışma ve karar organı olarak bir süre görev yapan Meclis-i Muhtelit 1864 yılında yetersiz görülerek kaldırılmıştır. Aynı yılda yeni Maârif-i Umûmîye Heyeti teşkil edilmiştir. Bu arada eğitimle ilgili bazı komisyonlar, eğitimle dolayısıyla ilgili olan bazı cemiyetler kurulmuştur. Bunlardan birisi,

---

31 Mekteb-i Sanayi ve Islâhhaneler için (bkz. BOA, İ. Dah., nr. 65862 (Tarih 1287/1871)).
32 Bayram Kodaman-Abdullah Saydam, "Tanzimat Devri ...", s. 491.
33 Faik Reşit Unat, *Türk Eğitim...*, s. 22; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri ...*, s. 43 vd.

Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'dir. Bu Cemiyet Münif Paşa'nın başkanlığında 3 Haziran 1867'de kurulmuştu. Cemiyetin görevi dinî ve siyâsî meseleler hariç, her türlü ilim ve fenne dâir kitap, makale te'lif ve tercüme etmek, belirli günlerde halka açık dersler vermekti. İlk ilmî dergi olan Mecmua-i Fünûn bu cemiyet tarafından çıkartılmıştır[34].

1864 yılında devlet dairelerine yabancı dil bilen elemanlar yetiştirmek için İstanbul'da Lisan Mektebi kurulmuştur. Yabancı devletlerle siyasi ve iktisadi münasebetlerin yoğun bir şekil alması, yabancı hukuk mevzuatından tercümelere ihtiyaç görülmesi üzerine, yabancı dil bilen elemanlara ihtiyacın artması üzerine bu mektebin açılmasına lüzum görülmüştür[35].

1866'da çıkan Girit isyanı Avrupa ülkelerinin yeniden Osmanlı Devleti'nde reform meselesini gündeme getirmesine sebep olmuş, bu arada Avrupa devletleri Osmanlı İmparatorluğu'na değişik reform projeleri sunmuşlardır. 1867 yılında hükümet bu projeler arasından Fransız projesini kabul etmiş ve bu tarihten sonra da Türk Eğitim Sisteminde Fransız etkisi ağırlık kazanmaya başlamıştır[36]. Fransız tezi: "Osmanlı tebâası Müslüman ve Hıristiyan tefriki gözetilmeyerek bir bütün olarak ele alınmalıdır ve idarede birlik, siyasal ve sosyal haklarda eşitlik sağlanmalıdır. Ortak haklar ve ortak menfaatlar, imparatorluğun türlü unsurlarını kaynaştırmaya yarayacaktır. Bu suretle de kuvvetli bir Osmanlı toplumu meydana

---

34 Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri* ..., s. 45-46; C. Yalçın Bilim, *Tanzimat Devri'nde Türk Eğitim* ...., s. 29.

35 Lisan Mektebi'nin lağvı ve binasının geçici olarak Hukuk Mektebi'ne verilmesi ile ilgili bkz. BOA, Y.A.Hus. nr. 265/5 (6 Rebiülevvel 1310-28 Eylül 1892); İ. ŞD, nr. 212/40 (10 Şevval 1310-28 Nisan 1893); Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VII, s. 207.

36 E. Ziya Karal, *Aynı eser*, VII, s. 336; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri* ..., s. 48-49; İlhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Eğitim Sistemindeki Değişmeler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1985, s. 468.

gelebilecektir... İmparatorluğun bütün unsurlarını bu amaca doğru sevk ve idare edecek tek unsur Türklerdir..."[37].

Bu projede genel eğitimle ilgili tavsiyeler ise şudur: "Müslüman olmayan toplulukları sahip bulundukları eğitim müesseselerinin teşvik ve himâye edilmesi, başlıca büyük şehirlerde Hıristiyan çocuklarının da kabul edileceği orta dereceli okulların kurulması, ilköğretimin geliştirilmesi için öğretmen yetiştirilmesi. Müslüman olan ve olmayan öğrenciler için bir üniversite kurulması ve bu üniversite de, tıptan başka tarih, idâre ve hukuk derslerinin okutulması ve bu suretle de yeni kanunları uygulayacak memurların yetiştirilmesi..."[38].

1867'ye kadar rüşdiyelere yalnız müslüman talebe alınmakta idi. Bundan sonra ise devlet tarafından müslümanlarla hıristiyanlar arasında öğretim alanında bir fark gözetilmediğinin tekzibi olarak hıristiyan çocukların da bu prensipten faydalanmaları için rüşdiyeler açıldı. Ancak hıristiyan çocuklar rüşdiyelere girerken Türkçe'den bir imtihan vermeleri kabul edildi[39]. 1867 yılında Sultan Abdülaziz'in Fransa'ya yapmış olduğu ziyaretten sonra, Fransızca öğretim yapan Fransız liseleri düzeyinde bir okulun açılmasına izin vermesine dayanılarak Mekteb-i Sultanî (Galatasaray Sultanîsi) açıldı (1868). Bu mektep, Avrupa memleketlerinde olduğu gibi tam bir orta tahsil veren, Osmanlı Devleti'nde açılmış olan ilk kuruluştur[40]. Yani, bir batı dilinde, orta derecede modern bir eğitim verilmesini sağlamak amacıyla bir müslüman hükûmet tarafından kurulmuş ilk ciddi bir teşebbüstür. Öğretim dili Türkçe konular dışında Fransızca idi. Fransız etkisine açık olması bakımından batıya açılan ilk pencere olarak da

---

37 E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VII, s. 334-335; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri* ..., s. 49.

38 E. Ziya Karal, *Aynı eser*, VII, s. 337; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri* ..., s. 50.

39 E. Ziya Karal, *Aynı eser*, VII, s. 201.

40 S. Celâl Antel, "Tanzimat Maârifi", s. 448; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 1984, s. 121; Ed. Engelhard, *Türkiye ve Tanzimat* (çev. Ali Reşad) İstanbul 1328, s. 176.

vasıflandırılan bu okulda, dinî farklılık gözetilmeksizin müslüman ve hıristiyan öğrencilerin birlikte öğrenim görmesi kabul ediliyordu. Okulun idaresi bir Fransız müdür tarafından yürütülecek, ders nazırı da Fransız olacak, ikinci müdür ise Türk olacaktı.

Mekteb-i Sultanî'nin Türkçe, Fransızca, Rumca ve Ermenice olarak yayımlanan 10 maddelik nizamnâmesinin birinci maddesinde; Osmanlı Devleti'nin farklı dinlere mensup çocuklarını birarada okutmak amacı açıklanıyordu[41]. Nizamnâmeden de anlaşıldığı gibi tüm Osmanlı tebâsına açık olan bir okul olacaktı ve bunun neticesinde de bütün öğrenciler birbirleriyle kaynaşacaktı. Okulun öğretime başladığı yıllarda talebe mevcudunun çoğunu gayr-i müslimlerin teşkil ettiği göze çarpmaktadır[42].

Galatasaray Sultanîsi'nin açılmasına ilk zamanlar değişik tepkiler meydana geldi. Rusya, okulun Fransa'ya manevi nüfûz sağlayacağına inandığı için Rumları girmemeye teşvik etti. Papalık, mektepte katolik öğrenciler için dinî merasim yapılmadığını ileri sürerek şarktaki katoliklerin okula devamlarını men eden bir emirnâme yayımladı. Yahudiler de müslümanların hıristiyanlarla birlikte oldukları bu okula çocuklarını göndermek istemediler. Müslümanlar ise öğretimde Fransızca'ya Türkçe'den daha fazla yer verildiğinden ve latince okutulmasından dolayı memnun değillerdi. Fakat ortaya çıkan bu itirazlara rağmen Galatasaray Sultanîsi tahmin edildiğinden daha fazla rağbet gördü. Açılışından bir yıl sonra talebe mevcudu 622'yi buldu[43].

Devrin en önemli devlet adamlarından olan Âli ve Fuad Paşalar eğitim reformunun gerçekleşmesinde Fransız tezini desteklemekteydiler[44]. Âli

---

41 Adnan şişman, *Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi'nin Kuruluşu ve ilk Eğitim Yılları (1868-1871)*, İstanbul 1989, s. 17-18.

42 A. Haluk Dursun, "Galatasaray'da Rum Çocukları ve II. Abdülhamid", *Galatasaray TARiH*, Sayı 2, İstanbul (ts.), s. 10.

43 E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VII, s. 204.

44 C. Yalçın Bilim, *Tanzimat Devri'nde Türk Eğitim ...*, s. 31.

Paşa lâyihasında, Osmanlı kardeşliğinin ve imparatorluğun bütün teb'asının birleşmesinin lüzumlu olduğuna inanmakta, idâri kadroların gayr-i müslimlere de açık olması gerektiğini belirtmekteydi. Ayrıca, Batı devletleri, seviyesine erişmek için Batı tipi mekteplerin açılmasını vurgulamaktaydı. Fuad Paşa'da aynı fikirdeydi. Ölümünden önce tanzim ettiği vasiyetnâmesinde eğitime de temas ederek: "Zannolunmasın ki islâmiyetin emrettiği ilim başka diğer milletlerin tahsil ettiği ilim başkadır. ilim akıl alemi ve iz'an için ışık saçan tek parlak güneştir. Ve madem ki bizim itikadımızca islâmiyet bütün hakayiki, bütün Maârifi camidir, o takdirde faydalı keşifleri ve yeni ilimleri, geldikleri yer her neresi olursa olsun ve herhangi millet nezdinde bulunursa onu almalı ve kabul etmeliyiz"[45]. Mithat Paşa da, Âli ve Fuat Paşaların eğitim üzerindeki temel düşüncelerine katılmaktaydı.

1867 reformlarının neticelerinden birisi Galatasaray Sultanîsi, diğeri ise Türk Maârif Tarihinde önemli kararların alındığı ve önemli bir dönemin başlangıcı sayılan 1869 Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi olmuştur. Safvet Paşa'nın Maârif Nâzırlığı zamanında hazırlanan 1 Eylül 1869'da yayınlanan "Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi" ile bu tarihe kadar parça parça kurulmuş olan ve kurulması düşünülen okullar bir eğitim çerçevesinde baştan aşağı teşkilâtlandırıldı. Böylece, Maârifin hem bir devlet işi ve hemde umumî hizmet olarak düşünüldüğü ilk önemli teşebbüstür. İlk defa olarak vilâyetlerde Maârif teşkilâtı kurulması öngörülüyordu[46].

Hazırlanmış olan bu nizamnâme öncekilerde olduğu gibi Fransa'ya yöneliktir. Yani Fransız eğitim sisteminden etkilenilerek hazırlanmıştır. Devrin Maârif nazırı Safvet Paşa da eğitim reformunda Fransız tezini destekliyordu.

---

45 E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VII, s. 197.
46 S. Celâl Antel, "Tanzimat Maârifi", s. 449; E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VII, s. 201.

Maârif-i Umûmîye Nizamnâmesi'nin esas mimarı şurâ-yı Devlet Maârif Dairesi Başkan başmuavini olan Sadullah Paşa'dır. Sadullah Paşa (1838-1891): "Fen ve Sanayimizi Batı'nın yöntemleriyle geliştirebiliriz. Teknoloji görenekle gelişmez. Yüksek öğrenim ise düzenli bir ilk-orta öğrenim üzerine kurulmalıdır. Uzman yokluğundan, topraklarımızın verimliliğine, ulusumuzun yeteneğine karşın ülke gelişememiştir" görüşünde idi[47]. Şûra-yı Devlet Maârif Dairesi, böyle bir nizamnâme hazırlamak için hususi olarak teşkil edilmiştir. Bu dairede Sadullah Paşa'dan başka, Daire başkanı Kemal Paşa, Dadyan Artin Efendi, Recaizade Ekrem Bey, Mehmet Mansur ve Dragon Efendiler'den oluşuyordu. Bu komisyonun amacı, Fransız eğitim sistemini inceleyerek, Osmanlı Devleti'nin şartlarına ve yapısına uygun bir Maârif nizamnâmesi hazırlamaktı. Komisyonun çalışmaları ile Fransız eğitim sisteminden istifade edilerek hazırlanan Maârif Nizamnâmesi beş bölüm ve 198 maddeden ibarettir[48].

Nizamnâmeye göre; İstanbul'da Meclis-i Kebir-i Maârif, idârî ve ilmîye dairesiyle Maârif idaresinin merkezî yönlendirmesini sağlayacaktır. Vilâyetler de bu merkezin idâresini, Maârif müdürü başkanlığında bulunacak olan bir meclis-i Maârif yürütecektir[49]. Köylerde ve mahallelerde Sıbyan, beşyüz evli kasabalarda rüşdiye, bin evli kasabalarda idadî, her vilayet merkezinde Sultanî, İstanbul'da kız ve erkek muallim mektepleri ve Darülfünûn, uygun yerlerde kız rüşdiyeleri açılması planlanmıştı[50]. Yani mektepler Umûmî ve hususi olarak ikiye ayrılıyordu. Umûmî mektepler ilköğretim kurumlarını oluşturan Sıbyan, ortaöğretim kurumları olan rüşdiye, idadi ve Sultanî, yüksek öğretimi meydana getiren

---

47 Necdet Sakaoğlu, "Eğitim Tartışmkaları", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1985, s. 480.

48 Nizamnamenin metni için (bkz. BOA, YEE, nr. 37/330/47/112; Faik Reşit Unat, *Türk Eğitim* ..., s. 96 vd.); Ekmelettin İhsanoğlu, "Bilim ve Eğitim ...", s. 371.

49 Faik Reşit Unat, *Aynı eser*, s. 110; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri* ..., s. 51.

50 S. Celâl Antel, "Tanzimat Maârifi", s. 451; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri* ..., s. 55.

Darülmuallimîn, Darülmuallimât ve Darülfünûn'dan meydana gelmekteydi. Hususi mektepler ise müslüman, Gayr-i müslim ve yabancıların açacakları özel kurumlardı. Sıbyan ve rüşdiye mektepleri müslüman, Gayr-i müslim ve kızlar için ayrı, diğerleri ise karma olacaktı.

Nizamnâme ile, ilköğretim hakkında yapılacak düzenlemeler ve bu öğretimin üst öğretim dereceleri ile olan irtibatı tesbit edildi. Öğretimde mecburiyet kaidesi temini getirildi. Öğretim yöntemleri geliştirildi. Öğretmenlerin genel kültür düzeylerini arttırıcı önlemler alınması, öğrencilerin sevk ve gayretlerini arttıracak kaidelerin tesbit edilmesi hükme bağlandı. Bütün mekteplerde Osmanlı teb'asından diplomalı öğretmenlerin ders vermesi istenen nizamnâmede, muallimlerin terfilerinde liyâkat ve kıdem esası alınıyordu[51].

Nizamnâme'nin hükümleri, devletin o günkü zor şartları altında uygulanmaya çalışılmıştır. Bahsi geçen maddelerin tatbik edilmesi için herşeyden önce paraya ve yetişmiş elemana ihtiyaç vardı. Oysa bu dönemde devlet mâlî müzayaka içerisine düşmüş, eleman yetiştirmek ise zamana ve bilgiye bağlı idi. Bununla beraber imkânlar dahilinde program tatbik edilmeye çalışılmış ve bazı ilerlemeler de kaydedilmiştir. Fakat bazen de malî desteğin sağlanamadığı durumlarda bazı okulların açıldıktan bir müddet sonra kapandığı görülmüştür.

Her bin evli kasabada bir idadi, her vilayette bir Sultanî açılması planlandığı halde bütün ülkede ancak sekiz idadi ve bir Sultanî açılabilmiştir. Darülfünûn ise açık bir kaç ders denemesi dışında proje halinde kaldı[52].

---

51 S. Celâl Antel, "Aynı makale", s. 451; Bayram Kodaman, *Aynı eser*, s. 55.
52 C. Yalçın Bilim, *Tanzimat Devri'nde Türk Eğitim...*, s. 35.

Osman Ergin, idadiler hakkında şöyle demektedir: "İdadînin lügat manası, hazırlamaktır. Kendisinden üstün bulunan herhangi bir mektebe talebe hazırlayan ve yetiştiren mekteplere denilmektedir. Maârif nizamnâmesinde açılmasına lüzum gösterilen ve ortaokul derecesinde olan idadiler ancak 1872 senesinde ve Cevdet Paşa'nın Maârif nazırlığı zamanında sadece İstanbul'da açılmıştı. İdadilere, rüşdiye okullarını tamamlayan müslüman ve hıristiyan talebeler bir giriş imtihanı ile alınırlardı ve tahsil süresi ise üç yıl idi"[53].

1869 Maârif-i Umûmîye Nizâmnâmesi'nin yayınlanması ile darülfünûnun kurulması işi tekrar ele alınmıştır. Bu nizamnâmenin 79. maddesi ile darülfünûnun (üniversite) açılması kararlaştırıldığı gibi kuruluş ve çalışma esasları da tesbit edilmiştir[54]. Hikmet ve Edebiyat, İlm-i Hukuk ve Ulûm-ı Tabiiye, Riyaziye olmak üzere üç fakülteden oluşacağı kararlaştırılan Darülfünûn Hoca Tahsin Efendi başkanlığında 1870 yılında açılmıştır[55]. Fakat, öğretim üyelerinin yetersizliği, öğrencilerin dersleri takip edecek seviyede olmaması ve yeteri kadar kitapların bulunmaması gibi nedenlerle ilk çalışmalar çok zor şartlar altında yapılmaktaydı. Hatta öğretim dilinin bile anlaşılması çok güçtü. Ayrıca medrese tarafından da bazı menfî hareketler başlatılmıştı. İşte bu ve benzeri nedenlerden dolayı henüz yeni açılmış olan eğitimin yüksek kısmı 1871 yılının sonlarına doğru kapandı[56]. 1874 yılında Galatasaray Lisesi bünyesinde "Darülfünûn-ı Sultanî" adı altında bir süre faaliyet göstermiş ise de, 1881 yılında ayrı birer hukuk ve mühendis yüksek okulları kurulmuş olduğu gerekçesiyle bu deneme de devam edememiştir. Nitekim Sadrazam Said Paşa 1896'da da

---

53 Osman Ergin, *Türk Maârif...*, 2, s. 495-498.

54 F. Reşit Unat, *Türk Eğitim ...*, s. 50.

55 Darülfünûn'un resmî açılışı için (bkz. Mahmud Cevad İbnü'l-şeyh Nafi, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve icrâatı* [musahhihi: Mehmed Ali İbn Kemal], İstanbul 1338, s. 114); Mehmed Ali Ayni, *Dar'ülfünûn Tarihi*, İstanbul 1927, s. 21-22, 25; Ekmeleddin İhsanoğlu, "Tanzimat Dönemi İstanbul'da Darülfünûn...", s. 415; ders programı ve hocaları hakkında (bkz. M. Ali Ayni, *Aynı eser*, s. 23-24).

56 M. Ali Ayni, *Darülfünûn ...*, s. 27 vd.; F. Reşit Unat, *Türk Eğitim...*, s. 51.

Sultan II. Abdülhamid'e bir rapor takdim ederek Darülfünun gibi bir yüksek tahsil kurumuna duyulan ihtiyacı bildirince, hükümet 1900 senesinde "Darülfünûn-i Şahane" adıyla bu okulu yeniden açmıştır. Bu kurum modern üniversiteye geçişte önemli bir köprü rolü oynamıştır.

Sadrazam Said Paşa[57], Maârif alanındaki çalışmaları hakkında şöyle demektedir: "Şimdi Adliye olarak kullanılan Darülfünûn (üniversite) binasının inşâsını ben başlattım. ilk sadrazamlığa başlayışımdan dördüncüsünün sonuna kadar, vilâyetlerde yüz on dokuz ve İstanbul'da on yedi rüşdiye (orta okul) kurdum. Bu okullarda Fransızca dersini koydurdum. Özel okullar açılmasına izin çıkarttım. Birçok eyaletlerde idadî veya sultanîler açtırdım...".

1868 yılında Kız Rüşdiyelerinin açılmasından sonra bayan öğretmenlere duyulan ihtiyaç iyice artmıştı. İşte bu ihtiyacı karşılamak için; 1870 yılında İstanbul'da ilk Kız Öğretmen Okulu (Darülmuallimât) açıldı. Bu okulun görevi, Sıbyan okulları ile Kız rüşdiyelerine öğretmen yetiştirmekti. Öğretim süresi, Sıbyan okullarına öğretmen olacaklar için iki yıl, rüşdiye okullarına öğretmen olacaklar için ise üç yıl olarak belirlenmişti[58]. Bilindiği gibi, 1868'den itibaren Sıbyan mekteplerinde geniş çaplı bir ıslâhat hareketlerine girişilmiş, Nümune Mektepleri ve iptidaîler açılmıştı. Buralarda ders verecek öğretmenler yetiştirmek üzere Maârif Nezâreti bir muallim mektebi kurulmasını kararlaştırdı. Böylece ilköğretim değişik vasıflı kimselerin elinden kurtularak kendi öğretmenlerine kavuşmuş olacaktı. Bu amaçla 1868'de Darülmuallimîn-i Sıbyan (ilk Öğretmen Okulu)

---

57 Sadrazam Sait Paşa, *Anılar* (çev. Şemsettin Kutlu), İstanbul 1977, s. 65; Ayrıca bkz. Mehmet Saray, *İstanbul Üniversitesi Tarihi* (1453-1993), İstanbul 1996, s. 47 vd.

58 Lütfi Efendi, "Tanzimat'tan Sonra ...", s. 317; S. Celâl Antel, "Tanzimat Maârifi", s. 450; Osman Ergin, *Türk Maârif...*, II, s. 668 vd.; Abdülkadir Özcan, "Tanzimat Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi", 150. Yılında Tanzimat, (Ankara 1992), s. 456-457; Darülmuallimat Mektebi'nin bütün öğretmenlerinin kadın olmasının istenmesine rağmen bu mümkün olmayıp, nakış ve resim öğretmenlerinin dışındakilerin hepsi erkeklerden oluşmuştur. (C. Yalçın Bilim, *Tanzimat Devri'nde Türk Eğitim...*, s. 73).

açıldı[59]. Adı geçen okulun öğretim süresi iki yıl olup, Arapça, Farsça, Hesap gibi derslerden biraz anlayan kimseler talebe olarak alınmıştır.

Abdülaziz zamanında devlet eliyle kurulan eğitim müesseseleri dışında, özel bir cemiyet tarafından ve halkın katkısı ile kurulan bir eğitim müessesesi olan Darüşşafaka 1872 yılında Cevdet Paşa'nın nazırlığı esnasında açılmıştır. Lise derecesinde yatılı ve gündüzlü olmak üzere tahsil yapan bu kuruluş Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye'nin çalışmalarıyla tesis edilmiş olup fakir ve yetim müslüman çocuklarına hizmet vermeye başlamıştır[60].

Tanzimat devrinde başlatılan Maârif reformunun başarıya ulaşması, herşeyden önce sağlam gelir kaynaklarının olmasına bağlı idi. Maârif kuruluşlarının mâlî kaynağı olan vakıf sistemi bozulmuş olduğundan buradan elde edilen gelirler ile eski okulların bile ihtiyaçları karşılanamıyordu. Yeni açılan okullar için vakıf kurmak oldukça güç görünüyordu ve devlet yeni açılan orta dereceli okulların masrafını karşılamakta oldukça zorlanıyordu. 1869, nizamnâmesi ile Maârifin gelir kaynaklarına değinilerek bazı tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Buna göre Maârif idaresinin gelirleri: Devlet tarafından ayrılan tahsisat, halkın vereceği yardımlar, vakıf gelirlerinden alınacak paralar ve diğer yardımlar ile lise ve yüksek okul talebesinden alınacak ücretler yani harçlardır[61].

II. Abdülhamid devrinin ilk yıllarında devlet tarafından Maârif işleri için tahsisat ayırmakta büyük sıkıntılar ile karşı karşıya kalınmıştır. Devlet hazinesi carî harcamaları bile karşılayamıyordu. Devletin gelirleri dış borçlar karşısında çok azdı. Bu arada, Rusya'ya ödenecek olan harp

---

59 Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri* ..., s. 226-227; C. Yalçın Bilim, *Tanzimat Devri'nde Türk Eğitim...*, s. 69-70.

60 Lütfi Efendi, "Tanzimat'tan sonra ...", s. 316-317; Osman Ergin, *Türk Maârif...*, s. 487 vd.; Mehmed Emin Dinç, "Ahmed Cevdet Paşa'nın Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", *Türk Yurdu*, Sayı XII/61 (Ankara 1992), s. 52.

61 Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri* ..., s. 243.

tazminatı eklenince mâlî kriz iyice artmıştı. Bu durum karşısında Devlet Maârif reformunun mâlî yükünü karşılamak için başka kaynaklar arama yoluna gitmiştir[62].

I. Meşrutiyetin ilânı ile birlikte yürürlüğe giren 1876 tarihli Kanûn-i Esâsi'de eğitim ve öğretimle ilgili hükümler yer aldı: 15. maddede "teb'adan herkese genel ve özel öğretim yapma hakkının tanındığı", 16. maddede her çeşit okulun devlet denetimi altında olduğu, eğitim birliği önlemlerinin hükümetlerce alınacağı", 114. madde ile "Osmanlı fertlerinin tümü için ilköğretimin zorunlu olduğu" belirtilmekteydi[63]. Bu arada oluşturulan "Mekâtib-i Ecnebiye ve Gayr-ı Müslime Müfettişliği" dairesi de yabancı okullarda denetim mekanizmasının işlerliğini göstermesi bakımından önemlidir[64].

II. Abdülhamid devrinde Maârifte, bir sistem değişikliklerinden ziyade, 1869 Nizamnâmesinin uygulama alanına geçirilmesi olmuştur. Müslüman kesimde daha çok rüşdiyeler düzeyinde bir özel okul furyası başlamıştır. Bu okullar müslüman kesimin, özellikle seçkinlerin oturduğu yörelerde, yirmi otuz odalı konaklar kiralanarak kurulmaya başlanmıştır (Şemsü'l-Maârif, Nümune-i Terakkî, Rehber-i Marifet, Darü't-talîm, Darü't-tedris vb.). Rüştiyeler, idadîler ve Sultanîlerden meydana gelen ortaöğretim kurumları, tüm imparatorluğu kaplar hale gelmiştir. Buna paralel, olarak bu okullara öğretmen sağlayacak okulların da yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır. Böyle bir sistemin yaygınlaştırılabilmesi için ihtiyacı olan mâlî destek de 1884'te yeni vergiler konularak sağlanmıştır[65].

Girit ve Beyrut hariç tutulacak olursa başka yerlerde Sultanî açılamadığı anlaşılıyor. Fakat II. Abdülhamid döneminde vilâyet idadileri

---

62 Bayram Kodaman, *Aynı eser*, s. 243-244.
63 Necdet Sakaoğlu, "Eğitim Tartışmaları", s. 481.
64 İ. Polat Haydaroğlu, *Yabancı Okullar*, s. 223.
65 İ. Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Eğitim...", s. 471.

yedi yıla çıkarılarak sultanîlerin eksikliği giderilmeye çalışılmıştır. Nitekim yedi yıllık ve yatılı vilâyet idadîleri Mekteb-i Sultanî'lerden beklenen hizmeti devrin sonuna kadar görmüşlerdir[66].

Bu dönemde, duyulan ihtiyaçlara göre, çeşitli meslek okulları ve yüksek okullar açılmaya devam etmiştir. Bütün vilâyet merkezlerinde muntazam ve mükemmel sanayi mektepleri tesis edilmiştir. Bunların açılması ile memleketin iktisadî hayatına ve sanayiine büyük yenilikler getirilmiştir[67]. Bu arada, Büyükada'da muntazam ve mükemmel hıristiyan mektepleri mevcut olduğu halde müslüman halkın çocuklarına mahsus olmak üzere şimdiye kadar orada bir mektep inşâ edilememesinin büyük ilgisizlik olduğu düşünülmüş, bu nedenle burada müslüman halkın çocuklarına mahsus olarak süratle mektep inşâsı yoluna gidilmiştir[68].

Bilhassa, II. Abdülhamid devrinde devlet ricâlinin önemli addedilen hususlarda veya diğer konularda bizzat veya padişahın irâdesi üzerine birçok rapor ve lâyihaları takdim ettikleri görülmektedir.

Sadrazam Kâmil Paşa'nın 22 Rebîülahir 1293 (1877) tarihini taşıyan, ecnebî mekteplerin oynadığı rol ve iktisâdî durum hakkındaki görüşlerini taşıyan lâyihasında[69]:

"... Hükûmet, her devlette olduğu gibi evlâd-ı vatanı ilim ve irfan mekteplerinde istediği gibi ve devlet ve vatanına yarıyacak surette dersler okutarak tâlim ve terbiye edeceği yerde, bu kaideye riayet olunmadıktan

---

66 Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri* ..., s. 224.

67 Osman Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, I, İstanbul 1922, s. 748; II. Abdülhamid devrinde Sanayi mekteplerinin ıslâhı ve terâkkisi için bkz. BOA, YA, Res., nr. 30/9 (4. 9. 1302/26 Haziran 1887); nr. 36/13 (12. 5. 1304 / 6 Şubat 1887); BOA, Y. Mtv. nr. 64/10 (13. 12. 1309/8 Temmuz 1892); BOA, MV. nr: 16/77.

68 BOA, Ayniyat Defteri, nr. 1243, s. 398 (18 Şevval 1301 / 11 Ağustos 1884).

69 Hilmi Kâmil Bayur, *Sadrazam Kâmil Paşa -Siyâsi Hayatı-*, Ankara 1954, s. 57-58; Ayrıca, yabancı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nda nüfûzlarının genişletilmesi amacıyla bir tedbir olarak düşünüp te'sisine çalıştıkları bazı mekteplar hakkında (bkz. İ. ŞD, nr. 213/1, 2 Receb 1311 / 9 Ocak 1894).

başka evlâd-ı vatan kendi tabiatlarına dahi bırakılmayarak bir müddetten beri ecnebiler, birbirleri ile müsabaka edercesine memâlik-i şahânenin mühim mevkilerinde kız ve erkeklere mahsus müteaddit mektepler açmakta ve gûya medeniyete hizmet iddiasıyla vatan çocuklarını toplayıp istedikleri kitapları okutmakta ve beğendikleri gibi terbiye etmekte ve bunların küçükten meyillerini kendi cihetlerine celp ile vatan muhabbetlerini izale eylemektedirler. Evlâd-ı vatan büyüdükçe onları taklide heveskâr olarak esasen lisanlarını dahi öğrendiklerinden daima onlarla ihtilât ve meftunu oldukları ecnebî memleketlerini ve o memleketlerin tezyiratını görüp inbisat eylemeğe rağbet etmeleriyle ecnebiler, bu yetiştirmeleri olan nevreside takımını istedikleri gibi çekip çevirmeye kesbi iktidar eylemiş bulunmaktadırlar. Bu mekteplerin her ne kadar bundan böyle iptal yahut başka heyete tahvili mümkün değil ise de mazarratını azaltmak üzere bir nizam vazı ile muallimlerinin ve mezkûr mekteplerde okunacak derslerin intihap ve tayini, hükümeti seniyenin rey ve hususi Nezâreti altına alınması elzemdir".

1879'da padişaha sunduğu layihasında Said Paşa eğitimle ilgili görüşlerini şöyle belirtmektedir[70]: "Genel eğitimin önemsenmesini, devletin çöküşü ile eğitimin gözardı edilişinin doğrudan ilintili bulunduğunu, bürokrat, teknokrat ve asker kadrolarının yetiştirilemediğini, medenî yaşamanın biricik şartının eğitim olduğunu" vurguladı. 1881 ve 1886'daki diğer layihaları ile de eğitime ilişkin görüşlerini bir programa oturtuyor, pedagojik noksanlıkları belirtiyordu. Yetişkin eğitimini öngörüyor; çocuk bahçelerini, ilkokullarda el-işi derslerini, beden ve ruh sağlığı kavramlarını; okulun hayata hazırlayıcı niteliğini, işçi kurslarını, halk dersanelerini... eğitimde yeni görüşler olarak ortaya atıyordu. Said Paşa'ya göre sanayi mektepleri genel eğitim içinde yer almalı, müsbet bilimlere ağırlık veren fen

---

70 Necdet Sakaoğlu, "Eğitim Tartışmaları", s. 481-482.

mektepleri açılmalı, ilkokulu bitirenlerin bir bölümü yükseköğrenime, bir bölümü de teknik ve meslek okullarına yönelmeliydi.

Halil Paşazâde Damad Mahmud Paşa mekteplerin ıslâhına dâir 19 Cemaziyelevvel 1299 (8 Nisan 1882) tarihli arîzasında[71]: Maârif nizamnâmesinin mekteplere dâir tayin eylediği ders cedvellerinin maksadı temine yeterli olmadığı, mekteb-i ibtidaiye, Rüşdiye ve idâdîye mektepleri için gösterdiği ve belki Mekâtib-i Âliyeye tahsis eylediği derslerin bile birçok ıslâhat ve tadilâta ihtiyacı vardır. islâm dinine kuvvet verecek esasları derece derece mekteplerin hepsinde tedrisata ilâve edilmelidir. Osmanlı milletinin istikbalî ve selâmeti, islâm medeniyetinin terâkkiyatı için bunlar alınması gereken mühim tedbirlerdendir. Mekâtib-i Âliye kısmından olan zirâat ve sanaat ve ticâret mektepleri memalik-i şahanenin acil ihtiyaçlarına hizmet edeceğinden bunların te'sisatına sür'at gösterilmesi elzemdir".

Ayrıca Sıbyan ve Rüşdiye Mektepleri için Gayr-ı müslimlere ayrı mektepler kurma hakkı verilirken, idâdîler ve Sultanî karma haline getiriliyordu. Yine Avrupa'da olduğu gibi meslek ve teknik okullarının te'sisi yoluna gidildi.

Tanzimat Maârifinin en önemli neticelerinden birisi de ortaöğretim alanında kız rüştiyeleri açarak kız çocuklarına eğitim fırsatı tanınmasıdır. Buna ilâve olarak, açılan bu okullarda öğretmen ihtiyacını karşılayabilmek için de kız öğretmen okullarının açılmasıdır.

Maârif Nezâreti'nin aldığı kararlar, uygulama safhasında kağıt üzerindeki kadar başarılı olamadı. Çünkü bu dönemde eğitimin büyük problemleri mevcuttu; bunların başında mâlî kaynak temini, araç-gereç, öğrenci ve yetişmiş öğretmen kadrosu gerekiyordu.

---

71 BOA, YEE, Kısım nr. 31, Evrak nr. 1374.

Özetle, kanunlaştırma devri olarak niteleyebileceğimiz tanzimat devri eğitim sistemi olumsuz tarafları ile beraber bir sonraki reformların başlangıcını teşkil etmesi bakımından önemlidir. II. Abdülhamid ve Meşrutiyet devirlerinde, eğitim ve öğretim sistemi bütün memlekette yaygınlaştırılmaya çalışılmış, özellikle sayısı hızla artan yabancı okullar üzerinde de denetimin kurulmasına ehemmiyet verilmiştir.

XVIII. yüzyıldan itibaren başlayan reform hareketleri ile bütün kurumlarda olduğu gibi eğitim-öğretim alanında da çağın icablarına uygun yeni plânlamalar yapıldı. Bir yandan mevcut olanlar ıslâh edilmeye çalışılırken, diğer yandan yeni öğretim kurumları teşkil edilmeye başlandı. Reform hareketleri ihtiyaca göre ilk önce askerî alanda başladığından, ilk açılan öğretim kurumlarını da ordu ve donanma mühendishâneleriyle, Tıbbiye mektebi teşkil etti. II. Mahmud zamanında daha şumüllü olarak başlayan ve Tanzimat döneminde de devam eden modern eğitim ve öğretim kurma amacına yönelik çalışmalar 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesiyle yeni bir teşkilât ve esaslara bağlandı ve birçok yeni okullarla birlikte merkezî eğitim teşkilâtının da temelleri atılmış oldu. Nizamnâme öğretim kurumlarını Sıbyan, Rüşdiye, idâdi ve Sultanî ile bunlara öğretmen yetiştirecek muallim mektepleri ve bir Darülfünûn açılmasını öngörüyordu. Yani, genel eğitim sistemi Avrupa'da olduğu gibi ilk, orta, lise ve üniversite derecelerine göre kuruldu.

Asâr-ı Âtika:

Bilindiği gibi, memleketimiz jeopolitik durumu dolayısıyla, dünya tarihindeki birçok olayların geçtiği merkezlerden biri olmuştur. Bu nedenle de yüzyıllar boyunca kurulan çeşitli medeniyetlerin beşiği olup eski eserler

açısından oldukça zengindir. Yer üstünde bulunan müessir sanatla donatılmış tarihi eserlerin yanında, yer altında her nerede arkeolojik kazı yapılsa çok değişik eserlere rastlanılmaktadır. Yani, vatanımız baştan başa dünyanın en kıymetli tarihi eser hazinelerinin toplandığı merkezlerden biridir.

Eski eserlerin bu kadar çok olmasının bir nedeni de ecdâdımızın bunlara karşı sergilediği olumlu tutumlarıdır. Atalarımız güzel sanatların ileri derecelerde tutkunu olmuş ve gönül vermişlerdir ki, örnekleri memleketin her tarafında bulunan bu eserler, olağanüstü güzellikleriyle bulundukları mekânı donatmaktadır. Bunları görmek, seyretmek insana tarif edilemeyecek derecede haz verir. Bu sanatseverliğin en bariz delili olarak gerek eşyalarda, gerekse binalarda görülen lâtiflik ve zerâfet insanı ister istemez maharet sahibi sanatkârlara hayran bırakmaktadır.

Ayrıca, farklı kültürden olan tarihi eserlere de sahip çıkılmış ve bunların muhafazasına çalışılmıştır. Meselâ, farklı kültürden olmasına rağmen Fatih Sultan Mehmed devrinde Bizans eserlerinin bulunduğunu ve bunların ayakta kaldığını biliyoruz. Yine, 1526'da yapılan Mohaç savaşından sonra Budin'in alınması üzerine kral sarayı önündeki meydanda bulunan Apollon, Herkül, Diana heykellerinin İstanbul'a getirilerek At Meydanı'ndaki ibrahim Paşa Sarayı önüne konulması da başka bir misâl olarak gösterilebilir. Aya irini, Yerebatan ve İstanbul Surları bu hususa ilişkin değerli misallerdirler.

Ne yazık ki, daha sonraki yıllarda ülkemizde eski eserlere karşı hassasiyetin yitirildiğini görmekteyiz. Ata yadigârı olan bu binalarımızdan bazılarının tamiratı ya ehliyetsiz kimselere ya da yabancı mimarlara yaptırılarak büsbütün tahrip edilmelerine sebep olunmuştur[72].

---

72 Çinili köşk, çok hoş ve güzel bir bina olup Padişah Fatih Sultan Mehmed'in emri ile islâm san'atkârlarından maharetli bir mimara (bir rivayete göre Bursa'dan getirmiş oldukları mimar

Bursa'da Ulu Cami'nin bin türlü lâtif oymalarla müzeyyen, minberi de ehliyetsiz kimselerin kurbanı olmuştur. Gayet güzel bir ağaçdan imâl edilen o güzel minber, tezyin yolunda yağlı boya ile o küçük delikler, o zarif oymalar dolmuştur. Bugün bir örneği daha hemen hemen vücuda getirilemeyecek olan bu nefis eser tahrib edilmiştir[73].

Buna mukabil, tarihi eserlerin zenginliği karşısında hayrete düşen Avrupalılar, Osmanlı memleketi dahilindeki sanat eserlerine dikkatlerine yoğunlaştırarak ilgilenmeye çok önceden başlamışlardır. Bilhassa, Anadolu'da en ziyâde mamûr ve eski şehir harabelerinin bulunduğu mahallerde kazı ve araştırmalarda bulunmuşlardır. Çalışmaları neticesinde elde ettikleri eserlerde kendilerine kalarak ülkelerine taşımışlardır. Kısaca ifade etmek gerekirse, birçok eski eser meraklısı olan yabancılara, Osmanlı memleketi dâhilinde arkeolojik kazı ve araştırma yapma müsâdesi kolayca veriliyor, bununla birlikte elde etmiş olduğu eserleri de rahatça dışarıya çıkarabiliyorlardı.

Numûnelerini ziyâdeleştirmek maksadıyla, Fransa'ya nakledilen çini tabakaların adedi tahmin edilemiyecek bir derecede olup, Osmanlı memleketinin her tarafında gerek şahıslardan, satın alınarak; gerekse câmi, medrese ve türbelerden sökülüp aşırılan çinilerin tanesi yüksek bir fiyatla antikacılar tarafından satılmaktadır. Meselâ, Zeyrek yokuşunda bulunan Çinili Hamam diye adlandırılan hamamın çinileri Evkaf Nezâreti tarafından verilen müsaâde üzerine tanesi otuzar guruşa Ludavik adlı antikacıya

---

Kemaleddin'e) yaptırılmıştır ki, Selçuklu Fenn-i Mimarinin iftiharı olarak gösterilebilecek bir numunesidir. Maârif nazırı Safvet Paşa zamanında Romanyalı bir mimar getirtilerek binanın tamiratı ile görevlendirilmiştir. Fakat, bu mimar cehâletle bu lâtif binanın iç kısımlarında bir takım tadilâta başlamış ve duvardaki çinileri kısmen kaldırıp, kısmen de üzerlerine kireç sıvamak suretiyle mahvına sebep olmuştur. (bkz. *Servet-i Fünûn*, nr. 984, c. 38, 1 Nisan 1326 - 4 Rebiülâhir 1328, s. 344-345).

73 Asâr-ı atika-i nefisemiz neden mahvoluyor? başlıklı, bir Türk tarafından yazılan makale: *Sabah*, nr. 124, 9 Cemaziyelevvel 1307.

satılmış ve bu zat bunları kâmilen söküp Paris'e aşırarak tanesini yirmidörder Frank'a[74] satmıştır.

Devamlı savaşlar sonunda fakir düşen halk ve devlet yalnız tarihi kalıntılar içindeki madeni paralar ve eşyalarla ilgileniyordu. Bir çok tarihi ve kıymetli eserleri de Padişahlar dost geçinmek istedikleri Avrupa hükümdarlarına yolluyorlardı. Tarihi eserlerin kaçırılması ile ilgili aşağıda yer alan gazete yazısından alınmış pasaj bu konuya ışık tutmaktadır:

"... Avrupalılar asâr-ı nefîse-i Osmaniyemizi yalnız para kuvvetiyle elde etmiyorlar. Çalıyorlar. Çaldırıyorlar. Bursa ovasında Sultan "Yıldırım Bayezid" hazretlerinin türbesinde gayet musanna bir "kandil" bulunuyordu. Kandilin camiinin içinde bir suret-i mâhirânede "Allâhu Lâ" suresi yazılmıştır. Seyyahlar yerli bir hıristiyanın delâletiyle türbeyi ziyarete gelmişler, kandile meftûn olmuşlar. Avuç dolusu altun göstererek türbedarı tamaa düşürmek için bir çok gayret etmişler. Fakat türbedar salâbet-i dinîyesi yerinde bir Dağıstanlı hoca olduğundan kandili satmak denâetini irtikâb etmemiştir. Ertesi günü türbenin kubbe camı açık bulunmuş, kandilde kaybolmuştur[75].

Osmanlı Devleti'nde ilk defa antikalara değer vermek ve onları bir yerde toplamak fikri Tophane-i Âmire müşiri Damad Fethi Ahmet Paşa'ya aittir. Kendisi eski eserlere meraklı münevver bir zât olduğu için, muhtelif devirlere ait tesadüf ettiği veya haber aldığı antikaları, Topkapı Sarayı içinde ve Darphane-i Âmire bitişiğinde eski adı Aya irini (Sent İren) olan Harbiye Anbarı binasının bir köşesinde toplayıp biriktirerek gelecekte kurulacak olan müzenin çekirdeğini oluşturmuştur[76].

---

74 BOA, YEE, nr. 14/2022/126/10.; Yabancıların Osmanlı memleketindeki eski eserleri yurtdışına taşıdıkları bunlardan hem tarih hem de sanatça bir yığın faydalar sağlamış oldukları meselesi Vak'anüvis Lütfi Efendi tarafından da kaydedilmektedir (bkz. "Tanzimat'tan sonra ...", s.311-312).

75 *Sabah*, nr. 124, 98 Cemâziyelevvel 1307.

76 *Servet-i Fünûn*, nr. 984, c. 38, 1 Nisan 1327-4 R. 1328, s. 343.

Eski bir Bizans Kilisesi olan Sent iren'de eski silahların toplandığı "Mecma-i Esliha-i Atika" ve diğer eserlerin biraraya getirildiği "Mecma-i Asâr-ı Atika" olmak üzere iki kısımdan ibaret olan bu koleksiyon ile bir anlamda bugünkü Arkeoloji Müzesi ile Askerî Müze'nin temelleri bu zamanda atılmıştır[77]. O zamana kadar eski silahlar cephanede, eski paralar Darphane ve Topkapı Sarayı'nda bir takım kıymetli eşya da Hazinede saklanmaktaydı. Zaman zaman bulunan sikkeler de Maârif Nezâreti'ne gönderiliyordu.

Fethi Ahmet Paşa'nın kurmuş olduğu bu ilk müzenin teşekkül tarihi hakkında kesin bir bilgiye rastlamamakla beraber 1847 yılından sonra kurulmuş olabileceğini tahmin etmekteyiz[78]. Uzun yıllar müze müdürlüğü vazifesinde bulunmuş olan Halil Edhem ise; 1846 veya 1847 yıllarında kurulmuş olabileceğini bize bildirmekte ve şöyle demektedir[79]: "Bu zât-ı muhterem 1846 veya 47 senesinde saray içinde Harbiye Anbarı denilen ve el-yevm Askerî müze olan kadîm "Sent iren" binasının içinde ilk Asar-ı Atika Müzesi'nin esasını kurmuştur. işte o zaman Topkapı Sarayı'nın orta kapısının iç tarafında bulunan kırmızı porfir taşından Bizans imparatorlarının lâhitlerini de oraya nakletmiş ve fakat bunlardan ikisinin kapağı bir büyük çınar ağacının altında olduğundan çıkaramamıştı. Bunu ahlâfa bildirmek için oradaki bir revak direğine 1847'de hak ettirdiği kitabede yerine tayin ederek bırakmıştı. Bu sayede onlar Harb-i Umûmî esnasında topraktan çıkarılarak teknelerinin üzerine kondu. şimdi Âsar-ı Atika Müzesi'nin önünde görülebilirler".

---

77 Rezan Kocabaş, "Müzecilik Hareketi ve ilk Müze Okulu'nun Açılışı", *BTTD*, sayı 21, İstanbul (ts), s. 74; Alpay Pasinli, "Osman Hamdi Bey'in Müzecilik Yönü ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri", *1. Osman Hamdi Bey Kongresi Bildiriler 2-5 Ekim 1990*, (İstanbul 1992), s. 148.

78 Meselâ, Servet-i Fünûn, s. 343'de Fethi Ahmet Paşa'nın kurmuş olduğu bu ilk müzenin tarihi H. 1266 (M. 1850) olarak verilmektedir.

79 Halil Edhem Eldem, "Müzeler", *Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Münâkaşalar*, (Ankara 1932), s. 557-558.

Türk müzesinin temelini atan Fethi Ahmet Paşa 1857'de öldü. Onun ölümü ile Sent iren'de birikmiş eserler, bir müddet burasının temizlik ve muhafazasına bakan kimselerin Nezâretinde kaldı. Daha sonraki yıllarda eski eserlere yeniden kıymet verilmeye başlandığını ve müzecilik fikrinin yavaş yavaş yayıldığını, şimdiye kadar kurulan müzelerin tam bir müze olmadığını, mükemmel bir müze inşâsına dâir 1866 yılında çıkan bir irâdeden anlamaktayız[80].

Yabancıların yaptığı araştırmalar sonucu bulmuş olduğu tarihi eserleri ülkelerine nakletmelerinin yaygınlık kazanması üzerine bütün değerli eserlerin Avrupa müzelerine aktarılacağı düşünülerek eski eser hafriyatına bir sınırlama getirilmiştir. Türk müzelerinin de nadide eserlerle süslenmesi için mükemmel bir müzenin kurulması 1868 yılında çıkarılan bir irâde ile kesinleştirilmiştir[81]. Böylece Avrupalılara, bilhassa Fransa'da olduğu gibi eski eserlerin toprak altından çıkarılması için izin verilecek, fakat bunlar çıkardıkları eserleri yurtdışına nakledemeyecekler, dahilde istediği kimselere veya da hükûmete satabileceklerdir[82].

1866 yılından itibaren mükemmel bir müze kurulması için çeşitli tarihlerde irade çıkmasına rağmen, ancak 1285 (1869) yılında Ali Paşa'nın sadareti zamanında müze inşâsı ile ilgili faaliyetler yürürlüğe girmiştir[83].

Tanzimat devrinin geniş kültürlü devlet adamlarından Safvet Paşa'nın Maârif nazırlığı zamanında Sent iren'deki toplanmış olan eski eserlere el atılışına şahid olunur. Toplanmış olan bu küçük koleksiyon ile teşkil edilen

---

80 BOA, İ.MV, nr. 24685, 22 Zilkâde 1282 (8 Nisan 1866).

81 O. Ergin, *Türk Maârif...*, II, s. 709; Vak'anüvis Lütfi Efendi, "Tanzimat'tan sonra ...", s.311-312; Rezan Kocabaş, "Müzecilik Hareketi...", s. 75-76.

82 *Takvim-i Vekâyi*, nr. 1053, 1 Zilkâde 1285 (13 şubat 1869); Âsar-ı âtika ile ilgili ayrıca (bkz. *Terakki*, nr. 211, 3 Cemâziyelevvel 1286 / 11 Ağustos 1869); E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VII, s. 219.

83 BOA, İ. Dah., nr. 41355, 19 Rebiülevvel 1286 (29 Temmuz 1869).

müzeye "Müze-i Hümâyûn"[84] adı verilerek Mekteb-i Sultanî öğretmenlerinden ingiliz uyruklu Mösyö Goold buraya müdür tayin edilerek eski eserlerin muhafaza emri kendisine verilmiştir. Fakat bu esnada mevcut olan antikaların başlı başına konulabilmesi ve teşhir edilmesine uygun bir yer ile bunlara ait husus ve muamelelerin muntazam kurallar çerçevesinde işlemesi için herhangi bir tedbir düşünülmemiş idi[85].

1871 yılında Sadrazam Mahmud Nedim Paşa lüzumsuz görerek Mösyö Goold'un müdürlüğünü lağvetti[86]. Bu arada yine büyük miktarda eski eserlerin yurtdışına çıkarılmasına göz yumulduğunu devrin bazı gazetelerindeki yazılar bize bildirmektedir[87].

Nihayet 1291 (1874) senesinde ve Suphi Paşa gibi âlim, mümtaz ve hele meskûkat ilmi sahasında bilgili bir muhterem zatın Maârif Nezâreti'ne tayininden sonra ciddi bir şekilde müze kurulması ile ilgilenmiş ve müdürlüğüne Mösyö Detye (Dethier) getirilmiştir. Gerek Harbiye anbarında, mevcud bulunan ve gerek başka yerlerden elde edilecek olan antikaların iyi bir şekilde, muhafaza edilmesine çalışılmıştır. Topkapı Sarayı müştemilâtından Çinili Köşk binası restore edildikten sonra müze kabul edilerek mevcut eserler buraya nakledilerek yerleştirilmiştir. Fakat bu yerleştirme işlemi yapılırken hiç bir ilmî tasnife riayet edilmemiştir[88]. Bu arada Maârif Nezâreti tarafından hazırlanmakta olan ve otuz altı maddeden ibaret bulunan Asâr-ı Atika Nizâmnamesi de 20 Safer 1291 (1874) tarihinde

---

84 Bazen de Müzehane-i Hümâyûn denilirdi (bkz.H. Edhem Eldem, "Müzeler", s. 557). Not: Müze-i hümâyûn bahsi tarafımızdan ayrı bir araştırma konusu olarak değerlendirilecektir.

85 *Servet*-i *Fünûn*, s. 343.

86 H. Edhem Eldem, "Müzeler", s. 558.

87 Aynı sene içinde, Kuşadası âsar-ı âtika mahallinin kazılmasıyla bulunacak antikaların yarısının İstanbul'a diğer yarısının ise ingiltere'ye götürülmesinden bahseden bir yazı için bkz. *Basiret*, nr. 551, 121 Şevval 1288-11 Kanun-ı evvel 1287 (1871).

88 İ.ŞD, nr. 52/514, 28 Şevval 1294 (5 Kasım 1877); *Servet*-i *Fünûn*, s. 344-345.

yürürlüğe konuldu[89]. Bu nizamnâmeye göre eski eserler Maârif Nezâreti'nin kontrol ve idaresi altında bulunacaktı. Bu nizamnâme hükmünce, hafriyat neticesinde dışarıya çıkacak olan antikalar üçe taksim olunacaktı: Bir kısmı kazı yapana, diğer kısmı hafriyatın yapıldığı arazi sahibine, üçüncü kısmı da müzeye dâhil edilecekti.

Türkiye'nin tarihi eser hazineleri için büyük önem taşıyan ve ilk defa hazırlanan eski eserler nizamnâmesini, arkeolojik kazılar için bir takım esaslar getirmiş olması bakımından olumlu bir adım olarak kabul etmek gerekir. Eski eserlere lâyık olduğu değerin verilmesi, dolayısıyla onların imhâsına ve gelişi güzel ihrâcına mâni olunması karar altına alınmıştır. Yabancıların kazı yapmaları, hükûmet kontrolünde ve bazı şartlar dahilinde olacaktı, bu kuralların aksine riayet edenlerin hem eserlerine el konulacak ve hem de kendileri cezalandırılacaktı[90]. Fakat, bu nizamnamenin bir hayli eksik tarafları da mevcuttu. Bunlardan bir tanesi eserin yurtdışına çıkarılmasına yasak konulmayışı ile eserlerin taksiminin devletin menfaatlerine uygun olmaması idi. Bütün bu olumsuzluklarına rağmen, bizde de müzeciliğin yavaş yavaş gelişme kaydettiğini görüyoruz.

Müze kurulup bir hayli eşya toplanıp bir takım ilerlemeler kaydedilmeye başlandıktan sonra asâr-ı atikadan ve müzecilikten anlayan kimselerin yetişmesi için bazı çabalarda bulunulmuştur. Memlekette sanat eserlerine karşı ilgi ve sevgi uyandırılmadan eski eser tahribatını önlemenin ve bunlara sahip çıkılmasının mümkün olamıyacağı düşünülerek bir Müze Okulu'nun diğer bir adıyla Âsâr-ı Atika Mektebi'nin açılmasına karar verilmiştir. Bu okulu bitirenler müze için yapılan hafriyata nezâret

---

89 *Düstur*, 1. tertip 3. cilt, s. 426-431; *Servet*-i *Fünûn*, s. 345; Asâr-ı Atika nizamnâmesi için ayrıca bkz. *Basiret*, nr. 4210, 4 Rebiülevvel 1291-10 Nisan 1290 (1874); *Basiret*, nr. 4211, 5 Rebiülevvel 1291-10 Nisan 1290 (1874).

90 R. Kocabaş, "Müzecilik Hareketi...", s. 76.

edebilecekleri gibi yabancı arkeologlarla araştırmacıları da kontrol edebileceklerdi. Böylece, müzecilik bir değer kazanmış olacaktı[91].

1874'te kurulan Müze Okulu'nun müdürlüğüne Mösyö Dethier getirildi. Buraya, Mekteb-i Sultanî mezunu öğrenciler alınacak ve bunların Fransızca, Lâtince, Rumca bilmeleri mecburi olacaktı. Veya da bu vasıfları taşıyan lise mezunu on iki öğrenci alınacaktı. Eğitim-öğretim süresi iki yıl olup, öğrencilere asar-ı atika dersleri ile beraber pirinç ve mermerden yapılan eserlerin kalıplarının alınması, fotoğraf çekme usûlleri gösterilecekti. Okulun açılması için padişah iradesi çıkmış ve 16 maddelik bir nizamnâme de hazırlanmıştır. Yapılacak olan masraflar için de Maârif Nezreti bütçesinden muayyen bir tahsisat ayrılmıştı[92]. Müze Okulu bu şekilde kurulmasına rağmen, eğitim ve öğretime başlayıp başlamadığı, başlamışsa öğrenci mezun edip etmediği hakkında bir bilgiye rastlamış olduğumuzu söyleyemeyiz.

Yürürlüğe konulduğu tarihden itibaren yetersizliği anlaşılmış olan 1874 nizamnamesi, 1884 yılına kadar tatbik edilmiştir. Ancak, ihtiyaca cevap verebilecek yeni bir tüzüğün hazırlanışının uzun süre geciktirilmiş olmasını da ayrı bir eksiklik olarak kabul etmek gerekir.

11 Eylül 1881 yılında Müze-i Hümâyûn'un başına getirilmiş olan Osman Hamdi Bey ile, Müzecilikte yeni bir çığır açılmış ve müzecilik ihya edilmiştir. Osman Hamdi Bey, bir taraftan var olan eski eser koleksiyonlarının bilimsel bir tarzda sınıflandırılması ve düzenlenmesi ile uğraşıyor, öte taraftan da yabancı arkeologlar getirerek, onlara eserlerin kataloglarını hazırlatıyor ve bu konularla ilgili fikirlerini alıyordu[93].

---

91 O. Ergin, *Türk Maârif...*, II, s. 709.
92 Şark, nr. 388, 15 Safer 1292; O. Ergin, *Aynı eser*, s. 710-711; R. Kocabaş, "Aynı makele", s. 76-77.
93 A. Pasinli, "Osman Hamdi Bey'in Müzecilik Yönü...", s. 148-149.

1881 şubat'ında Kahire'de Âsar-ı atika-i şarkiyye (Doğu eski eserleri) için bir okul te'sisine karar verildiğini kaynaklardan öğrenmekteyiz[94]. Bu okulun müdürlüğüne Mösyö Maspro, müdür muavinliğine de Mösyö Burguvan tayin edilmiştir.

Nihayet, 1883 yılında yeni bir Âsâr-ı Atika Nizamnâmesi'nin çıkarılması için çalışmalara başlanmış ve 1884 yılında da hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur[95]. 37 maddeden oluşan bu nizamnâme hükmünce; eski eserlerin devletin malı olduğu kabul edilmiş ve kesinlikle yurtdışına çıkarılmasının yasak olduğu esası getirilmiştir. Osmanlı memleketi dâhilinde, kazı ve araştırmalar neticesinde eski eser bulan yabancılara, bunların sadece fotoğraflarını ve alçıdan modellerini çıkarmalarına izin veriliyordu. Bu hükümler Avrupalı arkeolog ve araştırmacılar arasında, büyük bir hoşnutsuzluk yarattı. Nizamnâme, üst düzey yetkililer tarafından yer yer yapılan müdahaleler yüzünden tarihi eser ihracını tamamıyla önleyememiş olmasına rağmen, hiç değilse büyük bir kısmının memleket dahilinde kalmasını ve müzeye intikâl etmesini sağlamış oldu.

Yapıldığı yılların bir hayli ilerisindeki senelerin ihtiyacına cevap verebilecek bir tarzda olan nizamname, bazı maddelerinde, 1906 yılında ufak değişiklikler yapılmış ve bu şekliyle Cumhuriyet devrinde bile bir süre uygulanmıştır.

Fakat ne yazık ki alınmaya çalışılan bütün tedbirlere rağmen, ihmal ve kayıtsızlık, kıymet bilmemezlik nedeniyle bu nefis Osmanlı eserleri, Osmanlıyı bir türlü sevmeyen bir çok Avrupalı'nın tasarrufuna geçmiştir.

Bu durumun önüne geçilmesi için, insanların kültürüne, tarihine sahip çıkma fikrinin uyandırılması, öğretilmesi ve bu duygunun yerleştirilmesi

---

94 *Vakit*, nr. 1913, 2 şubat 1296 (14 şubat 1881).

95 BOA, İ.MM, nr. 3401, 23 Rebiülahir 1301(21 Şubat 1884) tarihli Âsâr-ı Atika Nizamnamesi için bkz. *Maarif Salnamesi* 1316, s.160-169; A. Pasinli, "Aynı makale", s. 148-149.

gerekir. Şanlı, şerefli, fazilet sahibi atalarımızın yadigârlarını muhafazaya çalışmak boynumuzun borcudur. En başında da devletimizin, nadide ve nefîs eserlerin mükemmel bir şekilde muhafazası için ciddi bir şekilde gayret göstermesi gerekir.

Şimdi ise asıl konumuz olan ve alt yapısının Sultan Abdülaziz'in saltanatı (1861-1876) zamanında hazırlandığı, yaklaşık bir asrı aşkın süredir yüksek öğretim kurumu olarak faaliyet gösteren Sanayi-i Nefîse Mekteb-i Âlîsi (Güzel Sanatlar Akademisi)'nin kuruluş safhaları, eğitim-öğretim faaliyetleri ile teşkilâtından bahsedeceğiz. Bu arada, Mekteb'in kuruluş çalışmalarına geçmeden önce , Osmanlı memleketinde güzel sanatlarla ilgili eski faaliyetlerden ve bazı Osmanlı sultanlarının bu sahadaki girişimlerine de çok kısa olarak temas edeceğiz.

I. BÖLÜM

SANÂY-İ NEFÎSE MEKTEBİ'NİN KURULUŞUNDAN ÖNCEKİ DURUM VE YAPILAN İLK FAALİYETLER

A. Sanâyî-i Nefîse veya Fünûn-i Nefîse (Güzel Sanatlar) Eğitimi İçin Yapılan Girişimler

Ondokuzuncu yüzyılda güzel sanatlarla ilgili ilk teşebbüsleri belirtmeye geçmeden, kültürel mesele olması nedeniyle, ilk önce güzel sanatların Osmanlı toplumunun tarihi gelişmesi içindeki durumuna değinmek istiyoruz.

Türk müzecisi Halil Edhem Bey'in de belirttiği üzere, bütün ilim ve fenlerde olduğu gibi sanatın da vatanı yoktur. Her memleket yetiştirmiş olduğu sanat ve ilim erbabıyla ve bunların ortaya koymuş olduğu eserleriyle iftihar eder. Bununla beraber, irfan sahibi bir kimsenin başka bir millete ait güzel olan eserlerini takdir edip bunlardan istifade etmesi gayet tâbiidir[96].

Osmanlı Devleti, kendisinden önce kurulmuş olan Türk devletlerinden, islâm dünyasından ve Avrupa devletlerindeki kültürel faaliyetlerden esinlenmekle ve bunlardan istifâde etmekle beraber kendi tarihi gelişmesi içerisinde kendine has bir Osmanlı-Türk kültürü meydana getirmiştir.

Osmanlılarda Sanayi-i nefise (Güzel sanatlar) deyince, mimarlık, ressamlık (san'at-ı nakşiye), hattatlık, hakkaklık, çinicilik, mücellidlik, sedef-kârı, oymacılık gibi sanat dalları akla gelmektedir. Bunların içinden de ilk sıraya fenn-i mimariyi dahil etmek mümkündür. islâm dünyasında, Araplar, İranlılar, Selçuklular zamanında pek çok maharet sahibi mimarlar yetişmiştir. Bunlar arasından; Mimar Kemaleddin, Mimar Musa, Mimar Mehmed el-Mecnun, Mimar Sinan, Mimar Mehmed, Mimar Kasım gibi isimleri sayabiliriz. Bilindiği gibi, bu mimarlar insanda hayranlık uyandıran ve göz kamaştıran değişik cami, türbe, han, köprü, çeşme, medrese, saray ve sâir binalar inşâ etmişlerdir[97].

Bilindiği gibi, 16. yüzyıl, Türklerin Edebiyat ile Sanatta ilerledikleri bir yüzyıl olmuş ve en meşhur mimarlar bu devirde yetişmiştir. Fethedilen ülkelerin imarında ve beldelerin tezyin edilmesinde bu mimarlar üstünlük göstermişlerdir. Bu yüzyılın en meşhur başmimarı Sinan Ağa'dır. İstanbul'un hemen hemen en muhteşem Camileri kendisinin eseri olup bunların dışında su kemerleri, medreseler, türbeler de inşa etmiştir. Fakat onunla birlikte çalışan saraylar ve camilerin inşâsında büyük bir maharet

---

[97] BOA, YEE, nr. 14/2022/126/10, sene tahminen 1887-88.
Güzel sanatların durumu hakkında teferruatlı bir şekilde hazırlanıp Sultan II. Abdülhamid'e takdim edilen bu layihada tarihi ve yazarın adı yer almamaktadır.
Ancak, muhtevasında yazar iki-üç sene önce Sultan Bayezid Meydanı'nda Genel Kütüphane yapımı ile ilgili bilgi vermektedir.
Araştırmalarımıza göre, Bayezid Genel Kütüphanesi'nin inşâ faaliyetlerinin 1885 yılında gerçekleştiğini görmekteyiz. Bu konu için bkz. (BOA, İ.ŞD, nr. 49/676, 6 Temmuz 1301 (18 Temmuz 1885). Dolayısıyla, bu bilgilerden yola çıkarak, lâyihanın 1887-1888 yıllarında yazılmış olabileceğini tahmin etmekteyiz.
Yücel Özkaya, "II. Abdülhamid'e Güzel Sanatlar Hakkında Sunulan Layiha", *OTAM*, Sayı 4 (Ankara 1993), s. 646-647'de Bayezid Genel Kütüphanesi'nin inşa tarihini 1887, lâyihanın yazılış tarihini ise 1884-1885 olarak tesbit etmiş olmakla, kanaatimize göre hataya düşülmüştür.
Yine, lâyihanın muhtevasına bakıldığında güzel sanatların her bir dalından konuya vakıf bir şekilde bahsedilmesi, yazarın bu sahada yetişmiş bir kişi olduğunu akla getirmektedir.
Zaten, yazar sayfa 12'de, üç sene önce kendisinin Sultan Ahmet Camisinin tamirinde görev aldığını belirtmektedir. Bu görev esnasında, daha evvelki tamirde mahvedilen caminin kubbe ve kemerleriyle değişik kısımlarındaki örtülen badana kazdırılıp, altından çıkan resim ve nakışlarının kendi renkleriyle yenilenip bu suretle tezyinatının eski haline döndürüldüğünü ifade etmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi, lâyiha yazarının bir sanatkâr olduğu tahmin edilmektedir.

gösteren üstadlar arasında üstün yeteneği ile kendini gösteren mimarlardan bir kişi daha vardır ki o da, Mimar Davud Ağa'dır. Mimar Sinan'ın ilk eseri 1548'de yapılan Şehzâde Camii'dir. 1549'da ise Şaheseri olan Süleymaniye Camii'ni yapmaya başladı. Bunu yaparken 60 yaşlarında idi.

Mimar Sinan nisbeten küçük ölçüde denemelerden sonra bütün Türk mimarisinin ve kendisinin o zamana kadar ortaya koyduğu yeniliklerin toplu bir ifadesi olan Edirne Selimiye Camii'ni 80 yaşında iken yapmıştır. Edirne'nin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ölmez sembolü olan bu camiyi 1569-1574 yılları arasında beş yılda tamamlamıştır. Ünlü mimar, Şehzade Camisi'ne çıraklık, Süleymaniye Camisi'ne kalfalık ve Selimiye Camisi'ne de ustalık eserim demektedir[98].

Mimarlık, 1094 (1683)'de Mimar Kasım'dan sonra Rumların, daha sonra da Ermenilerin eline geçmiştir. Bunlar arasında kabiliyetli mimarlar ortaya çıkmış ise de, Osmanlı fenn-i mimari usulü yavaş yavaş terk edilerek Fransa mimarî tarzına dönüş yapılmıştır. Durum böyle olunca millî mimarî metodu büsbütün mahv olmaya yüz tutmuştur. Hatta bunun gibi sair "adî san'atlar" diye tabir olunan küçük sanat dalları dâhi Hıristiyanlar eline geçmiştir. Sultan Abdülaziz zamanında Osmanlı mimarisinin ihyası için halis niyetle bazı binalar inşâ ettirilmiş ise de önemli bir başarı elde edilememiştir.

Resim sanatı, Osmanlıların ilk devirlerinde ileri bir seviyede idi. Çünkü, ressamlık sadece yağlı boya ile bez üzerine insan resmi veya tablo yapmaktan ibaret değildir. Binaların iç ve dış süslemeler ile kitaplar, ciltler, levhalar ve pek çok eşyayı göze hoş gösterecek bir hale getirmek için

---

98 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Celal Esad Arseven, Türk Sanatı, İstanbul 1970 (Cem yayınevi), s. 159-166; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984 (Remzi yayınevi), s. 260 vd.; Ahmed Refik Altınay, *Âlimler* ve *Sanatkârlar* (Haz. Vahit Çabuk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, s.17,46.

resimler ve şekiller yapılmaktadır. Osmanlılarda, mermer, çini ve ağaçkapılar, pencere kanatları, rahle, kürsü yani her çeşit eşya üzerine çok nefis ve hoş resimler yapan pek çok ressam yetişmiştir[99].

XI. yüzyılda, Anadolu'da Selçuklular devriyle birlikte, daha sonra Osmanlılar'da Batı'ya açılma dönemine kadar, Türk-islâm Sanatı resim alanında minyatür[100], yani kitap resmi geleneğini sürdürmüştür. Gerek Selçuklular da gerekse Osmanlılar da minyatürcülük, daha çok saray ressamlığıdır. Zira, Kur'an-ı Kerim ve bazı kıymetli kitapları süslemede yer alan tezhîb ile yine bazı kitaplara yapılmakta olan minyatür fazla emekle yapıldığından çok pahalıya mal olmakta idi. Bu nedenle bazı kimseler tarafından satın alınmakta olup halk arasına pek yayılamamıştır. Edebî, tarihî konular ve padişahlarla ilgili el yazmaları minyatürlerle resimlendirilmiştir. Osmanlı Türkleri, Fatih Sultan Mehmed zamanından itibaren kitaplara minyatürler ve hatta padişahların tasvirini nakş etmekte idiler[101]. Ancak, resmin günah sayılması nedeniyle genellikle minyatür ressamları takma isimle imza atmayı tercih etmekte idiler.

Minyatür sanatının çok önceden Uygur Türkleri arasında icrâ edildiği ve büyük ölçülerde minyatürlerin yapıldığı bilinmektedir. Batılılar tarafından ise en çok bilinen iran minyatür tarzıdır. Fakat, Uygur Türkleri'nin İran sanatkârları üzerinde minyatür alanında tesir meydana getirdiği tahmin edilmektedir. Anadolu Selçukluları ve İstanbul'un fethinden evvel Osmanlılar dahi buna tâbi bulunmuş ve sonraları Timurî devrinin tesiri altına girmiş oldukları muhtemeldir[102].

---

99 YEE, nr., 14/2022/126/16.

100 Minyatür (Miniature), pek ince ezilmiş ve biraz zamk katılmış suluboya ile yapılmış olan gayet nazik bir resim tarzı, bir tekniktir. Genellikle kitap resimlemesinde bu tarzdan faydalanılmış olup, her minyatürün bir konusu vardır. Yani, bir sahneyi tasvir eder (Zahir Güvemli, *Başlangıçtan Bugüne Türk ve Dünya Sanat Tarihi*, İstanbul 1968, s. 218).

101 Halil Edhem, *Elvah-ı Nakşiye* ..., s. 9.

102 Halil Edhem, *Aynı eser*, s. 12.

Osmanlı devrinde Türk minyatürleri Fatih'in İstanbul'u alışından sonra başlar. Saray içerisinde nakışhane[103], nigarhâne denilen okullarda usta nakkaşlar, ressamlar yetiştirilirdi. Gerek saray nakışhanelerinde gerekse hususî olarak çalışan nakkaşların üstadları genellikle iranlılar olmak üzere görülmektedir[104].

Güzel sanatlara fevkalâde meyli ve muhabbeti olduğu bilinen Fatih Sultan Mehmet, bir taraftan iranlı hattat ve sanatkârları başkentte toplayıp çoğalttığı gibi, diğer taraftan da, Batıdan da ressamlar getirterek nakış sanatının gelişmesine çalışmıştır. İtalya'da Verona şehrinin sanatkârlarından Matteo dé Pasti ve daha sonra yine italya'dan Constanzío da Farrara'yı İstanbul'a getirtmiştir ki bunların eseri olarak Fatih'in tasvirini havi birer madalya mevcuttur[105]. Fakat bu devir için dikkate değer nokta ise, Fatih'in Venedik dükasından resmen bir mahir ressam istemesi üzerine, o zaman en ünlü sanatkârlardan olan Gentile Bellini'nin İstanbul'a gelmesi ve burada on beş ay süreyle kalmasıdır. Bellini bu süre zarfında, şimdi Londra'da mevcut olan yağlı boya bir tasvirini, bu madalyasını ve sarayda bazı odalarının duvar tasvirlerini ve şehrin manzaralarını çizmiş ve resimlemiştir[106].

Fatih zamanında müteaddid ecnebi sanatkarların İstanbul'a gelmesi ve özellikle Venedikli Bellini'nin sarayda uzun müddet çalışması tabiki

---

[103] Osman Ergin, Topkapı Sarayı içerisinde bir "Hasse Nakışhanesi" olduğuna dikkat çekerek, asıl resim mektebinin saray içinde bulunduğunu kaydetmektedir *(Türk Maârif Tarihi,* 1, İstanbul 1977, s. 175).

[104] Halil Edhem, *Aynı eser,* s. 12; Zahir Güvemli, *Başlangıçtan Bugüne...,* s. 231; Franz Babinger, "Fatih Sultan Mehmed ve Sanat", (çev. M. Çevki Yazman), *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı 11 (Aralık 1969), s. 36; Çinicilik sanatının kaynağının da iranlılar olduğu ve bunlar tarafından Osmanlı Devleti'ne sokulduğu bilinmektedir. Bu sanat, iran'ın ve bütün şark'ın mimari dekorasyonunda önemli rol oynamıştır. Osmanlı Memleketine çağrılan iranlılar, ilk çini fabrikasını Bursa'da açmışlardır (Pretextat Lecomte, *Türkiye'de Sanatlar ve Zeneatlar, Ondokuzuncı y.y. Sonu,* (haz. Ayda Düz), İstanbul 1901, s. 17, 19). Uzun bir süre Çini sanatının ülkede ilerlemesi sağlanmış, fakat her nasılsa bir müddet sonra bu sanat dalı da gerilemeye yüz tutmuştur. Ancak, yirminci yüzyılın başında çinicilik sanatının ihyâsı için bir takım teşebbüslerde bulunulmuş ve bilhassa Çinili Köşk'ün mükemmel bir şekilde tamir edilmesi için irâde çıkmıştır (*Sabah,* nr. 6566, 5 Zilhicce 1325 - 9 Ocak 1908).

[105] Halil Edhem, *Elvah-ı Nakşiye...,* s. 13.

[106] Halil Edhem, *Aynı eser,* s. 13; Z. Güvemli, *Aynı eser,* s. 231.

Osmanlı sanatkarları üzerinde bir tesir meydana getirmiş olabileceğini söyleyebiliriz[107].

Sultan I. Selim ve Kanuni Sultan Süleyman devirlerinde ve bundan sonra resim sanatı artık İstanbul'da büyük bir ilgi bulmaya başlamıştır. Bu dönemde, Şah Kulu Nakkaş, Mir Nakkaş İsfahânî, Üstad Veli Can gibi İran'dan İstanbul'a gelen nakkaşlar ile yerli Türk nakkaşlarının adedi az değildi[108].

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru ve XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni bir sanat ortamının oluştuğu ve yeni bir rejim anlayışının yerleştiği dönemdir. Batı'da Osmanlı ve doğu yaşantısına duyulan ilgiyle çok sayıda ressam Osmanlı memleketine gelmeye başlamıştır. Bilhassa Sultan III. Selim Batı tarzı resim ve heykel sanatıyla ilgilenmekteydi. Yine bu dönemde evlerin duvarlarını manzara resimleriyle süslemenin moda haline geldiği gözlenmektedir. Müteakiben, II. Mahmut zamanında resim yapılması ve mekanlarda duvara resim asılması geleneği başlamıştır.

XIX. yüzyılda, kendi ressamlarımız tarafından Batı tarzı resim ve yağlı boya ile büyük tablolar yayılmaya başlanmıştır. Celâl Esat Arseven[109], resim sanatındaki bu değişikliğe, minyatür (nakış resim)'ün tekamülü olan bir sanat merhalesine geçiş gözü ile bakmanın daha doğru olacağını belirtmektedir.

Sultan III. Selim zamanında Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn'un, sonra da Harbiye Mektebi'nin programına resim dersleri dahil edilmiştir. Esasen bu okullar, mühendis, mimar ve kurmay subaylar yetiştirdiğinden,

---

107 Resim sanatının ülkemizde ilk kuruluş devri, sanatkârlar ve hattatları hakkında en geçerli ve inanılır kaynak ise; Ali Efendi'nin *Menakıb-ı Hünerveran*, İstanbul 1926, adlı eseridir.

108 Halil Edhem, *Aynı eser*, s. 15.

109 *Türk Sanatı Tarihi*, MEB, III, s. 129.

mezun olan talebeleri arasında serbest resme dahi meraklı kişilerin çalışmaları olmuştur. Böylece, memlekette resim sanatının yayılmasına vesile olmuşlardır. Dolayısıyla ilk ressamlarımız işte bu iki okuldan çıkıp Avrupa'da sanatlarını tamamlamışlardır[110]. Daha sonraları Rüşdiye mekteplerinin programına da resim dersi ilâve edilmiştir[111].

Daha sonra tahta çıkan Abdülmecit ve Abdülaziz zamanında batılılaşma hareketine hız verilirken, bir çok yabancı mimar ve ressama devlet tarafından görevler verilir, saraylar yaptırılır[112]. Özellikle Sultan Abdülaziz, Avrupa gezisi dönüşünde bazı Avrupa ressamlarının eserlerinden oluşan bir koleksiyon düzenler. Batı tarzı resim yapan ilk ressamlardan Süleyman Seyit Bey ve Şeker Ahmet Paşa'yı himaye ederek onları Avrupa'ya gönderir[113].

Celâl Esad Arâseven[114], o zamanlar resim öğrenmek için memlekette askerî okullardan başka bir okulun olmadığını, resime karşı hevesli olanların birisinin evinde bir resim olduğunu öğrendiğinde hemen onu görmek için can attıklarını kaydetmektedir. Hatta, o sıralarda İstanbul'da yabancı ressamların Türklerden daha çok olduğunu belirtmektedir.

XIX. yüzyılda, İstanbul'da yaşayan azınlıklar arasında resim sanatına daha çok Ermenilerin rağbet ettiği görülmektedir. Mesela, Serkis Dranyan, Civanyan, Yazmacıyan, Rupen, Manas, Tuzcuyan, Köçeoğlu Kirkor gibi[115].

---

110 Bu okullar ile buralardan yetişen ressamlara dâir geniş malûmat için bkz. Mehmed Esâd Bey, *Mir'ât-ı Mekteb-i Harbiye*, İstanbul 1310; *Mir'ât-ı Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn*, İstanbul 1312.

111 Halil Edhem, *Elvah-ı Nakşiyye...*, s. 21; Celâl Esâd Arseven, *Türk Sanatı ...*, III, s. 129-130.

112 Nurullah Berk, *Türkiye'de Resim*, İstanbul 1943, s. 18.

113 Nurullah Berk, *Aynı eser*, s. 16-17.

114 *Sanat Ansiklopedisi*, I, MEB, İstanbul 1983, s. 28.

115 Tansuğ Sezer, *Çağdaş Türk Sanatı*, İstanbul 1986, s. 39.

Resim, ilk önceleri Osmanlı memleketinin her tarafında sadece binalar ile çeşitli eşya ve kitapların süslenmesi için kullanılmakta iken, zamanla bütün ilimlerin, fenlerin ve sanatların lâyıkıyla kolayca tahsil edilmesinde büyük bir vasıta görevi yapacağı anlaşılmıştır. Çünkü, matematik, hikmet, kimya, jeoloji, tarih, kozmoğrafya vesâir ilim ve fenlerin gerek öğretilmesi ve gerek aydınlatılmasında büyük ölçüde resime ihtiyaçduyulmuştur.

II. Abdülhamit devrinde de daha evvel başlamış olan sanat faaliyetlerinin daha geniş kapsamlı olarak devam ettiği gözlenmiştir. Bu dönemde atılan en önemli adımlardan birisi de okullaşmaya gidilmesi olmuştur. Çünkü, lâyıkıyla ressam veya mimar olmak için insanın tabiatında mevcut olan yetenek kâfî gelmeyip belli bir süre okullarda resim öğretilmesi, bunun yanında Avrupa'da olduğu gibi matematik, tarih ve diğer ilim dallarının da tahsil edilmesi lüzumlu görülmüştür[116].

1. Güzel Sanatlar Alanında Okul Kurulması için Matbuatta Çıkan Yazılar

Eski eserlere değer verilmeye başlanmasıyla beraber, güzel sanatlar alanında bir okullaşmaya gidilmesinde, özellikle resim ve mimarlık sanatına karşı ilgi ve sevgi uyandırılmasında basının büyük ölçüde rolü olmuştur.

Daha ziyâde Sultan Abdülaziz döneminde başlamak üzere devrin yerli ve yabancı gazetelerinde kültür ve sanat, eğitim ve öğretim konularında pek çok makalelere rastlamak mümkündür. Hatta eğitim sistemi ile ilgili yazılmış olan makalelerin içerisinde de, memlekette güzel sanatların durumuna temas edilmiştir.

---

116 İleriki konularda belirtileceği üzere, Devlet Baş mimarı Serkiz Bey tarafından hazırlanan Güzel Sanatlar okulunun nizamnamesi incelendiğinde bu metodun dikkate alındığı anlaşılmaktadır.

Bu hususta pek çoğu "Maârif ve Sanayi", "Sanayi-i Nefîse", "Mekâtib ve Sanâyi", "Asâr-ı Atika-i Nefîsemiz" vb. adlı başlıklar altında, eğitim-öğretim ve güzel sanatlar konularına değinilmiş bu hususta yaşanılan problemler, sıkıntılar çeşitli vesilelerle gündeme getirilmiştir.

Bu konuları işlerken zaman zaman Batı ile mukayese edilmiş, bu hususta hamle yapılamayaşının sebepleri ve yapılması icâb eden noktalar üzerinde de tavsiye meyanında durulmuştur.

Ayrıca, yabancı gazetelerdeki sanat konularını işleyen, yazılardan iktibas yapılarak Türk basınına aktarılmıştır. Yine, memleket dışında veya içerisinde olsun güzel sanatların teşhir edildiği sergiler hakkında haberlere de teferruatlı bir şekilde yer verilmiştir. Kamuoyunun ve hükûmetin dikkatini güzel sanatlara mahsus bir okul kurulması üzerinde yoğunlaştırmışlardır.

Bizim, elbette ki, burada, bu konular ile ilgili yazılmış yazıların hepsine birden yer vermemiz mümkün değildir. Ancak, içlerinde farklı açılardan yorumlayan makalelerin bir kaçına değineceğiz. Fakat, ilk önce konunun daha iyi anlaşılabilmesi için "Sanayi-i Nefîse" başlığı ile yayımlanan[117] ve güzel sanatlarla meşgûl olmanın insana vermiş olduğu haz ve lezzetten bahseden uzun bir yazıyı sadeleştirerek ve özetleyerek aktarmak istiyorum.

"... Sanayiin cümlesi esas itibariyle iki büyük kısma ayrılır. Birinci kısmı Sanâyî-i Nefîsedir ki; hükûmet memuriyetleri, te'lif, tababet, avukatlık, resimcilik, oymacılık, muzıkacılık, mühendislik, kapudanlık, makinacılık, doktorluk, matbaacılık ve bunlardan müteferrî şeyleri kapsamaktadır.

---

117 *Vakit*, nr. 2177, 6 Teşrinisâni 1297 (18 Kasım 1881).

İkinci kısım sanayii ise; demiryolculuk, dülgerlik, kayıkcılık, bahçivanlık gibi müteaddid nevîleri muhtevidir...

"... Sanayi-i Nefîse zihin ve fikrin kullanılmasına muhtaç olduğu için biz görüyoruz ki, bunlarda iki türlü lezzet ve istifâde vardır. Birisi malûm olan maddî cihettir, diğeri ise gönülce olan lezzet ve istifâde yani manevi cihettir.

Bir insan sabahtan akşama kadar çalışır ve yorulur, lâkin çalışmak ve yorulmaktan vicdanının duyduğu hoşluk pek garib ve tarifi güç bir haldir. Hatta fikrinin hoşlandığı bir işte yorgunluğu son dereceye vardığı ve artık istirâhate tabiat kendisini mecbûr ettiği halde yine işi bırakmak istemez ve çaresiz bıraktığı vakit sevgilisinden ayrılmışcasına hoş bir tavır gösterir ve lisân-ı hâl ile -keşke yorgunluk denilen bu mani çıkmamış olsa idi- der ve bazen bi'l-fiil bu sözü söyler.

Bazı kimseler de vardır ki zekâsı ve zenginliği bol, hiç maddî ihtiyacı yok iken bir sanatla ve bu gibi ekâbirin ekserisinde görüldüğü üzere Sanayi-i Nefîse ile iştigâl eder, ne için sadece o sanatın manevi lezzet ve zevkinden mahrum kalmamak içindir.

Sanayi-i nefîse ile uğraşan niceleri görülmüş ve görülmektedir ki zihin yorgunluğunun zararlarını bildikleri halde, asabî hastalıklara vesâireye düşerek vücutlarını sanatlarının manevi lezzetleri için fedâ eder ve çiğnerler.

Bir güzel yazıyı herkes beğenir ve inceliğinden hoşlanır, lâkin hattatın onu yazdığı sırada duyduğu hoşnutluk ve manevî tadı hiç kimseye müyesser olamaz.

Şu hale göre bu hususta manevi cihet ve tâbiî meyl maddî istifâde keyfiyeti kadar ve hatta daha fazla olarak dikkat edilmesi gereken

mevzûdur. Bu sebeptendir ki bilâd-ı mutemeddine de çocukların çok küçük yaşlarından itibaren ekseriyetle heves eylediklerine ehemmiyet verilip meyl ve zevklerine uygun mekteplere devam ettirilirler. Meselâ, çocuk herşeyden ziyâde rusûm ve hutût yazdığı görülür ve cahilliğine ve küçüklüğüne nisbeten çizdiği şeylerde mümkün olduğu kadar birbirine orantı görülür ise mutlaka mühendishaneye verilir, askerî mekteplere veyahut hukuk mekteplerine gönderilmez. Zirâ meşhur mühendis çıkar ve bu şöhretle servet sahibi olur. Vakıa askerî ve hukuk mekteplerinden birine gönderildiği takdirde zâbit ve avukat diplomasını alabilir ise de onda kazanacağı olgun mahareti bunda kazanamaz. Çünkü hevesle çalışmamış ve tâb'îî olan meyli hilâfında bulunmuştur.

Fikir bir cevher olup izhâr-ı mahiyetine muvafık görmedikçe parlamaz ve kıymet getirmez..."

Levant Herald Gazetesinden iktibas edilerek 28 Nisan 1870 tarihli Terakki Gazetesi'nde "Sanayi-i Nefîse" başlığı ile yer alan yazıda[118] ülkede güzel sanatlarla ilgili meseleleri ve getirilmesi gereken çözümleri ifâde edilmektedir. "Türkiye'de güzel sanatların geliştirilmesi işini araştırmak için bir komisyonun kurulacağının duyulduğunu, mimari, resim ve müzik gibi güzel sanatlarla matematik ilmine her memleketin iftiharla kapılarını açacağından söz edilmektedir. Bunların kendiliğinden bir memlekete giremeyeceği ve her işin sırasına konulup senelerce uğraşılmasının gerektiği belirtilmekte, gençlere güzel sanatların sevdirilmesi, kamuoyunun bu yolda eğitilmesinin lüzûmuna değinilmektedir. Ancak böyle yapılırsa güzel sanatların her memlekete girebileceği, aksi takdirde gümrük tarifesi ortaya koyar gibi bu sanatların ortaya konulmasının mümkün olamıyacağı anlatılmaktadır. Mimarlık ve resim öğretimi yapmak üzere bir okul

118 Mustafa Cezar, *Sanatta Batı'ya açılış ve Osman Hamdi Bey*, İstanbul 1971, s. 377.

kurulabilmesi için, bir takım eski güzel sanat eserinin mevcut olmasının[119] ve bunları öğretecek geniş bilgi sahibi kimselerin bulunmasının gerektiği kaydedilmektedir. Meselâ, bir müzik okulunun kurulmasının, nota ve müzik üstadlarına ve tekmil bir orkestraya, müzikle ilgili bir kütüphanenin varlığına ihtiyaç vardır" denmektedir.

Ahmed Ali Bey (Şeker Ahmed Paşa)'nın Türkiye'de ilk resim sergisini açtıktan sonra bu alandaki yazıların hayli genişlediği, resime karşı ilginin arttığı görülmektedir. Bu sergi daha kapanmadan güzel sanatlar okulunun kurulması ile ilgili çalışmalara hız verildiği yerli ve yabancı basında yer almıştır. Yabancı bir gazete[120] sergiyi geniş bir şekilde tanıttıktan sonra, bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Bunlardan bir tanesi, her yıl mayıs ayında resim, mimarlık, heykeltraşlık, desen ve gravür dallarında resim sergisi açılarak tekrarlanmalıdır. İkincisi, eserleri sergide teşhir edilmiş olanlardan lâyık olanlara mükâfat verilmeli, üçüncüsü ise, bazı özel ve önemli görünen eserler devlet tarafından satın alınarak bir halk müzesine konulmalıdır. Veyahut böyle eserler, hükümetin özel bir okulda yetiştireceği genç sanatçılara ve öğrencilere model olarak gösterilmesi gerektiği ifâde edilmektedir. Yani, burada güzel sanatlar için bir eğitim-öğretim kurumunun devlet tarafından te'sis edilmesi lüzumu vurgulanmaktadır.

11 Mayıs 1872 tarihli Hakayikü'ül-Vekâyi Gazetesi'nde[121], sanatların medeniyetin ilerlemesine büyük etkisi olduğu ifade edilerek, bu etkinin ülkemizde gereği gibi anlatılıp müşâhede edilemediği vurgulanmaktadır. Osmanlı memleketinde mimari, heykel, resim ve müzik iptidâi ve geri bir manzara göstermektedir. Mimarlık sanatında öyle bir durumda bulunuyoruz ki tarihi binalarımızı bile tamir edebilecek seviyede adamlarımız yoktur. Resim ise, ancak okullarda basit bir şekilde öğretilmektedir. Müziğimiz ise

---

119 Aynı noktaya *La Turquie*, 20 Mai 1873 tarihli gazetede de değinilmektedir.
120 *La Turquie*, 20 Mai 1873.
121 Nr. 560, 3 Rebiyülevvel 1289; Mustafa Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış...*, s. 378-379.

Arap mavalı ile İran ahenginin karışımından ibarettir. Müzik aletleri ise iptidaidir. Memleketimizde gerektiği şekilde müzik eğitim ve öğretimi olsa, şimdiki şarkılarınıza kulak vermiyeceğimiz ve itibar göstermiyeceğimiz şüphesizdir.

Güzel sanatlar bakımından, toplumumuzun böyle bir durumda olması doğru olamıyacağı için, bir resim ve mimarlık okulu açılması, buraya rüştiye okullarından çıkan öğrenciler alınması, Avrupa'dan öğretmenler getirtilerek ders verdirileceği bir müzik mektebinin açılması gereklidir.

Önce tenkit edip arkasından çözüm yollarını göstermesinden dolayı önemli bulduğum için yazıyı aynen veriyorum:

"Medeniyet âlemi içinde bizi bedevî aşiretleri halinde gösterecek şeylerden biri de memleketimizde güzel sanatlar yani mimari, heykel (naht), resim ve müzik sanatçılarının kıtlığıdır. Zira adı geçen sanatlar, güzellik ve nefaset meydana getirme esasına dayandığı için güzel sanatlar diye isimlendirilmiştir. İnsanın süse ve kıymetli şeylere karşı meyli medenilikten doğar. Ve bu meylin artıp genişlemesine hizmet medeniyet icabıdır. Sanattan mahrum millet medeni sayılmaz. Medeniyetde geri kalanlar medeni milletlere karşı yenilerek onların esiri hâline düşer.

Mimarlık sanatında öyle bir durumda bulunuyoruz ki en büyük mabedimizin tamirini bile kendi kendimize yapamamış ve büyük binalarımızdan birinin bir tarafına kendi milletimizden birisi hizmet edememiş haldeyiz. Taş ve ağaç yontuculuğunda gücümüzün noksanlığı, yine o bina ile sâbit olduğu gibi, resim alanında askerî okullarımızdan çıkanların, öğrenimleri sırasında kendi sınıflarının programlarına göre öğrenebildikleri derecede resim yapabilenler ile, sırf sanat yapmak amacı ile ressamlığı bir meslek edinemiyecek derecede resim yapabilen bir iki kişi istisna edildiği takdirde, resim sanatından da tamamen mahrum haldeyiz.

Hele müzik alanındaki halimiz garipliklerle doludur. Arap mavalı ile iran ahenginin karışımından ibaret olan müziğimiz, başlangıç devresinde ne ise onun bir kademe yukarısına çıkamamıştır. Medeni memleketlerin zamanımızda ulaştıkları dereceye nisbetle, bizim sazlarımızın bir kısmı orta oyunlarımızda çalınan zurnalar ve dümbelekler derecesinde kalmaktadır. şayet hemen hepimizin kulağına bizim şarkılarımız hoş geliyorsa, bunun sebebi onunla ülfetimizden ileri gelmektedir. Memleketimizde gerektiği şekilde müzik eğitim ve öğretimi olsa, şimdiki şarkılarımıza kulak vermiyeceğimiz ve itibar göstermiyeceğimiz şüphesizdir.

Güzel sanatların şu belirtilen aslından doğup ayrılan sair kolları dahi aslına bağlı bir durum arzederler. Meselâ, elmas işçiliğimize bakalım: Kadınlarımızın elmas ile süslenmeye fazla düşkünlüğü malûmdur. Fakat kuyumculuk sanatındaki derecemiz alay edilecek haldedir. Gözümüzün önünde frenkler faraza on altın kıymetinde elmas ile iki yüz altın değerinde ziynetli şeyler yapmakta iken bizim zavallılar cevheri cevherlikten çıkaracak şekildeki imalât ile vakit geçirmekte ve hele altın ve gümüş işlerinde gayet cüz'î gelirle dükkâncılık etmeyi âdet haline getirmiş bulunmaktadırlar.

Güzel sanatların medeniyetin ilerlemesine büyük etkisi olup, bu etki gereği gibi anlatılıp lâyıkıyle müşâhade olunmadığından, ince ve hassas hisse ihtiyaç gösteren ekseri şeylerde olduğu gibi bunu da inkâr eden pek çok kimse çıkmıştır. Çünkü güzel sanatlar medeni toplumlara manevi yönlerden etkide bulunur. Bu etki, bir politika heyetinin değişmesi veya önemli devlet adamlarının değiştirilmesi, yahut da halkın geçim işleriyle ilgili bir hükûmet icraatında bulunulmasının sonuçları gibi sür'atli olmadığından, bunun fayda ve zararı da çok defa başka başka yorumlanmıştır. Ayrıca toplumu ahlâk gevşekliğine sevkettiği inancının ise, güzel sanatların insanları uslu ve mülâyim mizaca ve medeniliğin aslî

unsuru olan anlaşma ve iyi geçinmeye götürmesinden ileri geldiği anlaşılmıştır.

Zira nizam, âdetler ve korku ile medeni mizaclar arasındaki yolda biraz yumuşak huylu bulunmak, başka deyimle insanın mutlaka bir karakter yumuşamasından geçmesi gerekmektedir. Güzel sanatların, medenî eğitimden ibaret bulunan hizmet ve rolünü ifâde edebilmesi için, toplumu elbette o tabii yoldan geçirmek zorunluluğu mevcuttur. Yani insan kalbi güzellik ve inceliklerden etkilenip haz hisseder ve lezzet bulursa ve o etki ile bir manevi sarhoşluğa kapılırsa, elbette o haz insanın gayret, metanet ve şecaatına biraz gevşeklik verecektir.

İşte, örnekleri dahi görülmüş bulunan aleyhdeki bu en büyük itirazların hükümsüzlüğü açıktır. Güzel sanatların memleketimizde gelişip yaygınlaşması en büyük emellerimizden biri olmaya lâyıktır. Bunun çaresinin ise: Mimarlık bilgisi için rüşdiye okullarından çıkan çocuklara ve orada okunan derslerden imtihan verenlere mahsus bir genel okul açılması, heykel sanatının bu okulda özel bölüm ayrılmak veyahut başlangıçta birlikte, iki sene sonra da ayrı olmak üzere okulun mimari ve heykel sınıflarının her birine talip olanlara tahsis edilmek suretiyle iki sınıfa bölünerek öğretilmesi, resim derslerinin ise, rüşdiye okullarında bu ders programının genişletilmesinden başka ayrıca heves edenlere mahsus bir okul açılarak Avrupa'dan öğretmenler getirilerek müziğin erkek ve kadınlardan arzu edenlere şimdilik parasız olarak, bir iki sene sonra ise ücretle öğretilmesidir".

Yine aynı gazetenin 6 Mayıs 1873 tarihli nüshasında[122] Şeker Ahmed Paşa'nın Sanayi Mektebi'nde açmış olduğu sergiye büyük rağbet ve sevginin olduğundan bahsedilmektedir. Bu nedenle Maârif Nezâreti'nin idâresinde

122 *Hakayik'ül-Vekâyi*, nr. 885, 11 Rebiyülahir 1290.

bulunmak üzere çok kısa zamanda bir "Sanayi-i Bedia Mektebi" (Güzel Sanatlar Okulu)'nin açılacağını haber vermektedir.

Türkiye'deki İngiliz Konsoloslarının raporlarına dayanarak 1872 yılında hazırlanan Mavi Kitapta, Türkiye'nin sanayi ve güzel sanatlarına dair kısımlar mevcuttur. Bu kısımların yer aldığı 9 Ekim 1872 tarihli Hakayik'ül Vekâyi gazetesi batılıların görüşünü aksettirmesi bakımından hayli ilginçtir[123]:

"Doğu sanatçıları Avrupa işçisine üstünlük arzedecek bir derecede iseler de henüz gereken teknik bilgilere sahib değildirler. Hatta koca İstanbul'da Türk olarak ancak bir iki ressam vardır bunlardan biri sanatında hayli meleke ve maharet elde etmiş olduğundan Avrupa'dan arasıra gelen turistler bile ona siparişlerde bulunurlar. Türkiye'de şimdiki halde mimari ve resim gibi sanatlar henüz gelişemediği gibi güzel eski eserlere dahi pek itina gösterilmemektedir".

"Maârif ve Sanayi" başlıklı 27 Şevval 1292 (26 Kasım 1875) tarihli Vakit gazetesinde yer alan uzun makaledeki[124] görüşler de yukarıda bahsettiğimiz fikirleri destekler mahiyetindedir. Makalede, bizde önceden pek çok sanatlı eser ve güzel binalar yapılmış olmasına rağmen, ne yazık ki bir zamandan beri gerileme başlayıp sanatımız çökmüş olduğu, eser ve eşyanın zerâfeti için gereken bilginin azaldığı ifâde edilmektedir. Memleketimizin servet ve mutluluğa ulaşmasını arzu edenlerin, sanatçılarımızın öteki milletlere rekâbet edercesine hüner sahibi olmalarına gayret ve yardımda bulunmalarının lüzumu üzerinde durulmaktadır. Eğitim ve sanayi ile beraber yer yer güzel sanatlara değinen makale şöyledir:

---

123 Mustafa Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış...*, s. 378.
124 M. Cezar, *Aynı eser*, s. 379-382.

"Bilimi târif etmek gerektiği takdirde, cehâleti ortadan kaldırmaya yarayan çeşitli fenlerdir diye tarif etmek mümkündür. San'at ise eşyayı güzel şekillere sokmak veya insanların ihtiyaçlarını giderme yollarını elde etmek için insanla kaim bir fikir gücüdür.

Bilim, Eşyanın düzen, yapı ve durumunu haber verir. San'at eşyanın biçim ve şeklini düzenleyip tamamlar. Demek oluyor ki; bilim ile sanat arasında tam bir bağlılık vardır. Zamanımızda her millet ve her devlet bunlara ziyâdesiyle itina göstermeye mecburdur. Çünkü bu memleketin zenginlik ve mutluluğu yani maddî gücü bunlarla hasıl olur.

... İşte bir memlekette sanatın bu şekilde yüksek bir dereceye ulaşması, çok uzun zamana bağlı kültürel gelişmenin sonucu olarak yapılan şeylere zerafet kazandırma görüşüne bağlı kalmakla mümkün olabilir.

... Bazı yeni istatistiklere göre, İngiltere'de fen okullarında kırk sekiz bin, sanat okullarında yirmi dört bin öğrenci bulunduktan başka, bazı yerlerde geceleri okunan derslere dahi sekiz bin öğrenci devam etmektedir. işte bu kadar genç insan, resim ile beraber şekillerin güzelliği fennini öğreniyorlar.

... Sanatçılar daima kendi sanatını ilerletmek üzere çalışıp gayret göstermek zorundadırlar. Sanat eserlerinin güzelliği çoğunlukla sanatçıların gayret ve ustalığıyla meydana gelir. Meselâ her adam güzel olamaz, fakat usta bir ressam çirkin bir adamı bile resmederken pek güzel gösterebilir. Demek oluyor ki, o çirkin insanda herkesin görüşüne kapalı olan yüz güzelliğini ancak sanatçılar hissedip meydana çıkarır. Çünkü en âdi yaratığa Allah tarafından bir güzellik ihsan olunmuştur. Belki sanatçıların ustalığı o güzelliği araştırma ve sezmedir. Bu bakımdan, sanatçının zekâsının gücü ile, başkalarına kapalı bulunan güzellik belirli hâle getirilebilir, hatta insan

yüzünde mevcut olan aşk, sevgi, sevinç, üzüntü, hırslanma, beğenme, garip bulma, acıma gibi hissi belirtiler resimde ve heykelde bile gösterilir.

... Sanatın yüksek seviyesine ulaşmak için daima oraya bakıp dikkat göstermek lâzımdır. Çünkü hiç olmazsa yüksek seviyeye yaklaşılmış olur. Bizde bundan önce sanat yok değildi, pek çok sanatlı eser ve güzel binalar yapılmış ise de; ne çâre ki, bir zamandan beri gerileme başlayıp sanatımız çökmüş, eser ve eşyanın zerafeti için gereken bilgi azalmıştır. Hâlen gözümüzün önünde hergün şahidi olduğumuz camilerin zarif ve güzel yapıları ortada olup, yabancıların bile dikkat ve hayretlerini çeken bu yapılar, şimdiki okul ve bilgiler hatta yeni buluşlar ortada bulunmadığı bir zamanda Osmanlıların yüksek fikirlerinin değerli birer delilidirler.

İşte bu güzellik ve zerafet bilgisinin gelişmesi sebeplerini arayıp bulmalıdır. Memleketimizin servet ve mutluluğa ulaşmasını arzu edenler, sanatçılarımızın diğer milletlere rekâbet edercesine hüner sahibi olmalarına gayret ve yardımda bulunmalıdır. Gerçi arzulanan sonucun elde edilmesi her sanatçının tek başına fikir gücü ile çalışma ve anlayışına bağlı ise de, sanatçılara yardım da esasen usûldendir. -Bu yardımı kim yapacak?- diye sorulacak. Avrupa'da çoğunlukla sanatçılara kurumlar yardım ederler. Bu bakımdan, bizde de kurumlar kurulup sanat geliştirilmeli ve devlet tarafından dahi kurumlara gerekli yardım ve himayede bulunulmalıdır..."

Daha sonraki senelerde, yani Sultan Abdülhamid döneminde yazılan yazılardan iki tanesine de burada temas etmek istiyorum:

"Mekâtib ve Sanayi" başlıklı yazıda[125]: "Bizde mekteb ile sanat birbirine zıt iki şey gibi addolunur. Ekseriya babaları çocuklarını mektebe mi yoksa sanata mı sevk etmelerini düşünürler. Mektebe giren bir çocuğun daha sonra sanatla iştigali ve sanata sevk olunacak çocuğun dahi mektebe

125 *Sabah*, nr. 255, 23 Ramazan 1307 (13 Mayıs 1890).

devamı abes zannedilir. Bu hal ise mekteplere sırf devlet memuru yetiştiren kurumlar nazarıyla bakılmasından ileri geliyor. Halbuki devlete memur yetiştirmek için tesis olunan mektepler ayrıdır" diye izâhatla yazıya başlanmakta ve memleketteki okulların eğitim-öğretim meselelerinden bahsedilerek bazı çözümler getirilmektedir.

Askeri ressamlardan Yüzbaşı Ali Rıza Efendi ile Kolağası Hüseyin Zekâi Bey'in, boş zamanlarında eski eserler üzerinde inceleme yaparken bizzat şahit oldukları bazı olayların yer aldığı gazete yazısından çok kısa olarak bahsetmek istiyorum. Yazıda[126], eski eserlerimizden çeşitli örnekler verilmekte, bunların tamiri sırasında mahvedildiğini, aslına uygun bir şekilde tezyin edilmediği misallerle okuyucuya bildirilmektedir. Ayrıca, nadîde eserlerimize gereken alâkanın görevliler ve yetkililer tarafından gösterilmediği ve bunlara sahip çıkılmadığından teessürle bahsedilmektedir. Demek ki, yirmi yıl öncesinden beri basında çok sık bir şekilde işlenen güzel sanatlar konusundaki yazıların mevcut olması hâlen daha istenilen ya da beklenilen neticeyi vermemiştir diye düşünebiliyoruz. Bahsetmiş olduğumuz bu makaleden bazı bölümler şöyledir:

"Geçen senelerde Bursa, Yenişehir, Bilecik taraflarındaki âsâr-ı âliye-i kadîmemizin fotoğraflarını almak üzere zâbıtan-ı askeriyemizden mürekkeb bir hey'et-i fennîye bâ irâde-i seniyye o taraflara izâm olunmuş idi. Bu hey'etin erkân-ı ehemminden iki hamiyetli zâbiti devlet sevk-i necibiyle âsâr-ı atika-i nefisemiz hakkında boş zamanlarında tedkikât-ı müvişkâfanede bulunarak birçok teessürâta düçâr olmuşlardır.

... Bursa'da bulundukları zamanda meşhur Ulu Camîi'ni bir nazar-ı müdekkikâne ile teftîşe koyulur. Bir aralık "minber" nazar-ı dikkatine ilişiyor. Ne görsün, bin türlü lâtif oymalarla müzeyyen bulunan ve gayet

126 *Sabah*, nr. 124, 9 Cemaziyelevvel 1307 (1 Ocak 1890).

güzel bir ağaçtan imâl edilen o canım minber tezyin yolunda yağlı boya ile tahrib edilmiştir. O zarif oymalar yağlı boya ile dolmuştur.

... Ebâ Eyyüb Ensâri türbe-i şerifesi malûm kâffe-i müslimin ve müslimattır. Orada mevcu' mevkî'-i ihtirâm olan Kur'an-ı azîmüşşanın her cüz'-i mübâreki içün bir sahib-i hayr ü himmet her tarafı sedefle tezyinat-ı musanna'-i saire müzeyyen birer çekmece yaptırmış. şimdiki halde çekmecelerin adedi üçe tenzil etmiştir. Diğerleri sorulunca türbedar efendi gayet ciddi ve mukniâne bir tavırla şu cevabı vermiştir: "Bir zaman Eyüb'ü su basmıştı çekmeceleri de bu seylâb aldı götürdü" böyle cevapları bilâ hicâb vermek içün insanın bilâhet derecesinde safdil olması lâzım gelir".

2. Resim Sergileri

Heykelden daha yaygın olan yağlı boya resim, bazı Padişahların desteği ile 19. yüzyılda saray çevresinde subay ressamlarca uygulanmış ve bir çeşit saray okulu oluşturulmuştur. Ayrıca, yağlıboya resim, minyatürlü yazmalar gibi belirli ellerde kalmamış, sergiler vasıtasıyla daha geniş bir çevreye sunulabilmiştir.

Avrupa devletlerinde her sene olduğu gibi, İstanbul'da da bazı sanat erbabı tarafından resim sergisi tertip edilmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde gerçek anlamda ilk resim sergisinin Ahmed Ali Efendi (Şeker Ahmed Paşa)[127] tarafından açıldığı ve bu serginin hazırlıklarına ise çok

---

127 Hoş sohbeti ve mizacından dolayı "Şeker Ahmed Paşa" lâkabiyle tanınan Ahmed Ali Paşa 1841 tarihinde Üsküdar'da doğmuştur. 1856'da Harbiye Okulu'na girmiş ve tahsil ederken resime karşı istidâdı görülerek, o zamanlarda Harbiye'de gösterilen resim derslerinde öğretmen yardımcılığı yapmıştır. Padişah'a, yapmış olduğu tabloyu takdim etmesi üzerine, bunlardan kabiliyetli görülenler tahsil etmek üzere Paris'te Türkler için tesis edilmiş olan Mekteb-i Osmanîye gönderilmişlerdir.
1861'de mülazım olarak gönderilen Ahmed Ali Bey, bu okula devam eder Boulanger ve Gerôme gibi tanınmış büyük ressamların talebesi olmuş ve atölyelerinde resim çalışmıştır. Paris'te yaptığı resimler 1870 senesi Paris umumî sergisinde teşhîr edilmiş ve başarısından dolayı takdir edilmiştir. Bir Türk ressamının bu başarısı Paris sanat dünyasında mühim bir hadise olmuştur. Paris Güzel San'atlar Akademisinden diplomasını alarak aynı sene içerisinde İstanbul'a dönmüş ve Tıbbiye Mektebi'nde resim öğretmenliği görevine başlamıştır.

önceden başlanıldığı bilinmektedir. Fakat, bundan daha önce küçük çapta da olsa resimle ilgili bazı sergileme faaliyetlerine rastlanmaktadır.

1849 yılında Maçka'da Harbiye Okulu ve bu okulun idâdî kısmında yıl sonu sınavlarının yapıldığı devrede, bir de resim sergisi düzenlenmiştir. Padişahın bu okulu ziyâreti sırasında, sergiyi de gezdiği hakkında basında olumlu görüşler ortaya konulmaktadır. Bu sergide altmış ilâ seksen kadar eserin teşhir edildiği bildirilmektedir[128].

1863 yılı Şubat ayında İstanbul'da açılan tarım mahsulleri, saraya ait hazine eşyaları ve kuyumculuk ile ilgili olarak genel bir sergi mahiyetinde olan "Sergi-i Osmanî'nin güzel sanatlar köşesinde resim teşhir edilmiştir. Bu köşede, güzel yazılı levhalar ve cildler, kitap ve risaleler de mevcuttu[129].

1871 Ağustos ayında Dar'ül-muallimât (Kız Öğretmen Okulu) ve inas (Kız) rüştiyelerinden mezun olan talebelerin dikiş-nakış işleri, yazı ve resimlerinden meydana gelen bir sergi Dar'ül-fünûn binasında tertip edilmiştir[130]. 1872 yılı[131] ile 1873 yılında[132] da yine bu kız okullarından mezun olanların aynı tip sergileri Dürülmaârif binasında bir hafta gibi bir süre açık kalmış olup ücret ile gezilmiştir.

---

ilk defa. Osmanlılardan eseri Fransa'da yapılan resim sergisine kabul edilen bir ressamdır. Genellikle resimleri sarayda mevcut olmuştur *(Hakayik'ul Vekâyi,* nr. 282, 30 Rebiyülevvel 1288; Celâl Esat Arseven, *Türk Sanatı...*, III, s. 138-139). 1873 yılında tertip edeceği sergi için çok önceden bildirilmiş olup, hazırlıklara da başlanılmıştır (*Takvim-i Vekâyi*, nr. 1432, 6 Ramazan 1288 (19 Kasım 1871)).

128 Mustafa Cezar, "Türkiye'de ilk resim sergisi", *1. Osman Hamdi Bey Kongresi Bildiriler 2-5 Ekim 1990,* (İstanbul 1992), s. 46-47.

129 *Tercüman-ı Ahvâl,* nr. 273, 26 Cemâziyelâhir 1279; nr. 299, 29 şaban 1279. Bu sergi için özel bir bina inşâ edilirken, diğer taraftan da sergilenecek eşyaların hazırlıkları tamamlanmış ve törenle açılmıştır.

130 *Basiret,* nr. 461, 20 Cemaziyelâhir 1288.

131 *Hakayik'ül-vekâyi,* nr. 638, 6 Cemaziyelâhir 1289 (11 Ağustos 1872).

132 *Basiret,* nr. 1020, 11 Receb 1290 (4 Eylül 1873).

Şeker Ahmed Paşa'nın organize ettiği ve iki arkadaşının da yardımlarıyla gerçekleştirilen, resim sergisi Sultanahmet'teki Sanayi Mektebi'nin bir salonunda 1873 Nisan'ında açıldı[133]. Bu sergiye büyük rağbet gösterilmiş ve serginin mahiyeti hakkında basında etraflı bir şekilde övgü dolu yazılar yer almıştır[134]. Hatta, açılıştan önce hazırlıkların devam ettiği sırada bazı gazetelerde sergi açılacağına dair ilanlar bile çıkmıştır. Açılıştan bir iki gün sonra Sadrazam, Hariciye nazırı, Ordu müşiri, şehzâde Yusuf İzzettin Efendi sergiyi ziyaret etti. Bu sergide Ahmed Ali Efendi ile beraber dört Türk ressamının, Galatasaray Lisesi, Tıbbiye ve sanat okulunun bazı öğrencilerinin eserleri yer almakta idi. Yerli gayr-i müslim ve yabancı 8-9 ressamın da sergide eserleri bulunmaktaydı[135]. Yabancı ressamlardan Guillemet ve hanımının eserleri de bu sergide teşhir edilmiş ve çok beğenilmiştir.

Şeker Ahmed Paşa'nın organize etmiş olduğu bu sergiye ümit edilenin üzerinde ilgi ve rağbet gösterilmiştir. Devlet ileri gelenlerinin sergiyi ziyaret etmesi ve basında etraflı bir şekilde çıkan yazılar ile halkın bilgilendirilmesi, dikkatinin çekilmesi de ayrı bir önem arzetmekteydi. Bu sergi, bundan sonra güzel sanatlar alanında yapılacak olan çalışmaların hızlanmasına zemin hazırlamış olup, sanatçıların gayret ve rekâbet duygularını arttırmıştır.

Serginin açılışından bir müddet sonra, İstanbul'da kısa zamanda bir Güzel San'atlar Okulu kurulacağı yolunda basında haberler çıkmaya başlamıştır[136].

---

133 *Hakayik'ül-vekâyi*, nr. 856, 1 Rebiyülevvel 1290 (29 Nisan 1873); *Basiret*, nr. 913, 1 Rebiülevvel 1290 (29 Nisan 1873); *La Turquie*, 29 Avril 1873; Adolphe Thalasso, *l'art Ottoman, Les Peintres de Turquie*, Librairie Artistique Internationale Paris, s. 15; Halil Edhem Bey, *Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu*, s. 36.

134 *La Turquie*, 20 Mai 1873.

135 Celâl Esat Arseven, Şeker Ahmet Paşa'nın 1873 yılında Mekteb-i Sanayi'de kendi eserlerinden ibaret bir sergi açtığını belirtmektedir. *(Türk Sanatı...*, III, s. 139). Halbuki, sergide yerli ve yabancı ressamlarla beraber bazı talebelerinde eserleri teşhir edilmiştir.

136 *Hakayik'ül-vekâyi*, nr. 885, 11 Rebiyülevvel 1290 (6 Mayıs 1873).

Şeker Ahmed Paşa, ikinci sergisini, Dar'ül-fünûn binasının bir salonunda Temmuz 1875'te açtı[137]. Bu sergide beşi Türk olmak üzere 30 kişinin eseri bulunmakta olup, çoğunluğunu ise yabancılar teşkil etmekteydi. Ressam Osman Hamdi Bey'in eserleri de bu sergide teşhir edilmiştir. Burada, resimden başka büstler, kabartmalar ve mimari projeler de vardı. Bu yılki sergiden çok daha neticeler alındığı, çok alâka uyandırdığı ve bu durumun Şeker Ahmed Paşa'yı cesaretlendirdiği anlaşılmaktadır. Sergiye Sultan Abdülaziz çok ilgi göstermiş ve bir çok resimleri saraya getirterek incelemiştir.

Şeker Ahmed Paşa, genellikle orman resimleri ormanda geyik, karaca, odun taşıyan köylü resimleriyle, meyve resimleri yapardı. Üçüncü sergi ise 1877 yılında Tarlabaşı'ndaki Belediye Tiyatro salonunda hazırlanmıştır[138].

Fransız Ressam Guillemet tarafından 1874'te ilk defa Beyoğlu'nda "*Desen ve Resim Akademisi*"nin kurulduğu görülmektedir[139]. Daha önceden Abdülaziz tarafından İstanbul'a getirtilen[140] Fransız ressamı Guillemet bu Akademiyi kendisi gibi ressam olan hanımı ile birlikte idare etmekteydi. Burada, suluboya ve pastel ile figür, manzara, çiçek ve süsleme dersleri gösteriliyordu. Öğrencilerin ekserisi Ermenilerden meydana gelmekte olup, salı ve cumartesi günleri yalnız bayanlara ders verilmekteydi. Guillemet 1876 Haziranında öğrencilerinin eserlerinden meydana gelen bir sergiyi de açmayı başarmıştır[141]. Bu sergi ile ilgili basında çıkan yazılarda, gerek hocaları ve gerekse öğrenciler hakkında övgü dolu sözler yer almıştır.

---

137 *La Turquie*, 4, 5, Août 1875; Adelphe Thalasso, *l'art Ottoman*, s. 15; C. Esat Arseven, ikinci serginin bir yıl sonra yapıldığını yani 1874 yılında gerçekleştirildiğini kaydetmektedir (*Sanat Tarihi*, III, s. 139).

138 Adolphe Thalasso, *l'art Ottoman*, s. 15. Burada Tarlabaşı semti sehven Küçük Tarla diye geçmiştir.

139 *La Turquie*, 13-14 Septembre 1874.

140 *Ruznâme-i Ceride-i Havadis*, nr. 120, 20 Şevval 1281 (18 Mart 1865).

141 *La Turquie*, 29 Juin 1876; *istikbal*, nr. 118, 23 Cemaziyelevvel 1293 (16 Haziran 1876).

Şeker Ahmed Paşa'nın sergilerinden sonra, bazı yerli ve yabancı sanatçıların emek ve gayretleriyle o günden beri kurulan cemiyetlerle çeşitli sergiler açılmıştır[142]. Türkler tarafından "Elifba Kulübü", yabancılar tarafından "Club de l'ABC" diye anılan bu sanat kulübü de 1880 ve 1881 yıllarında iki sergi tertip etmiştir. 1880 yılında Tarabya'da Rum Kız Okulu'nda açılan sergiye[143], ikisi Türk, üçü yerli gayr-i müslim, on-oniki tane de yabancı ressam katılmıştır. Bu sergiye Osman Hamdi Bey ile Mösyö Vallaury (sonraları Sanayi-i Nefîse Mektebi Mimari öğretmeni)'de güzel eserler vermişlerdir.

Elifba Kulübünün tertiplediği ikinci sergi ise 1881 yılı Nisan ayında, Beyoğlu'nda Tepebaşı Altıncı Belediye Dairesi'nin bahçesinde bulunan binanın büyük bir salonunda cuma günü saat altı sıralarında açılmıştır[144]. Bu sergiye, birincisine göre daha fazla sayıda yerli ve yabancı ressam, daha çok eserle katılmışlardır. Yine sergiye gösterilen ilgi ve rağbet de bir öncekine nazaran daha fazla olmuş ve bu alanda gittikçe hayli mesafe kat edilmiştir. Bu sergiye, Osman Hamdi Bey, Şeker Ahmet Paşa (Ahmed Ali Bey) ve Süleyman Seyit Bey, Nafia Nezâreti mühendisi Yusuf Bey'in on iki yaşında bulunan oğlu ile Köçezâde Kirkor Efendi[145] de eserler vermiştir ve bunlar çok beğenilmiştir.

---

142 Bu arada, güzel sanatların gelişmesine hizmet etmek amacıyla "El-Şark" adında bir cemiyetin Andon Frati adında bir avukat tarafından teşkil edilmek istendiği nizamnâmesinin de yapıldığı ve bu cemiyetin kurulması için ruhsat verilmesi talebinde bulunulduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır (BOA, BEO, NDGGD, Maârif gelen, Def. nr. 390/9-1, 18 Muharrem 1293/14 şubat 1876).

143 *Osmanlı*, nr. 14, 11 Şevval 1297 (16 Eylül 1880).

144 *Vakit*, nr. 1967, 1 Cemaziyelevvel 1298-28 Mart 1297 (9 Nisan 1881); H. Edhem, *Elvah-ı Nakşiye...*, s. 36-37; Mustafa Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış...*, s. 500 vd., s. 514-515.

145 Köçezâde Kirkor Efendi Housep Köçeyan'ın ikinci oğludur. Soyadının Kökü Türkçe "Köçek" kelimesidir. İtalya ve Fransa'da tahsilini tamamlamış olup, Kadıköy'de çalışırdı. Karakalem portreleri ilgi çekici idi. Ülkemize ait konularda yağlı boya resimleri yapmaktaydı. Ülkemizde Kûfi yazının gelişmesine Ebuzziya Tevfik Bey'den sonra hizmet edenlerden biridir (bkz.. H. Edhem, *Elvah-ı Nakşiye...*, s. 37); Kevork Pamukciyan, "Osmanlı Döneminde İstanbul Sergilerine Katılan Ermeni Ressamlar", *Tarih ve Toplum*, Sayı 80, İstanbul (Ağustos 1990), s. 38.

Kadınların bu sergiyi gezmelerini kolaylaştırmak için, Cumartesi günlerinde belirli bir zaman dilimi ayrılmıştır.

Tertip edilen sergiler dolayısıyla, ressamların eserleri gerek ülke içinde ve gerekse ülke dışında yüksek ücretlerle satılmaya başlanmıştır. Meselâ, Hamdi Bey'in yapmış olduğu resimlerden birisi Londra'da seksen küsur İngiliz Lirası bedel ile satılmıştır[146].

Osmanlı Devleti yetkilileri, ülke içerisinde yapılan Sanâyî-i Nefise sergilerini destekledikleri gibi, Avrupa'da tertip edilen sergilere de çeşitli eserlerle iştirak edilmesini sağlamıştır[147].

Artık resim sergilerinin takip edilmesi ve bu sergilere rağbetin artması ülkede güzel sanatlara karşı olumlu bir şekilde ilgi ve alâkanın uyanmasını sağlamıştır. Böylece, ciddi bir şekilde güzel sanatlar eğitim ve öğretimi için bir okulun kurulması faaliyetleri gündeme gelmeye başlamıştır. Yani, yirmi seneden daha kısa bir zaman dilimi içerisinde, güzel sanatlar alanında sergiler vasıtasıyla büyük gelişmelerin kaydedilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Gerçi, sergilerde eser teşhir eden sanatçıların büyük bir kısmını yabancıları oluşturuyordu[148]. Türk sanatçılar ise azınlıkta kalmaktaydı. Durum böyle olmakla beraber, eserlerini teşhir eden, Türk sanatçılar yapmış oldukları eserlerle kabiliyetlerini ve başarılarını göstermişlerdir. Ayrıca, Türk resim sanatının gelişmesi için, kendilerinin örnek ve yardımcı olacağını da üst düzey devlet yetkililerine ispatlamış oluyorlardı.

---

146 *Vakit*, nr. 1887, 18 Safer 1298 - 7 Kanûnisani 1296, (19 Ocak 1881); Yine, aynı gazetenin başka bir nüshasında, Osman Hamdi Bey'in bir müddetten beri, kır, manzara resimleri (peyzaj) çizmek üzere Gebze'de bulunduğu bildirilmektedir (nr. 2048, 4 Şaban 1298 / 1 Temmuz 1881).

147 1873 Viyana Sergisi hazırlıkları için bkz. M. Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış...*, s. 491-492; 1882 senesinde Viyana'da yapılacak Sanayi-i Nefise sergisi için bkz. *Vakit Gazetesi*, nr. 1975, 5 Nisan 1297 (17 Nisan 1881).

148 Zaten, son dönemlerde Osmanlı İmparatorluğu'nda resim ve mimarlık alanında aktif bir şekilde faaliyet gösteren kişiler ekseriyetle yabancılar idi.

3. Özel Resim Akademisinin Kuruluşu

Mühendishane ve Harbiye'den bir takım ressamların yetişmesi, ilk defa memlekette resim sergilerinin tertip edilmesi ve matbuatta güzel sanatlarla ilgili yazıların yayınlanması kamuoyunda ilgi ve sevginin artmasına ve bu alandaki çalışmaların genişlemesine sebep olmuştur. Bütün bunlara ilâve olarak, güzel sanatlara ve bilhassa resime meraklı padişahların desteği neticesinde bu sahada yavaş yavaş bir eğitim kurumunun teşkili yoluna gidilmiştir.

XVIII. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde yeni bir sanat ortamının teşekkül ettiği ve yeni bir resim anlayışının yerleştiği bir dönem olmuştur. Çok sayıda Batılı ressam gelmiş ve Batı tarzı resim anlayışının yerleşmesini sağlamışlardır. Ayrıca, 1835'ten beri Paris'e tahsil için gönderilen öğrenciler arasında resime meraklı olup bu sanatı öğrenenler de mevcuttu. Bu öğrencilerin bir nizam altında çalışmaları ve birbirleriyle irtibat kurarak milli bağlılıklarını kaybetmemeleri için 1860 yılında Paris'de "Mekteb-i Osmanî" adı altında bir mektep te'sis edilmiştir[149]. Bu mektepte okuyanlar arasında ressam Şeker Ahmed Paşa ve Süleyman Seyit Bey gibi resim öğrenenler de vardı[150].

1869'dan itibaren, askerî idadîlere öğrenci yetiştiren askerî rüştiye mekteplerine de resim dersleri konulmuş Mühendishane ve Harbiye'den mezunlar arasında resime karşı kabiliyeti görülenler, resim öğretmeni olarak okullara tayin edilmişlerdir. Fakat, ihtiyacı karşılayacak kadar ihtisas sahibi öğretmen bulunamamaktaydı[151]. Bununla beraber, mimarlık alanında da eleman yetiştirecek bir eğitim kurumunun olmayışı bazı sıkıntıları da

---

149 Celâl Esad Arseven, *Türk Sanatı...*, III, MEB, s. 130; Mekteb-i Osmânî hakkında geniş bilgi için bkz. Adnan Şişman, "Mekteb-i Osmanî", *Osmanlı Araştırmaları*, V, (İstanbul 1986), s. 83-160.

150 Nurullah Berk, *Türkiye'de Resim*, İstanbul 1943, s. 17; C. Esad Arseven, *Aynı eser*, s. 130.

151 C. Esad Arseven, *Aynı eser*, s. 130.

beraberinde getirmekteydi. XIX. yüzyılın ortalarına doğru bazı yabancı mimarlardan faydalanılmakta ve bir hayli önemli işlerin Ermeni Balyan ailesinden mimarlara yaptırılması yoluna gidilmekteydi.

Sultan Abdülmecit ve Abdülaziz devirlerinde Batılılaşma hareketine hız verilirken, bir çok yabancı mimar ve ressama devlet tarafından görevler verilir, saraylar yaptırılır[152]. 1867'de Sultan Abdülaziz, Paris ve Londra'ya seyahati esnasında, gördüğü tablolara hayran olmuş ve Paris'te tahsilde bulunan Türk ressamlarının tavsiyesiyle bazı tanınmış ressamların tablolarını satın alarak oluşturmuş olduğu bu koleksiyonu Dolmabahçe Sarayı'na koydurtmuştur[153]. Ayrıca, bu dönemde, şimdiye kadar rağbet edilmeyen ve günah sayılan heykel türü eserler de görülmeye başlar. Abdülaziz, bu seyahatte tunçtan ve mermerden kendi heykelini yaptırdığı gibi, bazı meşhur yabancı heykeltraşların tunçtan yapılmış hayvan heykellerini de satın alarak Beylerbeyi Sarayı'nın bahçesine koydurtmuştur. Sanata çok meraklı olan Sultan II. Abdülhamit ise ilk zamanlarda siyâsi otorite nedeniyle hassaslaşan durumu tehlikeye düşürmemek ve bir takım dedikodulara meydan vermemek için bir müddet sanat faaliyetleriyle meşgul olmamış ise de, güzel sanatların gelişmesi için okul açmak hususunda gayret göstermiştir.

Sultan Abdülaziz'in resim sanatına karşı ilgi ve sevgi duyması, aynı zamanda, kendisinin de resim yapması, Osmanlı İmparatorluğu'nda resim sanatının gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Ahmed Ali Efendi (Şeker Ahmed Paşa) tarafından tertip edilen ilk resim sergisi[154] onun zamanında

---

152 N. Berk, *Aynı eser*, s. 18.

153 N. Berk, *Aynı eser*, s. 16; C. Esad Arseven, *Aynı eser*, s. 130.

154 Bu sergi ülkede öyle bir yankı uyandırmıştır ki, sergi esnasında devlet tarafından, Maârif Nezâreti'nin idâresi altında olmak üzere, güzel sanatlar alanında eğitim yapacak bir okulun kurulması yolunda teşebbüse geçilmiştir *(Hakayik'ül-vekâyi*, nr. 885, 11 Rebiülahir 1290 (6 Mayıs 1873)).

açıldığı gibi, özel resim dershanesi niteliğinde olan nakkaş Guillemet[155] isminde bir Fransız tarafından açılan "İlk Resim Akademisi"de O'nun zamanında kurulmuştur.

Mösyö Guillemet Sultan Abdülaziz'in, yağlı boya resmini yapmak üzere Fransa Devleti tarafından gönderilmiş olup, 1865 yılından beri İstanbul'da bulunmaktaydı[156]. Kendisi, padişahın birçok resimlerini yaptığı gibi, daha başka çok sayıda tablolar vücuda getirmiştir ki bunların değişik nüshalarından Dolmabahçe Sarayı'na konulmuştur[157].

Osmanlı Devleti'ndeki resim sanatına dair ilk eseri hazırlayıp, ikinci meşrutiyet devrinde yayınlamış olan Adolphe Thalasso[158]; Fransız resim sanatçısı ve Abdülaziz'in ressamı olan Mösyö Guillemet tarafından İstanbul'da ilk Resim Akademisi'nin kurulduğunu ve onunla beraber Osmanlı resim sanatında değişik bir çağ başladığını belirtmektedir. Hatta, Guillemet'den ayrı olarak İtalyan menşeyli ressam Preziosi'nin de İstanbul'da bulunduğunu, Abdülaziz tarafından bunlara büyük destek verildiğini de ifade etmektedir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapmış olduğumuz araştırmaların ışığı altında; Mösyö Gilme'nin İstanbul'da güzel sanatlara mahsus bir okulun kurulmasını istediğini ve bu yöndeki isteğini 1870 yılından itibaren resmî kanallara müracaat ederek gerçekleştirme yoluna gitmiş olduğunu söyleyebiliriz. şöyle ki:

---

155 Asıl adı Pierre Désiré Guillemet (bkz. Kevork Pamukciyan, "Osmanlı Döneminde İstanbul Sergileri...", s. 100) olan şahsın ismi arşiv vesikaları ve bazı kaynaklarda bazen Giyme, bazen de Gilme şeklinde geçmektedir. Biz, faydalandığımız kaynaklarda yazılış şeklini değiştirmeden aynen kullanmayı uygun bulduk.

156 *Ruzname-i Ceride-i Havadis*, nr. 120, 20 Şevval 1281 (18 Mart 1865).

157 Halil Edhem Bey, *Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu*, İstanbul 1340, s. 25; Mösyö Guillemet Sultan II. Abdülhamid'in saltanatı zamanında, Osmanlı-Rus savaşı esnasında göçmenlere yardım ederken tifo hastalığına tutularak İstanbul'da ölmüştür (H. Edhem Bey, *Aynı eser*, s. 25).

158 L'art et le Beaux, *L'art Ottoman, Les Peintres de Turquie*, Librairie Artisque Internationale, Paris, s. 11.

Bâb-ı Âli Evrâk Odası Defterinde[159], "Sanayi-i Nefîsenin ta'lim-i intişârı içün Mösyö Gilme'nin te'sisini istid'a eylediği mektep hakkında olan evrakın leffiyle" diye yazılmış bir ifâde mevcuttur. Muamelât kısmında ise "Cevap gelüb Hariciye'ye havale" diye bir not düşülmüştür. Demek ki, yetkili makamdan okul için gereken cevap gelip evrak Hariciye'ye gönderilmiştir. Yine bir başka 10 Şevval 1290 (1 Aralık 1873) tarihiyle kayıtlı[160], bilgi ise aynen şöyledir:

"Ressam Mösyö Gilme'nin fenn-i resim ve nakış ve mimari ta'lim ve tedris etmek içün bir mekteb arsası ihsan buyurulması hakkında olan mektub suretinin gönderildiğini şamil Hariciye'den bir Fransızca varak" diye bir özet bilgi mevcuttur.

Bu bilgilerden yola çıkarak, ressam Mösyö Gilme, resim, nakış ve mimariye mahsus bir okulun kurulması için 1870 yılında resmi mercîlere müracaat ederek müsâde almış ve kendisine destek sağlamıştır. Ancak, bu okulun 1874 yılında sadece resim sanatına mahsus olarak açıldığını kaynaklardan öğrenmiş bulunmaktayız[161].

Deba Gazetesi'nin bir sayısında, Adolphe Thalasso'nun Fransa'nın değerli dergilerinden olan "Güzel San'atlar ve Sanatçılar" dergisine Osmanlı ressamları hakkında bir kaç sayfalık bir makale yazdığı bildiriliyor ve konunun kısa bir özeti yer almaktadır[162]. Bu konudaki bilgilere göre, resim sanatının ve özellikle ressamlığın Osmanlı memleketinde henüz bir gelişim devresine girdiğini belirtmekle beraber, XVI. yüzyılda ün salan ressam Nigârî ile IV. Mehmed Han zamanının en usta ressamlarından Kara

---

159 BOA, BEO, NDGGD, Maârif Giden, Defter nr. 395/9-6, sıra nr. 58, Umûmî nr. 100, 11 Mayıs 1286 - 22 safer 1287 (24 Mayıs 1870); Aynı defterde (sıra numarası ile Umûmî numarası yazılmamış), 19 Mayıs 1286 (31 Mayıs 1870) tarihiyle kayıtlı özet bilgide de aynı ifadeler yer almaktadır.

160 BEO, NDGGD, Maârif giden, nr. 395/9-6, sıra ve umûmî numarası yazılmamış.

161 Adolphe Thalasso, *l'art Ottoman*, s. 11.

162 Ahmed Rasim, *Tarih ve Muharrir*, İstanbul 1329, s. 86-88.

Cafer ile Fatih Sultan Devrinde İstanbul'a getirtilen bazı ünlü ressamlardan söz edilmektedir.

Bu arada İstanbul'da ilk defa Kalyoncu Kolluğunda, Fransız ressam Giyme tarafından açılan bir resim atölyesinden bahsedilmektedir[163]. 1874 tarihlerinde açılan bu okulun öğrencileri arasında, üç Türk'ün olduğu, bunların Peyzaj'a (Kır resmi) ve natürmort'a yani vurulmuş veya avlanmış av hayvanları ile meyve ve buna benzer resimlerle meşgul oldukları kaydedilmektedir.

Ahmet Rasim[164], "Giyme'nin İstanbul Kalyoncu Kulluğunda açtığı Darüttâlim "atelye" şimdiki Rum Silluğu'nun yeri olacaktır. Altı yıl önce, burada açılmış olan resim sergisinde, buna dair bir söz işittiğimi hatırlıyorum, bununla beraber doğru ya da yalan olduğunda teredddümü var" demek suretiyle okulun bulunduğu mekan hakkında bize bilgi vermektedir.

Ressam Guillemet tarafından 1874 yılında kurulmuş olan dershaneden, genellikle Akademi adıyla bahsedilmiştir[165].

Devrin yabancı gazetelerinin birinde[166], Akademi hakkında bazı bilgilere rastlanmaktadır. Verilen bilgiye göre, "Academie de dessin de Peinture" (Resim ve Desen Akademisi) adını taşıyan ve eşi ile beraber yönettiği bu dershane Beyoğlu'nda Hamalbaşı sokağı 60 numaralı binada idi. Burada, sulu boya ve pastel ile figür, manzara, çiçek ve süsleme dersleri verilirdi. Pazar hariç her gün sabah sekizden akşam beşe kadar açık

---

163 *l'art Ottoman*, s. 11'de; Gilme'nin akademisi, "Beyoğlu'nun merkezinde o zamanlar bir Frenk mahallesi olan Kalyoncu Kulluğu semtinde bulunmaktadır" şeklinde ifade edilmiştir. Bu semt, bugün Tarlabaşındadır.

164 *Tarih ve Muharrir*, s. 89.

165 *İstikbal*, nr. 118, 23 Cemaziyelevvel 1293; *La Turquie*, 13/14 Septmbre 1874; *La Turquie*, 29 Juin 1876; Adolphe Thalasso, *l'art Ottoman*, s. 11, 15.

166 *La Turquie*, 13-14 Septembre 1874; ayrıca (bkz. aynı gazetenin 15, 17 Eylül 1874 tarihli nüshaları).

bulunmakta olup, salı ve cumartesi günleri sadece bayanlara mahsus olarak ders yapılmaktaydı.

Yine 1874 yılında Resim Akademisi'nin haricinde bazı öğretmenler tarafından özel olarak resim dersi verilmekte olduğunu bazı gazete ilanlarından anlamaktayız. Meselâ, 20 Kasım 1874 tarihli bir gazetede[167] bir öğretmenin, Fransızca pastel ve yağlı boya ile desen ve resim dersi vermek istediği, adres için gazete bürosuna müracaat edilmesi gerektiği belirtilmektedir.

1876 yılı Haziran ayında Resim ve Desen Akademisi öğrencilerinin eserlerinden meydana gelen bir de sergi tertip edilmiştir. Bu sergi ile ilgili gazetelerde ilanlar da yer almıştır[168]. Bu ilanda, serginin İngiltere Sefarethanesi yanında Hamalbaşı sokağında elli numaralı dairede olduğunu, seyretmek isteyenlerin dühuliyesiz olarak girebileceği belirtilmektedir.

İstanbul'da Fransızca olarak yayınlanan bir gazetede[169] de sergi hakkındaki yazıda Guillemet ve öğrencileri ile ilgili övgü dolu sözler yer almaktadır. Yağlı boya tablolarda, bir Türk ile iki Ermeni öğrencinin eserlerinin en iyisi olduğu belirtiliyor ve gelecek yılın sergisi, bu üç sanatçının yeni gelişmelerini bizlere müşâhade fırsatını verecektir deniliyordu. Sergide yer alan eserler hakkında uzun bilgiler verilmekte ve hepsinin birbirinden güzel olduğu, Guillemet tarafından verilmiş bilgi ve tekniklerin mükemmelliğinin yapılan tablolarda kendini gösterdiği ifade ediliyordu.

Daha sonra yazar, Guillemet'nin Akademisi'ni ziyâret ettiğini, burada çok sayıda seçkin tablonun, natürmortların vesairenin bulunduğunu,

---

167 *La Turquie,* 20 Novembre 1874, Ayrıca bu ilan aynı gazetenin takip eden değişik tarihli nüshalarında mevcuttur.

168 *İstikbal,* nr. 118, 23 Cemaziyelevvel 1293; Bu ilan ayrıca aynı gazetenin takip eden nüshalarında altı defa daha çıkmıştır.

169 *La Turquie,* 29 Juin 1876.

bunların her birinin ise üstadın kabiliyet ve ustalığını gösterdiğini belirtmektedir. Bu koleksiyon içerisinde Sultan Abdülaziz'in ziyâdesiyle benzetildiği birçok portrelerin olduğunu da ilâve etmektedir. Ayrıca, öğrencilerin bu kadar çabuk ilerlemelerinin ve başarılı olmalarının sebebinin ancak bu atelyeyi gezdikten sonra daha iyi anlaşılacağını da vurgulamaktadır.

1874 yılında M. Guillemet tarafından Beyoğlu'nda kurulmuş olan ilk Resim Akademisi'nin ne kadar süre ile ne zamana kadar devam ettiği hakkında her hangi bir bilgiye tesâdüf edemedik.

Ancak, bu Akademi'nin genellikle Ermeni çocuklarından meydana gelen öğrencileri arasından önemli ressamların yetiştiği[170], meydana gelen eserlerin teşhir edildiği bir serginin 1876'da tertip edildiğini ve Guillemet'nin başarılı çalışmalarından dolayı kendisinden memnun kalındığı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Gerçekten de, kendisinden memnun kalınmıştır ki 1877'de hükûmetçe kurulmak istenen Fenn-i Resîm ve Mimarî alanında eğitim yapacak okulun müdürlüğü ve resim öğretmenliği görevine getirilmiştir[171]. Netice olarak, bu akedeminin ancak 1877 yılına kadar devam etmiş olabileceğini söyleyebiliriz.

---

170 M. Serkiz Dranian'ın Guillemet'nin öğrencileri arasından çıkan ressamlardan olduğu, bunun ayrı bir ekolü olduğu, hatta şark ressamları arasında önemli bir yeri bulunduğu bilinmektedir (bkz. Adolphe Thalasso, *l'art Ottoman*, s. 11). Ermeni menşeyli olan Serkiz Dranian; 1883'te Paris'te Sanayi-i Nefise tahsili ile meşgul bulunduğu sırada, çalışmalarındaki gayret üzerine Osmanlı Devleti tarafından beşinci rütbeden mecidiye nişanı ile taltif edildi. (BOA, İ. Har., nr. 18246, 8 Ramazan 1300-1 Temmuz 1299/13 Temmuz 1883). 1886 yılında da, yine Paris'te bulunduğu sırada, Bank-ı Osmanî'den ödenmek üzere Maârif Nezâreti tahsisatından aylık üç yüz Frank maaş tahsisi hususunda irâde çıkmıştır (BOA, BEO, NDGGD, Maârif Giden, Def. nr. 396-9/7, 28 Rebiyülevvel 1304-13 Kânun-ı evvel 1302/25 Aralık 1886). Daha sonra Paris'teki Güzel San'atlar Akademisi'nden mezun olmuştu.

171 *La Turquie*, 11/12 Novembre (Kasım) 1877 tarihli gazete de; Mösyö Guillemet'nin, İstanbul'da kurulmuş olan Güzel Sanatlar Mektebi (I'Ecole Impériale des Beaux-arts) Müdürlüğü'ne Padişah irâdesi ile tayin olunduğu, bu sanatçının kabiliyetli ve tecrübeli, bizzat ön ayak olarak mükemmel neticeler veren bir Resim Akademisi kurduğu ve bütün bunlara dayanılarak yapılan bu görevlendirmenin çok isabetli olduğu ifade edilmektedir.

4. Fenn-i Resim ve Mimârî Mektebi Açılması

Ondokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru memleketin ihtiyaçlarına cevap verebilecek ressamların ve mimarların ancak okul eğitiminden geçmek suretiyle yetişebileceği devlet adamları tarafından iyice anlaşılmış olacak ki, bu hususta resmî faaliyetler süratlendirilmiştir.

Bilindiği gibi, tarihi binalarımızı meydana getiren ünlü mimarlar "Hassa Mimarları Ocağı"na dahildi. Bu ocak, kabiliyetli gençlerin yetişmesini sağlayan bir okul atmosferi içerisinde usta-çırak ilişkisini de aşan bir güce sahipti. Daha sonraları bu ocak, "Ebniye-i Hassa Müdürlüğü" adını almıştır. İlk Ebniye-i Hassa müdürü olan Abdülhalim Efendi, 1834'te Sultan II. Mahmud'a mimarlık öğretimi ile ilgili bir takrir sunmuştur. Bu takririnde; önce, mimarların hangi ilim ve bilgileri okuyarak yetişmeleri gerektiğine değindikten sonra, bu bilgilere vakıf olan bir mimarın ne tür işler göreceğini kaydetmektedir. Maiyyetinde bulunan 30 mimar kalfasından ancak 10 tanesinin yeterli bilgiye sahip olduğunu, bu nedenle büyük sıkıntı yaşandığını bildirerek, mimarlık öğretimi yapacak bir okulun kurulmasını istemiştir[172]. Fakat, Abdülhalim Efendi'nin bu fikirleri uygulama alanına geçirilmemiş, bu konuda faaliyet gösterilmemiş bir müddet daha Ermeni mimarlardan faydalanma yoluna gidilmiştir. Bilindiği üzere diğer müesseselerde olduğu gibi, bu ocak da 18. yüzyılın sonlarına doğru eski önemini yavaş yavaş yitirerek kaliteli mimarlar yetiştiremez olmuştur. Sonraları "Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn'dan yetişen subaylardan mimar olarak faydalanma teşebbüsleri olmuşsa da, mühendishaneden yetişen bu kişilerin sivil mimariye intibak edemedikleri

---

172 Mustafa Cezar, "Mimarlık ve Resim Öğretimine Gidiş", *VII. Türk Tarih Kongresi 25-29 Eylül, Kongreye Sunulan Bildiriler*, II, (Ankara 1970), s. 740; Abdülhalim Bey için ayrıca bkz.M.Cezar, "19.Yüzyılda önemli işlere imzasını atmış bir mimarımız: Abdülhalim Bey, *19.Yüzyıl İstanbul'da Sanat Ortamı*, İstanbul 1996, s.95-108.

görülmüştür. Zaten, adı geçen bu okulda temelde mimarlık öğrenimi veren bir okul değildir.

Mimarlık eğitiminde ve mimarlık konusundaki ilk yayınların 1870'li yıllarda başladığı görülmektedir. Mimarlık konusundaki ilk eser, 1873 yılında yayınlanan "Usûl-i Mimarî-i Osmanî"dir. Viyana'da tertip edilen sergi dolayısıyla ibrahim Edhem Paşa başkanlığında, Mane de Launay, Montani, Bogos Sasiyan, Maillard'dan oluşan bir heyet tarafından hazırlanmıştır[173].

Türkçe, Fransızca ve Almanca olarak üç dilden yazılan bu eser de, Osmanlı kültürüne has olan üç Osmanlı mimarî tarzının gelişimi incelenmektedir. Montani Efendi tarafından bu konuda 1875'te bir konferans verildiği de anlaşılmaktadır.

Son zamanlarda, bazı askerî ve sivil okulların ders programlarına resim dersleri konulmuş olmasına rağmen, bu okullar temelde resim öğretimi veren kurumlar değildi.

Yine de, sulu boya ve yağlı boya ile peyzajlar vesâir tablolar çizen bir çok ressamlar yetişmiş olmasına rağmen bu hususta pek geri kalındığı tesbit edilmeye başlanmıştır. Zira, memleketin ihtiyaçlarına cevap verebilecek genç yeteneklerin yetişmesine imkân sağlayacak kurumların tesis edilmesi zarurî idi.

Kısaca ifade etmek gerekirse, Osmanlı İmparatorluğu'nda hem resim ve hem de mimarlık sahasında kaliteli elemanlar yetiştirecek okullara çok ihtiyaç vardı. İlk önceleri, memleketin her tarafında ressamlık yalnız binalar ile çeşitli eşya ve kitapların süslenmesine münhasır iken, zamanla bütün ilim dallarının (tarih, jeoloji, fizik, kimya vs.) ve sanatların lâyıkıyla

---

173 İlhan Tekeli - Selim İlkin, *Osmanlı imparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara 1993, s. 189.

kolayca tahsîl edilmesinde resimin büyük bir vasıta görevi yapacağı anlaşılmıştır.

1877 yılında Münif Paşa'nın Maârif nazırlığı döneminde, resimve mimarlık alanında öğretim yapacak bir okulun kurulması ile ilgili çalışmalara hız verildiği görülmektedir. Maârif Nezâreti tarafından böyle bir okulun te'sisi ile ilgili tafsilâtlı olarak hazırlanan, 23 Ağustos 1293 (4 Eylül 1877) tezkeresi, mütalâa edilmek üzere 26 Ağustos 1293 (7 Eylül 1877)'de Şûra-yı Devlet'e gönderilmiştir[174].

Maârif Nezâreti'nin tezkeresinde[175]: Resim tekniğinin, bütün sanatların esası olduğu kabul edilmekte ve bunun ilk prensiplerinin bir hayli zamandan beri bazı okullarda öğretildiği belirtilmektedir. Bununla beraber, resim tekniğinin yayılma ve gelişme imkânlarına yeteri kadar yer verilmemiş olduğu gibi, mimarlık tekniğinin dâhi usûlüne uygun olarak öğretilmediği ve ehliyetsiz, kimselerin elinde kaldığı sebep gösterilmektedir. İşte bu nedenle, kuvvetli bir tedbir olması bakımından şimdilik fenn-i resim ve Mimariye mahsus dar kapsamlı bir güzel sanatlar okulunun kurulmasının kararlaştırıldığı açıklanmaktadır[176]. Bu okulun müdürlüğü ile beraber resim öğretmenliğini Mösyö Guillemet (Gilme), mimarî öğretmenliğini ise fahri olarak Mösyö Chinkiria (Çıngırya) yürütecekti. Ayrıca, bir müdür yardımcısı ile iki odacı da hizmet edecekti.

---

174 BOA, İ. Şûrâ-yı Devlet Defterleri. (Maârif), cilt 52, sayfa 129, evrak nr. 99, Def. nr. 507/1035 (Yeni tasnif numaraları verilmediği için orijinal tasnif numaralarıyla vermeyi uygun gördük); Osman Ergin, Avrupalı iki mütehassısın kısmen parasız hizmete hazır olmaları nedeniyle böyle bir okulun kurulmasının düşünüldüğünü belirtmektedir. bkz. *(Maârif Tarihi*, 3-4, İstanbul 1977, s. 1080).
Biz ise, devlet yetkililerinin güzel sanatlara mahsus bir okulun kurulmasına sıcak baktıklarını ve hemen hemen hazır olduklarını söyleyebiliriz.

175 BOA, İ. MM. nr. 2666; Osman Ergin, *Türk Maârif Tarihi*, 3-4, İstanbul 1977, s. 1080.

176 Bu ifadeden, güzel sanatlar alanında daha geniş kapsamlı okulun kurulması ile ilgili faaliyetlerin ileriki tarihlerde yoğunlaşacağını anlayabiliriz. Nitekim, bir sonraki konumuzda bahsedeceğimiz "Sanayi-i Hasene ve Fünûn-ı Âliye Mektebi" adı altında, kurulmaya çalışılan, güzel sanatlar alanında daha geniş kapsamlı öğretim yapacak olan okulu bu çabaların bir ürünü olarak gösterebiliriz.

Gilme ile yardımcısının ve iki odacının maaşları ile okulun diğer masrafları için ayda yalnız üç bin dokuz yüz kuruş, ayrıca bir defaya mahsus olmak üzere tedarik edilmesi gereken edevat ve eşya için yirmi bin kuruş tahsis edilecekti. Fakat, bu dönemde, memlekette büyük bir ekonomik sıkıntı yaşanmakta ve masraflar için karşılık bulunmasında güçlüklerle karşılaşılmaktaydı. Bu durum dikkate alınarak masraflar için değişik bir formülle kaynak sağlanmıştı. şöyle ki; Taşralarda yapılacak okullara karşılık olmak üzere Maârif Nezâreti'nin bütçesinden, Genel Meclis'ce bazı kısmalar yapılarak biriken aylık otuz yedi bin on kuruştan bir miktarının, bu yeni kurulacak olan okulun masrafları için sarfedilmesi düşünülmekteydi. Zira, taşralarda kurulacak olan okulların tertibi, öğretmenlerin eğitimi ve tedariki bir kaç sene gibi bir zaman süreceği için, o zamana kadar beklemeyip biriken bu paranın izah edildiği gibi kullanılmasının uygun olacağı tavsiye edilmektedir.

Maârif Nezâreti tarafından Şurâ-yı Devlete gönderilen yukarıdaki bilgileri ihtiva eden tezkere üzerine, Şurâ-yı Devlet Mülkiye Dairesinde kaleme alınan mazbatatada ise şu şekilde bilgiler mevcuttur[177]:

"Maârif Nâzırı atufetlû efendi hazretleri dahi hazır olduğu halde iktizası ledelmütalâa; Fenn-i resim ve mimarînin terakki-i sanayi-i beşeriyyeye hizmet eden fünûn-ı nefiseden[178] bulunması cihetiyle saye-i Maârifvaye-i hazret-i mülûkânede Memalik-i Mahrûse-i şâhâne de intişâr ve terakkisi esbabının istihsâli lâzımeden ve nezâret-i müşârün-ileyhânın müteleat-ı mesrûdesi ise bu maksadın temin-i husûlüne kâfi tedabirden olmasiyle esasen muvafık-ı maslahat olup fakat nazır-ı müşârün-ileyh tarafından verilen izâhata nazaran iş bu mektebe arzu edenlerin kabul ve

177 BOA, İ. MM, nr. 2666, 3 Şevval 1294 (11 Ekim 1877).

178 O zamanlarda güzel sanatları için; fünûn-ı nefise, fünûn-ı cemile, sanayi-i mergûbe..., gibi terimler kullanılmıştır. Mesela; "işbu fenn-i resim ve mimarî terakki-i Sanayi-i beşeriyeye hidmet eden fünûn-ı cemileden olub..." bkz. BOA, Yıldız Defterleri nr. 97, sayfa 2, 11 Şevval 1294 (18 Ekim 1877),(bkz. Ek.II).

idhâl olunacağı anlaşılmış ise de mekâtib-i rüşdiye ve idâdiyede resim ve hendese fenlerinin mebâdisi dahi tedris olunmakta olup şakirdandan bu fenlere istidâd ve hevesi bulunanların dahi zuhuru me'mul idüğünden ve bunların devlet mekteblerinde iktisab eyledikleri istidâdın ilerletilmesi emrinde mezkür Resim ve Fenn-i Mimarî Mektebi'ne duhûlde saire hakk-ı tercihleri olmak lâzım geleceği gibi bunun yalnız mekâtib talebesine hasrı dahi haricde bulunan erbâb-ı istidâdın mahrumiyetini müstelzim olarak rehin-i cevaz olamıyacağından mekteb-i mezküre alınacak talebeden sülüsânının mekâtibden usûlen şehâdetnâme alıp çıkan talebe meyanında fenn-i resmin mebâdisini tahsil ile bir dereceye kadar ilerletmiş olup mekteb-i mezbûre duhûl arzusunda bulunanlardan ve sülüsünün haricten istek edenlerden olması ve derslerin Türkçe olarak tedris kılınması şartıyla mekteb-i mezkürün hemen küşâdı ve ileride karşılık bulundukda ber-vech-i balâ muayyan olan mahall-i sarfına irca' olunmak üzere mesarif-i mâ'rûzanın gösterilen karşılıktan tesviyesi hususlarının Nezâret-i müşârün-ileyhaya ve hazinece ifâ-yı muamele-i mukteziyesinin dahi Maliye Nezâret-i Celilesine havalesi tezkir kılınmağın ol babda emr-ü Fermân hazret-i menlehül-emrindir".

Maârif Nezâreti'nin göndermiş olduğu tezkere üzerine, şurâ-yı Devlet Mülkiye Dairesinde kaleme alınan mazbata Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'da mütalâa edilerek kabul edilmiştir[179]. Kurulması düşünülen okulun masraflarına karşılık bulunması ile ilgili çalışmaların Maârif Nezâreti ile Maliye Nezâreti'ne havale edilmesi fikrinin de onaylanması ile resmen uygulama safhasına konulmuş oldu.

3 Şevval 1294 (11 Ekim 1877) tarihinde resim ve mimarî alanında öğretim yapmak üzere tesisi kararlaştırılmış olan bu okulun îrâde-i

179 BOA. Yıldız Def. nr. 97, s. 2, 10 Şevval 1294 (18 Ekim 1877).

seniyyesi çıkmış, yeni padişahın tasdikinden geçmiştir[180]. 21 Şevval 1294 (29 Ekim 1877) tarihli tezkere-i samiye[181] ile Maârif Nezâreti'ne bildirilerek bürokratik yazışmalar son aşamaya gelmiş, bundan sonra uygulamaya geçilmiştir.

Devrin bazı gazetelerinde, bu okuldan, "Mekteb-i Sanayi-i Şahane" veya "Sanayi-i Nefise-i Şahane Mektebi" adıyla bahsedilmektedir. Takvim-i Vekâyi Gazetesi'nde, Mekteb-i Sanayi-i Şâhane olarak yer alan haberde, Mösyö Guillemet'nin müdür olarak 6 Zilkade 1294 - 21 Teşrinievvel 1293 (12 Kasım 1877) tarihinde atandığı bildirilmektedir[182].

Yine Fransızca olarak yayınlanan başka bir gazetede[183], Güzel Sanatlar Mektebi'ne ressam Mösyö Guillemet'nin Padişahın îrâdesi ile tayin edildiği ve bir Resim Akademisi'nin kurulmasına vesîle olup başarılı neticeler elde eden böyle bir kişinin bu göreve getirilmesinin çok uygun bir hareket olduğu anlatılmaktadır.

Bir başka gazetenin ilan şeklinde verilmiş haberine göre[184]; Padişahın irâdesi ile her türlü resim ve fenn-i mimarîye mahsus olmak üzere İstanbul'da bir "Sanayi-i Nefise-i Şahane Mektebi"nin te'sis edildiği bildirilmektedir. Bu okula, mezhep ayrılığı ve cinsiyete bakılmayarak on üç yaşını dolduran talebenin kabul edilebileceği, girmek isteyenlerin ise, her hafta Cumartesi ve Pazar günleri saat yediden dokuza kadar Maârif Nezâreti'ne müracaat etmeleri gerekmektedir. Aynı gazete de yer alan "... Mekteb-i mezkûre, dâire dahi irâde itâ olunacaktır" cümlesi bu mektebe

---

180 BOA, Şûrâ-yı Devlet Def., cilt 52, s. 129, evrak nr. 99, Def. nr. 507/1035.
181 Halil Edhem, *Elvah-ı Nakşiye...*, s. 25-26.
182 Halil Edhem, *Aynı eser*, s. 25; C. Esat Arseven, *Türk Sanatı...*, III, s. 131; *Sanat Ansiklopedisi*, I, , s. 28. Burada, sehven Maârif Nazırı Münif Paşa yerine Raif Paşa'nın teşebbüsüyle bu okulun kurulduğu belirtilmiştir.
183 *La Turquie*, 11/12 Novembre 1877.
184 *Vakit*, nr. 729, 27 Şevval 1294 - 23 Teşrinievvel 1293 (4 Kasım 1877).

öğrenci kaydına başlanılmasına rağmen, henüz bir binasının olmadığı ihtimalini akla getirmektedir.

Fenn-i resim ve mimari öğretimine mahsus olarak kurulan bu okula öğrenci kaydına başlanıldığını öğrendiğimiz halde, hakikaten açılıp açılmadığı, açılmışsa hangi mekanda ne kadar bir süre eğitim yapmış olduğu ile ilgili sorularımızı cevaplayabilecek bir bilgiye henüz rastlayamadık.

Ancak, bu sıralarda devam eden Osmanlı-Rus savaşının[185] çok tehlikeli boyutlara ulaştığı bir zamana rastlaması ve bu savaş sırasında Guillemet'nin göçmenlere yardım etmekte iken tifo hastalığına yakalanarak ölmesi[186] yüzünden bu teşebbüsün yarım kaldığı kanaatine vardık. Fakat, bir müddet sonra, "Sanayi-i Hasene ve Fünûn-ı Âliye Mektebi" adı altında daha geniş kapsamlı (resim, mimarlık ve sair güzel sanatlar alanında) öğretim yapacak bir okulun te'sisi ile ilgili çalışmaların başlatılması zannımıza göre yarım kalan teşebbüsü tamamlamak gayesiyle yapılmıştır.

---

185 Bilindiği gibi, 1877-1878 yılları arasında süren ve Osmanlıların yenilgisiyle neticelenen savaş Rumî 1293'te başladığı için "Doksanüç Harbi" diye anılır. Bu savaş, Osmanlı memleketine felâket getirmiş, büyük göçlere yol açmıştır. Ruslar, tek taraflı savaş ilan ederek Doğu ve Batı cephelerinden saldırıya geçtiler. Tarihlere "Plevne müdafâası" olarak geçen Gazi Osman Paşa'nın büyük direnişi de bu savaş sırasında idi. Rus birlikleri Batı'da Ayastefanos (Yeşilköy), Doğu'da da Erzurum'a kadar dayanmışlardı. 3 Mart 1878'de Ayastefanos'ta imzalanan antlaşmayla savaşa son verildi. Antlaşma Ruslar'ın lehine 29 madde ve bir ek fıkradan oluşuyordu ve bu savaş Ruslara Balkanlar'da büyük nüfûz sağlamıştır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mehmed Arif Bey, *93 Harbi ve Başımıza Gelenler*, (Sadeleştiren: Nihad Yazar), İstanbul 1972; Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikât*, (Haz. ismet Miroğlu), İstanbul 1983; M. Cavid Baysun, "Ayastefanos", mad., *İA*, II; E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VIII, s.49, 57-58.

186 H. Edhem, *Elvah-ı Nakşiye...*, s. 25.

B. Sanayi-i Hasene ve Fünûn-i Âliye Mektebi Kuruluş Teşebbüsü

1. Mektebin Teşkiline İlişkin Yapılan Faâliyetler

1880 yılında, mimarlık, resim ve sâir güzel sanatlar alanında öğretim yapmak üzere padişahın emirleri doğrultusunda bir okulun kurulmaya çalışıldığı görülmektedir.

12 Rebiülâhir 1298 (24 Mart 1880) tarihli, Mabeyn-i Hümâyûn Baş Kitabeti tarafından hazırlanan, Ali Rıza imzalı tezkire-i samiyyede[187]; güzel sanatlar ile yüksek fenlerin öğretimine mahsus olmak üzere padişahın himayesinde bir okulun kurulmasının tasarlandığı belirtilmektedir. Yüksek okul statüsünde olması düşünülen bu müessesenin dahili nizamnâmesi ise, devlet baş mimarı Serkiz Bey[188] tarafından hazırlanmıştır. Matbu olarak hazırlanan bu nizamnâmenin incelenip mütalaâ edilerek icab eden yerlerinin değiştirilip düzeltilmesinin de irâde buyurulduğu ifade edilmektedir.

Güzel Sanatlar alanında öğretim yapmak üzere bir okul kurulması için Mabeyn-i Hümâyûn Baş Kitabeti tarafından hazırlanmış olan tezkire-i şamiyye ve matbu olarak hazırlanmış olan dahili nizamnâme lâyihası 31

---

187 BOA, İ. Dah. nr. 65013; Mustafa Cezar bu tezkirenin tarihini sehven 12 Ramazan 1297 (18 Ağustos 1880) olarak vermiştir. *(Sanatta Batı'ya Açılış...*, s. 441-442).

188 Serkiz Bey'in babaları, dedeleri birkaç yüz seneden beri Osmanlı İmparatorluğu'nda mimarlık hizmetinde bulunmaktadır. Kendisi de fenn-i mimarî ve hendese alanında çeşitli eserler meydana getirmiştir ki bu olgun maharetinden dolayı hususi bir imtiyaza nail olması uygun görülmüştür. işte bu nedenle, kendi zatına mahsus olmak üzere "ser-mimar-ı devlet" yani devlet baş mimarı ünvanı 1878 yılında verilmiştir. Serkiz Bey'in bir ara, kesilmiş olan maaşının dahi acilen Maliye Nezâreti tarafından bir karşılık bulunarak ödenmesi için irâde-i seniyye çıkmıştır. (BOA, İ. Dah., nr. 62375; İ. Dah., nr. 64783; nr. 63236/3, 1295 (1878). 1892 yılında Serkiz Bey'in kardeşi Simon Efendi şehremâneti Hendesehanesi'nde mühendislik hizmetinde istihdam edilmiştir (BOA, İ. Şehremaneti, nr. 4, 22 Cemaziyelâhir 1310 / 22 Aralık 1892).

Mart tarihiyle Maârif Nizâreti'ne gönderilmiştir[189]. Maârif Meclisi tarafından tedkik edilen bu nizamnâmenin bazı maddeleri üzerinde değişiklik yapılmasına karar verilmiştir[190]. şöyle ki, bu Darülfünûn'un bir de iki senelik idadiye kısmı mevcut olup, buraya alınacak öğrenciler genellikle rüşdiye mektebinden çıkanlar arasından olacağı için, idâdiye programında belirtilen dersler bu öğrenciler için ağır olacağı düşünülmüştür. Bu nedenle, bu derslerden bazıları Dürülfünûn ders cetveline ilâve edilmiş ve Darülfünûn'un tahsil müddeti ise dört seneye çıkmıştır. Böylece, Maârif Meclisi tarafından idâdiye ve Darülfünûn'un birinci ve ikinci seneleri için yeniden bir ders cetveli düzenlenmiştir. Bu durumda, nizâmnâme lâyihasının[191] sekizinci maddesinde yazılmış olan Dar'ül-fünûn'un ikinci sene dersleri üçüncü seneye, üçüncü senenin dersleri ise dördüncü seneye nakledilmiştir.

Maârif Meclisi tarafından düzenlenmiş olan ders cetveli[192] şu şekildedir:

İdâdiye Sınıfı

Birinci Sene	İkinci Sene
Lisân-ı Osmânî	Lisân-ı Osmânî
Lisân-ı Fransevî	Lisân-ı Fransevî
Mebâdî-i ilm-i hesâb	Hesabın tekmili

189 BOA, Ayniyat Def., nr. 1418, Maârif giden s. 126, 18 Mart 1296 - 19 Rebiyülahir 1297; BEO, NDGGD, Maârif giden, Def., nr. 395-9/6, 18 Mart 1296. Yapılan muamele neticesinde cevabı 84 numarasıyla gelmiştir (26 Haziran 1297 / 8 Temmuz 1881).

190 BOA, YA, Res., nr. 9/27 lef 2, 26 Zilhicce 1297 - 17 Teşrinisâni 1296 (29 Kasım 1880).

191 BOA, YA, Res., nr. 9/27, lef. 1(bkz. Ek.I).

192 BOA, YA, Res., nr. 9/27, lef. 3. Bu cetvelde kurulacak olan bu güzel sanatlarla ilgili okul için "Sanayi-i Âliye Mektebi" tabiri kullanılmıştır.

Memâlik-i Osmâniyye coğrafyası	Coğrafya-i umûmî
Usûl-i ibtidâiye-i hendese-i sathiyyat	Hendeseden mâ'ba'd olarak mesâhâ-i sutûh ve icrâm
Târîh-i Osmâni	Mevâlid-i selâse
Tersîm-i hutût	Tarih-i umûmî
Cimnastik	Tersim-i hutût
	Cimnastik

Dar'ül-fünûn Dersleri

Birinci Sene	**İkinci Sene**
Lisân-ı Osmânî	ilm-i hikmet-i tabîiyyenin sanâyi'e tatbiki
Lisân-ı Fransevî	Mebâdî-i cebir ve müsellesat
Mevâlid-i selâse	Mebâdî-i cebir ve müsellesat
Târîh-i Umûmî	Mebâdî-i ilm-i kimyânın sanâyi'e tatbiki
Usûl-i hıfz-ı sıhhat	Mebâdî-i cerr-i eskâl
Çin mürekkebi ve zamklı elvânla tersîmat	Fenn-i tanzîm-i haritâ-i sathiyye ve mesâha ve tesviye-i arâzi

Ticâret ve Sanâyi'e mahsus defter tutmak usûlü	Mebâdî-i ta'rifat-ı hendese ile bunların traş-ı ahcâr ve kat'ı ahşâb ve tersîm-i zilâl-i menâzıra tatbiki
Cimnastik	Cimnastik ile ta'lîm-i askerî

(Her talebenin bu iki senenin derslerine devam etmeleri mecburidir).

Yine, lâyihanın altıncı maddesinde şerh ile işâret olunduğu gibi, ikinci seneye râci ibârelerinde düzeltilmesinin gerektiği beyan olunmuştur. Ayrıca, adı geçen lâyihanın on yedinci maddesinde belirtilen ücretlerle ilgili noktalarda da bazı düzeltmeler yapılmıştır. Kurulacak olan bu okulun muntazam surette idâre edilmesi için, yeterli miktarda ücret alınmasına ihtiyaç göstermektedir. Ancak, mevcut duruma göre kırkbeş ve altmış lira ücret verebilecek öğrencinin ender bulunacağı için, sâir okullara verildiği gibi, buna dahi devlet hazinesinden yardım edilmesi gerektiği kabul edilmiştir. Bu durumda, idâdiye için dâhil öğrencinin her birinden senelik otuz, harici kısımdan on beş ve Dar'ül-fünûn için dâhil öğrenciden kırk, harici olandan ise yirmi Osmanlı Lirası ücret alınması meclis tarafından müzâkere edilerek münâsib görülmüştür[193].

Maârif Meclisi tarafından hazırlanmış olan ders cetveli, Nezâretin bu hususlaki tezkeresi ve Serkiz Bey tarafından kaleme alınmış olan dâhili nizamnâme lâyihası Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'da müzâkere edilmek üzere 30 Kasım 1880'de takdîm edilmiştir[194].

193 YA. Res., nr. 9/27, lef-2.

194 BOA. BEO, NDGGD, Maârif Gelen, Def. nr. 390-9/1, 18 Teşrin-i Sani 1296 (30 Kasım 1880). Burada yapılan muamelede, Meclis-i Mahsus zaptıyla 7 Muharrem 1298 (10 Aralık 1880) tarihiyle Amedî Odası'na gönderilmiştir.

4 Ocak 1881 tarihinde de Meclis-i Vükela'da görüşülüp bazı noktalarda küçük değişiklikler yapılarak kabul edilmiştir[195]. Güzel sanatlar alanında yükselmek ilerlemek için böyle bir okulun teşkili ve Maârif Nezâreti'nin tezkiresinde işaret edilen düzeltmeler Vükelâ Meclisi tarafından uygun bulunmuştur. Fakat, senelik ödenecek ücret için devlet hazinesinden yardım edilmesi hususunda Nezâretin fikri, hazinenin mevcut durumunun pek iyi olmaması nedeniyle tasdik edilemeyeceği de belirtilmiştir. Hazırlanmış olan dahili nizamnâme lâyihasında tesbit edilmiş olan ücretin miktarı ise, her vilâyetten iki öğrenci alınacağına göre bu miktarın çok görülmemesi ve yazılmış olan ücretin yerinde bırakılması yani ilk yazılmış olan ücretlerin olduğu gibi kalması kabul edilmiştir.

Maârif Nezâreti'nin bu durumu ve sair teferruatı tekrar mütalâa ile kararlaştırması ve keyfiyetin bildirilmesi gibi hususlar Vükelâ Meclisi tarafından müzâkere ve tasvib olunarak lâyiha ile ders cetveli sadaret makamına arz ve takdim kılınmıştır.

4 Ocak 1881 tarihli sadrazam Sait Paşa'nın imzası bulunan tezkire-i senâveri ile[196], yapılan işlemler özetlenerek Padişahın onayına sunulmuş olup, şayet uygun bulunursa hemen icrâata geçileceği belirtilmektedir. Burada, Maârif Nezâreti'nin tezkiresi ve tadilen yapılmış olan ders cetveli ile beraber Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'da görüşülerek tasvib edildiği ve bu tezkireye bazı ilâvelerin de yapılıp mühürlendiği anlatılmaktadır.

2. Mektep Nizamnâmesi

Mekteb-i Şâhâne-i Sanâyi'-i Hasene ve Fünûn-ı Âliye ünvanını hâiz olmak üzere, Padişahın himayesi altında kurulması düşünülen dar'ül-

195 BOA. YA. Res., nr. 9/27, lef-2, 2 Safer 1298 - 22 Kânun-ı evvel 1296.
196 BOA. YA. Res., nr. 9/27, lef-4, 2 Safer 1298 - 22 Kanun-ı evvel 1296.

4 Ocak 1881 tarihinde de Meclis-i Vükela'da görüşülüp bazı noktalarda küçük değişiklikler yapılarak kabul edilmiştir[195]. Güzel sanatlar alanında yükselmek ilerlemek için böyle bir okulun teşkili ve Maârif Nezâreti'nin tezkiresinde işaret edilen düzeltmeler Vükelâ Meclisi tarafından uygun bulunmuştur. Fakat, senelik ödenecek ücret için devlet hazinesinden yardım edilmesi hususunda Nezâretin fikri, hazinenin mevcut durumunun pek iyi olmaması nedeniyle tasdik edilemeyeceği de belirtilmiştir. Hazırlanmış olan dahili nizamnâme lâyihasında tesbit edilmiş olan ücretin miktarı ise, her vilâyetten iki öğrenci alınacağına göre bu miktarın çok görülmemesi ve yazılmış olan ücretin yerinde bırakılması yani ilk yazılmış olan ücretlerin olduğu gibi kalması kabul edilmiştir.

Maârif Nezâreti'nin bu durumu ve sair teferruatı tekrar mütalâa ile kararlaştırması ve keyfiyetin bildirilmesi gibi hususlar Vükelâ Meclisi tarafından müzâkere ve tasvib olunarak lâyiha ile ders cetveli sadaret makamına arz ve takdim kılınmıştır.

4 Ocak 1881 tarihli sadrazam Sait Paşa'nın imzası bulunan tezkire-i senâveri ile[196], yapılan işlemler özetlenerek Padişahın onayına sunulmuş olup, şayet uygun bulunursa hemen icrâata geçileceği belirtilmektedir. Burada, Maârif Nezâreti'nin tezkiresi ve tadilen yapılmış olan ders cetveli ile beraber Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'da görüşülerek tasvib edildiği ve bu tezkireye bazı ilâvelerin de yapılıp mühürlendiği anlatılmaktadır.

2. Mektep Nizamnâmesi

Mekteb-i Şâhâne-i Sanâyi'-i Hasene ve Fünûn-ı Âliye ünvanını hâiz olmak üzere, Padişahın himayesi altında kurulması düşünülen dar'ül-

195 BOA. YA. Res., nr. 9/27, lef-2, 2 Safer 1298 - 22 Kânun-ı evvel 1296.
196 BOA. YA. Res., nr. 9/27, lef-4, 2 Safer 1298 - 22 Kanun-ı evvel 1296.

fünûn'a[197], bu nizamnâmede belirtilen şartlara tamamıyla uygun bulunan talebeler Osmanlı memleketinin her tarafından kabul edilecektir.

Bu Dârülfünûn mimâr, madenci, inşaat mühendisi ve kimyacı yetiştirmek gibi bir maksada hizmet için te'sis edilecektir. Tahsil müddeti ise dört sene olacaktır. Öğretilecek olan ilim ve fenlerde lüzumlu olan malûmata, önceden sahip olmayan öğrencilere yardımcı olması için, bu okulun bünyesinde bir de idadîye kısmı kurulması düşünülmüştür. İdadiye Mektebi'nde iki sene müddetle öğretim yapılacak ve öğrenciler böylece yüksek okul kısmına hazırlanacaktır.

Kısaca, güzel sanatların öğretimine mahsus, geniş kapsamlı olarak bir yüksek okulun kurulması düşünülmekte ve bu okula ön hazırlık olması bakımında iki yıllık da idadiye kısmı bulundurulacaktır.

a) Öğrenci Kayıt - Kabul İşlemleri

Osmanlı Devleti'nin her tarafından, bu Darülfünûna kabul edilecek olan öğrencilerin yaşı; on dörtten aşağı ve on sekizden yukarı olmamalıdır. Vücut bakımından ise güçlü ve kuvvetli olmaları, idâdiye mektebinde tahsili lâzım gelen malûmata sahip olduklarını ispatlamaları gerekmektedir. Buradan başarılı olanlar, sadece leyli (yatılı) ve neharî (gündüzlü) öğrenci sıfatıyla kabûl edilecektir[198].

İdadîye Mektebi'ne kabûl edilecek öğrencinin yaşı ise, on üçten on altıya kadar olması gerektiği belirtilmektedir. Bunların, Osmanlıca dilini

---

197 Osmanlı Devleti baş mimarı Serkiz Bey'e hazırlattırılan yirmi sayfalık güzel sanatlarla ilgili okulun dahilî nizamnâme layihası (BOA. YA, Res., nr. 9/27, lef-1, s. 2). Layihada Dar'ül-fünûn'un tahsil süresi üç yıl olarak yazılmıştır. Ancak, Maârif Meclisi tarafından bu müddet dört seneye çıkartılmıştır. (YA.Res., nr. 9/27, lef-2). Bu nedenle biz meclis tarafından düzeltilmiş şekli esas aldık.

198 Lâyiha, s. 5-6.

anlayıp konuşabilmeleri ve kendi dillerinden okuyup yazmaları ve hesab ilminin (Aritmetik) dört temel kâidelerini bilmeleri mecburidir[199].

Dar'ül-fünûn öğrencisinin dördüncü senesi sonunda, sene sonu sınavı yapılarak liyâkat derecesini gösteren notların ortalaması en çoğu 20 ve en azı ise 10'u aşan öğrenciye mimar, mühendis, madenci, inşaat mühendisi ve kimyacı rüûsları[200] verilecektir. Yine, bu sınav sonunda notları ortalama 10 rakamına ulaşan öğrencinin yalnız şehadetnâme (diploma) almasına hakkı bulunacaktır. Ayrıca, notları 10'dan noksan olduğu halde okuldan çıkan öğrenci hiçbir zaman ehliyet ve liyâkat şehadeti talebinde haklı olmayacaktır[201].

Dördüncü tahsîl senesi sonunda rüus alamayan talebeler, aynı senenin derslerine tekrar devam edebilecekler ise de, gelecek sene dahi rüus alamadıkları takdirde artık yeniden derslere devam etmeye selâhiyetleri olmayacaktır.

Padişah tarafından teşkil edilen bu yeni müesseseden Osmanlı memleketince genel olarak istifade edilmesi gayesine yönelik düşünülmüştür. Osmanlı eyâletlerinin edib ve âlim zatlar ile donatılması ve bu zatların yalnız payitaht ahalisinden yetiştirilmemesi gibi yüce maksada dayanan bir hizmet anlayışı getirilmiştir. İşte, bu amaçla her sene büyük vilâyetlerden Dar'ül-fünûna ikişer tane öğrenci gönderilecektir[202].

Bu öğrenciler, belirtilmiş olan şartlara uygun olarak gerek Dar'ül-fünûn ve gerek idâdiye Mektebi'ne yatılı ve gündüzlü öğrenci sıfatıyla kabul edilecektir. Bunların eğitim ve öğretimi için icâb eden masraflar mensub oldukları vilâyet tarafından karşılanacaktır. Bununla beraber, ikinci ve

---

199 Lâyiha, s. 6.
200 Sadrazam tarafından küçük rütbeler için verilen resmi belge.
201 Lâyiha, s. 6.
202 Lâyiha, s. 6-7.

üçüncü senelerde ilim öğrenmeleri ve tahsiline devam edecekleri fenlerin kısımları ve sanat dalları, mensub oldukları vilâyet tarafından tayin ve tahsis edilecektir[203].

Dördüncü tahsil senesi sonunda, büyük vilâyetlerin ahalisinden rüus sahibi olan öğrenci, tahsilce mensub oldukları kısma göre devlet kademesinde istihdam edilmeğe hakları bulunmak üzere memleketlerine gönderilecektir.

Rüûs alınmasıyla Darülfünûn'dan çıkan diğer öğrencinin rüchan hakkı (üstünlük) her zaman baki olacağından, bunlar Osmanlı hükûmetinin umûr ve idârelerinde boş olan memuriyetlere tayin olunmağa istekli oldukları takdirde diğer mülâzımlar arasında tercihen seçilerek istihdam edileceklerdir[204]. Rüûs sahibi olan öğrenciden sonra müteakiben şehadetnâmeli (diplomalı) öğrencinin rüchan (üstünlük) hakkına haiz olmasından ötürü eş değerde liyâkat ile sâir mülâzımlara tercih edilerek bunlar da aynı şekilde istihdam edilecektir[205].

İdadiye Mektebi'nin senelik ücreti, yatılı öğrenciler için 45, gündüzlü öğrenciler için ise 25 Osmanlı Lirası olarak tesbit edilmiştir. Dar'ülfünûn'un yatılı öğrencisinden 60, gündüz devam eden öğrenciden de 40 Osmanlı Lirası alınmasına karar verilmiştir[206].

İdadiye Mektebi ile Darülfünûn'a alınacak yatılı ve gündüzlü (dahili ve harici öğrenci diye de adlandırılmakta) öğrencinin adedi belirlenmemiş

---

203 Lâyiha, s. 7.
204 Lâyiha, s. 7.
205 Lâyiha, s. 7.
206 Maârif meclisi tarafından bu rakamlar fazla bulunduğundan, idadiye kısmından yatılı öğrencilerden 30, gündüzlüden 15, Darülfünûn öğrencilerinin yatılı kısmından 40, gündüzlü olandan 20 Osmanlı Lirası alınması uygun görülmüştür. Ancak Meclis-i Vükelâ tarafından yapılan bu değişiklik kabul edilmeyip, lâyihada (s. 8) yazıldığı şekilde kalmasına karar verilmiştir. (BOA, YA, Res., nr. 9/27, lef-2).

olmasına rağmen, şimdilik herbirinde yüzer kişi bulundurulması düşünülmüştür.

Serkiz Bey tarafından kaleme alınan bu lâyihada, hükûmet tarafından idadiye Mektebi'nin te'sisine lüzum görülmediği takdirde başka alternatif getirilmiştir. Bu mektebin yerine Mekteb-i Sultanî geçmek üzere, imtihan neticesine göre Dar'ül-fünûn'a girmeye haz kazanmış olan aday öğrenciler artık Mekteb-i Sultanî'den kabul edilecektir. Fakat, buna lüzum kalmamış olup, Osmanlı hükûmeti tarafından idadiye Mektebi'nin kurulması kabul edilmiştir.

b) Bölümler ve Dersler

Devlet baş mimarı Serkiz Bey tarafından hazırlanan Sanayi-i Hasene ve Fünûn-ı Âliye mektebinin maiyyetinde idadiye Mektebi bulunacaktır. Bu mektebin eğitim süresi ise iki yıl olarak tesbit edilmiştir. İdâdiye Mektebi'nin ders programı lâyihada aşağıdaki şekilde yazılmıştır[207].

Birinci sene dersleri	**İkinci sene dersleri**
Osmanlı Dili	Osmanlı Dili
Fransız Dili	Fransız Dili
Mebâdî-i ilm-i hesâb	Hendeseden mâ-ba'd olarak mesâha-i sutûh ve icrâm
Osmanlı memleketi coğrafyası	Mebâdî-i cebir ve müsellesat

207 Lâyiha, s. 3.

Usûl-i ibtidâiye-i hendese-i sathiyyat	Umûmî Coğrafya
Tersim-i hutût	Çin mürekkebi ve samglı elvânla tersîmât
Sağlık bilgisi	Ticâret ve Sanâyi'e mahsus defter tutmak usûlü
	Cimnastik ta'lîmi

İdâdiye Mektebi'ne alınacak talebe genellikle rüştiye mektebinden çıkanlar arasından olacağı için, yukarıda yazılı olan dersler bu talebeler için oldukça ağır görülmüştür. Bu derslerden bazıları dar'ül-fünûn ders cetveline ilâve edilerek Maârif meclisi tarafından yeniden ders cetveli düzenlenmiştir[208]. Bu ders cetveli ise şu şekildedir:

Birinci sene dersleri	**İkinci sene dersleri**
Osmanlı Dili	Osmanlı Dili
Fransız Dili	Fransız Dili
Mebâdî-i ilm-i hesâb (Aritmetik ilminin başlangıcı)	Hesabın tekmili (Aritmetik'in tamamlanması)
Osmanlı memleketi coğrafyası	Umûmi Coğrafya
Usûl-i ibtidâiye-i hendese-i sathiyyat (Yüzeysel Geometri Metodu)	Hendeseden mâ'bad olarak mesâhâ-i sutûh ve icrâm

208 YA. Res., nr. 9/27, lef-2.

Osmanlı tarihi	Mevâlid-i selâse (Tabiat ilmi)
Tersîm-i Hutût (Hatt çizim dersi)	Umûmî tarih
Cimnastik	Tersîm-i hutût (Hatt çizim dersi)
	Cimnastik

Güzel San'atlar alanında öğretim yapacak olan Darülfünûn'a girmek için, idâdiye Mektebi'nde tahsili lâzım gelen bilgilere sahip olduğunu imtihanda ispatlayan her aday kabul edilerek Darülfünûn'un birinci senesi derslerine devam edebilecektir.

Dahili nizamnâme lâyihasında Darülfünûn'un birinci senesinde okutulacak derslerin adları aşağıda gibi yazılmıştır[209].

— İlm-i hikmet-i tabî'iyyenin sanayi'e tatbiki

— Mebâdî-i cerr-i eskâl

— Mebâdî-i ilm-i kimyanın sanâyi'e tatbiki

— Fenn-i tanzîm-i harita-i sathiyye ve mesâha ve tesviye-i arâzi

— Mebâdi-i ta'rifât-ı hendese ile bunların traş-ı ihcâr ve kat'-ı ahşabe ve tersîm-i zalâl ve menâzıra tatbiki

— Cimnastik ile ta'lîm-i askerî

Talebenin öğrenecek olduğu sahaların tümünün tahsiline isti'dat için mutlak surette bu birinci sene dersleri lüzumlu görülerek bütün talebelere mecburi olmuştur. Sonraki iki seneler, talebenin önceden öğrenmiş olduğu Umûmîyetle nazarî bilgilerin tatbikine tahsis kılınmıştır. Yani, her öğrenci hususi olarak tahsiline karar vereceği kısmı belirleyecek, o iki sene zarfında

209 Lâyiha, s. 3.

güzel sanatlar ile yüksek fenlerin muhtelif şubelerinde sanat dersleriyle meşgul olacaktır. Burada tahsil müddeti üç yıl olarak düşünülmüştür.

Fakat, lâyihada bu şekilde yapılan düzenleme Maârif Meclisi tarafından pek uygun görülmeyerek bazı değişiklikler yapılmıştır[210]. Bir defa Dar'ül-fünûn'un tahsil müddeti dört seneye çıkarılmıştır. Sonra, birinci ve ikinci seneleri için yeniden bir ders cetveli hazırlanmıştır ki, bu iki senenin derslerine talebenin devam etmesi mecburi tutulmuştur. Böylece, lâyihanın sekizinci maddesinde yazılı ikinci sene dersleri üçüncü seneye, üçüncü sene dersleri de dördüncü seneye nakledilmiştir.

Dar'ül-fünûn'un birinci ve ikinci sene dersleri yeni şekliyle aşağıdaki gibidir:

Birinci sene dersleri	**İkinci sene dersleri**
Osmanlı Dili	ilm-i hikmet-i tabiiyyenin sanâyi'e tatbiki (Fizik ilminin sanayi'e tatbiki)
Fransız Dili	Mebâdî-i Cebir ve müsellesat (Cebir ve Trigonometrinin başlangıcı)
Mevalid-i Selâse (Tabiat ilmi)	Mebâdî-i ilm-i Kimyânın Sanâyi'e tatbiki (Kimya ilminin Sanayi'e tatbik edilmesi)
Umûmi Tarih	Mebâdî-i cerr-i eskâl (Mekanik veya Fenn-i Mihaniki)

210 YA. Res., nr. 9/27, lef-2.

Usûl-i hıfz-ı sıhhat (Sağlık bilgisi)	Fenn-i tanzîm-i haritâ-i sathiyye ve mesâha ve tesviye-i arâzi (Yüzeysel harita tanzimi, ölçme ve arazi düzenleme bilimi)
Çin mürekkebi ve zamklı elvânla tarsîmat	Mebâdî-i ta'rifat-ı hendese ile bunların traş-ı ahcâr ve kat'-ı ahşâb ve tersîm-i zilâl-i menâzıra tatbiki (Geometrinin etraflı anlatımı ile bunların taşların traşı, ahşab kesme ve manzara gölgelerinin çizimine tatbik edilmesi)
Ticâret ve sanâyi'e mahsus defter tutmak usûlü	Cimnastik ile askerî ta'lim
Cimnastik	

Böylece her talebe Dar'ül-fünûn'da iki sene öğretim yaptıktan sonra, kabiliyetleri ve istekleri doğrultusunda seçmiş oldukları herhangi bir sanat dalı şubesinde iki yıl faaliyette bulunacaktır. Yapılan, bu değişiklikler Vükelâ Meclisi tarafından da uygun görülerek tasdik edilmiştir.

Bu sanat dalları dört sınıftan ibaret olacaktır. Yani, mimarlık, madencilik, inşaat mühendisliği ve kimyacılık olmak üzere[211]. Burada, belirtilmiş olan bu sanat dallarının ders programlarından yeni düzenlenmiş şekli ile bahsedeceğiz:

---

211 Lâyiha, s. 4-5.

Birinci Sınıf (Fenn-i Mi'mârî)

Üçüncü Sene

— Fenn-i mi'mârinin Yunan ve Roma usûl-i hamsesinden ma'dûr şarkî ve Arabî ve Zenci ve Farsî ve Türk kavaidi

— Mebâdî-i ilm-i âsâr-ı atika

— Kat'-ı eşkâl

— Balmumîden ve alçıdan mesnû' model i'mâli

— Yağlı ve sulu elvanla menkûş tasvirât

Dördüncü Sene

— Model i'mâli

— Resm-i tezyinât

— Tanzîm-i lâyiha-i inşâat ve defâtir-i keşf-i ilm-i âsâr-ı atîka

— Yağlı ve sulu elvanla menkûş tasvîrat

İkinci Sınıf (Ma'dencilik)

Üçüncü Sene

— Mebâdî-i fenn-i tabakât'ül-arz (Jeoloji biliminin ilk devreleri)

— Mebâdî-i ilm-i ma'deniyât

— Kimyâ-yi halli-i gayr-i uzvî (Cansız, inorganik kimya)

— Resmin ulûm ve fünûn-ı mezküreye tatbiki

Dördüncü Sene

— İ'mâl-i maâdin

— Hendese-i ma'deniyye

— Makineye müteallik tersîmat

Üçüncü Sınıf (inşaât Mühendisliği)

Üçüncü Sene

— İlm-i hikmet-i tabiiyyenin tatbikatı

— Kimyâ-yı halli-i gayr-i uzvî

— Kat'-ı eşkâl (Biçimler, suretler kesme)

— Cerr-i eskâlin tatbikâtı (Mekanik tatbikatı)

Dördüncü Sene

— Turuk maâbir (Yollar ve geçitler)

— Demiryolları

— Kanal ve akarsular

— Liman ve fenar

— Tathir ve tanzîf (Temizleme ve pisliğini atma)

— Âlât ve edevât

— Resmin şuabât-ı mezküreye tatbiki

Dördüncü Sınıf (Kimyâcılık)

Üçüncü Sene

— Kimya-yı halli-i gayr-i uzvî

— Kimyâ-yi Sanâ'i

Dördüncü Sene

— Kimya-yi hall-i uzvî ve gayr-i uzvî

— İcsâmından tel çekilir nebâtât ile yük ve ipin sayyâg ve debbağ ve sâireye kimyânın tatbiki

Bu iki sene zarfında, dört sınıf öğrencileri için cimnastik talimine devam edilecek ve ata binme usûlleri gösterilecektir[212]. Yine, öğrencinin arzusu ses ve saz ile musiki icrâ olunan musiki dersi verilecektir. Fakat, bu iki dersler ayrı bir ücrete tâbi olup, teneffüs vakitlerinde öğretilecektir.

Öğrenciler tarafından, öğretmenlerin okutmuş olduğu her bir ders için birer defter tutulacak, peyder pey derslerde şifâhi olarak anlatılan bilgiler bunlara özet olarak not edilecektir. Resim ve cimnastik öğretmenlerinden başka, her öğretmenin maiyyetinde birer mukabele memuru bulunacaktır. Bunlar, ihtiyaç olduğu durumlarda öğretmenlerin yerine geçerek öğrenciye ders tekrarı yaptıracak, hazırladıkları dersleri tashih ve günlük notları dağıtmak gibi vazifelerle mükellef olacaktır. Her ders sonunda, öğretmen veya mukabele memuru tarafından öğrenciye bazı sorular yöneltilip alınan cevapların doğruluk derecesine göre kendilerine bir numara verilecektir. Bu numaraların ihtiva ettiği rakam adedi sıfırdan itibaren en fazla yirmi olacaktır. imtihan memurları yüksek rakamlı numaraların verilmesinde gayet adil davranacaklardır. Öğrenciyi, aralıksız devam ve sebatla çalışma sistemi içerisinde bulundurmak için, sınav sırasında sorulacak konuları kesinlikle sıraya bakmaksızın sorarak, numaralara ilâve edilecek rakamların daima yekdiğerlerine eşit olmasına özen gösterecek ve dikkat edeceklerdir[213].

Fizik, kimya ve maâdin derslerinde yapılacak uygulamalarda gerekli hazırlıklar için memur olan kimseler ders esnasında öğretmenlere yardımcı olması bakımından bu işleri ya kendileri yaparlar veya da bizzat öğrenciler tarafından yapılması sırasında târif ve yardım ederler. Bu çalışma esnasına, herhangi bir kazaya sebebiyet vermemek için öğrenciler dikkatli bir şekilde

---

212 Lâyiha, s. 5.
213 Lâyiha, s. 16.

ve itina göstererek bu memurların talimat ve emirlerine uygun hareket etmeye mecburdurlar[214].

Öğrencinin terbiyesi, davranışı, çalışmaları, dersleri ve sağlık durumlarına dâir anne ve babalarına her ay yazılı evrak ile haber gönderilecektir.

Altı aydan altı aya okulda öğretilen bütün ilim ve fenlerden şubat'ın sonunda ve Ağustos'un birinden on beşine kadar talebenin genel imtihanları yapılacaktır. Bu imtihanların her birinde verilen notlar ile öğretim devresine ait günlük notların ortalamasının tatbiki ile kesin bir başarı notu yani kesin notu meydana gelir. Bu puanlama ile her bir talebenin sınıf ve dereceleri meydana çıkar ki isimleri okulun içerisinde görünecek bir şekilde duvarlara asılır. On rakamından yukarı olan bu kesin notların tümü geçerli kabul edilecektir.

Sene sonunda girmiş oldukları imtihanda, kazanmış oldukları notların yukarıda belirtildiği gibi ortalaması gayet aşağıda olursa, gelecek senenin derslerine devam etmeleri mümkün değildir. Bu şekilde istifadeleri mümkün olmayan talebeye, ancak geçmiş senenin derslerini bir defa daha tekrar etmesi veyahut kabiliyetsizliklerine dayanarak okuldan çıkarılmaları tebliğ edilecektir.

c) Disiplin, Ceza ve Mükâfat Usûlleri

Öğrenciler yatılı ve gündüzlü olup, genellikle okul tarafından verilecek olan resmi elbiseyi giyecekler. Bu elbise tek tip olarak düşünülmüştür ve öğrencinin tümü için siyah renkte olmak üzere imâl edilecektir. Yalnız, sene ve sınıf ayırımı bakımından şerit ve yakaları

---

[214] Lâyiha, s. 17.

muhtelif renklerde bulunacaktır. Öğrenci mümkün mertebe kıyafetce birbirlerine eşit olmak için, üzerlerinde alâmet-i fârika ve nişan taşımayacakları gibi, öyle istedikleri takdirde kumaş ve güzel eşyadan ma'mul süslü giysiler ile ayakkabı giymeleri yasaktır.

Eğitim malzemelerinden olan kitaplar ile ders cüzleri ve sâire mekteb idâresi tarafından öğrencilerin tümüne verilecektir. Yine, yatılı öğrencinin çamaşır ve sofra bezleri ile yatak takımları da mekteb idâresi tarafından verilecektir[215].

Okulda günlük hayat ise şu şekilde başlamaktadır: Öğrenciler, sabahları güneş doğarken kalkıp yataklarını kendileri düzeltecektir. Yine, bizzat kendileri eşyalarını fırçalayıp, ayakkabılarını boyayacaklar ve her zaman soğuk su ile temizlik yapacaklardır. Yırtılmış ve sökülmüş elbiseler, teneffüste tamir odasına götürülerek onarılacaktır. Fakat, giyside bulunan her lekeyi, yatılı öğrenci kendisi bizzat temizleyip çıkaracaktır.

Her öğrenci, sabahları yataktan kalktıktan yarım saat sonra, ait olduğu dershaneye giderek gündüzlü öğrencinin geliş saatine kadar çalışmalarına devam edip, günlük derslerinin tedarikiyle meşgul bulunacaktır[216].

Gündüzlü öğrenciler, senenin dört mevsiminde tesbit edilmiş olan muayyen vakitlerde gecikmeden okulda hazır bulunacaklardır. Okula geliş zamanından itibaren, saat on altıya kadar yatılı öğrenci ile birlikte herkes kendi bulunduğu sınıfta öğrenim görecek ve teneffüs yapacaktır.

Hafta içinde verilecek dersleri ve bunların zamanlarını belirten birer levha dershanelerde asılı bulunacaktır. Derslerin birer buçuk saat devamları kararlaştırılmış olup, ders öğrenmek için aralardaki durak ise birer buçuk

---

215 Lâyiha, s. 10-11.
216 Lâyiha, s. 11.

saat olacaktır. Fakat, resim dersi için bu kurala uyulmayıp, bu dersin bitimini müteakiben fasılasız sonraki derse devam edilecektir[217].

Yatılı öğrenciler, öğle vakti yemekhanede yemeklerini yiyeceklerdir. Gündüzlü olmayan yatılı öğrenciler ise burada yemeğe hakkı olmayıp, evlerinden getirmiş oldukları yiyeceklerini alıp yiyecek veyahut okulun nezâreti altında bulundurulacak hususi lokantada paralarıyla alıp yiyecektir. Yemek bitimi teneffüs vaktini takip ederek ikisinin bir buçuk saat devamı olacaktır. Bu teneffüs esnasında, haftada bir kaç defa öğrenmeye hevesli olan öğrencilere cimnastik ve musiki dersi verilecektir[218].

Saat on altıya kadar okulun kapıları kapalı olup hiçbir öğrenci teneffüs esnasında bile evinde yemek için ve her ne bahane ile olursa olsun dışarıya çıkamayacaktır. Gündüzlü öğrenci, saat on altı'da okuldan çıkıp evlerine gidebileceklerdir. Bunlar, ders öğrenmek ve ödevlerini hazırlamak için kendi kitapları ile cüzlerini sâir hususi eşyalarını beraberinde götürebileceklerdir. Fakat, kendilerinin olmayıp okulun malı olan ders kitabı, edevat ve eşyaları ise götüremeyeceklerdir[219].

Saat on altı'dan saat on yediye kadar olan zaman, yatılı öğrencinin teneffüsüne ayrılmış olup, saat on yedide mu'tad olan yemekten sonra saat on sekize kadar teneffüs devam edecekdir. Bu saatten sonra, mevsimine göre, kısa veya uzun bir zaman dilimi içerisinde ders öğrenmekle meşgul bulunacaklardır.

Okutulacak olan derslerin okul idâresi tarafından tesbit edilmesi, kararlaştırılmış olan kitaplardan başka gündüz devam eden talebeler vasıtasıyla dışarıdan getirilen sâir fen kitapları ve iyi ahlâktan bahseden te'lifattan dahi olsa yine mektebe girmesi yasaktır.

---

217 Lâyiha, s. 12.
218 Lâyiha, s. 12.
219 Lâyiha, s. 12-13.

Talebe ile görüşmeye gelen akraba, dost ve tanıdıkları okul içerisine giremeyecektir. Ancak, okulun tatil günlerinde özel olarak yatılı talebeyi ziyarete gelenler görüşme odasına kabul edilerek burada görüşebilecektir[220].

— Okulun tatil ve izinli günleri ile gezinti emirleri

Anne ve babası İstanbul'da ikâmet eden veyahut idâre nazarında itibara şayan bir mektebi bulunan yatılı talebe, kendi ailelerinin talebi üzerine izinli olacıktır. Bu izinlerde, talebe Cumartesi günü veya özel günlerde okuldan ayrılacak, Pazartesi ve özel günlerin ertesi günü mutlaka okula gelmiş olacaklardır[221].

Hafta içinde ceza almış olan bir talebe, pazar günleri okulda alıkonulup, dışarıya çıkmaktan mahrum olacaktır.

Her sene, eğitim-öğretim Ekim ayının birinci gününden başlayarak Ağustos'un onbeşinci günü son bulacaktır. Bu günden itibaren devam eden tatil günlerinde gündüzlü öğrenci kendi evlerinde bulunacakları gibi, yatılı öğrenci de anne ve babası tarafından verilecek olan dilekçeye göre onların nezdine girebileceklerdir. Fakat, okulda kalan öğrenciler ise, tatil günlerinin devamı müddetince öğretimden muaf olarak, kendi istekleri doğrultusunda derslerini öğrenecekler ve bu esnada haftada iki kere dahi gezintiye çıkabileceklerdir[222].

Osmanlı vilâyetleri ahalisinden olan talebe, tahsil senesinin devamı müddetince, havalar müsaid oldukça pazar ve hususi günlerde kendi mubassırlarının nezâreti altında şehrin haricine gezmeye çıkarılacaktır. Bu gezinti esnasında kırları ve ovaları dolaşacaklar ve içlerinde kâfi miktarda

---

220 Lâyiha, s. 13.
221 Lâyiha, s. 13.
222 Lâyiha, s. 14.

bulunan çalgıcılarla gezinti esnasında ahenk içerisinde şarkı söyleyebileceklerdir.

Bundan başka, bazı sınıf öğrencilerine görmüş oldukları derslerin meydana getirdiği lüzuma göre, kendi öğretmenlerinin nezâretinde muhtelif yerlerde inceleme yapmaları mecburiyeti getirilmektedir. Bundaki amaç, eski eserler ile müzehâne ve kütüphaneleri ziyaret, harita tanzimi ve arazi ölçmeye müteallik çalışmalar, jeolojiye dair inceleme yapmak, atölye ve fabrikaları görmek gibi sair maddelerden ibaret bulunacaktır[223].

Yaz mevsiminde, yatılı talebe deniz hamamlarına götürülüp yüzme metodu gösterilecek ve uygulatılacaktır. Öğrenciler, altıya bölünmüş gruplar halinde, haftada bir kere akşamın saat on buçuğundan on ikisine kadar hamamlara devam ettirilecektir.

— Mükâfat ve Cezâ

Öğrenciler, kendi mükâfatlarını ancak mükellef oldukları vazifelerinin tamamının yerine getirilmesinde, amirlerinin sevgi ve beğenisini kazanmada, ilim ve fenlere sevgi beslemelerinde aramağa mecburdurlar. Birtakım imtiyazlara ve söz tefrikalarına talib olmamaları gerekmektedir. Öğrencilerin, ehliyet ve liyâkatlerini tasdik için ihbarnâmeler yeterli kabul edilerek, okul tarafından mükâfat olarak nişan ve benzeri şeyler verilmeyecektir[224].

Suçları herhangi bir şekilde ortaya çıkan talebenin hiç birisi hakkında üzücü bir şekilde terbiye etme ve bedenî ceza icrâ edilmeyecektir. Ancak alışılmış vakitler haricinde fazla çalıştırılmak ve taşraya çıkarılmayıp okulda alıkonulmakla cezalandırılacaktır. Öğrencinin okul içerisinde hapsedilmek gayesiyle tevkîfi ahlâk ve ar menfaati bir ceza gibi

---

223 Lâyiha, s. 14.
224 Lâyiha, s. 18.

görülmesine rağmen, katiyyen bu tip cezalar red edilmektedir. Onun yerine cezanın veriliş sebebi özel levhalara yazılarak pek çok zaman, belirli sayılarda dershanelere ve okulun büyük kapılarına asılacaktır. Bu bahsedilen cezalar, daima ağır olan suçlar için tertip edilecektir.

Sigara, şarap ve her türlü içkiler, uyuşturucu maddeleri, roman tabir edilen muhtelif telifat, kağıt ve kumar oyunları gibi şeylerin okula sokulması yasaktır[225].

Öğrenciler gerek toplu olarak, gerek fert olarak dışarıya çıktıkları zaman iyi niyetle hareket ve davranışlarıyla giydikleri resmî elbisenin şerefini koruyacaklardır. Ayrıca, halkın toplu olarak bulunduğu umumî mevkilere devamdan ve gece vakti gezmeye çıkmaktan kaçınacaklar. Her zaman, Padişahın sâir mekteplerinin yolunda ve intizamına uygun tavır ve harekette bulunacaklardır[226].

d) İdârî Yapılanma

Mekteb-i Şâhane-i Sanayi-i Hasene ve Fünûn-ı Âliyye'nin dahilî nizamnâmesine göre, Dar'ül-fünûn'un memur, öğretmen ve hademe kadroları aşağıdaki gibi düzenlenmiştir[227].

Kişi adedi

1 Müdür
1 Müdür muavini
1 Vekilharc
1 Fizik dersi öğretmeni

---

225 Lâyiha, s. 18.
226 Lâyiha, s. 19.
227 Lâyiha, s. 9-10.

1 Fenn-i mihaniki öğretmeni

1 Kimya öğretmeni

1 Hendese-i ma'deniye öğretmeni

1 Yüzeysel harita tanzimi, ölçme ve arazi düzenleme öğretmeni

1 Sanayi'e mahsus çizim dersi öğretmeni

1 Jeoloji ve ma'âdin dersi öğretmeni

1 Yollar ve geçitlerle ilgili ders öğretmeni

1 Fenn-i mimarî ve ona bağlı tersîmât-ı sanâ'iyye öğretmeni

1 Cimnastik öğretmeni

1 Musiki öğretmeni

7 Mukabele memurları

3 Fizik, ma'âdin ve kimyaya ait ameliyât icrâsına yardım etmek ve aletleri hazırlamakla görevli muavinler

1 Kütüphaneci

1 Doktor

10 Ders mubassırları (Ders gözetleyicisi, talebenin durumu ile yakından ilgilenen kimse)

Bunlardan başka, mutfakla ilgilenen kimseler, giyim ve çamaşır yıkama odaları görevlileriyle hastahâne hademesi, süpürgeci, kandilci ve diğer kişiler de okulda çalışmaktadırlar. Öğretmenlerden başka, memur ve adı geçen müstahdemlerin tümünün Darülfünûn'un nezdindeki müştemilâtında ikâmet etmeleri kararlaştırılmıştır. Doktorun vazifesi ile hastahane hakkında lâyihadaki bilgiler de özü itibarıyla şu şekildedir:

Okulda görevli olan doktor, her öğle vaktinde tesbit edilmiş olan teneffüs esnasında, hasta veyahut keyifsiz olan öğrencileri muayene edecektir. Bu muayene esnasında hastanın durumuna göre, hastahaneye gitmek veya derslere devam etmemek gibi mazeretlerini yazılı olarak belirten birer evrak ile bildirecekdir.

Bundan başka doktor, ayda bir defa olmak üzere bütün öğrencilerin sağlık durumlarının tahkik ve teftişi için her sınıfa birer hafta tahsis edecektir. Gece kalan yatılı öğrencilerden hasta olanlar yalnız hastahaneye kabul edilerek, bunların sağlık ve ilaç masraflarıyla, hastahane hademesi ve doktorun günlük ücretleri okul idâresi tarafından karşılanacaktır.

Yakalanmış oldukları hastalık nedeniyle, senelik öğretilecek olan derslere devam edemeyecek halde olan öğrenci gerek hastalık ve gerek iyileşmeleri esnasında okulda bulundurmaya idâre mecbur değildir. Bu nedenle, böyle vak'alarda doktorun onayı ve mütalâasıyla derhal evlerine gönderilecektir. Ağır hasta olmayan talebe doktorun müsâdesiyle kitap ile ders cüzlerini ve resimlerini hastahaneye götürürek aşırı olmamak üzere çalışabilecekler, hatta kütüphaneden kendilerine kitap dâhi verilecektir.

Sanayi-i Hâsene ve Fünûn-ı Âliyye Mekteb-i şâhane'nin kısımlarından olmak üzere mevcut bulunacak bölümler ve eşya maddeleri ise aşağıdaki şekildedir:

1. Ulûm ve fünûn ile tarih, seyahat ve ahlâk ilminden bahseden kitapları ihtiva eden kütüphane bulunacağından, buradan faydalanmak belli şartlar dahilinde olacaktır. Öğrenciler, teneffüste ve tatil günlerinde kütüphaneye devam edebileceklerdir. Okumak istedikleri kitapları kütüphane memurundan alıp, faydalandıktan sonra döndüklerinde yine aynı kişiye teslim edeceklerdir.
2. Okulun bünyesinde bir tane Kimyahane tesis edilecektir.
3. Fizik dersi için gerekli olan, ispirto ile vesâire pişirmeye mahsus bir takım bulundurulacak
4. Madeni cevherler, kıymetli taş numuneleri ile değişik cisim toplulukları bulundurulacak
5. Harita tanzimi ve arazi düzenlemesi çalışmaları için elzem olan alet ve edevat

6. İnşâat için kullanılacak olan çok sayıda eşya numuneleri
7. Osmanlı memleketi ile yabancı memlekete ait çeşitli kereste numune toplulukları
8. Tel, iplik, ipek ve kumaş numuneleri
9. Öğrencinin fenn-i mihaniki prensipleri ile sanatlarla ilgili çalışmalarına daha iyi vakıf olabilmesi için lüzumlu olan atölyeler teşkil edilecektir
10. Öğretilen ulûm ve fünûnun bütün şubelerinde yapılan çalışmalar neticesinde, öğrencilerin maharetleri ile meydana getirdikleri güzel eserlere mahsus bir müzehane te'sisi uygun görülmüştür. Bu güzel eserlerin üzerinde, bunları imâl edenlerin isimleri yazılı olacaktır.
11. Ağaç ve bitkilerin başlıca cinslerinden dolayı mühendis ve kimyacılara gerekli olan malûmatın kolaylığı için bir adet botanik bahçesi teşkil edilecektir.

Öğrenciler yukarıda izah edilen bölümlere kendi başlarına ve izinsiz giremeyecekler. Ancak öğretmenlerin izniyle kendileri veyahut muavinleri ile beraber bu mahallere girip-çıkabilecektirler. Ayrıca, eğitim vakitleri haricinde buralarda faaliyette bulunmaya da selâhiyetleri olmayacaktır.

3. Sanâyi-i Hasene ve Fünûn-i Âliye Mektebi'nin Faâliyete Geçememesinin Sebepleri

II. Abdülhamit'in emri doğrultusunda, yüksek okul statüsünde kurulmaya çalışılan bu müessese, adından da anlaşılacağı gibi bütün güzel sanatlar ve fen bilimleri alanında eğitim-öğretim yapacaktı. Bu okul ile, daha önce güzel sanatlar alanında yapılan faaliyetlerin geniş kapsamlı olarak tatbikine çalışılmıştır. Yani, daha önce atılmış olan hamlelerin bir devamı olarak sayabiliriz.

Fakat, nizamnâmeyi hazırlayan kişinin mimar olması hasebiyle, ressam yetiştirmek için ayrı bir bölüm düşünülmemiş, ancak resim dersleri

Fenn-i mimarî kısmının programına dahil edilmişti. Buradan sadece, mimar, madenci, inşâat mühendisi ve kimyacı yetiştirilecekti.

Bu okula, Osmanlı memleketinin her vilâyetinden ikişer talebe kabul edilmesi ve bunların tahsilini tamamladıktan sonra gelmiş oldukları yerlerde vazife alması prensibinin konulması ise, her tarafta bu hizmetlerin hissedilmesi demektir. Yine, bu okulun hem yatılı ve hem de gündüzlü olarak talebe kabul edilmesi ise fevkalâde bir hizmettir. Zira, İstanbul dışından gelen talebenin kalabileceği yer problemi de böylece kendiliğinden ortadan kalkmış oluyordu.

Ne yazık ki bu okulun, açılıp açılmadığı, açılmış ise nerede faaliyet gösterdiği hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Bilindiği gibi, 93 Harbi'nin açmış olduğu maddî ve manevî felâketlerin yaralarının henüz sarılmadığı bir döneme tesadüf etmesi de ayrı bir şanssızlık olmuştur.

Sanayi-i Hasene ve Fünûn-ı Âliye Mektebi kurulmaya çalışıldığı sırada, Osman Hamdi Bey'de Osmanlı Müzesi müdürü idi. Daha sonra kurulmak istenen Sanayi-i Nefîse Mekteb-i Âlisi hep bu çalışmaların yani daha önce yapılan faaliyetlerin ciddi bir şekilde tatbik edilmiş ileri safhasıdır diyebiliriz.

Ayrıca, bu okulun kurulmasında bilgisinden istifade edilen Serkiz Bey'in, sonraki yıllarda böyle bir müessesede önemli bir vazifede de bulunabileceği akla gelmektedir. Fakat, kısa bir süre sonra kurulan Sanayi-i Nefîse Mektebi'nde kendisinin bilgisinden istifade edilmemiştir. Bunun sebebi ise; kanaatımıza göre, Baş Mimar Serkiz Bey'in, bu dönemde maddî olarak bazı usûlsüzlükleri ortaya çıkmasıdır. Kendisi tarafından ebniye-i seniyye inşâatında keşif neticesinde fazla para aldığı tesbit edilerek ifadesi alınmıştır. Daha sonra, hususi bir komisyon tarafından hesapları incelenmiş ve üç ayrı mazbata tenzim edilerek Padişaha takdim edilmiştir[228].

---

228 BOA. Y. Mtv., nr. 8/20, 4 Safer 1299 (26 Aralık 1881); nr. 11/50, 14 Receb 1300 (21 Mayıs 1883); nr. 15/33, 2 Zilkade 1301 (24 Ağustos 1884).

II. BÖLÜM

SANÂYİ-İ NEFÎSE MEKTEBİ'NİN KURULUŞU

Değişik medeniyetleri ve farklı kültürleri barındıran Osmanlı İmparatorluğu, gerek toprak altı ve gerek toprak üstü tarihi eserleri bakımından oldukça zengindir. Ne yazık ki, bazı dönemlerde ihmalkârlık, bilgisizlik gibi çeşitli nedenlerle, bu tarihi hazinenin kıymetinin bilinmemesine ve yabancı devlet müzelerine kadar götürülüp oraları süslemesine yol açmıştır.

Ne zaman ki bu eksiklik, bu ihmalkârlık anlaşılmaya başlandı, işte o zaman bazı tedbirler de yavaş yavaş alınmıştır. Tabii ki, bunda gerek yurt dışında, gerek yurt içinde meselelere bizzat şahit olan ve yakından ilgilenen bazı sanat erbabı ile devlet büyüklerinin fikirleri olumlu rol oynamıştır. Dolayısıyla, o eşsiz sanat eserlerimizin korunmasının önemi gittikçe iyi anlaşılmaya başlanmıştır diyebiliriz.

İlk önce, bir Osmanlı Müzesi (Müze-i Hümâyûn veya Müze-i Osmanî)'nin tesisi ve geliştirilmesi ile tarihi eserlerin devlet elinde kalması büyük çapta sağlanmıştır. Bu hususta, Maârif Nezâreti tarafından, konu ile ilgili bazı kararların alınıp yürürlüğe konulması ile önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

Daha önce de izah ettiğimiz gibi, Mühendishane ve Harbiye Okullarının ders programına sanayi-i nefise (Güzel sanatlar) dallarından birisini teşkil eden resim dersi dâhil edilmiştir. Daha sonra, Rüşdiye okullarında bile resim dersleri gösterilmeye başlanmıştır. Bilhassa, belirtmiş

olduğumuz askerî okullardan mezun olup resime karşı hevesli kişilerin serbest çalışmaları ve bunların sanatlarını tamamlamaları için Paris'e gönderilmeleri, Osmanlı padişahları tarafından desteklendiği bilinmektedir. Avrupa'da tahsillerini tamamladıktan sonra memlekete dönen sanatkârlar arasında, Şeker Ahmed Paşa gibi başarılı bir ressamın gayretleri ile bir güzel sanatlar sergisinin tertip edilmesi, kamuoyunun dikkatinin bu sahaya çevrilmesine vesile olmuştur.

Yerli ve yabancı matbuatta bu sergi ile ilgili övgü dolu sözlerle bahislerin yer alması halkın güzel sanatlara sevgi beslemesine sebep olmuştur. Güzel sanatların durumu, alınması gereken tedbirler ve özellikle de bir okul kurulması ile ilgili fikirler, değişik başlıklar altında yayınlanan makalelerle dile getirilmiştir. Dolayısıyla, bu yazıların gazetelerde yer alması, halkın ve devlet ileri gelenlerinin sanat faaliyetlerine ilgi duymaları ve sevgi ile yaklaşmalarını sağlamıştır.

Yine, 1874 yılında Beyoğlu'nda Ressam Guillemet'nin gayretleri ile "İlk Resim Akademisi" açılmıştır. Daha sonra, tertip ettikleri sergide, çalışmalarını teşhir etmeleri ile başarılarını göstermişlerdir. İşte, burada bir eğitim kurumunun mevcudiyeti, o sanat dalında muvaffak olabilmek için ihtiyaç olduğunu gözler önüne sermiştir. Devlet ileri gelenleri tarafından da, bu konuya verilen destek de artırılmaya başlanmıştır. Bu durum, 1877 yılında, Fenn-i Resim ve mimarîye mahsus olarak, bazı belgelerde "Sanayi-i Nefise-i şahane Mektebi" adıyla yer alan bir okulun kurulmak, istenmesiyle daha iyi anlaşılmaktadır. Yani, Sanayi-i Nefise'ye mahsus eğitim-öğretim yapacak olan bir okulun kurulmasına başta padişah olmak üzere, hükûmetin yüksek kademelerindeki kimseler fikren hazırlıklı idi ve bunu benimsemişlerdi. Zaten, Avrupa'da böyle okullar olduğu için, iyi ressam ve mimar yetiştirebildikleri, okul kurulmasının çok ihtiyaç olduğu, çeşitli vesilelerle matbuatta yer almaktaydı. Şüphesiz, bu adım ve davranışlar,

memlekette hakiki anlamda güzel sanatlar öğretimi yapacak bir okulun kurulmasına varacak ortamı hazırlayan basamaklardır.

Nitekim, 1881 yılında, Padişahın himayesinde ve emirleri doğrultusunda "Sanayi-i Hasene ve Fünûn-ı Âliye Mektebi" adıyla yüksek okul seviyesinde bir müessesenin kurulmak istenmesi ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu okulun dahilî nizamnâmesi Devlet Baş Mimarı Serkiz Bey'e hazırlattırılmıştır. Bu nedenle de, Fenn-i Mimarî öğretimi ilk sıraya yerleşmiştir. Fakat, bu okulun, tatbikata geçip geçmediği ile ilgili bir belgeye rastlayamadık.

Ama, yine de bütün bu gayretler ve faaliyetler neticesinde, fiiliyat ve tatbikat sahasına çıkılmış, daha sonraki "Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi"nin te'sisi için büyük mesafe alınmış olduğunu söyleyebiliriz.

Nihayet, 10 Safer 1299-19 Kanun-ı evvel 1297 (1 Ocak 1882) tarihli Sadrazam Said Paşa'nın imzasını taşıyan tezkirede[229], güzel sanatların Osmanlı memleketi için önemine temas edilmiş, bir "Sanayi-i Nefise Mektebi" kurulmasının uygun olduğu, ifade edilerek Padişahın onayına sunulmuştu. Ayrıca, Sanayi-i Nefise Mektebi için öngörülen gerekçe ve talimatnâme niteliğinde olan lâyiha[230] da Sultan II. Abdülhamit'e takdim edilmiştir. Okulun te'sisi ile ilgili yazışmaların, çok süratli bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Zira, aynı tarihte padişah tarafından kabul edilip irâdesi çıkmış olup, 4 Ocak 1882 tarihinde lâyihanın bir sureti hem Ticâret Nezâreti'ne[231], hem de Maârif Nezâreti'ne[232] gönderilerek durumdan haberdar edilmiştir.

---

229 BOA, İ. Dah. nr. 67709, lef-1.
230 BOA, İ. Dah. nr. 67709, lef-2,(bkz.Ek.III).
231 Düstur, 1. Tertip, 2. cildin zeyli, s. 34-38.
232 BOA, BEO, NDGGD, Maârif Giden, Defter nr. 395/9-6, 22 Kanun-ı evvel 1297-13 Safer 1299 (4 Ocak 1882).

A. Kuruluş Gerekçesi ve Talimatnâmesi

1. Kuruluş Gerekçesi

Sadrazam Said Paşa tarafından güzel sanatlar için bir okul kurulması ve teferruatını ihtiva eden tezkire-i senâveri, Sultan II. Abdülhamit tarafından aynen kabul edilerek irâde-i seniyyesi çıkmıştır[233].

Bu tezkire ile; Güzel sanatların, başlıca kültür ve servet vasıtası olduğu kabul edilerek, Padişahın da bizzat bu gibi bayındırlık vasıtalarının Osmanlı memleketinde te'sis ve terakkisinin lüzumuna inandığı belirtilmektedir. Çok kısa bir süre önce, Fransa'da sanayi-i nefise için hususi bir Nezâret teşkil edilmiş olduğuna dikkat çekilerek, diğer devletlerde ise Ticaret Nezâreti emrine bağlı olarak idare ettirilmekte olduğu vurgulanmaktadır. Müzehane müdürü Osman Hamdi Bey'in, sanat müessesi bakımından iyi yetişmiş ve bilgili bir kimse olduğuna binaen, kurulacak olan bu okulun müdürlüğünün de kendisine ikinci bir memuriyet olarak verilmesinin uygun bulunduğu ifâde edilmektedir. Şayet, Padişah tarafından kabul edilirse, müzeye ait işlerde idarece Maârif Nezâreti'ne, sanayi-i nefise idaresi için yapılacak muamelelerde Ticaret Nezâreti'ne bağlı olarak çalışacaktır. Yani, buradan o dönem için, Fransa'da olduğu gibi, sanayi-i nefise için hususi bir Nezâretin kurulmasının mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, ekte takdim edilen layihanın dahi talimat olmak üzere, Hamdi Bey'e verilmesi gibi fikirler Padişah tarafından kabul görerek hemen icrâ mevkiine konulmuştur. Zaten, bu okulun te'sisinin bizzat Padişah tarafından istenmiş olduğu da tezkireden anlaşılmaktadır. Bu sırada, bu konulara vakıf olarak Hamdi Bey münasib görülmüş olup, kendisi de müze müdürlüğü vazifesinde olduğu için vazifesine ilâve olarak güzel sanatlar okulunun müdürlüğü verilmiştir.

---

233 BOA. İ. Dah. nr. 67709, lef-1.

Kurulması istenen Güzel Sanatlar Okulu'nun gerekçesini ifade eden yazı, Bâb-ı Âli Hariciye Nezâreti Tercüme Odası antetini taşıyan bir kağıda yazılmıştır. Bundan anlaşıldığına göre, ilk önce yabancı bir dille (muhtemelen Fransızca) kaleme alınmış olup, burada tercüme edilmiştir. Gerekçe yazısının devamında daha sonra matbû olarak bastırılmış olan on beş maddelik talimatnâme[234] yer almaktadır. Fakat, belgede gerek gerekçe yazısının, gerekse talimatnâmenin kim tarafından hazırlanmış olduğu belirtilmemiştir. Bazı eserlerde[235], ressam Osman Hamdi Bey'in kaleminden çıkmasının muhtemel olduğu görüşü yer almaktadır. Osman Hamdi Bey'in kardeşi müzeci Halil Edhem Bey, Sanayi-i Nefîse Mektebi'nin kurulmasının, Osman Hamdi Bey'in hükümete yaptığı tavsiye ve başvurmalar neticesinde gerçekleştiğini ifâde etmektedir[236].

Nizamnâmenin, milli sanat hislerini dile getiren tarzda ve millî bir görüş çerçevesi içerisinde ifade edilmiş olmasına dayanarak, bir Türk sanatkârın kaleminden çıkmış olabileceği kanaatindeyim. Ressam Osman Hamdi Bey tarafından hazırlanmış olduğu ihtimalini düşündüğümüzde, aklımıza başka bir soru gelmektedir: Kendisi, uzun bir süre Sanayi-i Nefîse Mektebi Müdürlüğünü yaptığı süre içerisinde, neden milli sanatımızın kademe kademe yükseltilmesi ve muhafazası için alınmış olan bu prensiplerin bir çoğunu gözardı etmiştir? Meselâ, gerekçede, "güzel sanatlara mahsus kurulacak müesseseler, yabancı memleketlere öğrenci göndermekle değil, asıl kendi memleketimizin keyfiyet ve özelliklerinden esinlenerek bilgiler edinecektir. Böylece hem hüner sahibi adamlar yetiştirecek, hem de gerçekten bir Türk sanatı meydana getirilecektir" şeklindeki ifadelerle hedefler belirlenmektedir. Yine, burada meşhur

---

234 *Maârif Salnamesi*, nr. 1316, s. 99-105, nr. 1317, s.101 vd. ; *Düstur*, 1. Tertip, 2. cildin zeyli, s. 34-38.

235 Osman Ergin, *Türk Maârif...*, c. 3, s. 1123; Mustafa Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış...*, s. 448'de, talimatname adıyla yazılan bölümün Hamdi Bey'in kaleminden çıkmış olabileceği belirtilmektedir.

236 Halil Edhem Bey, *Elvah-ı Nakşiye...*, s. 26.

sanatkârların hiç birinin tutum ve usulünü taklit etmeyip, sadece tabiata ve memleketin özelliklerine mahsus şeyleri, yine memleketin tarihi ile ilgili vakaları tasvir ve resimlendirmek yolunda çabaların sarfedilmesinin lüzumuna da değinilmektedir.

İleriki, konularımızda da yeri geldikçe temas edileceği gibi, ne yazık ki alınmış olan bu kararların genellikle ihmâl edilmiş olduğu ve tatbikatta uyulmadığı tesbit edilmektedir. Bununla beraber, değişik tarihlerde eski eserlerimizin bakımsızlığı ile ilgili, milli duygularla, heyecanlı bir şekilde sanat bahsini dile getiren, gerek gazete yazılarına, gerekse lâyihalara rastlamak mümkündür. Meselâ, bir Türk tarafından yazıldığı belirtilen makelede, sanat eserlerinin eşsiz güzelliğinden bahsedilmekte ve bunların muhafaza edilmeyişinden duymuş olduğu derin üzüntü dile getirilmektedir. Bu yazıdan kısa bir bölüme burada yer vermek istiyorum, şöyle ki:

"... Sağ ellerinde şimşir-i galibiyet, sol ellerinde ilm-i adalet olarak yüzlerce seneler hakim-i âlem geçinen ecdâd-ı şîr-nihâdımız Orta Asya'dan ayaklarının tozuyla gelip çadırlarının kazıklarını çaktıkları bu mübarek mahallere bir hamiyet fikriyle girilmelidir ki hamiyetsizlik, tenbellik bir tarafa bırakılsın. Parislerden, Londralardan, Napolilerden o Bilecikler, Söğüdler, Yenişehirler ziyaret olunmalıdır. Bu mübarek muttali'-i adalet ve şevketleri bir hiss-i vatanperverâne ile ziyâret etmelidir ki, Osmanlılık ve ona ait hususiyetlerden olan doğru özlülük, doğru sözlülük, vatan gayreti eserleri görülsün, gürülsün de Avrupa medenî rezilliğini taklitden hayâ edilsin"[237] şeklinde ifâdeler yer almaktadır.

Sanayi-i Nefise Mektebi'nin tesis edilmesinin zarûretini dile getiren lâyihada; bir memleketin kültür ve sanatının kendi kuvveti, hatta serveti olduğu, onlar olmadıkça o memleketin tarihinin sonraki nesillere intikal

237 *Sabah*, nr. 124, 9 Cemaziyelevvel 1307.

edemeyeceği, bir milletin ancak kendi bina ve eserleriyle mevcudiyetini isbat edip, yine onlar ile tarihini teşkil edebileceği hususları vurgulanmaktadır.

Gerçekten de, milli sanatımız, kullanmaya mahsus binlerce eşyada ve büyük binalarda görülmektedir. Bunları meydana getiren sanatkârların, sanat görüş ve kabiliyetleri de, mevcut eserlerde müşâhade olunmaktadır.

Ayrıca, eskiden yapılmış olan küçük halıların, eski dokumaların, Kütahya'nın o güzel topraktan yapılmış eşyası, Üsküdar ve Bilecik çatmaları, ipekten yapılmış çok nefis kumaşların, abanos, fildişi ve sedeften kakma eşyaların, altın ve gümüş ile süslü eski silahların artık yapılamadığından söz edilmekte, sonra da alınması gerekli olan tedbirler üzerinde durulmaktadır.

Osmanlı hükümetinin çok kısa zamanda tedbirler almak ve bu önemli noktalara dikkatlerini çevirip, sanatın ülkede ihyâsı için bütün imkânlarını kullanmasının lüzumlu olduğu belirtilmektedir. Çünkü, Avrupa sanayi mallarının memleketimize girmesi, eski durumun muhafaza imkânsızlığı ve güzellik zevkini geliştirip yaygınlaştıracak özel müesseselerin bulunmayışından dolayı güzellik zevki gittikçe bozulmaktadır. Şu durumda, güzel ve o yüce binalarımızdan hangisi tamir ettirilecek olsa, tamir yerine adeta tahrip edilmekte olduğu açıklanmaktadır.

Neticede, güzel sanatlar meselesinin ele alınması memlekete büyük yararlar sağlar ve hatta bunun millî sanayiye dahi hayırlı tesirleri olabileceği, bu nedenle ilk önce bir "Sanayi-i Nefise İdaresi"nin kurulması tavsiye edilmektedir. Bununla beraber, güzel sanatlara mahsus müesseselerin tesis edilmesi, hatta sergiler düzenlenmesinin, bu sahada kademe kademe yükselmeyi temin edeceği belirtilmektedir. Yalnız, burada dikkatimizi çeken bir noktaya temas edilmektedir:

Bu müesseseler, yabancı memleketlere öğrenci göndermekle değil, asıl kendi memleketimizin niteliklerinden ve özelliklerinden bilgiler edinecek hüner sahibi insanlar yetiştirecek, böylece bir "Türk San'atı" meydana gelecektir şeklinde ifade yer almaktadır. Ayrıca, alınması gerekli olan tedbirler hususunda sanat erbabının hepsinin aynı fikirde olduğu da ilâve edilmektedir.

Sanayi-i Nefîse Mektebi'nin kurulması zarûretini beyan ile, çok mühim noktalara değinen bu lâyiha aynen şöyledir:

"Milel-i Osmaniye ve alel-husus Türkler her ne kadar sanatca hakikaten bir hiss-i fıtriye mâlik iseler de bu his levha veya heykel şeklinde masnu' şeylerde değil belki sanayi-i milliyemizin ebniye-i âliyesiyle isti'mâle mahsus binlerce eşyasında ve üstad ve âmilinin tabiat-ı mahsusası dahi kavaid-i mevzûa haricine çıkmaksızın âsâr-ı mezkürede müşâhade olunmaktadır. Filhakika ebniye-i mezküreden daha güzel ve daha âlâ ve sanayi-i atika-i Osmaniye mamulât-ı nefîsesinden daha musanna' acaba ne vardır. Fakat hayfa ki bu mamulât günden güne mahv ve nâ-bûd olmaktadır. O eski kaliçelerimiz, eski mensucatımız, Kütahya'nın o güzel evani-i türabiyesi, Üsküdar ve Bilecik çatmaları, harirden ma'mûl ve gayet nefis kumaşlarımız, mücelledâtımız, ağaç üzerindeki oymalarımız, abanosdan fildişinden, sedeften kakma mamulâtımız, altun ve gümüş ile müzeyyen eski silahlarımız, elhasıl eshab-ı akl ve irfanın câlib-i hayreti olan ve elyevm parçaları altun bahasına satılmakta bulunan bunca bedâyî hayfa ki artık husule gelmemektedir. Bu güzel camileri, bu âli türbeleri, medreseleri, hulâsa bütün âsâr-ı bediâ-i sına'iyeyi vücuda getiren mimarlar, üstadlar ki onların ahlâfı olan biz âsâr-ı mezküreyi muhafaza etmeği bile bilmiyoruz, nerededirler? Ve ebniye-i âliyemizi tezyin eden o musanna' mermerleri, ağaçları, demirleri, dökme tuncları, parlak evâni-i züccaciyeyi îmâl içün o büyük üstadların emirleri altında çalışan işçiler ve kitaplarımızı gayet güzel

teclid eden mâhir üstadlar ne oldular? Bunların cümlesi hemen büsbütün zâil olmakda ve bizi doğrudan doğruya izmihlâle sevk eden şu inhitât-ı sanayi ve fesad-ı tabiatın önünü almak içün henüz vakit var iken hiç bir şey yapılmamaktadır. Halbuki bir memleketin hirfet ve sanatı kendi kuvveti ve hatta servetidir. Onlar olmadıkça o memleketin tarihi ahlâfa intikâl edemez. Zirâ, bir millet ebniye ve âsârıyla vücûdunu isbat eder. Ve yine onlar ile tarihini teşkil eyler.

Hükûmet-i Seniyye benân-ı hasene hayrhavânesi iktizasınca bu husus-ı mühimma atf-ı nazar-ı dikkat buyurmalı ve hirfet ve san'atın memleketimizde ihyâsı içün isti'mâli lâzım gelen vesâit-i istihsâle bezl-i muhassıl-ı iktidâr eylemelidir. Çünkü şurası muhakkaktır ki Avrupa mahsulât-ı sına'iyesinin memleketimize idhalinden ve sevâbık ahvâli muhafaza ve tahsil-i nefâisi neşr ve tâmim ile hüsn-i tabiatı tevsî' ettirecek müessesât-ı mahsusânın fekdanından nâşi hüsn-i tabiat gittikce bozulmaktadır. Buna da sebep bir tarafdan erbâb-ı san'atın kifayetsizliği ve diğer tarafdan sû-i tabiatın sâikasıdır. İmdi ehl-i hüner yetiştirecek ve işçilerin hüsn-i tabiatını ıslah edecek müessesât-ı mahsusa mevcud olsaydı hem ebniye-i âliyemiz bu misüllü tedenniyatdan masun edilmiş ve hem de sanâyi-i milliyemiz hayat-ı taze bulmuş olur idi. İfâdat-ı ma'rûzâdan malûm-ı dekayık melzûm cenâb-ı vekâlet-penâhîleri buyrulacağı vechile bir Sanayi-i Nefîse idaresi teşkil edilse mesele kâmilen hâl ü fasl olunmuş olur. Sanayi-i nefîsenin isti'mâli memleketce fevâid-i azimeyi mucib olur. Ve bunun hâl-i intizârda bulunan sanayi-i millîyece dahi bittâbi tesîrât-ı hasenesi görülür. Memleketimizde tabiatın revnâk ve letafeti ve ahalinin hüsn-i tabiatı pek ziyâde olduğundan mutasavver mebhûsun icrâsı gayet âsândır. Eğerçi görenek ile tahsil-i san'at edenlerce defâten bu kaideden inhirâf pek müşkül yani bildiğini terk etmek hemen muhâl ise de henüz lâyıkiyle yerleşmemiş olan bir şeyin ıslâhı mümkün ve kaviyyen me'mûldür ve madem ki bizde sade güzel eşkâl ile parlak elvan için bir hiss-i tâbii

mevcuddur muhâreseden korkulmaz. Sanayi-i nefîseye mahsus müessesat ihdâsı az vakit içinde netayic-i matlûba hasıl edecek ve müessesat-ı memalik-i ecnebiyeye talebe göndermekle değil fakat kendi memleketimizin hasâisinden iktibâs-ı malûmat ile hem hünerver adamlar yetiştirecek ve hem de gerçekden bir Türk sanatı vücuda getirecektir. Hulâsa-i kelâm meşâhir-i erbâb-ı sınaattan hiç birinin kaidesini asla taklid etmiyerek yalnız tabiata ve binnefs memlekete mahsus şeyleri ve memleketin tarihine müteallik vukûatı tasvir ve tersîme sarf-ı ihtimam eylemek lâzım gelir. İşte bu şeraitin temami-i icrasile husul-i muvaffakiyet muhakkak olub aftab-ı marifetden yeni bir san'atın lem'a-pâş olması dahi hakca mucib-i kemâl-i memnuniyet olur. İmdi bu tasavvurun hayyiz-i fiile isali içün evvel ba-evvel sanayi-i nefîseye mahsus bir mekteb ile müzeler ve hatta sergiler ihdas etmek lâzımdır ki erbâb-ı vukufun cümlesi bu hususda müttefikü'l-efkârdırlar. Bilcümle teb'a-i vezir-destanın husûl-i refah ve saadetini kemâl derece iltizam buyuran Hükûmet-i Seniyye'nin sâye-i Maârif sâyesinde bu misüllü temayülât ile küşad edilecek bir mekteb güzelce idâre olunur ise elbette pek mükemmel netayic husûle getürecek ve bânisinin şan ve şerefini ilelebed pay-dâr edecektir"[238].

2- Kuruluş Talimatnâmesi, Prensipler

Sanayi-i Nefîse Mektebi'nin kuruluş sebebini açıklayan vesikanın devamında ise, okulun bünye ve işleyişi ile ilgili talimatnâme olarak kabul edilen kısımlar yer almaktadır. "Sanayi-i Nefîse Mektebi" başlığı altında, okulun idare yapısı, kayıt-kabul işleri, bölümleri, ders programları, imtihanları, öğrenci mükafatları, sınıf ve atölyeleri, müze tasarıları gibi hususlarla ilgili teferruatlı bilgiler verilmektedir[239].

---

238 İ. Dah., nr. 67709, lef-2.
239 İ. Dah., nr. 67709, lef-2.

a. Öğrenci Kayıt - Kabulü

Gündüzlü talebelere mahsus olarak açılacak olan bu okula girmek veyahut okunacak derslere devam isteyen gençlerin, on beş yaşından aşağı, yirmi beş yaşından yukarı olmaması gerekmektedir. Belirtilen yaşlar arasında bulunan aday öğrencilerin, ilk önce "Kalem-i Mahsus"da isimlerini kayd ettirmeleri gerekir. Bu kayıt esnasında, hangi hocadan ders almak istediklerini de belirtmeleri şarttır.

Talimatnamede, öğrenci kayıt ve kabulü için başka hususlara değinilmemiştir. Ancak, okulun sonraki eğitim-öğretim yıllarında, adayların kayıt ve kabulü için bazı gazetelerdeki ilanlardan diğer şartları öğrenmekteyiz. Yukarıda belirtilen özelliklere ilâve olarak, öğrencilerin idâdiye Mektebi mezunu olduğuna dair diplomaları veyahut bu okuldan mezun olanların bilgisine sahip olduğunu imtihan ile isbat etmeleri gerekir. Yine, tahsile mani olabilecek hastalığı olmadığına dâir sağlık raporu ile herhangi bir suç işlemediği ve mahkûm olmadığına dair zabıta dairesinden bir belge alması gerekir. Yani, günümüzde savcılıktan alınan iyi hâl belgesi diyebiliriz. Okula kayıt esnasında ise, bir defaya mahsus bir lira ücret vermeleri gerektiği, gazete ilânlarında belirtilmektedir[240].

Daha önceki bölümde açıklamaya çalıştığımız Sanayi-i Hasene ve Fünûn-ı Âliye Mektebi için hazırlanan nizâmnâmede, okulun hem yatılı hem de gündüzlü öğrencilere eğitim-öğretim vereceği belirtilmektedir. Bu durumda, İstanbul dışındaki genç yeteneklerin gelip yatılı statüsünde, verilen hizmetten faydalanması mümkün olmaktadır.

Fakat, "Sanayi-i Nefise Mektebi" ise yatılı öğrenciler almayıp sadece gündüzlü öğrencilere eğitim-öğretim vermektedir. Dolayısıyla, talebelerin

---

240 *Sabah*, nr. 6461, 25 Eylül 1909, nr. 6464, 29 Eylül 1907; *Takvim-i Vekâyi*, nr. 376, 26 Şevval 1327 (10 Kasım 1909).

İstanbul dışından gelip burada tahsil etmesi henüz imkânsız gibi görünmektedir.

b) Öğretim ve İmtihan Usûlleri

Sanayi-i Nefîse Mektebi'nde, resim, oymacılık, fenn-i mimarî ile hakkâklık bölümleri açılacak; ayrıca, burada bilgilerin sanata tatbiki usulû okutulup öğretilecek ve tatbiki yapılacaktır. Öğretmenler, Tarih-i Sanayi (sanat tarihi), fenn-i tezyinat (süsleme bilgisi), menâzır (manzaralar: perspektiv), muhtasar hesâb (kısa aritmetik), hendese-i resmiye (geometri usûlü), usûl-i defteri (defter tutma usûlü), tarih, âsâr-ı atika (eski eserler), teşrih (anatomi) derslerini okutup öğretecektir.

Okula, resim, oymacılık, hâkkaklık ile fenn-i tezyinât (süsleme bilgisi) atölyeleri ilâve edilip, bunların her birisi bir ustabaşı tarafından idare edilecektir. Ustabaşılar, her üç ayda okul müdürüne öğrencilerin gelişme ve ilerleme derecelerini gösteren bir rapor hazırlayıp vereceklerdir. Bu raporlar, daha sonra Meclis-i Âli[241] (yüksek meclis)'e tebliğ edilecektir.

Tarih, Süsleme Bilgisi ve Eski eserler dersleri okulun bütün öğrencileri için mecburî olarak okunacaktır. Bununla beraber, ressam, oymacı ve hakkâk olacak öğrenciler sadece Anatomi ile menâzır derslerini, mühendis olacaklar ise Anatomiden başka derslerin tamamını okumaya mecbur tutulacaktır.

Okulda öğretim heyeti, öğretmenler ile ustabaşılardan teşkil edilecektir. Ustabaşılar, öğrencilerin atölyelere alınmaları için verecekleri imtihanları bizzat kendileri tayin edecekleri gibi, kâfi derecede istidâd ve kabiliyet göstermeyenleri de redde yetkilidirler. Her sene ustabaşılar, eğitim

---

241 Bu meclis. Sanayi-i Nefise müdürünün başkanlığı altında bulunmak ve ikinci başkanlığı okulun müdürüne havale edilmek üzere, okulda bir ressam ile bir oymacı, bir hakkâk, bir mimâr ve sanat erbabı arasından seçilmiş sâir bazı fahri üyelerden teşkil edilecektir.

ve öğretimleri kendilerine havale edilmiş olan öğrencilerin eserlerinden bazılarını seçip, herkesin görmesi için uygun bir yere koyacaklardır. Burada ehliyet ve liyâkat gösterenler ise mükâfatlandırılacaktır. Her üç ayda bir öğrenciler, değişmeli olarak yani bir defa eski eserlerden, bir defa da tabiattan alınmış şeyler üzerine imtihan verip, bu imtihanları müteakip mükâfat olarak kendilerine ikinci ve üçüncü rütbeden madalyalar verilecektir.

Sadece okulda kayıtlı bulunan öğrenciler değil, fahrî olarak güzel sanatlar tahsili görenler de derslerin hepsine devam edebileceklerinden bu hususda Özel Kalem (Kalem-i Mahsus) tarafından biletler verilecek ve bu biletler ile kütüphaneden bile yararlanacaklardır.

Nisan ayında, okul atölyeleri öğrencileri ile dışarıdan imtihana girmek isteyen öğrenciler arasında bir imtihan yapılacaktır. Bu imtihanlar iki aşamada yapılacak, yani birincisi Meclis-i Âli tarafından verilecek fikir üzerine yapılmış bir karalama; ikincisi ise, hem yağlı boya ve hem de alçı ile yapılmış bir resimden imtihana gireceklerdir.

Bu imtihan yapılmadan sekiz gün önce müdür tarafından ilân edilecektir. İkinci imtihana yani yağlı boyalı resim imtihanına, sadece karalama ile resim imtihanında sıra tertibince ilk on numarayı alan öğrenciler girebileceklerdir. Bu imtihana mahsus mükâfatlar ise birinci rütbe madalyalardan ibaret olacaktır. Ayrıca, Ekim ayında da buna benzer bir imtihan yapılacaktır. Bahsedilmiş olan, bu altı ayda bir yapılacak imtihanlar "jüri" yani üyeleri yeminli bir hususi heyet tarafından seçilip değerlendirilecektir.

Altı ayda bir yapılacak olan imtihanların ikincisine kabul edilmek için, öğrencilerin ilk önce, menâzır, anatomi, tarih, eski eserler, sanat tarihi ve süsleme bilgisi derslerinden imtihan vermeleri gerekir. Her altı ayda bir

ressam öğrenci münâvebe ile yani bir defa yağlı boya, bir defa da karalama olarak yapılmış resimden imtihana girecektir. Hakkak ile oymacı öğrenciler ise bir defa âdi resim ve bir defa da alçı ile yapılmış resim üzerine imtihan edilecektir. Müdür tarafından tesbit edilecek müddetlerde, gerek ikinci derecede mükâfat ve gerek birinci rütbeden madalya almış öğrenciler arasında baş ve gövde üzerine imtihanlar yapılacak olup sene imtihanlarında en fazla mükâfat alan ressam, oymacı, hakkâk öğrencilere "Büyük Teşvik Madalyası" adıyla bir mükâfat verilmesi kararlaştırılmıştır.

Mimarlık alanında, öğretim yapacak olan öğrenciler de Kalem-i Mahsus'da isimlerini kayd ettireceklerdir. Bu kayıt muamelesi kendilerine okulun bütün dersleriyle, kabul imtihanlarına katılma hakkını verecektir.

Öğrenciler, birinci sınıf ve ikinci sınıf adıyla iki sınıfa ayrılacaktır. ikinci sınıfa girmek isteyenlerin tarih, aritmetik, geometri, resim ve süsleme bilgisi derslerinden bilgileri olduğunu isbat etmeleri gerekir. Bu malûmatın muhtelif dereceleri, her senenin son iki aylarında yazılı veya sözlü olarak yapılacak imtihanlar vasıtasıyla tesbit edilecektir. Senede üç defa, her ilk üç ayın başlangıcında, öğrenciler ilm-i riyâzi (matematik), menazır (perspektiv), hendese-i resmiye (geometri), taş ve demir inşâatına dâir imtihana girecekler. Bu imtihanların neticesine göre kendilerine, "madalya" ve "zikr-i cemil" (güzel sözler)'den oluşan mükafat verilecektir.

İkinci sınıftan birinciye geçmek için, öğrencinin matematik, perspektiv, sanat tarihi, süsleme bilgisi, demir ve taş inşaatına dair imtihanlarda üçüncü madalya veyahut birinci derece bir zikr-i cemil, resim ve şekiller ile tezyinat (süsleme) imtihanları için birinci dereceden bir veya ikinci dereceden iki zikr-i cemil alması şartı aranmaktadır.

Kısaca, fenn-i mimarî imtihanında, birinci dereceden üç veya ikinci dereceden altı zikr-i cemil alması gerekir. Şu kadar ki, bu son zikr-i

cemillerden hiç olmazsa ikisi, verilen fikir üzerine yapılmış olan imtihanda kazanılması şarttır.

Fenn-i mimarî ve tezyinat imtihanından ibaret olan birinci sınıf dersleri, öğrenciye birinci mükâfat imtihanına girmek hakkını verir. Fenn-i Mimarî imtihanı her ay başlarında, yâni altısı öğretmen tarafından verilecek bir fikir üzerine; diğer altısı ise; istinsâh yoluyla yapılacaktır. Fenn-i mimarînin birinci sınıf imtihanlarına ait mükâfat, birinci ve ikinci derece madalyalarından ibaret olacaktır. Bir öğrenci, hem birinci, hem de ikinci dereceden madalya alabilecektir. Senenin, muhtelif imtihanlarında en fazla mükâfata nâil olan birinci sınıf talebesine "Teşvik madalyası" adıyla bir madalya verilip, bu madalya "Büyük madalya" olarak adlandırılacaktır.

Okulun dahili ve harici öğrencileri[242] arasından öğrendiklerini meslek ve sanata tatbikine dâir derslere devam edenler de bu gibi imtihanları verecekler ve aynı mükafatı alacaklardır.

c) Resim ve Oymacılık Müzesi ile Millî Sanat Müzesi Tasarıları

Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kuruluşu ile ilgili gerekçede, güzel sanatlara mahsus müesseselerin teşkil edilmesinin bu sahada ilerlemeyi sağlayacağı belirtilmektedir. Kurulucak olan bu kurumlar, yabancı memleketlere öğrenci göndermekle değil, asıl kendi memleketimizin niteliklerinden intiba' edinerek hüner sahibi insanlar yetiştirerek gerçekten bir Türk sanatı meydana getirileceği vurgulanmaktadır. Kısaca ifâde etmek gerekirse, meşhur sanatkârların hiç birinin tutum ve usûlünü taklit etmeyerek yalnız tabiata, memleketin özelliklerine, tarihine mahsus şeyleri, tasvir ve resimlendirmek yolunda gayret sarfedilecektir.

---

242 Okulun aslî ve aslî olmayan öğrencileri.

İşte bu şartların tamamen yerine getirilmesiyle muhakkak surette başarı sağlanacağı düşünülmektedir. Bu tasarıların, tatbik mevkiine geçirilmesi için, her şeyden önce, güzel sanatlara dair bir okul ile müzelerin kurulması, hatta sergilerin tertip edilmesinin zarurî olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu sahada bilgi sahibi insanların aynı fikirleri paylaşmakta olduğuna da dikkat çekilmektedir.

Okulun kuruluş gerekçesinde hâkim olan milliyetçi görüş, bir milli müessesenin kurulmasını hedef tutmaktadır. Kurulması istenen bu millî müessese, talimatnâmenin son kısmında yer alan "Millî Sanat Müzesi"dir. Buraya, Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan her çeşit milli eski eserlerden örnekler konulacaktır.

Milli eserler, elbette sadece resim ve sâire gibi taşınabilir şeylerden ibâret değildir. şüphesiz, bir yığın taşınamayan eserler arasında binalarda vardır. Aynı milliyetçi düşünce ile, bunların bakım ve muhafazaları meselesi de ele alınmıştır. Bu önemli husus, talimatnamenin son kısmında açıklanmaktadır. Eski binalar ve millî eserlerin muhafazası ile tamiri gibi hususlarda, Güzel Sanatlar Okulu içinde kurulması kararlaştırılmış olan, Meclis-i Âli'nin tek yetkili makam olacağı belirtilmektedir. Yani, bu meclis tarihi binaların ihtiyaç duyulan tamiratını ve bu tamiratın yapılması için lâzım gelenlere görev verecek ve işi takip edip, zaman zaman hatırlatmada bulunacaktır[243]. Yani, bugünkü "Anıtlar Yüksek Kurulu"nun vazifelerini yapacaktır.

---

[243] Fakat, çok önemli bir hususta alınan bu kararın, uzun bir süre geçmesine rağmen tatbik edilmediği anlaşılmaktadır. Çünkü, 1887-88 yıllarında yazıldığı tahmin edilen, teferruatlı bir şekilde güzel sanatlardan bahseden lâyihada aynı konuya temas edilerek eksikliğin giderilmesi istenmektedir. Sultan II. Abdülhamid'e takdim edilen bu lâyihanın son kısmında; gerek İstanbul'da, gerekse taşradaki cami, türbe, medrese, kütüphane ve çeşitli milli binalar ile bunların içerisindeki her türlü eşyanın, eski eserlerin dikkatle korunmasının şart olduğu belirtilmektedir. Bunların arasında eski durumu bozulmuş olanların ise eski hallerine döndürülmesi gerektiği, ayrıca bu eserlerin çaldırılmaması ve hatta çalışan personel vasıtasıyla antikacılara sattırılmaması için her türlü tedbirlerin alınması gereği üzerinde durulmaktadır. Böylece, memlekette, milli binaların, eski eserlerin korunması ve tamirlerinin

Millî Sanat Müzesi'nde milli eski eserlerin konulduğu salonun gayet gösterişli bir surette açılacağı, buradaki eserlerin bir defterinin tanzim edilip, Başvekâlete takdim kılınacağı da izah edilmektedir.

Meclis-i Âli'nin çalışmalarıyla, her sene bir güzel sanatlar sergisi tertip edilecektir. Sanat erbabının bu sergiye koymak istedikleri eserler, Meclis-i Âli'nin tayin edeceği kişilerden oluşan bir "Jüri" tarafından tedkik ve kabul edilecektir. Yani, yeminli bir heyet tarafından kontrol edilip, bunlara mükâfat dahi verilecektir.

Halen mevcut olan Âsâr-ı Atika Müzesi'nden başka, Resim ve Oyma şeylere mahsus bir müzehane ve bir de -daha önce de ifade edildiği gibi- Milli Sanat Müzesi'nin teşkili karar altına alınmıştır.

Resim ile oyma eserlere mahsus müze için, eserlerin toplanması ve tertibi uzun bir zamana muhtaç olduğundan, şimdilik okulda eski üstadların eserleri olmasa bile, şimdiki devir sanat erbabının ve özellikle şark eserleri ile meşgul olanların eserlerinden oluşan bir resim salonunun kurulmasının kâfi olduğu düşünülmüştür.

Kurulması düşünülen, bu üç müzehane doğrudan doğruya Sanayi-i Nefîse Müdürü'nün idaresi altında bulunacaktır.

Halil Edhem Bey, Resim Müzesi'ni kurmak ve yerli ressamların eserleriyle beraber, hiç olmazsa eski sanatkârlarınkinden bazılarının kopyalarını yaptırtmak hususunun, Hamdi Bey'in ölümüne kadar süren arzusu olduğunu ifâde etmektedir. Gerçekten de güzel sanatların hangi dalına girilip ilerlemek istenilirse istenilsin, mutlaka eski ustaların resim,

---

yapılmasını sağlamak için bir başkan ve dört üyeden oluşan bir "Muhafaza Heyeti" kurulmalıdır denilmektedir. Yine, bu heyet tarafından, her sanat dalında yapılan eser örnekleri incelenerek hakkı olanlara mükafat verilebileceği ifade edilmektedir. (BOA, YEE, nr. 14/2022/126/10).

gravür ve heykellerini görmek bir sanatçı için temel ilke olduğunu belirtmektedir.

İlk zamanlar, böyle tabloları teşhir salonları gerçekleştirebilmek için para temin edilememesi ve bazı ciddi engellere rastlaması dolayısıyla Osman Hamdi Bey'in bu isteğine kavuşamadığını da vurgulamaktadır[244].

Resim koleksiyonu meselesi 1911 yılında Mebuslar Meclisi'nin toplantı döneminde yapılan bazı teşebbüsler neticesinde ele alınmıştır. Bu toplantıda, müze bütçesine bin lira ek ödenek verilmesi, eski üstadların eserleri olup piyasada bulunmayan, bulunsa da çok yüksek fiyatlı olmalarından dolayı müze tarafından satın alınamayan en ünlü tabloların kopyelerinin sipariş edilmesi kararlaştırıldı. Müze idâresi, Maârif Nezâreti'nden almış olduğu emre uyarak, Paris, Berlin, Münih, Viyana ve Madrid Resim Müzeleriyle haberleşerek bu sanat merkezlerine bir çok tablolar ısmarlandı[245].

Ancak, bir Resim Müzesi (Âsâr-ı Nakşiye Müzesi)'nin teşkili 1917 yılında gerçekleşebilmiştir. Bu dönemde 12 maddelik "Âsâr-ı Nakşiye Müzesi Nizamnâmesi"[246] hazırlanıp, padişahın onayından sonra yürürlüğe girmiştir. Nizamnâmede, İstanbul'da resim eserlerine mahsus bir müze te'sis edildiği, diğer vilayetlerde bile birer şubenin açılabileceği tespit edilmektedir. Bu müze, yağlı ve sulu boya, kuru boya ile kara ve renkli kalem levhalarına mahsus olarak dört şubeye ayrılmıştır: Birinci şube, zamanın Osmanlı sanatçıları eserine, ikinci şube, aynı devrin ecnebi sanatkarları eserlerine, üçüncü şube, eski devir üstadların eserlerinin asıllarına, dördüncü şube ise eski devir üstadların eserlerinin suretlerine ait olacaktır.

---

244 H. Edhem Bey, *Elvah-ı Nakşiye...*, s. 28.
245 H. Edhem Bey, *Aynı eser*, s. 28-29.
246 BOA. DUİT, nr. 15-1/35, 5 Ramazan 1335-25 Haziran 1333 (25 Haziran 1917); H. Edhem. *Elvah-ı Nakşiye...*, s. 40-41.

Daha sonraki yıllarda, bu nizamnâmenin bazı maddelerinde değişiklikler yapılmıştır. Eski eserlerden olmayan güzel eserler ile tabloların talebeye verilip, derslerin tatbikatında kullanılmak için müzeden alınarak Sanayi-i Nefîse Mektebi'ne nakli uygun bulunmuştur[247].

Sanayi-i Nefîse Mektebi'nin kuruluşundan itibaren Sanayi-i Nefîse sergilerinin tertibi çalışmaları ise devam etmiştir. Fakat son zamanlarda bazı aksaklıkların ortaya çıkması üzerine bir takım prensiblerin alınması zaruri görülmüştür. 1916 yılında, şura-yı Devlet'in toplantısında, Maârif Nezâreti tarafından geçici olarak kaleme alınan sergi nizamnâmesi incelenmiştir. Bu toplantıya, müze müdürü Halil Bey'de çağrılarak kendisinden gerekli izahat alınmıştır. Burada, "sanaat-ı nefîse" tabirinin "sanayi-i nefîse" tabirinden daha fazla manayı ifade ettiği belirtilerek bu ilk ünvanın kullanılması tavsiye edilmiştir[248].

Şurâ-yı Devlet'in 8 Nisan 1332 (10 Mart 1917) tarihli toplantısında ise, yeniden hazırlanan Sanaat-ı nefîse sergisi nizamnâmesi tedkîk edilerek, bazı maddeleri üzerinde değişiklik yapılmış olup, 13 Nisan 1917 tarihinde son şekline kavuşarak yürürlüğe girmiştir. Yirmi iki maddeden ibaret olan; Sanaat-ı nefîse sergisi nizamnâmesine göre[249]; sergiye Osmanlı ve ecnebi sanatçılar katılabilecek, bu sergi güzel sanatların ilerlemesini sağlamak üzere her sene Mayıs'ın on beşinde İstanbul'da düzenlenecektir. Burada, yağlı, sulu, kuru boya levhalar, karakalem resimler, hakkâklık işleri, heykeltraş eserler, mimarî resimler ve projeleri, müzehheblik işleri, güzel hattlar ile tezyîn sanatına dair eserler teşhir edilecektir. Sergiye bir miktar ücret ile girilecek ve bu serginin idâresi ile gelen eserlerin muhafazası ise Sanayi-i Nefîse Mekteb-i Müdüriyetine ait olacaktır.

---

247 BOA, BEO, nr. 354033, 27 Zilhicce 1340-21 Ağustos 1338 (21 Ağustos 1922).
248 BOA, DUİT, nr. 15-1/29-1, Gurre-i Safer 1335-14 Teşrin-i Sani 1332 (27 Kasım 1916).
249 BOA, DUİT, nr. 15-1/29-1, 20 Cemaziyelahir 1335-12 Nisan 1333 (13 Nisan 1917); *Takvim-i Vekâyi*, nr. 2867, 6 Receb 1335 (29 Nisan 1917).

Böylece, geç kalınmış olmasına rağmen güzel sanatlar sergilerinin düzenlenmesi işi bazı prensiplere bağlanarak, devamlılığı sağlanmış oldu.

d) İdârî Yapılanma

Sanayi-i Nefise Mektebi'nin idâresi bir müdüre verilecek ve bu müdür doğrudan doğruya okulun, müzelerin, bütün memurlar ile müstahdemlerin amiri olacaktır. Müdür, aynı zamanda masraflara bakmakla beraber, bunları teftiş edecek ve genel muhasebe hakkında, yürürlükte olan nizamlara uygun olarak gerekli evrakları düzenleyip hazırlattıracaktır.

Okulun idarî işleri kadrosu, bir kâtib, bir muhasebe memuru ve sanat eserleri nümuneleri muhafızından[250] meydana gelen kişilerden oluşmaktadır. Öğretim heyeti ise, öğretmenler ile ustabaşılardan teşkil edilecektir.

Bundan başka, Sanayi-i Nefise müdürünün başkanlığında ve ikinci başkanlığı okulun müdürüne havale edilmek üzere, okulda; bir oymacı, bir hakkâk, bir mimar ve sanat erbâbı arasından seçilmiş diğer bazı üyelerden oluşan bir meclis (Meclis-i Âli) teşkil edilecektir. Bu meclis, öğretim işlerini yönetecektir. Ayrıca, meclisin çalışmaları ve katkıları ile, her sene güzel sanatlar alanında sergi düzenlenecektir. San'atçıların bu sergiye vermeyi düşündüğü eserler ise, Meclis-i Âli (Büyük Meclis)'nin tayin ettiği kişilerden oluşan jüri, yani yeminli bir heyet tarafından gözden geçirilip değerlendirilecektir. Hatta, bu eserlere mükâfatın da verilebileceği kararlaştırılmıştır.

---

250 Bu sanat eserleri nümunelerini muhafaza etmekle görevli olan kişi, aynı zamanda kütüphane memurluğu görevini de yürütecektir.

Müdür, okulun yönetmeliğinde mevcut tedbirler ile, gerek dershane ve gerekse atölyelerde intizamın sağlanmasına çalışacaktır. Yine, öğrencilerin ders gördükleri saatin dışındaki zamanlarını geçirdikleri okulun bahçe ve sair kısımlarında bile uygun tavırlarda bulunmaları için, lüzumlu tedbirleri alacaktır. Ayrıca, kütüphane de öğrencinin çalışma süresi ile mevcut olan kitapların verilme şeklini tayin edecektir. Kütüphanede bulunan kitaplar ile çeşitli eserlerin tertip ve muhafazası için gerekli olan kuralları belirleyip tatbik edecektir.

B. Sait ve Münif Paşalar İle Osman Hamdi Bey'in Çabaları

1. Sait Paşa ve Münif Paşa'nın Çabaları

Osmanlı ülkesinde, herhangi bir teşkilâtın kurulmasına ihtiyaç varsa ve bu teşkilâtın kuruluş lüzumuna inanan idârecilerin fikir birliğiyle hareket etmeleri, o işin kısa zamanda tatbikata geçirilmesi daha kolay olmuştur.

İşte, Sait Paşa ve Münif Paşa gibi, bilgili, kültürlü ve toplumda saygı uyandıran kimselerin hükümetin üst kademelerinde bulunması bir takım meselelerin olumlu şekilde hallini sağlamıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, güzel sanatlar sahasında hizmet vermek üzere bir müessesenin kurulması için, yavaş yavaş uygun bir ortam teşekkül etmişti. Dolayısıyla, bu ortam bazı üst düzey yöneticilerin ciddi olarak harekete geçmeye sevketmiş ve bazı tedbirlerin alınmasını sağlamıştır.

1877 yılında, Maârif nazırı Münif Paşa zamanında güzel sanatlar alanında öğretim yapmak üzere bir okul kurulması yolunda çalışmalar yapılmıştır. Münif Paşa, resim ve mimarî usûllerini öğretecek bir okulun kurulmasını istemiş ve bu isteğini gerekçesi ile beraber şûra-yı Devlet'e bildirmiştir[251]. Maârif nazırının gerekçesinde; bazı askerî okullardan sonra, ortaokullara da resim dersi konulmakla beraber resim öğretiminin istenildiği şekilde yapılamadığı ve böyle bir öğretimle değerli sanatçıların yetişmesi şöyle dursun, resim öğretiminin normal bir şekilde yürütülmesinin bile mümkün olmadığı vurgulanmaktadır. Zira, resim dersi verenlerin büyük bir kısmı Mühendishane ve Harbiye'den mezun olan kişilerdi. Resim sanatının durumu böyle iken, mimarî öğretiminin durumu hiç iç açıcı değildi. Yani, bu sahada bir okul dahi mevcut değildi. işte bütün bu hususları açıklayan Maârif Nezâretinin tezkiresi mecliste görüşülürken, Münif Paşa da hazır bulunmuş ve burada onun görüşleri alınmıştır. Neticede, mimarlık ve resim

---

251 BOA. İ.MM. nr. 2666, 3 Şevval 1294-29 Eylül 1293 (11 Ekim 1877).

tekniğinin, bütün sanatların ilerlemesine hizmet eden *"fünûn-ı cemile"*[252]den olduğu belirtilerek, bu sanat dallarının gelişmesi için gerekli hizmetlerin yapılması kararlaştırılmıştır[253].

O dönemde, bilindiği gibi büyük bir ekonomik sıkıntı yaşanmaktaydı. Bu nedenle, kurulacak olan yeni bir müessesenin masrafları için kaynak bulmada güçlüklerle karşılaşılıyordu. Böyle bir ortamda, tesisine çalışılan bu güzel sanatlar okulu masrafları için, Münif Paşa'nın hemen bir çözüm bulması, onun kültür ve sanata verdiği önemi göstermektedir. Şöyle ki; taşralarda kurulacak olan bazı okulların harcamaları için Maârif Nezâreti bütçesinden ayrılan ödeneğin bir kısmının kurulacak olan bu okula aktarılmasıdır. Çünkü, taşralarda tesis edilecek olan okulların tertibi, öğretmenlerin yetişmesi ve temin edilmesi gibi hususların halledilmesi işinin bir kaç sene gibi bir süreyi alabileceği belirtilerek ekonomik nedenlerle ortaya çıkabilecek bir gecikmenin önü alınmıştır.

Osman Hamdi Bey'den sonra müze müdürü olan Halil Edhem Bey'de, bu okulun Münif Paşa'nın Maârif nazırlığı zamanında kurulduğunu kabul etmekte ve şöyle demektedir: "İstanbul'da Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kurulmasına ihtiyaç duyulduğundan yalnız resim ve mimarî kısımlarından ibaret olmak üzere Ekim 1293 (1877)'te bir okulun açılmasına çalışılmış ve müdürlüğüne de ressam M. Guillemet tayin olunmuştur"[254].

Bazı kaynaklarda "Sanayi-i Nefîse-i Şahane Mektebi" adıyla bahsedilen bu okulun açılarak, öğrenci kaydına başladığı belirtilmektedir[255]. Burada dikkat edilecek husus ise, 1882 yılında kurulan Güzel Sanatlar Okulu için de hemen hemen aynı adın kullanılmasıdır.

---

252 Güzel fenler, bilgiler.
253 BOA, Yıldız Defterleri, nr. 97, 11 Şevval 1294 (19 Ekim 1877), s. 1-2.
254 *Elvah-ı Nakşiye...*, s. 25.
255 *Vakit*, nr. 729, 27 Şevval 1294 (4 Kasım 1877).

Resim sahasında büyük bir kabiliyeti olan Celâl Esat Arseven'de eserinde[256], Münif Paşa'nın güzel sanatlar okulu kurulmasındaki rolünü şu şekilde ifâde etmektedir: "Milletin kültür ve sanat sahasında ilerlemesi için çalışan Maârif nazırı Münif Paşa'nın teşebbüsüyle sanayi-i nefîse eğitimi için bir mekteb kurulması lüzumu hükûmetçe kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine 1878'de Sanayi-i Nefîse Mektebi açılmıştır".

Türk sanatı tarihçisi Mustafa Cezar[257] da bu fikri destekleyerek, Türkiye'de ilk defa devlet eliyle bir akademi kurma teşebbüsünde asıl rolün Maârif Nazırı Münif Paşa'ya ait bulunması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca bu dönemde sadrazam olan Osman Hamdi Bey'in babası Edhem Paşa'nın da güzel sanatlar alanında katkılarının olabileceğini de ilâve etmektedir.

Maârif Nazırı Münif Paşa, 3 Ağustos 1296 (16 Ağustos 1880) tarihinde Müze-i Hümâyûn'un resmî açılışındaki konuşması ile, kültür ve sanata verdiği önemi bir kez daha göstermiştir. Münif Paşa burada, diğer ülkeler de olduğu gibi İstanbul'da da müze açılmasının devletin uzun zamandır gerçekleştirmeye çalıştığı en büyük emellerinden olduğunu ifade etmektedir. Bu müessesenin sonsuz faydaları olacağına ve devletin ilerlemesini sağlayacağına inanmaktadır. Padişahın en büyük eseri olan bu medenî tesisatın masraflarının tamamlanması, eksikliklerinin temin edilmesinin ise kendilerinin vazifesi olduğunu, bundan şeref ve sevinç duyacaklarını belirtmektedir[258].

1881 yılında "Sanayi-i Hasene ve Fünûn-i Âliye" adıyla güzel sanatlar okulunun kurulmaya çalışılmasında da Münif Paşa ile bu sırada Sadrazam olan Sait Paşa'nın gayretlerinin olduğunu söylemek mümkündür.

---

256 *Türk Sanatı Tarihi*, III, s. 130.
257 *Sanatta Batı'ya Açılış...*, s. 432.
258 Mahmud Cevad, *Maârif-i Umûmîye...*, s. 197; M. Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış...*, s. 180.

Devrin en uyanık ve en ileri fikirli devlet adamı olarak bilinen Sait Paşa'nın eğitim alanında memlekete büyük hizmetleri geçmiştir. Sait Paşa, sadrazamlık vazifesinde bulunduğu zamanlarda olduğu gibi, diğer dönemlerde de eğitimle ilgili çok sayıda arîzalar takdim etmiştir[259]. Hatta, bazen de Padişah tarafından kendisine eğitimle ilgili bir lâyiha yazması emir buyurulması üzerine lâyihalar hazırladığı da tesbit edilmektedir. Meselâ, 18 Muharrem 1306 (24 eylül 1888)'da, ülkede genel eğitimle ilgili yazmış olduğu lâyihayı bu şekilde kaleme almıştır[260]. Burada, memlekette eğitimin ne merhalede olduğu, okullardaki öğretimin durumu, bazı okullara giriş kaideleri ile Sanayi Mekteb-i Âlisi hakkında görüş ve tavsiyelerini dile getirmiştir.

Sait Paşa, Darülfünûn binasının inşâsını kendisinin başlatmış olduğunu, ilk sadrazamlık görevine gelişinden, dördüncüsünün sonuna kadar[261] çeşitli vilayetlerde yüz on dokuz ve İstanbul'da on yedi rüşdiye (ortaokul) kurduğunu ifade etmektedir[262]. Bu okullarda Fransızcanın ders programına konulmasını sağlamış ve özel okulların açılmasına da izin çıkartmıştır. Bir çok vilâyetlerde lise derecesinde okullar (İdadî veya Sultanî) açtırttığını belirtmektedir. Ayrıca, İstanbul'da Mülkiye, Hukuk, *Sanayi-i Nefise,* Hendese-i Mülkiye gibi okulların binalarının temellerini

---

259 Sait Paşa, *Hatırat,* I, İstanbul 1328, s. 393. Burada Sanayi-i Nefise Mektebi teşkili ile ilgili olarak da arîza verdiği kaydedilmektedir.

Onbeş sene Sultan Abdülhamid'e Başkâtiplik yapmış olan Tahsin Paşa yazmış olduğu hatıralarında, Said Paşa'dan şöyle söz etmektedir:

"Said Paşa, herhangi bir meseleyi arzetmek için saraya geldiğinde Sultan Adülhamit'in huzuruna muhakkak kabul edilirdi. Hatta, denilebilir ki sadrazam ve nazırlar da dahil olmak üzere en çok Padişahı gören, en çok huzura giren Said Paşa'dır. Abdülhamid önemli konularda, her zaman Said Paşa'nın fikrini almayı alışkanlık haline getirmiştir. Bunun için, bazen kendisine yazılı evrek gönderilip bunları okuması ve görüşünü yazılı olarak bildirmesi emredilirdi. Bazen de şifahi olarak tebligat yapılarak, yazılı veya sözlü olarak o konu ile ilgili fikri alınırdı. Hatta Sultan Abdülhamid beni de üç defa bunun için Said Paşa'nın konağına göndermiştir" (bkz. *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları İkinci Abdülhamid,* Boğaziçi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1990, s. 36-37).

260 Sait Paşa, *Aynı eser,* İstanbul 1328, s. 535-539.

261 Kendisi sekiz defa bu makama tayin edilerek hizmette bulunmuştur.

262 Sadrazam Sait Paşa, *Anılar,* (çev. Şemsettin Kutlu), İstanbul 1977, s. 65-66.

attırdığını, işinin dışındaki zamanlarda sabah ya da akşamları bizzat gidip inşâatları gözden geçirdiğini de kaydetmektedir.

Maârif Nazırlığının düzenlenmesinde büyük hizmetleri geçmiş olan Sait Paşa, sanat okullarının durumunun düzeltilmesinde de gayretleri olmuştur. Mithat Paşa tarafından açılmış olup bir müddet sonra bakımsız kalan bazı sanat okullarının bu dönemde geliştirilmeleri sağlandı.

Yine, Sait Paşa Maârif Nezâreti'ne gönderdiği bir tezkirede[263]; öğrencinin velisi ve akrabası çocuğun yeteneğine uygun meslek seçmeli, sonra da ona göre okul eğitimine gidilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Velilerin buna itina etmemesinden dolayı, rüşdiye okulundan çıkan öğrencilerin bir çoğunun İstanbul'da Sultanî Mektebi'ne ve vilâyetlerde idâdi mekteplerine rağbet ettiklerini belirtmektedir. Bu nedenle, Maden ve maabir (geçitler), su mühendisleri ile ressam, mimarlar ve saire gibi terakkiyatın gerçek unsurlarının meydana gelmesi için Hendese, Sanayi-i nefise ve âdiye mekteplerine memleketin çocuklarının alınması ve rağbet ettirilmesinin daha münasib, hatta daha faydalı olacağını açıklamaktadır.

Sait Paşa, "Amerika Seyahatnâmesi Tercümesi"[264] adlı kitabı inceleyerek, Avrupa ve Amerika'da umumî olarak eğitim metodu, Amerika'daki üniversitelerin idâre şekli ve eğitim sisteminin hangi esaslar üzerine tesis edildiği hususlarında bir arîza takdim etmiştir. Sait Paşa kitaptaki bu bilgilere dayanarak, bizde kaza merkezlerinde erkek çocuklar için kunduracılık, marangozluk ve matbaacılık öğretmek için okullarda özel yerler yapılmasının faydalı olacağını düşünmektedir. Yine, kız çocuklar için de, dikiş vesair el işleriyle, yemek pişirmek, ev tetibatı ve nizamı, eşya muhafazasını öğretmek için de aynı okullarda hususi yerlerin yapılmasını uygun bulmaktadır. Çünkü, memleketimizde marangozculuk ve demircilik

263 Sait Paşa, *Hatırat*, II, s. 403-405.
264 Sait Paşa, *Hatırat*, I, s. 572.

gibi sanatlar diğer sınıfların elinde olduğundan, müslüman halkın bunların önemini anlayamamış olmasından söz edilmektedir. Ayrıca, Avrupa ve Amerika'da Askerî Okullar ile, Orman, Ziraat, Ticâret, Maden ve *Sanayi-i Nefise Mektepleri*'nin hep hususi mekteplerden sayıldığı, bundan dolayı faydaları görüldüğü kaydedilmektedir[265].

Sanayi-i Nefîse Mektebi'nin kurulması için gayret gösteren Sait Paşa, okulun kuruluş gerekçesi ve talimatnâmesini Padişaha takdim ederken hazırlamış olduğu tezkirede önemli bir konuya temas etmiş olduğu görülmektedir. Sanayi-i Nefîse için son zamanlarda sadece Fransa'da hususi bir Nezâret kurulmuş olduğunu, bunun dışındaki memleketlerde ise Ticâret Nezâreti'ne bağlı olarak çalıştığını örnek göstermektedir. Dolayısıyla bizde de, bu okulun Ticâret Nezâreti'ne bağlı olarak çalışmasının uygun olabileceğini savunmuş ve bu düşüncesi Padişah tarafından kabul edilmiştir.

Kanaatimize göre, bu okulun ticaret Nezâretine bağlı olarak kurulmasının en önemli sebebi, kurulması ve devam edebilmesinde birinci unsur olan paranın bu bakanlıktan daha kolay temin edilebileceği hususudur[266].

2. Osman Hamdi Bey'in Gayretleri

Türk müzecisi, bilim adamı ve ressam olarak tanınan Osman Hamdi Bey, Fransız kültürü ile yetişmiş bir kişidir. Bu nedenle Avrupa'da, özellikle Fransa'da çok iyi bilinmektedir. Onun başarılı çalışmaları neticesinde, Osmanlı müzesi yeniden ihyâ edilmiş ve günden güne zenginleşmiştir. Yirmibeş sene zarfında birinci derecede bir müze meydana

---

265 Sait Paşa, *Aynı eser*, s. 577.

266 Bu konuya temas eden Halil Edhem biraz da hissi davranarak okulun Ticaret Nezâretine bağlanmasının asıl sebebinin o dönemdeki Ticaret Bakanı Raif Paşa ile Osman Hamdi'nin şahsi dostluğuna bağlamaktadır *(Elvah-ı Nakşiye...*, s. 26).

getirmeye muvaffak oldu. Bu müzenin ayakta kalması için maddî yardımda bile bulundu. Yapmış olduğu tablolardan alınan para müzenin yapımı için sarfedildi[267]. Eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasını önlemek için bir çok tedbirlerin alınmasını sağlayan Hamdi Bey, bizzat arkeolojik kazılara katılarak bu faaliyetleri yakından takip etmiştir.

Tahsilini Paris'te tamamlayıp Türkiye'ye döndükten sonra önemli memuriyetlerde bulunmuş ve otuz dokuz yaşında da Müze-i Hümâyûn müdürü olmuştur. Kendisinin güzel sanatlara yapmış olduğu hizmetlerden bahsetmek için, ilk önce aile çevresine, hayatına kısaca değinmek daha uygun olacaktır. Çünkü, kendisi sıradan bir babanın değil, aksine önemli devlet adamlarından birinin çocuğu olarak dünyaya geldiğinden şans ona doğuştan gülmüştür. Kendisi, hemen hemen hayatının her döneminde, hangi görevde olursa olsun sanat çalışmaları ile iç içe olmuş, hiç uzaklaşmamıştır.

Bu arada yeri gelmişken Osman Hamdi Bey ile ilgili enteresan bir hadiseyi, onun sanata bakış açısını ortaya koyması bakımından burada nakletmeden geçemeyeceğim.

1873 yılında Viyana'da düzenlenen Milletlerarası sergide Hamdi Bey Osmanlı komiseri idi. Kendisi birçok şeylerden başka Padişah hazinesini bile Viyana'ya nakletmişti. Bu hazine özel bir dairede sergilenecektir. Osman Hamdi Bey, Padişah hazinesinin tertib edilmesi ile meşgul olduğu zaman, döşemecilerden biri emrini hakkıyla yerine getiremediğinden dolayı, merdivene çıkıp bizzat o yeri düzeltmek ister. Merdivenin en yüksek basamağına çıktığında, imparatorun sergiyi gezmek için geldiği kendisine haber verilir. Fakat, Hamdi Bey merdivenden inmeye fırsat bulamadan imparator içeri girer ve Hamdi Bey'i merdivenin üzerinde gördüğü zaman:

---

267 *Servet-i Fünün*, nr. 984, c. 28, 1 Nisan 1326-4 Rebiülahir 1328 (15 Nisan 1910), s. 350.

"— Hamdi Bey, orada ne teşhir ediyorsunuz? deyince, Bunun üzerine Hamdi Bey, merdiven üzerinde, saygı ve hürmet merasimini yerine getirtikten sonra şöyle der:

— Hayatımı, haşmetmeâb!"[268]

Osman Hamdi Bey, Sadrazam ibrahim Edhem Paşa'nın büyük oğludur[269]. 1818 yılında doğduğu[270] tahmin edilen Edhem Paşa, bir Rum ailesinin çocuğuydu. 1822 yılında Sakız'da meydana gelen bir ayaklanmanın bastırılması neticesinde esirlerin arasında ele geçirilmiş olup, Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa tarafından satın alınmıştır. Hüsrev Paşa, çocuğu olmadığı için evlat edindiği Edhem Paşa'yı özenle yetiştirmiştir[271]. 1829'da eğitimi için Fransa'ya gönderilmiş olup, orada on sene kalmış ve 1839'da Madencilik Okulu'nu birincilikle bitirmiştir. Bu başarısından dolayı İmparator III. Napolyon Edhem'in şerefine bir ziyâfet vermiştir. Daha sonra, memlekete dönerek askerî kariyere başlamıştır. Mirlivâlık rütbesi ve maaşıyla devlet hizmetine girdiğinde ilk önce, bazı madenlerin müdürlüklerinde bulunmuştur. Ardından, Erkân-ı Harbiye, Rikâb-ı Hümâyûn ve Saray Ferikliği'nde görev almıştır. Vezirlik rütbesiyle çeşitli

---

268 *Servet-i Fünûn*, aynı nr., s. 350.

269 Edhem Paşa, aslen Ispartalı olan ve Abdülmecid zamanında Yağlıkçılar Kâhyası Hacı Mustafa Ağa'nın kızı Fatma Hanım'la evlenmiş ve bu hanımdan hepsi erkek olmak üzere dört çocuğu olmuştur. Bu çocuklar Osman Hamdi Bey'den başka ismail Galip Mustafa ve Halil Edhem Beylerdir (bkz. *Halil Edhem Hatıra Kitabı*, II. Ankara 1948, s. 121; M. Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış...*, s. 140; *Müzeci ve Ressam Osman Hamdi Bey*, İstanbul 1987, s. 10). Halil Edhem Bey, Hamdi Bey'e müze işlerinde 1892'den beri muavinlik yapmış ve onun ölümü ile müze müdüriyeti görevine getirilerek bu alanda hizmet etmiştir. Halil Edhem Bey'in hayatı ve eserleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. *Halil Edhem Hatıra Kitabı*, II. TTK. Ankara 1948.

270 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, II. İstanbul 1983[3], s. 600; *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamid*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990, s. 425; Paris'e gönderildiğinde 12 yaşında olduğu gözönünde bulundurularak doğumu için takriben bu tarih belirtilmiştir.

271 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. 4, İstanbul, s. 844; Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikat*, (haz: İsmet Miroğlu), 1-2-3, İstanbul 1983, s. 240; Hüsrev Paşa, sair kimsesiz çocukları konağında eğitir ve terbiye ettirir, yetiştiklerinde büyük memuriyetlerde görev almalarına yardımcı olurdu. Meselâ, böyle yanına aldığı çocuklardan, Hüseyin, Ahmed, Abdüllâtif ve Edhem'in bütün masraflarını üstlenerek tahsil ettirmek üzere Paris'e göndermeği kararlaştırmıştır (İ. Mahmud Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, II, s. 601-602).

Nezâretlerin başında da bulunmuştur. 1869-1876 dönemine kadar sırasıyla; iki defa Meclis-i Âli-i Tanzimat Dairesi Azası, Hariciye Nazırı, iki defa Meclis-i Valâ Azası, üç defa Ticaret Nazırı, Maârif-i Umûmîye Nazırı, Nafia Nazırı, Bank-ı Osmanî başkanı, Maârif Meclisi başkanı, Tırhala Valisi, Yanya Valisi ve Şurâ-yı Devlet Azası olmuştur. 1870'de Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Nazırlığına getirilmiştir.1876'da Berlin elçisi olarak gönderilmiş ve 1877'de Mithat Paşa'nın memleketten uzaklaştırılması üzerine 50.000 kuruş maaşla sadrazamlık makamına getirilmiştir[272]. 1879'da Viyana elçiliğine tayin edilen Edhem Paşa, 1883 yılında da Dahiliye Nazırlığı vazifesinde bulunmuştur. Sultan Abdülhamid'in şehzadeliğinde, ona Fransızca ders veren Edhem Paşa[273], yaşadığı müddetce Padişahın lütuf ve iltifatına mazhar olmuş, çok defa da onurlandırılmıştır. Edhem Paşa, Avrupa'da eğitim ve terbiye görmesine rağmen, dine riayet eden, devlet ve milletine sadık, namuslu bir kişi olduğunu her zaman göstermiştir. 1886'da emekliye ayrılan Edhem Paşa vefatına kadar (19 Mart 1893) herhangi bir memuriyete tayin edilmemiştir[274]. Batı kültür ve medeniyetine aşina, tabii ilimlere vakıf, Fransızcayı çok iyi bilen Edhem Paşa, çocuklarının eğitimleri için yakından ilgilenmiştir. Özellikle Avrupa'daki okullarda eğitimlerini tamamlamaları için yardımcı olmuştur.

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren, sanat dünyasında kendisinden fazlasıyla söz ettirmeyi başaran büyük oğlu Osman Hamdi, 1842 yılında İstanbul'da doğdu. İlk önce Beşiktaş'ta ilk okula, sonra da 1856'da Adliye Mektebi'ne devam etmeye başladı. Bu öğrencilik döneminden beri resime

---

272 Mehmed Süreyya, *Aynı eser*, s. 844-845; İ. Mahmud Kemal İnal, *Aynı eser*, s. 603 v.d.; Mahmud Celâleddin Paşa, *Aynı eser*, s. 240-241; *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları, Sultan Abdülhamid*, s. 425-426; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 4, İstanbul 1972, s. 296-298; Sadrazam Edhem Paşa'nın Bâb-ı Âli'ye gelişini tasvir eden tablo, *L'illustration* Dergisi'nin 1774 numaralı ve 24 Fevrier 1877 tarihli nüshasında sayfa 117'de yer almaktadır.

273 Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları..., s. 9, 18.

274 İ. Mahmut Kemal İnal, *Aynı eser*, s. 621-623, 626.

özel bir ilgisi olduğu anlaşılmaktadır[275]. 1860'da hukuk eğitimi yapmak üzere babası tarafından Paris'e gönderildi. Fakat, kendisinin çocukluğundan beri resim sanatına karşı özel bir yeteneği ve hevesi olması nedeniyle, aynı zamanda resimle birlikte sanat tarihi üzerinde çalışmaya başlamıştır.

Paris Güzel Sanatlar Akademisi'nde o devrin büyük sanatkârlarından olan meşhur Fransız ressamı Gustave Boulanger'in atölyesine girmiştir. Paris'te on iki yıl kalarak yine meşhur Fransız ressamı Jean-Léon Gérôme'den de ders almıştır[276]. Paris'te bulunduğu sırada, orada açılan milletlerarası sergiye de bazı eserleri ile katılmıştır.

Osman Hamdi Bey ilk evliliğini de yine bu dönemde, yani öğrencilik yıllarında Fransız bir kız ile yapmıştı. Fakat bu ilk eşi ile on sene evli kaldıktan sonra ayrılarak başka bir Fransız kız ile evlenmiştir[277]. 1869

---

275 Halil Edhem, *Elvah-ı Nakşiye...*, s. 23; İbrahim Alaeddin, "Hamdi Bey", *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1933-35, s. 667; Aziz Ogan, "Müzelerin bânisi Osman Hamdi'nin sene-i devriyesi dolayısıyla 24 şubat 1935'de söylenen söylev", *Yeni Türk Dergisi*, (Nisan 1935), s. 2045.

276 H. Edhem, *Elvâh-ı Nakşiye...*, s. 23; Arif Müfid Mansel, "Osman Hamdi Bey", *Belleten*, XXIV, sayı 93-96 (Ankara 1960), s. 292; C. Esat Arseven, *Türk Sanatı...*, III, s. 142; M. Cezar, *Sanatta Batı'yı Açılış...*, s. 142; *Müzeci ve Ressam Osman Hamdi Bey*, İstanbul 1987, s. 10; Ayrıca bkz. Zeynep Yasa Yaman, "Osman Hamdi Bey", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VI, (İstanbul 1994), s. 162.

277 Osman Hamdi Bey'in Marie adlı ilk eşinden Fatma ve Hayriye adında iki kızı dünyaya geldi. Hanımından ayrıldıktan sonra Fatma babası ile kalmış, Hayriye ise annesi ile Fransa'ya gitmiş ve genç yaşta burada ölmüştür.

Küçük yaştan beri Fransız kültürü ile yetişen Hamdi Bey, ikinci evliliğini de yine Marie adlı Fransız bir kız ile yaptı. Viyana'da tanıdığı 17 yaşlarındaki Marie'yi İstanbul'a getirerek adını Naile olarak değiştirmiştir (M. Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış...*, s. 142; Taha Toros, "Osman Hamdi Bey ve Çevresi", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı 83 (Kasım 1990), s. 281).

Osman Hamdi Bey'in ilk eşinden olan Fatma Hanım, iki defa evlenmiş ve çocuklarından Cemal Said Bark dedesi ibrahim Edhem Paşa'nın mesleğini (Maden Mühendisliği) devam ettirmiştir.

Hamdi Bey'in ikinci eşinden ise Leyla Hanım ve Nazlı Hanım ile tek oğlu olan Edhem Hamdi Eldem (1882-1957) dünyaya gelmiştir. Sanayi-i Nefise Mektebi'nden mezun olan Edhem Hamdi Bey, mimarlık sanatını kuvvetlendirmek için Paris'e gönderilmiştir. Hem mimar ve hem de arkeolog olarak yetişmiştir. İstanbul'a döndüğünde ilk görev yeri Arkeoloji Müzesi olmuş ve burada babasının yanında çalışmıştır. Babasının 1910 yılında ölümü üzerine müze müdürü olan amcası Halil Edhem Bey zamanında ise onun yardımcılığını yapmıştır. Daha sonra bu görevinden ayrılarak Paris'e gitmiş ve orada Düyûn-u Umûmîye'de görev almıştır. Sultan Abdülhamid döneminin ünlü Paris büyük elçisi Salih Münir Paşa'nın kızı Kâmuran Hanım'la evlenmiştir. Bu evlilikten tek çocuğu Nevin Hanım dünyaya gelmiştir. Nevin Hanım'da eğitimini Paris'te tamamlayarak ressam olmuştur. Fakat ne yazık ki 21

yılında İstanbul'a dönen Hamdi Bey, Bağdat'a vali olarak tayin edilen Mithat Paşa'nın yanında Umûr-ı Ecnebiye Müdürlüğü vazifesi ile Bağdat'a gitti. Çok iyi Fransızca bilmesinden dolayı bu göreve getirilen Hamdi Bey, burada iki yıl kalarak Mithat Paşa ile gayet uyum ve dostluk havası içerisinde çalışmıştır. Buradaki memuriyeti sırasında bile, çok sevdiği resim çalışmalarını devam ettirmiş ve bir çok tablolar yapmıştır[278]. 1871'de Bağdat'tan dönüşünde Sultan Abdülaziz onu yabancı elçileri teşrifatçılığına, yani Teşrifat-ı Hariciye Müdür muavinliğine getirdi. Yabancı devletlerin, dil, örf ve adetleri hakkında bir hayli bilgiye sahip olması münasebetiyle bu görevinde de başarı göstermiştir.

Bu görevinden iki sene sonra, 1873'te açılan Viyana milletlerarası sergiye Abdülaziz tarafından komiser tayin edildi. Hamdi Bey bu sergiye, padişah hazinesi ve birçok eşyalar ile yüzlerce çeşit kostümlerden oluşan bir koleksiyon götürmüştür[279]. Bu sıralarda Hamdi Bey'in maddî ve manevî açıdan en büyük destekçisi de Nâfia Nazırı olan babası Edhem Paşa'dır. Bu sergi vesilesiyle Edhem Paşa tarafından "Usûl-i Mimari-i Osmanî" adlı eser hazırlanarak bastırılmıştır. Bu eserin tertip ve tanziminde oğlu Hamdi Bey'in yardımı olmuştur. Yine, aynı vesile ile neşredilen "Elbise-i Osmaniye" adlı eserin Fransızca nüshasının metnini (Les Costumes

---

yaşındayken verem hastalığından kurtulamayarak orada ölmüştür. Nevin Hanım'ın ölümü ile, Osman Hamdi Bey'in oğlundan nesli kalmamıştır.

Osman Hamdi Bey'in kızı Leyla Hanım Kâni Paşa'nın torunu ve Rifat Bey'in oğlu Mehmed Vahid Bey'le evlenmiştir. Vahid Bey, bir süre Düyun-ı Umûmîye'de görev yapmış ve ilâve olarak sanat tarihinde bilgili olması sebebiyle bir müddet Sanayi-i Nefîse Mektebi'nde hocalık yapmıştır. Diğer kızı Nazlı Hanım ise, diplomat olan Esat Cemal (Paker) ile evlendi ve Cenan Hanım (Sarç) adlı bir kızı doğmuştur. Cenan Hanım ise Ömer Celâl Sarç (İstanbul Üniversitesi'nde uzun bir süre rektörlük yapmıştır) ile evlenmiş ve yalnız bir erkek çocukları vardır. (Bu bilgiler için bkz. Taha Toros, "Aynı makale", s. 283-284).

278 A. Müfid Mansel, "Osman Hamdi...", s. 292-293; M. Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış...*, s. 142.

279 *Servet-i Fünun*, nr. 984, s. 350; Bu kostümlerden oluşan koleksiyon Hamdi Bey'in ısrarlarına rağmen geri getirilememiş ve hükûmet tarafından orada bırakılmıştır (İbrahim Alâettin, "Hamdi Bey", s. 667).

Populaires de la Turquie en 1873) ise, Hamdi Bey Mari de Launay ile birlikte yazmıştır. Bu albümde kostümlerin mahiyeti anlatılmaktadır[280].

Serginin kapanışından sonra İstanbul'a dönen Hamdi Bey, Ârifi Paşa'nın Hariciye Nazırlığı zamanında 1875'te Hariciye Umûr-ı Ecnebiye Katipliği (Dışişleri Bakanlığı Protokol Müdür Muavinliği)'ne getirildi. II. Abdülhamit'in tahta geçmesinden sonra Matbuat-ı Ecnebiye Müdürlüğü'ne tayin olundu (1877)[281]. Birinci meşrutiyetin ilanı ve onunla başlayan son derece canlı basın kampanyası esnasında keskin zekalı, çok cepheli bir insan ve bir gazeteci olarak bu görevinde de üstün kabiliyet gösterdi. Bu başarısından dolayı Bulgaristan'daki bazı üzücü olayları yerinde incelemek üzere kurulan ve Lord Salisbury'nin de bulunduğu milletlerarası komisyona üye seçildi. Saffet Paşa'nın başkanlığını yaptığı bu heyette faal bir rol oynadı[282].

Osmanlı-Rus savaşı esnasında Hamdi Bey, bir gönüllü birliği kurulması için büyük gayret sarfetti ve kendisi de bu gönüllü alaya ilk yazılan kişi olmuştur. 1877'de Beyoğlu Altıncı Belediye Dairesi müdürü olmuş[283] ve savaşın sonunda ise, serbestçe çalışmak üzere memuriyetten

---

280 A. Müfid Mansel, "Osman Hamdi Bey", s. 393; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "İbrahim Edhem Paşa Âilesi ve Halil Edhem Eldem", *Halil Edhem Hatıra Kitabı*, s. 69-70; M. Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış...*, s. 143.

281 M. Cezar, *Aynı eser*, s. 144.

282 Aziz Ogan, "Müzelerin bânisi Osman Hamdi'nin vefatının 25. sene-i devriyesi dolayısıyla 24 şubat 1395'de söylenen söylev", *Yeni Türk Dergisi*, sayı 32 (Nisan 1935), s. 2046; A. Müfid mansel, "Osman Hamdi Bey", s. 293.

283 Osman Hamdi Bey, bu görevinin yanısıra aynı sene içinde Müze komisyonu üyeliğinde de bulunmuştur. Maârif Nezâreti'ne bağlı olarak kurulan bu komisyonun ikisi Türk, altısı yabancı olmak üzere sekiz üyesi vardır. Mösyö Dethier'n Müze Müdürlüğü zamanında oluşan bu komisyonun görevleri kısaca şunlardan ibarettir: Müze binası olan Çinili Köşk'ün tamirinin tamamlanması, mevcut eski eser ve paraların yıpranmadan ve hırpalanmadan yeni yerine nakli, müzenin gelecekteki idaresinin temini, müze dışındaki eski eserlerin muhafazası, eski eserlerin hafriyat ve araştırılmasında en iyi yolun takip edilmesi, müzenin geliştirilmesi, mevcut eserlerin muntazam şekilde tasnifi ve düzenlenmesidir. Bu vazifelerin hakkıyla yerine getirilmesi için gerekli yönetmeliklerin hazırlanması ve tatbik edilmesinin sağlanmasıdır (M. Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış...*, s. 185-186).

çekilmiştir. Fakat, bu arada ikâmet ettiği yerde Kadıköy Belediye Dairesi Başkanlığını çok kısa bir süre devam ettirdiği anlaşılmaktadır[284].

Bu işlerinin yanında Hamdi Bey, bir taraftan arkeoloji hakkında eserler okuyor, bir taraftan da resim çalışmalarına devam ederek bir çok tablolar yapıyordu[285]. Bazı milletlerarası sergilerde, yapmış olduğu resimlerden dolayı altın ve gümüş madalyalar da almıştı.

Devletin çeşitli kademelerinde çalışmış ve başarılı hizmetlerde bulunmuş olan Osman Hamdi Bey bilgisi ve tecrübesi nedeniyle 11 Eylül 1881'de Müze-i Hümâyûn müdürlüğüne tayin edildi[286]. Hamdi Bey bu yeni görevinde büyük bir şevk ve gayretle çalışmalara başladı. Bir taraftan eski eserlerin ilmî bir tarzda tertip ve tasnifi ile uğraşırken, diğer yandan da yabancı arkeologlar getirterek bunlara kataloglar düzenlettiriyor ve arkeolojik konularla ilgili olarak onların fikrini alıyordu. Bu yeni görevinden sonra kültür ve sanat alanındaki çalışmaları yoğunlaştı. Osmanlı memleketi sınırları içinde bulunan taşınabilir nitelikteki bütün sanat eserlerini toplama, koruma ve sergileme düşüncesiyle çalıştı.

Bu arada yeni kurulan Sanayi-i Nefise Mektebi müdürlüğü de kendisine ikinci bir görev olarak verildi (1 Ocak 1882)[287]. Memlekette sanat eserlerine karşı ilgi ve sevgi olmadan eski eserleri tahripten

---

284 C. E. Arseven, *Türk Sanatı...*, s. 142; İ. Alaeddin, "Hamdi Bey", s. 668.

285 Bu sırada, meşhur ressam diye söz edilen Hamdi Bey'in, "peyzaj" yapmak üzere bir hayli müddetten beri Gekboze (Gebze)'de bulunduğu ile ilgili bir gazete haberine rastlamaktayız. (*Vakit*, nr. 2048, 4 şaban 1298-19 Haziran 1297/1 temmuz 1881). Demek ki bu haber Hamdi Bey'in, müze müdürlüğüne tayin edilmeden önce serbest resim çalışmaları yapmak için memuriyetten çekildiği bir zamana rastlamaktadır.

286 Hamdi Bey, Müze Müdürü Detye'nin ölümü üzerine beş bin kuruş maaşla bu göreve getirilmiştir. Ayrıca, ilk rütbesi olan ikinci sınıf rütbeden, birinci sınıfa terfisi kararlaştırıldı (BOA, İ.ŞD, nr. 208/55, 8 Razaman 1298-22 temmuz 1297; nr. 208/57, 5 Zilkade 1298-17 Eylül 1297; BOA, Ayniyat Defteri, nr. 1420, Sahife 183, 29 Ağustos 1297-16 Şevval 1298/11 Eylül 1881).

287 BOA, İ. Dah., nr. 67709, 10 Safer 1299, Bu ikinci ek görevi sırasında maaşı beşbin kuruştan dokuz bin kuruşa yükselmiştir.

kurtarmanın imkansız olduğunu anlayan Hamdi Bey'in çalışmaları böylece bir kat daha arttı.

Osman Hamdi Bey'in kardeşi Halil Edhem Bey[288], Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi'nin Hamdi Bey'in hükûmet nezdinde yapmış olduğu teşvik ve tavsiyeleri neticesinde kurulduğunu ifade etmektedir. 1881 tarihinde Müze-i Hümâyûn müdürü tayin edilen Osman Hamdi Bey'in, o tarihlerde Ticâret nazırı olan ve kendisiyle gayet samimi dostluğu bulunan Raif Paşa'nın da bu müessesenin kurulmasını kolaylaştırdığını da sözlerine ilâve etmektedir. Ayrıca, Raif Paşa'nın bu dönemde Ticâret Nazırı olması sebebiyle, okulun idari işleri bakımından bu Nezârete bağlandığını da vurgulamaktadır.

Halbuki, eğitim ve kültür sahasında büyük hizmetleri geçmiş olan Sait Paşa, okulun kuruluş gerekçesini Padişaha takdim etmiş olduğu tezkirede[289], başka bir sebep göstermektedir. şöyle ki; Sanayi-i Nefise için kısa bir süre önce Fransa'da hususi bir Nezâret kurulmuş olduğunu, bunun dışındaki ülkelerde ise Ticâret Nezâreti'ne bağlı olarak çalıştığına dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla bu Nezârete bağlı olarak çalışmasının daha uygun olduğu fikri Padişaha bildirilerek kabul ettirilmiştir.

Osman Ergin ise[290]; Güzel Sanatlar Okulu açılması hususunda kesin adımın 1297 (1881) senesinde atıldığını belirterek, hükümete bu adımı attıran ve bu işte önayak olan kişinin Osman Hamdi Bey olduğunu ileri sürmektedir. Elbette, bunun açık ve kesin olarak tesbit edilmediğini, ancak okulun kuruluş gerekçesi ve talimatnamedeki ifadelere bakarak anlaşıldığını vurgulamaktadır. Çünkü, Osman Hamdi Bey'in Fransa'da eğitimini

288 *Elvah-ı Nakşiye...*, s. 26.
289 BOA. İ. Dah., nr. 67709.
290 *Türk Maârif...*, 3, s. 1119, 1123.

tamamladığı ve Türkçe neşriyatta da bulunmuş olduğundan dolayı bu lâyihayı Fransızca olarak yazmış olabileceği kanaatindedir[291].

Mustafa Cezar'da[292], Güzel Sanatlar Okulu'nun kurulmasında Osman Hamdi Bey'in babası İbrahim Edhem Paşa ile devrin uyanık ve ileri görüşlü devlet adamı Mithat Paşa'nın da rollerinin olabileceğini belirtmektedir.

Hem müze ve hem de Sanayi-i Nefise Mektebi Müdürlüğünü birarada yürüten Osman Hamdi Bey, her iki kurumun gelişmesi için büyük çaba harcamıştır. Fakat zamanla müze işleri ve arkeolojik çalışmalar daha fazla vaktini almaya başlamıştır. Sık sık kazı araştırmaları ile bizzat meşgul olduğundan, Sanayi-i Nefise Mektebi işleri ile daha yakından ilgilenememiştir.

Eski Eserler Nizamnâmesi'nin çıkarılmasına önayak olmuş ve pek çok kazı çalışmaları başlatmıştır. 1883 ile 1895 yılları arasında çeşitli yerlerde arkeolojik kazılar yapmış ve bu kazılarda bir hayli önemli eserler bulmayı başarmıştır. Müze Müdüriyetinde pek fazla faaliyet gösteren Hamdi Bey, seyahat ve hafriyat masraflarını hükûmetten almayı başarmıştır[293]. Hamdi Bey, heykeltraş Oskan Efendi ile birlikte, ilk kazısı olan Nemrut Dağı hafriyatını gerçekleştirmiştir. Bu kazı ile ilgili olarak, Oskan Bey'le beraber

---

291 Halbuki burada gözönünde bulundurulabilecek bir husus vardır ki, bu da XIX. yüzyılın sonlarından itibaren önemli konulardaki bazı yazıların birer nüshası Fransızcadır. Yani Fransızca ve Türkçe olarak hazırlanan tek lâyiha bu değildir. Servet-i Fünun Dergisinin bu döneme ait bazı sayılarında yer alan resimlerin açıklamaları hem Fransızca ve hem de Türkçe olarak verilmiştir. Yani, netice olarak diyebiliriz ki, bu lâyihanın Fransızca olarak hazırlanması Osman Hamdi'nin kaleminden çıktığını isbata yeterli olmayıp daha fazla delillere ihtiyaç vardır.

292 "Mimarlık ve Resim Öğrenimine Gidiş", *VII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, II, (25-29 Eylül 1970-Ankara), s. 756.

293 *Servet-i Fünun*, nr. 984, s. 350; Celâl Esad Arseven, bu husus ile ilgili olarak şöyle demektedir: "Hamdi Bey'in babası Edhem Paşa'nın Dahiliye Nezâreti'ne gelmesinden istifade ederek vilâyetlere tamimler göndertmek ve onları bu işe ilgileyerek memleketin her tarafından zuhur eden ve toprak altından çıkarılan eski eserleri müzeye getirtmek çaresini arayarak buna muvaffak olmuştur" *(Türk Sanatı...*, III, s. 143).

"Le Tumulus de Nemroud-Dagh (Nemrut Dağı Tümülüsü) adlı iki ciltlik eseri hazırlayarak 1883'te bastırmıştır.

Yine, kendisini üne kavuşturan Sayda Kazısını 1887'de arkeolog Th. Reinach'la birlikte yapmıştır. Bu kazı ile ilgili önemli bilgilerin bulunduğun "Nécropole Royale de Sidon" (Sayda Kraliyet Nekropolü) adlı eseri de birlikte 1892'de bastırmıştır[294]. Sayda Kazısı'ndan getirtilen 21 lâhiti koyacak yer olmadığından, Çinili Köşk'ün karşısına bir bina yapılmasının Osman Hamdi tarafından istenmesi üzerine kabul edilip Sultan II. Abdülhamit tarafından irâde çıkmıştır[295].

Hamdi Bey, Türk arkeoloğu olarak kısa zamanda dünyaca ün kazandı. Müze de 25. senesini doldurması münasebetiyle, Avrupalı dostları ve bilim adamlarından tebrik ve teşekkürnâmeler almıştır[296].

Hamdi Bey yapmış olduğu hizmetlerinden dolayı yurt dışından çeşitli ödüller almıştır. Roma milletlerarası sergisinden bir şeref diploması, 1891'de de Berlin'de Güzel Sanatlar Sergisinden bir madalya almıştır. 1909 Münih Sergisi ve Viyana Sergisinden de madalyaları vardır. 1909 Oxford Üniversitesi tarafından kendisine fahri doktorluk ünvanı verilmiştir. Yine, Fransız Sanayi-i Nefise Akademisi de özel bir madalya vermiştir[297]. Hamdi Bey bir çok devletlerin Eski Eserler Enstitülerinde üye olarak bulunmuştur[298].

---

294 Bu kazılarla ilgili olarak geniş bilgi için bkz. M. Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış...*, s. 273-275.

295 *Servet-i Fünûn*, nr. 984, s. 346; M. Cezar, *Aynı eser*, s. 192-193; İ. Alaeddin, "Hamdi Bey", s. 669; Necdet Sakaoğlu, "Sanayi-i Nefise, Müze-i Hümâyûn, Osman Hamdi için Belgeler", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı 97, (Ocak 1992), s. 13.

296 *Servet-i Fünun*, nr. 813, 9 Teşrinisani 1322, s. 101-102; nr. 984, 1 Nisan 1326-4 Rebiülahir 1328, s. 350. (Bu cilt, Hamdi Bey'in 14 şubat 1910'da ölümü üzerine onunla ilgili yazılara tahsis edilmiştir. Ölümünün Türkiye ve Avrupa sanat camiasında büyük üzüntü meydana getirdiği belirtilerek yapmış olduğu hizmetlerinden de övgü dolu sözlerle bahsedilmektedir).

297 Bu madalyanın fotoğrafı için bkz. *Servet-i Fünun*, nr. 813, s. 101.

298 C. E. Arseven, *Türk Sanatı...*, s. 142.

Osman Hamdi Bey'in sanat faaliyetlerinden takdirle bahseden Adolphe Thalasso'ya göre[299]; Osman Hamdi, oryentalist bir sanatçı değildir. Kendi eserlerinde müslüman değil, Türk kimliğini öne çıkarmayı istemekteydi ve o Türk resminde büyük gelişmeye neden olmuştur. Doğu Türklerinden ilham alan Hamdi Bey, gerçek akademik bir resim anlayışını benimsemiş olup nesnenin kendi rengine bağlı kalmıştır.

Celal Esad Arseven ise, Hamdi Bey'in sanat çalışmalarını bazı noktalarda farklı bir şekilde yorumlamaktadır. Ona göre[300]; "Hamdi Bey üstadı olan Gérôme gibi realist ve akademik çalışan bir ressamdı. Büyük terkibler (composition) yapmakta mahareti olan kudretli bir ressamdı. Şark alemini tasvir eden tabloları ile şöhret bulmuş bir oryentalist idi. Çok kuvvetli bir tekniğe sahip olan Hamdi Bey'in eserlerine bakılacak olursa mevzûları ile kıyafetlerde Türkiye'yi bir Avrupalı gözü ile gördüğü ve çevreye biraz yabancı kaldığı görülür". Netice olarak, Hamdi Bey, kültür ve sanat alanında büyük hizmetleri yapmıştır. Hamdi Bey ile birlikte Türk resmine de yenilik getirilmiştir. Yani, Türk resmine Batı anlayışını getiren ilk ressamlardandır.

Müze müdürlüğü görevine ilâve olarak, 1882'de Sanayi-i Nefise Mektebi Müdürlüğü'ne atanan Hamdi Bey'in önünde bir yığın meseleler beklemekteydi. Çünkü, okulun kurulması kararlaştırılıp yönetmeliğinin de hazır olmasına rağmen, ne binası, ne de öğretmen ile diğer personeli temin edilebilmişti. Fakat, Osman Hamdi Bey tecrübesi ve üst idareci kademe ile sağlamış olduğu iyi bir diyalog sayesinde kısa zamanda bu işlerin üstesinden gelmeyi başarmıştır.

İlk önce, okula bir bina temin edilmesi yoluna gidilerek, hemen Müze'nin karşısında münasib bir yerde inşaata başlanılmıştır. işte, Sanayi-i

---

299 *L'art Ottoman*, s. 21.
300 *Türk Sanatı...*, s. 143.

Nefîse Mektebi binasının tamamlanıp, hizmete girmesi ile, Osman Hamdi Bey'in güzel sanatlar için yapmış olduğu katkılar daha iyi görülecek ve millî sanatımızın ne şekilde bir ilerleme kaydettiği daha iyi anlaşılacaktır.

C. Mektebin Açılışı

1. Binası

İşte, Osmanlı Hükümetinin bir Güzel Sanatlar Okulu kurulması hakkında bahsedilmiş olan kararı üzerine, Topkapı sarayı bahçesinde bugünkü "Arkeoloji Müzesi" civarında uygun bir alana inşâ edilmiştir. Bu bina, "Eski şark Eserleri Müzesi" olarak halen ayakta durmaktadır. Osman Hamdi Bey'in, hem müzenin, hem de okulun müdürü olması ve her iki kurumun idari işlerini daha rahat bir şekilde yürütebilmesi hasebiyle birbirine yakın olması düşünülmüştür. Kanaatimize göre, bu hususta çok isabetli karar verilmiştir.

Müze-i Hümâyûn'un güneyinde, 60-70 metre mesafede bulunan dört köşeli müstakil bir alan üzerine yapılmasının -yapılan inceleme neticesine göre- çok uygun olduğu 26 Ocak 1882 tarihinde Ticâret Nazırı Raif Paşa'nın imzasını taşıyan tezkere[301] ile belirtilmektedir. Burada, Okul binasının beş aded sınıf ve atölyeden ibaret olacağı, inşaat için sarfedilecek olan paranın ise bin beş yüz lirayı bulacağı, bu nedenle kısa zamanda faaliyete geçilebilmesi için bu meblağın hemen ödenmesi istenmektedir. Ayrıca, bu okula tayin edilecek müdür, öğretmenler, memur ve hademeye ödenecek maaşlar ile müteferrik masrafların miktarının ise 11.300 kuruş tuttuğu, Müze Müdürü tarafından tesbit edilerek belirtilmiş olup, bunun dikkate alınması gerektiği açıklanmaktadır. Bu masrafları gösteren pusulada personel maaşları şöyledir[302]:

---

301 BOA. İ. Dah. nr. 67871, 6 Rebiülevvel 1299-14 Kanûn-i Sâni 1297.
302 BOA. İ. Dah. nr. 67871.

	Maaşı (kuruş)
Yağlı boya öğretmeni	2000
Hakkâk (Gravür)	2000
Fenn-i Mimarî öğretmeni	1000
Oymacılık öğretmeni	1000
Kara kalem resim ve tezyinat öğretmeni	1000
Mekteb müdürü	1000
Kâtib maaşı	600
Kütüphane ve müzeler muhafızı	600
Hademe maaşı	600
Toplam	9800
Mektebin aylık müteferrik masrafları	1500
Yekûn	11.300

Okul binasının inşaatının müze müdürünün kontrolü altında yapılması ve bittiğinde yine aynı müdür tarafından inceleme yapılarak teslim alınması özellikle belirtilmektedir. Yine öğretmen vesaire senelik tahsisatı için 1356 liranın daimi olarak ödenmesi için hemen gelecek doksan sekiz mâlî sene bütçesine dahil edilmesine izin verilmesi istenmektedir.

Ticâret Nezâreti'nin bu hususları izah eden evrakı 13 Rebiülevvel 1299-21 Kanun-ı evvel 1297 (2 şubat 1882) tarihinde Sadrazam Said Paşa tarafından Padişaha takdim edilerek onayı istenmiştir. 18 Rebiülevvel 1299-26 Kânun-i Sani 1297 (7 şubat 1882)'de Padişahın irâdesini gösteren Mabeyn Baş Kitabeti'nin tezkiresi[303] hazırlanarak ilgili yerlere gönderilmiştir.

Yukarıda görüldüğü gibi, Güzel Sanatlar Okulu'nun bir an evvel hizmete girmesi için bürokratik işlemler çok kısa sürede gerçekleştirilmiş,

303 BOA. İ. Dah., nr. 67871.

sürüncemede kalmamıştır. Okulun binasının inşâsı için Mimar Alexander Vallaury görevlendirilmiştir[304]. Bu zat, 1881 yılında Müze-i Hümâyûn binasını yapan şahıstır. Her halde, müze binasının mimari yapısı ile Sanayi-i Nefise Mektebi'nin mimarisinin birbirine uyumlu olması istenmiştir ki, Mimar Vallaury tercih edilmiştir.

İlk etapta, biraz küçük olarak düşünülüp, inşaatına başlanan okul binası 1882 Eylül ayında Suphi Paşa'nın[305] Ticâret Nazırlığı zamanında bitirilmiş ve Ekim ayında ise talebe kaydına başlanacağı bildirilmiştir[306].

1890-1892 yılları arasında Sanayi-i Nefise Mektebi'ne devam eden Celal Esad Arseven, Okulun binasını şöyle tarif etmektedir[307]:

"Bilhassa resim ve heykel tedrisine mahsus olarak inşâ edilmiş olan bu bina iki katlı idi. Altta bir zemin katı ve üstte de atölyeler bulunan bir kat vardı. Burası yukarı taraftan ışık alan bir kaç atölye ile ortada mermer döşeli geniş bir salondan ve idareye mahsus bir iki odadan ibarettir".

Bu açıklamadan da anlaşıldığı gibi, başlangıçta mektep olarak yapılan bina çok küçük kapasiteli olarak düşünülmüştü. Nitekim açılıştan bir müddet sonra genişletilmesi yönünde gayret sarfedilmiştir.

2. Açılışı ve Matbuattaki Yansımaları

Sanayi-i Nefîse İdaresi'nin 9 Kasım 1882 (27 Zilhicce 1299) tarihli ilanında[308]; Sanayi-i Nefîse Mektebi'nin inşaat faaliyetlerinin tamamlandığı

---

304 M. Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış...*, s. 452. Aslen italyalı olan Vallaury, daha sonra Sanayi-i Nefise Mektebi'nde, fenn-i mimarî öğretmenliği görevinde bulunmuştur.

305 *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 1416, 21 Rebiülahir 1300-17 şubat 1883; H. Edhem, *Elvah-ı Nakşiye...*, s. 27; O. Ergin, *Türk Maârif...*, 3, s. 1124; C. E. Arseven, *Türk Sanatı...*, III, s. 131.

306 Mahmud Cevad, *Maârif-i Umûmîye...*, s. 221.

307 *Sanat ve Siyaset Hatıralarım*, (Haz: Ekrem Işın), İstanbul 1993, s. 40.

ve hemen öğrenci kaydına başlanabileceği, okula girmek isteyen öğrencilerin hiç vakit kaybetmeden Müzehâne-i Âmire İdaresi'ne müracaat etmeleri gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca, açılış merasiminin ise ancak bu ayın sonlarına doğru mümkün olabileceği de kaydedilmektedir.

Bu arada okulun binası ile beraber kütüphanesinin de bir ay sonra yani Aralık ayında tamamlanmış olup, lüzumlu kitapların temini yoluna gidilmiştir[309]. Sanayi-i Nefise Mektebi için Fransa'dan getirtilmesine ihtiyaç duyulan kitapların isimleri ile fiyatlarını belirten liste Müze Müdüriyeti tarafından hazırlanmıştır. Daha sonra tespit edilen bu kitapların alınabilmesi için gerekli meblağın ödenmesi ile ilgili yazışmalar yapılarak 5 Aralık 1882 (25 Muharrem 1300)'de padişahın onayından çıkmıştır.

Yapılan araştırmalar neticesinde, Kasım ayının sonlarında yapılabileceği bildirilen açılış töreninin ancak üç ay sonra, yani 1883 yılı Mart ayı başlarında gerçekleştiğini tesbit edebilmekteyiz.

1 Mart 1883 (Perşembe) tarihli bir gazete nüshasında[310], 3 Mart Cumartesi günü Ticaret Nazırı Suphi Paşa ile diğer bazı devlet adamlarının Müzehane-i Osmanî'ye bitişik Sanayi-i Nefise Mektebi'ne giderek son hazırlıkları kontrol edecekleri haberi yer almaktadır. Ayrıca okulun 15 Mart'ta açılacağı, şimdiye kadar kaydedilen öğrencilerin sayısının ise on yedi civarında olduğu bildirilmekte olup gazete yazısı şöyle devam etmektedir:

"... Ancak, memleketimizde sanayi-i nefise'nin ehemmiyeti takdir edilmekte olup, hele bu sanayiin varidatı sanayi-i âdiye'ye (alışılagelmiş sanatlar) kıyas edilemeyeceği dahi pek yakın bir zamanda anlaşılınca heves edenlerin sayısının fazlasıyla artacağı şüphesizdir. Heves erbabını daha şimdiden müracaatla kayd olunmağa teşvik ederiz. Zira, bu misüllü şeylerde

---

308 Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye* ..., s.221

309 BOA, İ. Dah., nr. 69453; Fransa'dan getirtilecek olan kitaplar hakkında gerekli tafsilatı ileride "1882-1910 Eğitim-Öğretim faaliletlerinin Değerlendirilmesi" bahsinde vereceğiz.

310 *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 1416, 21 Rebiülahir 1300-17 Şubat 1298.

dahi *el-fazl' lil-mütekaddim* hükmü caridir"[311]. Burada, okula ilk önce giren öğrencilerin, sonrakilerine göre daha üstün konumda olabileceği ifade ile, öğrenciler teşvik edilerek rağbetin artması hedeflenmektedir.

Okulun açılış töreni ile ilgili yerli matbuat üzerinde yoğun araştırma yapılmasına rağmen, ancak bir gazetede haberin yer aldığını tesbit edebildik. Çünkü bu dönemde bazı sebeplerden dolayı Sultan II. Abdülhamid bazı gazetelerin yayını durdurmuştur[312]. Yukarıda belirtilen gazetelerin 6 Mart 1883 (Salı) tarihli nüshasında[313] Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılış merasiminin nezaman yapıldığı hususunda net bilgiler yer almaktadır. Burada okulun Rumî tarihle19 Şubat 1298'de, yani Milâdî tarihe çevrildiği takdirde 3 Mart 1883 Cumartesi günü açılış töreni yapılmış ve bu esnada hilâfet makamının büyüklüğü, yüceliği ve devamı hususunda dualarda bulunularak anılmıştır. Derslerin ise Mart ayı başlarında yapılacağı, kaydını yaptırmış olan öğrencilerin bu belirtilen günden itibaren okula devam etmeleri, ayrıca okula yazılmak isteyenlerin gecikmeden Müzehane'ye müracaat etmeleri gerektiği Sanayi-i Nefise İdaresi'nden haber verilmektedir[314].

Demek ki, okulun son tertibatını kontrol için Ticaret Nazırı Suphi Paşa ile diğer bazı devlet adamları 3 Mart Cumartesi günü okulun son tertibatını kontrol için gittiklerinde açılış törenini de gerçekleştirmişlerdir.

---

311 Fazilet ve üstünlük önce girenlerindir anlamındadır.

312 Bu dönemde neşri yasaklanan gazetelerden bir tanesi de: *Takvim-i Vekâyi*'dir. Gazetede bir dizgi hatası önemli bir konunun yanlış anlaşılmasına sebep olmuş ve 1879'da kapatılmış. 12 yıl yayınlanamamıştır. 1891 yılında yeniden yayına başlamışsa da bir yıl sonra takrar kapanmış ve 1908 yılına kadar kapalı kalmıştır (bkz. M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul 1992[3], s.179-179).

313 *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 1320, R. 22 Şubat 1298

314 Bu gazete haberini önemli gördüğümüzden burada aynen vermeyi uygun görmekteyiz. Şöyle ki: "Sanayi-i Nefise Mektebi mâh-ı halin 19. Cumartesi günü kişad edilerek, duâ-yı vacibü'l edâ-yı ömr ve iclâl-i hilâfetpenahî yâd ve tezkâr edilmiş ve bi-lütfi Tealâ Mart ibtidasında derslere mübaşeret olunacağı mukarrer bulunmuş olduğundan namı defter-i mahsusunda mukayyed olan talebenin yevm-i mezkürde mektebe devam eylemeleri ve yazılmak arzusunda bulunanların dahi şimdiden Müzehâne-i Âmire'ye müracaat ederek isimlerini kayd ettirmeleri Sanayi-i Nefise İdaresi'nden haber verilmektedir".

La Turquie Gazetesi'nin 7 Mart (Çarşamba) tarihli nüshasında yer alan habere göre; okulun açılış merasiminin 2 Mart 1883 tarihinde Cuma günü yapıldığı belirtilmektedir[315]. Şöyle ki: "Güzel Sanatlar Okulu, geçen Cuma günü büyük bir dinleyici topluluğu ortasında açıldı. Derslere 1/13 Mart'ta başlanılacaktır. Okulunu müdüriyeti tarafından verilen bir ilen ile kaydını yaptırmış olan öğrencileri bundan haberdar etmekte ve dersleri takip etmek isteyenleri de, söz konusu tarihten önce kayıtlarını yaptırmaları için Müze-i Hümâyûn İdaresi'ne baş vurmaya davet etmektedir". Bu haber esas alınırsa okulun açılış töreninin 2 Mart Cuma günü yapıldığı söylenebilir. Ancak, Sanayi-i Nefise Mektebi ile ilgili bilgilerin yer aldığı ilk matbû eserlerde[316] okulun 3 Mart 1883 (H. 23 Rebiülahir 1300, R. 19 Şubat 1298) tarihinde açılmış olduğu ve yine Mart ayı başlarında öğretime başlanacağının Sanayi-i Nefise İdaresi tarafından ilan edildiği kaydedilmektedir. Bu durumda netice olarak, mektebin 3 Mart Cumartesi günü yapılan törenle açıldığını söyleyebiliriz.

Daha sonraki yıllarda matbuatta, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin genel durumu hakkında değişik haberlere daha sık rastlanmaktadır. Bu gazete yazılarının bir kısmında, okulun eksiklikleri belirtilerek tamamlanması gerektiğine dikkat çekilmiş, bir kısmında ise öğretmen ve öğrencilerin başarılarından övgü dolu sözlerle bahsedilmiştir.

Bilhassa, değişik yıllarda okulun öğretime başlaması ve kayıt ilanları, sergileri öğrencilerin ödüllendirilmesi, okulun tatile girişi vb. şeklinde haberler aynı tarihli muhtelif gazetelerde yer almıştır[317]. Zaten bazı gazeteler bu gibi meydana gelen yeni gelişmelerden halkı haberdar etmek

---

315 M. Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış* ..., s.456.

316 Mahmud Cevad, *Maarif-i Umûmiye* ...., s.224; H. Edhem, *Elvah-ı Nakşiye*..., s.28; Okulun kuruluşunun kırkbirinci yıldönümü münasebetiyle "Sanayi-i Nefise Talebe Cemiyeti" tarafından 1923 (R. 1339) senesinde ilk defa Cağaloğlu'nda bir büyük tören düzenlenmiştir (bkz. H. Edhem, *Aynı eser*, 28).

317 İleride yeri geldikçe bunlara geniş olarak temas edilecektir.

ve onlara anlayabileceği şekilde etraflı bilgi sunmak hakkında kendilerine bir hayli görev düştüğünün bilincindedir.

Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nde[318] yer alan haberde; "... sanayi-i nefîse dediğimiz ressamlık, heykeltraşlık, mimarlık ve hakkâklık sanatları bizim için bir noktada yeni şeyler olduğundan bunları halkımıza kabul ettirmek için matbuat lisanının epeyce yorulmasına ihtiyaç vardır. Zirâ, bir okulda genç öğrencinin dört-beş sene ömür geçirmesini göze aldırabilmek için, o okulda ne gibi bir hüner öğreneceğini halkın bihakkın bilmesi gereklidir..." şeklindeki ifadeler matbuatın bu alandaki görevini açıklaması bakımından dikkat çekicidir.

Pierre Montani tarafından La Turquie Gazetesi'nin 23 Ekim 1883 tarihli nüshasında yazılan makalede, Sanayi-i Nefîse Mektebi'nden övgü dolu sözlerle bahsedilmekte ve bu kurumun önemine şu şekilde değinilmektedir[319]:

"... İstanbul'dan geçerken yeni kurulmuş olan Güzel Sanatlar Okulu'na hareretli bir tatmin hissi ile selamlanmış ve ziyaret etmiş oluyoruz. Bizi en çok sevindiren, okul öğrencilerinin gerçekleştirmiş olduğu şaşırtıcı hamleleri müşahede etmemiz oldu. Doğrusu, böyle bir sonuç için liyâkatin büyük bir kısmı okulun öğretim kadrosuna düşüyor, fakat küçümsenmiyecek bir kısmı da yürürlükteki öğretimin hakkı. Bu metodlar müessesenin istikbaldeki başarıları için en iyi garantidir. Akademik öğrenim bütün safhalarından geçmiş bir kimse olarak ifade edebilirim ki, elde edilen sonuçlar Avrupa'da aynı alandaki en iyi müesseselerde aynı derecedeki sınıflarda elde edilen sonuçlardan hiçbir surette aşağı değildir. Bu bakımdan İstanbul gençliği, Güzel Sanatlar Okulu'nda bir yer tutmaya koşun. Ne olmak isterseniz isteyin, mimar veya ressam, hatip veya diplomat, mühendis veya tüccar, orada değerli bilgiler elde edeceksiniz. Orada toplumun güçlü

---

318 nr. 3893, 1 Zilhicce 1308 / 8 Temmuz 1891.
319 M. Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış...*, s.456-457.

dayanaklarından biri yapacak olan sağlam prensipleri bulacaksınız", şeklindeki sözlerle okula rağbet edilmesini istemektedir.

Memlekette sanatkâr yetiştirmek amacıyla açılan bu okulun ilk senelerde öğrenci mevcudu çok az olduğu tesbit edilmektedir. Hatta, bu öğrencilerin çoğunu Rum ve Ermeniler, yani devlet memuriyetinden bir istikbal beklemeyenlerle, serbest sanat sahibi olmak isteyenler teşkil etmiştir[320].

320 C.Esad Arseven, *Türk Sanatı*..., s. 131.

III. BÖLÜM

SANÂYİ-İ NEFÎSE MEKTEBİ'NİN EĞİTİM-ÖĞRETİM SİSTEMİ (1882-1910)

A. Faaliyete Geçen İlk Bölümleri, Öğretim ve İdârî Kadroları

Sanayi-i Nefise Mektebi'nin yönetmeliğinde[321]; resim, oymacılık (heykeltraş), fenn-i mimarî, hakkâklık (gravür) ile ilgili bilgi ve hünerlerin sanata tatbiki usûlünün okutulup öğretileceği ifade edilmektedir Ayrıca, resim oymacılık, hakkâklık ve tezyinât (süsleme-dekorasyon) atölyeleri ilave edilip, bu atölyelerin her birinin bir ustabaşı tarafından idare edileceği de belirtilmektedir.

Okul için bina yapılmasına izin talep edilirken, öğretmen, idareci ve diğer personel kadrosu tesbit edilerek bunların aylık masrafları gösterilmiştir[322]. Buna göre, okul açılırken şu bölümleri ile faaliyete geçeceği tesbit edilmiştir: 1.Resim Bölümü (Karakalem resim, Yağlı boya resim), 2. Hakkâk (Gravür), 3. Fenn-i mimarî, 4. Oymacılık (Heykeltraş), 5. Tezyînat Bölümü. Diğer kadroları ise, okul müdürü, Kâtip, hademeler, Kütüphane ve müzeler muhafızı teşkil etmektedir.

Daha önce belirttiğimiz gibi, Müze ve Sanayi-i Nefise Mektebi müdürü Osman Hamdi Bey'dir. Yağlı boya resim öğretmenliğine İtalyan asıllı Salvator Valeri, Fenn-i mimarî öğretmenliğine okulun binasını yapan

---

321 BOA. İ.Dah., nr. 67709.
322 BOA. İ.Dah., nr. 67871.

Vallaury[323], Kara kalem resim öğretmenliğine ise Polanyalı Varnia (Varniya)[324] tayin edilmiştir. Oymacılık (Heykeltraş) öğretmenliğine de Yervant Oskan Efendi[325] getirilmiştir. Bu zat aynı zamanda okulun dahilî müdürü sıfatıyla idarede söz sahibi olmuştur. Fakat, heykeltraşlık bölümü ikinci öğretim yılında faaliyete geçtiği için Oskan Efendi de ancak okulun ikinci senesinde (1884) vazifeye başlamıştır.

1888 tarihli bir belgeden[326], Sanayi-i Nefise İdaresi Kâtibi'nn Halil Edip Bey olduğu ve okul açıldığında bu göreve tayin edildiği anlaşılmaktadır. Yine, 1892 yılına ait bir vesikada[327] Hafız-ı Kütüp (kütüphane memuru) olarak Herkül Efendi'nin on bir seneden beri çalıştığı belirtilmektedir. Demek ki, Herkül Efendi okulun faaliyete geçtiği sene içinde bu vazifeye tayin edilmiştir.

Okulun birinci senesinde öğrencilerin, Anatomi bilgisinin resim sanatı üzerine tatbiki üzerine belirlenen dersleri görecekleri kaydedilmektedir[328]. Tarih öğretmeni Arsitoklis Efendi, Ulûm-i Riyâziye (matematik) öğretmeni Kaymakam Hasan Fuat Bey, Teşrih (Anatomi) öğretmeni olarak Kolağası Yusuf Rami Efendi bulunmaktadır[329].

Okulda ilk yıl talebenin mevcudu bazı kaynaklarda yirmi olup, ikinci sene altmışa çıktığı belirtilmektedir[330]. Bazı kaynaklarda ise ilk sene yirmi sekiz olan öğrenci sayısının, ikinci sene elli sekize yükseldiği kaydedilmektedir[331]. Bu öğrencilerin arasında kız öğrenciler bulunmayıp

---

323 Vallaury hakkında geniş bilgi için bkz. M.S.Akpolat, *Fransız kökenli Alexandre Vallaury* (basılmamış doktora tezi), Hacettepe Üniv. Ankara 1991.

324 C.E.Arseven, *Türk Sanatı* ..., s.131; Varniya bu göreve 8000 kuruş maaşla tayin olunmuştur. bkz. (M.Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış* ..., s.546; "Güzel Sanatlar Akademisi'nden 100. Yılda Mimar Sinan Üniversitesine", *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100 Yıl Dergisi*, İstanbul 1983, s.19).

325 Oskan Efendi hakkında bilgi için bkz. Kevork Pamukciyan, *Osmanlı Döneminde İstanbul Sergileri* ...", s.103; Ayrıca bkz. M.Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış* ..., s.454.

326 BOA, İ. Dah., nr. 84799, 18 Şaban 1305-17 Nisan 1304.

327 Maarif Nezâreti vesikaları nr.119 (bkz. M.Cezar, *Santta Batı'ya Açılış* ..., s.546).

328 Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye* ..., s.224.

329 M. Cezar, "Aynı makale", s.11.

330 Mahmud Cevad, *Aynı eser*, s.224, 249.

331 *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 2126, 18 Şevval 1302 / 30 Temmuz 1885.

hepsi erkeklerden oluşmaktadır. Çünkü, ilk zamanlar aileler tarafından kızların bu okula girmeleri uygun görülmediğinden göndermemişlerdir. Ancak, çok seneler sonra kız öğrenciler tarafından rağbet edilmeye başlanmış olup kızlar için ayrı bölüm kurulmuştur[332].

Okulun prağramı doğrultusunda resimden başka fenn-i mimarî, heykeltraşlık ve hakkâklık öğretilecek ise de; birinci yıldan sonraki ikinci yıl için yalnız heykeltraşlık ile fenn-i mimarî dahil edilmiştir[333]. Buna mukabil yağlı boya ressamlık ile hakkâklık ileri bir döneme ertelenmiştir[334]. Buna sebep ise, öğrencilerde yağlı boya sanatında istenilen becerikliliğin oluşması için mutlaka karakalem resimlerde tümüyle maharetli ve mükemmel bilgilere sahip olmasına ihtiyaç duyulmasıdır. Yine aynı şekilde bu husus hakkâklık sanatı için de geçerli olmaktadır.

Birinci sene boyunca sadece alçıdan dökülmüş heykelleri model olarak kullanan öğrenci, ikinci sene zarfında tabiatı model alarak yaptıkları eserleri meydana koydukları gibi, üçüncü sene içinde yağlı boyaya başlayacaklardır[335].1885 yılında resim sanatıyla meşgul olan öğrencinin dört kısma ayrılarak, birinci kısımda beş, ikincisinde on, üçüncüsünde de on öğrenci eserleriyle imtihan meydanına girmişlerdir.

Deba Gazetesi'nin İstanbul muhabiri tarafından mensup olduğu gazeteye yazdığı mektupta[336]; Sanayi-i Nefise Mektebi nizamnamesinin Paris Sanayi-i Nefise Mektebi'ne uygun olduğunu, derslerin ise üç sınıf üzere görüldüğünü belirtmektedir. Bu sınıfların, karakalem ve yağlı boya resim, heykeltraşlık ile Fenn-i mimarî olup, okulun açılışının üzerinden iki

---

332 Bu konu hakkında geniş bilgiyi dördüncü bölümde "İnas Sanayi-i Nefise" bahsinde vermeye çalışacağız.

333 *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 2126, 18 Şevval 1302 (30 Temmuz 1885).

334 Hakkâklık için uzun bir süre öğretmen bulunamamış olunup faaliyete geçememiştir. Ancak 1890 yılında sonra Avrupadan öğretmen temini yoluna gidilmiştir. Bu konu ile ilgili ileride geniş bilgi verilecektir.

335 *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 2126.

336 Bu mektubun tercümesi 16 Cemaziyelahir 1302 tarihli *Tarik Gazetesi*'nde yer almıştır (bkz. Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye* ..., s.249).

sene geçmesine rağmen talebenin terakkisinin memnuniyet verici olduğu vurgulanmaktadır.

B. Mektebin Ticâret Nezâreti'nden Ayrılarak Maârif Nezâreti'ne Bağlanması

Sanayi-i Nefise Mektebi, ilk önce Ticâret Nezâreti'ne bağlı olarak kurulmuştu. Dolayısıyla bütün idarî işleri ve masrafları bu nezâretin kontrolü altındaydı. Fakat 13 Aralık 1886 tarihinde Ticâret ve Nafia Nezâreti tarafından hazırlanıp, Meclis-i Mahsus'ta mütalâ edilen tezkire'de[337], buna niçin ihtiyaç duyulduğu açıklanmaktadır, şöyle ki;

Orman ve Maadin İdaresi Ticâret Nezâreti'nden ayrılarak Maliye Nezâreti'ne bağlanmıştı. Ticâret Nezâreti ise Nafia Nezâreti ile birleştirilmiştir. Dolayısıyla bu teşkilattan lüzumlu olan memurların tedariki hususları için Padişah tarafından irade çıkmış ve Maliye Nezâreti'ne de konu ile ilgili malumat verilmiştir. Hamidiye Ticaret Mektebi, yatılı ve gündüzlü Kız Sanayi Mektepleri ile Sanayi-i Nefise Mektebi Ticâret Nezâreti'ne bağlı olarak idare edilirken bunların aylık tahsisatı olan 55.750 kuruş Orman ve Maadin hasılatından ödenmiştir[338]. Fakat bu okulların eğitim-öğretim metodlarının teftişi, durumlarının intizamı ve idaresi için nezaret dairesinde vasıtaları olmadığından diğer okullar gibi bunların da Maarif Nezâreti'ne bağlanması daha münasip görülmüştür. Ancak, Orman ve Maadin İdaresinin Maliye Nezâreti'ne dahil edilmesinden sonra bahsi geçen okulların idarî masraflarına karşılık kalmadığından Devlet Hazinesince yeni bir gelir bulunması Ticâret ve Nafia Nazırı tarafından

---

337 BOA, İ.MM, nr. 3736, Gurre-i Rebiülahir 1304-16 Kanun-ı evvel 1302.

338 BOA, İ.MM, nr. 3736. Burada Hamidiye Ticaret Mektebi'nin aylık memur ve öğretmen maaşlarıyla müteferrik masrafları yekün 9400 kuruş, Leylî (yatılı) Kız Sanayi Mektebi'nin memur, öğretmen ve sair masrafları yekün 18900 kuruş, Nehârî (gündüzlü) Kız Sanayi Mektebi'nin memur, öğretmen ve sair masrafları toplamı 8500 kuruş, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin memur ve öğretmen maaşlarının aylık toplamı 18.950 kuruş tutmaktadır.

istenmektedir. 14 Aralık 1886 tarihinde Meclis-i Mahsus'ta[339] konu ile ilgili görüşme ve değerlendirme yapılarak mazbata hazırlanmıştır. Böylece, yukarıda adı geçen okullar ile Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Maarif Nezâreti'ne bağlanması, masraflarının ise Varidat-ı Cedide bütçesinden ödenmesi kararlaştırılmıştır[340]. Meclisin hazırlamış olduğu mazbata aynı tarihte Sadrazam Kâmil Paşa tarafından Padişaha arz edilmiş olup bir gün sonra 15 Aralık 1886'da irade-i seniyyesi çıkmış, yani padişahın onayından geçmiştir[341].

İdareleri Maarif Nezâreti'ne havale edilen leylî ve nehârî Kız Sanayi Mekteplerinin on beş liradan otuz lira hane kiralarıyla, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kesilmiş olan aylık müteferrik masraflar bedeli bin altıyüz kuruşun daha önce hazırlanıp padişahın onayına sunulan deftere dahil edilmesi yanlışlıkla unutulmuştur. Dolayısıyla belirtilmiş olan kiralar ile diğer müteferrik masrafların ödenmesi zarurî görülerek, okulların Maarif Nezâreti'ne bağlandığı tarihten (Aralık 1886) itibaren aylık 4.600 kuruşun varidat-ı cedide bütçesinden sarfedilmesi hakkında izin verilmesi için Maarif Nazırı Münif Paşa tarafından 20 Mart 1887'de Sadrazama arz edilmiştir[342]. 3 Nisan'da Padişah tarafından tasdik edilmiş olup, 5 Nisan 1887 tarihinde İrade-i Seniyye ile buyruldu Maarif Nezâreti'ne gönderilmiştir[343]. Bu arada Sanayi-i Nefise Mektebi'nin odun, kömür gibi

---

339 BOA, İ.MM, nr. 3736, 2 Rebiülahir 1304 - 17 Kanun-ı evvel 1302.

340 Bu arada, Sultanahmed'de bulunan Sanayi Mektebi eskiden olduğu gibi Ticaret ve Nafia Nezâreti'ne bağlı kalması daha uygun bulunmuştur. Zaten bu okulun masrafları kendi gelirlerinden karşılandığı için Ticaret ve Nafia Nezâreti'ne bir külfet getirmemektedir.

341 İ.MM, nr. 3736, 3 Rebiülahir 1304 - 18 Kanun-ı evvel 1302; *Düstur*, 1. Tertib, c.5, s.937-938.

342 BOA, Ayniyat Defteri, nr. 1598, s.230; BEO, NDGGD, Maarif Gelen, Def. nr. 390/9-1, 7 Mart 1303-24 Cemaziyelahir 1304; BOA, İ.Dah. nr. 81017, 9 Receb 1304-22 Mart 1303 (3 Nisan 1887).

343 BOA, İ. Dah., nr. 81017; BOA, BEO, NDGGD, Maarif Giden, Def. nr. 396/9-7, 11 Receb 1304-26 Mart 1303.

yakacak masrafları için de Maarif Nezâreti bütçesine ilave yapılarak sarfedilmesine yetki verilmesi için de yazışmalar yapılmıştır[344].

C. Hakkâklık Bölümünün Açılması

Hakkâklık, çok eskiden beri memleketimizde var olan bir sanat dalıdır. 16. Asır başlarından itibaren hakkâklık biri ağaç üzerine, diğeri maden üzerine hakk olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Hakkâklıkta en birinci lazım olan şey sabır ile bu sanata yatkınlık ise de, bir hakkakın herşeyden evvel resime aşina olması icâb eder. Çünkü resim hakk'ın esasıdır ve resim bilmeyen bir hakkak hiçbir vakit güzel bir eser meydana koyamaz. Bununla beraber, hakkâklıkta en ziyâde dikkat edilecek bir nokta daha vardır ki o da, resimi kopya edilen ressamın tarzını gidişini tamamıyla taklid edebilmek. Yani, o ressam fırçasını veya kalemi nasıl kullanmış ise o hali, o tarzı tıpkı tıpkısına meydana getirmektir[345].

Sanayi-i Nefîse Mektebi'nin te'sisi sırasında hakkâklık bölümünün teşkil edilip, Avrupadan bir öğretmen getirilerek aylık yirmi liranın ödenmesi kararlaştırılmıştı. Dolayısıyla bu meblağ da okulun tahsisatı ile ilgili bütçeye dâhil edilmesi onaylanmıştı. Fakat, bu bölümün kurulamamasından dolayı bu belirtilmiş olan meblağ da bütçeden

---

344 BOA. BEO, NDGGD, Maarif Gelen, Def. nr. 390/9-1, 28 Rebiülevvel 1305-2 Kanun-ı evvel 1300 (14 Aralık 1887); Ayniyat Def. nr. 1598, s.289, 4 Rebiülahir 1305-7 Kanun-ı evvel 1303 (20 Aralık 1887); Sanayi-i Nefîse Mektebi ile Hukuk Mektebi, Hamidiye Ticaret Mektebi, Kız Sanayi Mektepleri ve yeni kurulan İdadî Mektebi'nin yakacak masrafı olarak yirmi beşbin kuruş, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye için onbin kuruş olmak üzere toplam 35 bin kuruş Maarif bütçesine ilave olarak tahsis edilmiş ve bu konuda irade-i seniyye çıkmış, buyruldu yazılmıştır (bkz. BOA: BEA: NGDDG, Maarif Giden, Def. nr. 396/9-7, 6 Cemaziyelahir 1305-6 Şubat 1303/19 Şubat 1888).

345 *Malûmat*, nr. 71-109, sene 1312-1314 (1895-1896), s.500-501. Burada Celâl tarafından "Hakkâklık" başlığı altında yazılan makalede, bu sanat dalı hakkında teferuatlı bilgi verilmekte olup sonunda da şöyle denilmektedir: "... Hakkâk saedece resmi hakk etmeği değil, belki resmin fikrini, tazını, çizgilerin sertlik veya serbestliğini velhasıl resmin kaffe-i dekâyıkını kazdığı levha üzerine nakletmeyi bilmelidir ki, işte bu cihet de evvelâ hakkâkın resimce olan malumâtına, ikincisi de hüsn-i tabiî ve zekasına bağlıdır. Sanayi-i Nefîse Mektebi'mizden de epeyce böyle zeki hakkâklar yetişmektedir".

çıkartılmıştı. Bir müddet sonra, yani 1887 yılında Sanayi-i Nefise Müdüriyeti tarafından bu bölümün açılarak Fransa veyahut Almanya'dan bir hakkâk getirilmesi zamanı geldiği Maarif Nezâreti'ne bildirilmiştir. Bu fikir Maarif Nazırı Münif Paşa tarafından uygun bulunarak, getirilen hakkâkın istihdam tarihinden itibaren maaş verilmek üzere varidat-ı cedideden aylık ikibin kuruşun tahsisine müsaade edilmesi 6 Aralık 1887'de istenmiştir[346]. 15 Aralık 1887'de Sadrazam tarafından Maarif Nezâreti'nin konu ile ilgili tezkiresi takdim edilmiş olup aynı gün padişah tarafından kabul edilerek iradesi çıkmıştır. Padişahın konu ile iligili müsaadesini belirten irade ve buyruldu suretleri ancak 14 Nisan 1888'de Maarif Nezâreti'ne gönderilmiştir[347].

Hakkâklık bölümünün faaliyete geçmesi basında da haber olarak yer almış ve Osmanlı güzel sanatlarının ilerlemesi şeklinde yorumlanmıştır[348]. Haber aynen şöyledir: "Sanayi-i Nefise-i Osmaniye'nin terakkisi zımnında, Sanayi-i Nefise-i Şahane Mektebi proğramlarına idhal olunması mukarrer bulunduğu evvel ve ahir yazılmış olan hakkâklık sınıfının tedrisi için şehrî (aylık) yirmi lira (ikibin kuruş) maaşla bir muallimin Avrupa'dan getirilmesi mekteb-i mezkür müdüriyetinden Maarif Nezâret-i Celilesine arz ve iş'ar edildiği müstehberât-ı mahsusamızdandır".

Fakat aranan öğretmenin ancak 1892 yılında bulunduğu ve Avrupa'dan getirtilmesinde Servet-i Fünûn Gazetesi'nin aracı olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bu arada, Servet-i Fünûn Gazetesi'nin ıslahı için halihazırdaki masraflarına ait olmak üzere aylık üç bin iki yüz kırk kuruş verilmesi ve bu gazete imtiyazının Nikolayidi Efendi'den alınarak İhsan Bey'e havalesi hakkındaki irade-i seniyye suretleri altında padişahın

---

346 BOA, İ.Dah., nr. 83147, 20 Rebiülevel 1305-23 Teşrinisani 1303; BOA, Ayniyat Defteri, nr. 1598, s.289-290,294; İrade-i Seniyye tarihi 29 Rebiülevvel 1305-2 Kanun-ı evvel 1303; BOA, BEO, NDGGD, Maarif Giden, Def. nr. 396/9-7, 8 Kanun-ı evvel 1303 (20 Aralık 1887); M. Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış* ..., s.534-535.

347 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Gelen, Def. nr. 390/9-1, 20 Receb 1305-23 Teşrin-i Sani 1303 (2 Nisan 1888).

348 *Sabah*, nr. 844, 18 Zilhicce 1307 / 5 Ağustos 1890.

buyruldusuna[349] rastlanılmaktadır. Ayrıca burada aylık üç bin kuruş (otuz lira) maaş ile Avrupa'dan bir hakkâk getirilmesi ve Sanayi-i Nefise Mektebi'nde hakkâk sınıfına öğretmenlik etmesi de kararlaştırılmıştır.

Bundan bir ay sonra, aranan hakkânın bulunduğu ve bu kişinin de Fransız sanatçı Napeye olduğu anlaşılmaktadır. Mösyö Napeye'ye verilecek olan 30 lira maaş ile 20 lira harcırahın banka vasıtasıyla ödenmesi gerektiği İhsan Bey tarafından Maarif Nezâreti'ne bildirilmiş ve Nezâret tarafından müzakerelerin yapılması için yardım istenmiştir[350]. Burada gözden kaçırılmaması gereken bir husus vardır ki, o da şudur: Sanayi-i Nefise Mektebi hakkâklık öğretmeninin aylık maaş tahsisatı aslında iki bin kuruştan ibaret iken Mösyö Napeye ise üç bin kuruş maaş ile bu göreve tayin edilmiştir. Halbuki, Napeye'ye Servet-i Fünûn Gazetesi'nde resim hakk etmek üzere şahsına mahsus olarak Rüşdiye mektepleri tahsisatından bin kuruş daha ilave edilerek maaşı üç bin kuruşa çıkartılmıştır[351].

Servet-i Fünûn Gazetesi vasıtasıyla Sanayi-i Nefise Mektebi'ne götürülecek olan Fransız hakkâkın imzası ile Maarif Nezâreti'ne vereceği mukavelenâmesi İstanbul Fransız Konsolosluğu'na tasdik ettirilmiştir[352]. Daha sonra Napeye, öğretmenlik vazifesine başlamış ve okul binasına sırf bu dersin öğretmeni için ayrıca bir daire inşa edilmiştir[353].

Mösyö Napeye'nin 1310 Şubat sonuna (12 Mart 1895) kadar belirlenmiş olan sözleşmesi sona ermiştir. Ancak öğrencilerin tahsillerinin yarıda kalmaması ve tamamlamaları için bu sözleşmenin 1312 Ağustos ayının sonuna kadar (12 Eylül 1896) uzatılması, yine kendisine üç bin kuruş maaş verilmesine dair Maarif Nezâreti'nin tezkiresi[354] üzerine konu

---

349 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Giden, Def. nr. 396/9-7, 3 Cemaziyelahir 1309-23 Kanun-ı evvel 1307 (4 Ocak 1892).
350 BOA, Ayniyat Defteri, nr. 1424, s.70, 9 Receb 1309-27 Kanunu-ı sani 1307 (8 Şubat 1892).
351 BOA, İ.ŞD, nr. 214/59, 11 Muharrem 1314.
352 Ayniyat Defteri, nr. 1424, s.203-204, 25 Şaban 1309 - 12 Mart 1308 (25 Mart 1892).
353 Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye* ..., s.336.
354 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Gelen, Defter nr. 391/9-2, 24 Zilhicce 1312- 5 Haziran 1311 (18 Haziran 1895).

Şûra-yı Devlet'e havale edilmiştir[355]. Burada yapılan müzakerede uygun bulunarak konu Sadaret makamı vasıtasıyla padişaha arz edilmiştir. Padişah tarafından irade çıkmış ve buyruldu yazılarak Maarif Nezâreti'ne tebliğ edilmiştir[356].

22 Haziran 1896'da ise Napeye'nin padişahın iradesiyle bu görevinden çıkarılmasına karar verilmiştir[357]. Maarif Nezâreti tarafından hazırlanıp Şûra-yı Devlet'e gönderilen takrirde konu ile ilgili gerekçe anlatılarak çözüm yolu gösterilmektedir. Burada, "sanat-ı nazike" diye tabir olunan hakkâklığın öğretimin devam etmesinin gerekli olduğundan, bu sahada bilgili ve hünerli bir öğretmen getirilmesi için Avrupa ile muhaberede bulunulduğu belirtilmektedir. Yapılan araştırmalar neticesinde Leibzik'den hakkâk Mösyö Dülger'in okulda bu göreve tayininin uygun olduğu, yaptığı eserlerinden getirilen numûnelerinin kontrolü ile anlaşılmıştır. Dolayısıyla, bu şahsın eserlerinin incelenmesi neticesinde okul tarafından onun öğretiminden istifade edilebileceğine emniyet de meydana gelmiştir. Kendisi şimşir üzerine hakk sanatının ustası olup, proğram dahi bu usûle uygun olarak düzenlenmiştir. Yani proğram bu doğrultudadır. Ayrıca Ticâret ve Nafia Nezâret tarafından tavsiye edilen Girid hahambaşısının oğlu olup madeniyat üzerine hakk sanatına vakıf bulunan Nesim Efendi'nin de kabul ve istihdamı münasib görülmüş olduğundan bu çeşit hakkâklığın proğrama dahil edilmesi istenmiştir.

---

355 BOA, İ.ŞD, nr. 214/5, 24 Zilhicce 1312 (18 Haziran 1895).

356 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter, nr. 396/9-7, Dosya nr. 41748; Dosya nr. 49078, 22 Muharrem 1313-3 Temmuz 1311 (15 Temmuz 1895); Ayniyat Defteri, nr. 1683, s.795, 15 Muharrem 1313-26 Haziran 1311 (8 Temmuz 1895); Burada mübeyyiz sehvi olarak 1312 yılı yerine 1311 yılı yazılmış olduğundan daha sonra bu yanlışlık resmî yazışmalar neticesinde düzeltilerek 1312 Ağustos sonuna kadar uzatıldığı yeniden tasdik ettirilmiştir. Bu konu ile ilgili yazışmalar için (bkz. BOA, BEO, NDGGD, Maarif Gelen, Def. nr. 391/9-2, (Safer 1313-18 Temmuz 1311/31 Temmuz 1311/30 Temmuz 1895; İ.ŞD., nr. 214/18, 2 Safer 1313-18 Temmuz 1311/31 Temmuz 1895; İ.Maarif, nr. 614, Hazine-i evrak nr. 2, 8 Rebiülahir 1313/28 Eylül 1895; BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, Dosya nr. 51748, 23 Rebiülahir 1313-21 Eylül 1311/3 Ekim 1895); Ayrıca, Sanayi-i Nefise Mektebi hakkâklık sınıfı ile ilgili bilgi için bkz. (*Servet-i Fünûn*, nr. 243, 26 Teşrinievvel 1311/ 7 Kasım 1895).

357 BEO, NDGGD, Maarif Gelen, Defter nr. 391/9-2, 11 Muharrem 1314 - 11 Haziran 1312; İ.ŞD, nr. 214/59.

Bu durumda Mösyö Napeye'den boşalan üç bin kuruştan 1500 kuruşunun Mösyö Dülger'e, 500 kuruşunun da Nesim Efendi'ye tahsis edilmesi ve geriye kalan 1000 kuruşun ise müze müstahdemlerinin bazılarının maaşlarına zammıyla belirtilen bu iki öğretmenin göreve başlamaları Müze-i Hümâyûn Müdüriyeti tarafından hazırlanan tezkire Maarif Meclisi'nde görüşülmüştür[358]. Burada alınan kararda, esasen hakkak sınıfı öğretmeninin aylık maaş tahsisatının zaten iki bin kuruş olduğu, Napeye'nin buna ilâve olarak almış olduğu bin kuruş ise Servet-i Fünûn Gazetesi'nde ayrıca resim çalışması neticesinde ilave olarak Mekâtib-i Rüşdiye tahsisâtından aldığı açıklanmaktadır. Bu durumda, yeni tayin olunacak öğretmenlere öyle bir vazife varilmediği gibi rüşdiye mektepleri için de akçeye ihtiyaç çok fazla olduğu ve müze İdaresi'nin zamların yapılması teklif ettiği memurlara verilen maaşların kâfi miktarda olması nedeniyle bu zamların yapılması zaten gerek kalmadığı vurgulanmaktadır.

Yani burada, madeniyat üzerine hakk sanatının okulun proğramına dahil edilmesi ile Nesim Efendi'nin bu göreve tayin edilmesi ve istihdamının ihtiyaç olduğu belirtilerek, Napeye'den geri kalan bin kuruşun rüşdiye mektepleri tahsisatına iadesinin zaruri olduğu olduğu Maarif Nazırı tarafından istenmektedir. Maarif Nezâreti'nin tezkiresi Şûra-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nde 14 Temmuz 1896 (3 Safer 1314)'da tedkik edilerek[359] aynen kabul edilmiştir. Ayrıca, bu müzakerede, Sanayi-i Nefisenin Osmanlı memleketinde de kemâle erdirilmesi terakki sebebi olarak görülerek bu tarz ifadelere mazbatada yer verilmiştir. Şûra-yı Devlet'in mazbatası 22 Temmuz 1896 (11 Safer 1314)'da Sadrazam tarafından padişaha takdim edilmiş ve 25 Temmuz'da İrâde-i Seniyye çıkmıştır[360]. 28 Temmuz 1896'da

---

358 BOA, İ.ŞD, nr. 214/59.
359 BOA, İ. Maarif, nr.426, Hazine-i evrak nr. 2, 14 Safer 1314; BEO, NDGGD, Maarif Gelen, Defter nr. 391/9-2, 11 Muharrem 1314 - 11 Haziran 1312.
360 BOA, İ.Maarif, nr. 426, Hazine-i evrak nr. 2, 14 Safer 1314.

da Maarif Nezâreti'ne cevaben buyruldu gönderilerek adı geçen öğretmenlerin istihdamı ve maaşların taksimi hususunda yetki verilmiştir[361].

D. Yurtdışına Talebe Gönderilmesi

Sanayi-i Nefise Mektebi'nden mezun olan öğrenciler arasından en başarılı üç kişinin 1889 ylından (H. 1306) itibaren her sene tahsil için Avrupa'ya gönderilmesine karar verilmiştir[362]. Öğrencilerin yurt dışında kalacakları süre içerisinde ise, her birine aylık on beş lira maaş bağlanması da uygun görülmüştür. Fakat, Devlet Hazinesinin bu dönemde mâlî sıkıntı içinde bulunmasından dolayı, yapılması gereken masraflar için Maarif Nezâreti bütçesinde hemen karşılık bulunamamıştır. Bu yüzden belirtilen öğrencilerin yurt dışına gönderilmesi ancak bir sene sonra mümkün olabilmiştir. Burada gözden kaçırılmaması gereken bir nokta vardır ki, o da şudur: İki öğrencinin yurt dışı masraflarını karşılamakta sıkıntı çeken Maarif Nezâreti, bir müddetten beri Paris'te bulunan gayri müslim bir öğrenciye aylık belirli meblağ ödemeye devam etmektedir.

Uzun bir süredir Fransa'da güzel sanatlar tahsili ile meşgul bulunan Serkiz Viranyan'a başarılı çalışmalarından dolayı 1883'te Osmanlı Devleti tarafından beşinci sınıf mecidî nişanı verilerek taltif edilmiştir[363]. Daha

---

361 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, Dosya nr. 61251, 16 Temmuz 1312 - 17 Safer 1314.

362 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Gelen, Defter nr. 390/9-1, 3 Cemaziyelahir 1306 - 23 Kanûnisani 1304; bu dönemde diğer bazı okullardan yurtdışına eğitimini tamamlamak için, gerek öğrenci gerekse öğretmenler arasından seçilmiş bazı kişilerin gönderildiğini tesbit edebilmekteyiz. Bunların masrafları ise yine hükümet tarafından karşılanmaktadır. Meselâ, 2 Nisan 1884 tarihli bir vesikada; Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahane resim hocası muavini olan Halil Bey'in (Binbaşı) tahsil için Paris'te bulunduğu belirtilmektedir. (BOA, İ. Dah. nr. 72432, 5 Cemaziyelahir 1305).

363 Serkiz Viranyan (bazı kaynaklarda Serkiz Diranyan olarak geçmektedir bkz. Kevork Pamukciyan, "İstanbul Sergileri....," s.36) 1875'te P.D. Guillemet'nin Resim Akademisi'nde talebe idi. Kendisi yapmış olduğu bir tablosunun (büyücü kadın tablosu) satışından elde ettiği para ile Paris'e gidip ressam Jean-Léon Gérome'un atölyesinden eğitim gördü. 1883 yılında, kendisi ile beraber güzel sanatlar tahsili ile meşgul bulunan Piyer Hodyan'ın başarılarını teşvik maksadıyla beşinci sınıf mecidî nişanı ile taltif edilmeleri gerektiği Paris Sefareti tarafından Hariciye Nezâreti'ne bildirilmiştir. Ayrıca, bu gibi kişileri diğer devletlerin ödüllendirerek

sonra, 1887 yılında ise, Maarif Nezâreti tarafından kendisine aylık bin üçyüz yirmi kuruş maaş tahsis edilmiştir[364]. 1889'da Paris Güzel Sanatlar Akademisi'nden mezun olarak faaliyetlerini orada sürdürmüştür.

3 Haziran 1890'da okulun son sınıf öğrencilerinden Feyzi Bey ile Nizameddin Efendi'nin mimarlık eğitimini tamamlamak için, emsalleri gibi belirli bir tahsisat ile birinin Paris'e ve diğerinin de Berlin'e gönderilmesi için irâde çıkmıştır[365]. Bu hususta, Baş Kitabet Dairesi'nin 4 Haziran'da hazırlamış olduğu tezkire-i hususiye Maarif Nezâreti'ne gönderilerek tebliğ olunmuştur[366]. Fakat Maarif Nezâreti, belirtilen bu iki öğrencinin aylık toplam masrafı olan iki bin ikiyüz kuruşu tahsis etmekte bir hayli zorlanır. Bu arada Osman Hamdi Bey, bu meselenin halledilmesi için değişik bir çözüm yolu ileri sürerek, Paris'te bulunan Serkiz Efendi'nin tahsilini tamamlamış olması gerektiğini işaret ederek, buradan kesilecek olan bin üç yüz yirmi kuruşun üzerine eksik kalan aylık sekiz yüz seksen kuruşun kendi maaşından tamamlanmasını istemektedir. Bu şekilde Feyzi Bey ile Nizameddin Efendi'nin masrafları karşılanarak en kısa zamanda yurt dışına gönderilmesini beyan etmektedir[367]. Osman Hamdi Bey'in bu düşüncesi Maarif Nezâreti tarafından uygun bulunarak, konu 30 Aralık 1890'da Sadaret makamına havale edilmiştir. Ancak, Sadrazam bu meseleye hemen olumlu bakmayarak Serkiz Efendi'nin tahsilinin ne durumda olduğu ve Paris'te kalıp kalmayacağı hususlarının araştırılmasını talep etmiştir.

---

teşik ettiği de vurgulanmaktadır. Bu durumu Hariciye Nezâreti'nin Sadarete bildirmesi üzerine 13 Temmuz 1883 (H. 8 Ramazan 1300)'de Padişah tarafından irâde çıkmıştır. (bkz. BOA, İ. Har., nr. 18246; Ayrıca, Serkiz Efendi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Kevork Pamukciyan, aynı makale, s.36-37).

364 BOA, İ. Dah., nr. 94950.

365 BOA, İ. Dah., nr. 92288, 14 Şevval 1307.

366 BOA, Ayniyat Defteri, nr. 1422, s.325; Feyzi Bey ile Nizameddin Efendi, Fenn-i mimarî dördüncü sınıfında iken, eserleri birinci ve ikinci derecede numara kazanmıştır. Yağlı boya resimde ise, birinciliği Galip Efendi almıştır. Bu öğrencilerin başarılarını taltif etmenin diğer öğrencilerin şevk ve gayretlerini arttırılmasına sebep olacağı düşüncesiyle Padişah tarafından kendilerine birer sanayi madalyası verilmiştir. Ayrıca, Maliye Hazinesinden her birine, iki bin beşyüz kuruş para ödülü verilmiştir (İ. Dah., nr. 87406, 18 Cemaziyelahir 1306/20 Ocak 1889).

367 BOA, İ. Dah., nr. 94950, lef-1.

Ayrıca, Hamdi Bey'in maaşından bir kısmının öğrencilere tahsis edilmesinin usûle aykırı olduğu, bu sebeple Maarif Nezâreti'nden başka bir formül bulması gerektiği belirtilmiştir[368].

Daha sonra bu mesele Maarif Nezâreti tarafından araştırılmış ve Münif Paşa tarafından takdim edilen tezkirede istenilen soruların cevapları açıklanmıştır. Serkiz Efendi'nin verilen burs karşılığında artık Paris'te kalmasının mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Bu nedenle buradan kesilen maaşın eksik kısmı, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye ödeneğinden tamamlanabileceği tesbit edilmiştir. Getirilen bu öneri sadrazam tarafından kabul edilerek padişaha arz edilmiş ve buradan onaylanmıştır. Daha sonra, gerekli işlemlerin yerine getirilerek tatbiki için Maarif Nezâreti'ne bildirilmiştir[369].

Hamdi Bey, Haziran 1891'de Heykeltraş bölümünden mezun olan İhsan Efendi'nin Paris'e gönderilmesi ve üç sene gibi bir süre orada kalarak eğitimini tamamlaması konusunda müracaatta bulunmuştur. Bu öğrenciye diğer arkadaşları gibi aylık üç yüz Frank maaş tahsis edilmesi gerektiği de ifade edilmiştir[370]. Hamdi Bey'in, bu müracaatı Maarif Nazırı tarafından uygun bulunarak konu Meclis-i Mahsus'a havale edilmiş ve 24 Ağustos 1891'de padişah tarafından irade-i seniyyesi çıkmıştır[371]. Ayrıca bütçe dışına çıkılmaması gerektiği vurgulanmıştır.

---

368 Ayniyat Defteri, nr. 1422, s.587, 24 Cemaziyelevvel 1308; İ. Dah. nr. 94950, lef-2; BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, 24 Cemaziyelevvel 1308 - 24 Kanun-ı evvel 1306.

369 BOA, İ. Dah., nr. 94950, lef-3; BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, 25 Cemaziyelevvel 1308-24 Kanun-ı evvel 1306; Ayrıca, Mayıs 1891'de Feyzi ve Nizameddin Bey'lerin Sanayi ve Fen kalemlerine tahsis edilmiş maaşların geri dönene kadar ailelerine verilmesine dair Şura-yı Devlet mazbatası hazırlanmış ve buyruldusu da yazılmıştır (BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, 7 Mayıs 1307 - 10 Şevval 1308).

370 BOA, İ. Dah., nr. 96569, 22 Zilkâde 1308-17 Haziran 1307; C.E. Arseven, *Türk Sanatı* ..., s.132.

371 BOA, İ.MM, nr. 5280, 18 Muharrem 1309; Daha sonra konu ile ilgili olarak yapılması gereken işlemlerin yerine getirilmesi için Maarif Nezâreti'ne tebliğde bulunulmuştur. bkz. BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, 20 Haziran 1307 (2 Temmuz 1891); Ayniyat Defteri, nr. 1423, s.250, (20 Haziran 1307); s. 362, 13 Ağustos 1307.

Ocak 1889 yılında, yağlı ve suluboya resimde birinciliği kazanmış olan beşinci sınıf talebelerinden Galip Bey[372], eğitimini tamamlamak için şimdiye kadar geçen süre içinde yurt dışına gönderilmemiştir. Ancak, kendisi 1891 yılında müracaat ederek tahsil için Avrupa'ya gönderilmesini talep etmiştir. Galip Bey'in bu dilekçesi işleme konularak en son varmış olduğu Mabeyn-i Hümâyûn Baş Kitabeti makamından 13 Kasım 1891'de kendisine gönderilen cevabî tezkirede; bütçenin durumunun şimdilik müsait olmamasından dolayı ancak arkadaşlarından birisinin Avrupa'dan dönüşünden sonra gitmesinin mümkün olabileceği belirtilerek bu hususta çıkan padişah irâdesiyle kesinlik kazanmıştır[373].

Bu sırada daha önceden İtalya'ya giderek yağlı ve suluboya resim sanatında eğitimini tamamlayarak İstanbul'a dönmüş olan Ermeni Katolik Cemaati fertlerinden Çıraçyan Davud Efendi münasib bir miktar maaşla Sanayi-i Nefise Mektebi'ne resim öğretmeni tayin edilmiştir[374].

Sultan II. Abdülhamid, emrinde bulunan çavuşlardan olup aynı zamanda Sanayi-i Nefise Mektebi'nde resim sanatı tahsil etmekte olan Mehmed Ali Bey'in Paris veya Roma'ya gönderilmesini[375] emretmiştir (21 Ocak 1893). Fakat daha önce de belirtildiği, yapılacak olan masraflar ile ödenmesi gereken maaş konusunda sıkıntı olduğu için, bu öğrencinin ancak bir sene sonra Roma'ya gidebilmesine müsaade edilir. Çünkü, bir yıl sonra eğitimini tamamlayarak İstanbul'a dönen bir öğrencinin maaşı kendisine tahsis edilecektir. Fakat buna gerek kalmadan başka bir çözüm yolu

---

372 BOA, İ. Dah., nr. 87406.

373 BOA, İ. Dah., nr. 98208, 10 Rebiülahir 1309; Bu tarihten bir gün sonra, Galip Bey'in dilekçesi iâde edilerek, arkadaşlarının memlekete dönüşünden hemen sonra gitmesi için lazım gelen muamelenin yapılması için Maarif Nezâreti'ne emir verilmiştir. (bkz. Ayniyat Defteri, nr.1428, s.250; BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, 11 Rebiülahir 1309 - 2 Teşrinisâni 1307).

374 BOA, Ayniyat Defteri, nr. 1428, s.414, 1 Cemaziyelahir 1309 (2 Ocak 1892); BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, 1 Cemaziyelahir 1309-21 Kanun-evvel 1307. Çıraçyan Davud Efendi'nin. İtalya'da tahsilde iken masraflarının mensup olduğu cemaat tarafından mı, yoksa Osmanlı Hükümeti tarafından mı karşılandığı hususunda kesin bir bilgiye sahip değiliz.

375 BOA, İ. Hus., Hazine-i evrak nr. 5, 2 Receb 1310.

bulunarak Adil Bey'in hemen gönderilmesine karar verilmiştir. Kendisine yapılacak olan masrafların ise geçici bir süre için Taşra Zuhurat tertibinden ödenmesi daha münasib bulunmuştur[376]. Zaten bir sene sonra Avrupa'da bulunan talebelerden birisinin eğitimini tamamlayıp dönmesi gerektiğinden bu kişinin tahsisatı Adil Bey'e bağlanacaktır.

Paris'te eğitimlerine devam eden Feyzi ve Nizameddin Bey'lerin 13 Haziran 1894'te sürelerinin bir yıl daha uzatılmasına karar verilmiştir[377]. Yine bilgisini geliştirmek için Paris'e gitmiş olan Sanayi-i Nefise Mektebi mezunlarından Heykeltraş İhsan Efendi'nin tahsil süresi olan üç senenin 1895'te sona erdiği bu nedenle İstanbul'a dönmesi gerektiği Paris Sefareti tarafından kendisine tebliğ edilmiştir. Bunun üzerine harekete geçen İhsan Efendi bu konuda Maarif Nezâreti'ni haberdar etmiştir. Maarif Nezâreti de bununla ilgili olarak hazırladığı 13 Temmuz 1895 tarihli tezkirede[378]; İhsan Efendi'nin heykeltraşlık sanatındaki kabiliyeti ve maharetinden istifade edilebilmesi için eğitim müddetinin bir yıl uzatılarak Paris'te kalmasının daha münasib olacağının Müze Müdüriyeti tarafından talep edildiği belirtilmiştir. Ayrıca, maaşın yine eskiden olduğu gibi ödenmesi üzerinde durulmuştur. Maarif Nazırı'nın tezkiresi Şura-yı Devlet'te görüşülerek müzakere edilmiş ve 11 Ağustos 1895'te kabul edilmiştir[379]. Ayrıca, bu toplantıda İhsan Efendi'nin bu şekilde güzel sanatlar hakkındaki bilgisini bir kat daha arttırmış olacağı ve böylece güzel sanatların ilerlemesine hizmet edeceği vurgulanmıştır. Meclisin bu hususta hazırlamış olduğu

---

376 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, Dosya nr. 10631, 10 Kanûnisani 1308 (21 Ocak 1893).

377 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, Dosya nr. 31342, 6 Zilhicce 1311-30 Mayıs 1310; Bu arada Sanayi-i Nefise Mektebi öğrencilerinden ve Tophane-i Âmîre İdâdî Sanayi Alayı efradından Hasan Efendi adlı bir kişinin de tahsil için Fransa'da olduğunu arşiv belgesinden anlamaktayız. Fransa'nın Şalon bölgesi'nde bulunan ancak gidiş tarihini tesbit edemediğimiz bu öğrenci, 1895 yılında göğüs hastalığına yakalanmıştır. Paris Sefaretinin bu kişinin en kısa zamanda İstanbul'a dönmesi gerektiğini Hariciye Nezâreti'ne bildirmesi üzerine hemen harekete geçilmiş ve yol masrafları karşılanarak getirilmiştir. (bkz.BOA.Y.Mtv. nr. 116/145 28 Ramazan 1312 - 25 Mart 1895).

378 BOA, İ. ŞD, nr. 214/13, 20 Muharrem 1313.

379 BOA, İ. Maarif, Hazine-i evrak nr. 5, 20 Safer 1313.

mazbata sadaret tarafından Başkitabet Dairesine takdim edilmiş ve bunun üzerine 12 Ağustos'ta padişahın onayından geçmiştir[380]. Daha sonra Maarif Nezâreti'ne irade-i seniyyenin sureti gönderilerek gereken muamelenin yapılmasına izin verilmiştir[381]. Böylece Heykeltraş İhsan Efendi'nin 1896 yılı Ağustos'una kadar Paris'te kalarak eğitimini tamamlamasına fırsat verilmiştir.

Öğrencilerden bir kısmı bu şekilde yurt dışına giderken, çeşitli sebeplerden dolayı gidemeyenlerden bazıları değişik tarihi eserler üzerinde çalışarak tecrübe sahibi olmuşlardır. Bunlara misâl olarak Ressam Şevket Bey (Dağ) gösterilebilir. Kendisi 1897'de Sanayi-i Nefise Mektebi'nden mezun olduktan sonra Galatasaray Sultanisi ile öğretmen okullarında bir süre resim öğretmenliği yapmıştır. Şevket Bey 1903 yılında padişahdan izin alarak el yatkınlığı kazanabilmek için Ayasofya Camii içerisinde bazı kısımların resimlerini çıkarmanın yanında Süleymaniye, Yeni Cami ve daha başka camiler ile bazı binalar üzerinde resim çalışmalarında bulunmuştur[382]. Cami içi resimlerini yapmakta ihtisas kazanan bu sanatkâr, Paris, Atina ve Münih sergilerinde tablolar teşhir etmiştir. Cami duvarlarındaki çinileri ve üzerlerindeki ışık akislerini renkli bir fotoğraf gibi aktaran bu sabırlı sanatkâr, Avrupa ressamlarının tarzına uymayan bir usulle çalışmıştır[383].

Bu arada, daha önceden Roma'ya resim sanatını ilerletmek için gitmiş olan Roma Sefareti ateşelerinden Ömer Adil Bey, on beş lira (1500 kuruş) maaş ile Sanayi-i Nefise Mektebi memuriyetine tayin edilmiştir (13 Ekim 1895). Bu görevine ilave olarak, tahsilini tamamlamak için bazen Çini

---

380 BOA, İ. Maarif, Hazine-i evrak nr. 5, 20 Safer 1313

381 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, Dosya nr. 50213, 23 Safer 1313 - 2 Ağustos 1311; İhsan Bey daha sonraki yıllarda Müze-i Hümâyun asar-ı atika tamirat memurluğu ve Sanayi-i Nefise Mektebi Heykeltraş bölümünde öğretmen olarak görev yapacaktır (M.Cevad, *Maarif-i Umumiye...*, s.336).

382 BOA, BEO, NDGGD, Maarif gelen, Defter nr. 391/9-2, 30 Muharrem 1321 - 15 Nisan 1319; BOA, İ.Dah., nr.19, 19 Rebiülahir 1322.

383 C.E.Arseven, *Türk Sanatı...*, III, s.161; sayfa 162, 163 ve 164'te Ayasofya ve başka camilerin bazı kısımlarını tasvir eden resimleri mevcuttur.

fabrikasına devam etmesi gerektiği de Baş Kitabet Dairesi tarafından Maarif ve Hariciye Nezâretleri'ne bildirilmiştir[384]. Ancak, Hariciye Nezâreti'ne 28 Eylül 1895 tarihiyle gelen tahriratta[385]; Adil Bey'in mâlî sıkıntıda olmasından dolayı İstanbul'a gidebilmesi için yapılması zarurî olan yol masrafını karşılayamadığı ve yol harcırahının Osmanlı Hükümeti tarafından ödenmesini rica ettiği izah edilmektedir. Bu hususla ilgili gerekli işlemlerin yapılması için padişah tarafından 17 Ekim'de emir çıkmış olup Hariciye ve Maarif Nezâretleri'ne gönderilmiştir[386]. Her iki nezaret arasında yapılan yazışmalar devam etmiş ve sonuçta mesele halledilmiştir.

Yine Paris'te bulunarak tahsilini tamamlayan öğrencilerden olup, İstanbul'a dönen Haydar Efendi, 15 Mart 1898'de Müze-i Hümayun'da istihdam edilmesi için Padişah tarafından irâde çıkmıştır[387].

1908'de Meşrutiyetin ilânından sonra Sanayi-i Nefise Mektebi'nden mezun olan öğrencilerin ileri gelenlerinin resim sanatını geliştirmeleri için hükümetçe Paris'e gönderilmeleri kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine Rubi, İbrahim Çallı ve Hikmet Beyler gönderilmişti. Bunlardan başka diğer ressamlardan da Avni Lifij, Feyhaman, Namık İsmail, Sami Yetik, Ali Sami Boyar ve Nazmi Ziya Beyler kendi hesaplarına tahsil etmek üzere Paris'e gitmişlerdir[388].

7 Ekim 1908 (H. 11 Ramazan 1326)'de, okulların mimarî tekniğinin esaslarını ve kaidelerini tahsil etmek için, Sanayi-i Nefise Mektebi mimarlık bölümü mezunları arasından en başarılı üç kişiden birinin Avrupa'ya gönderimesi hususu Maarif Nezâreti tarafından ele alınmıştır[389]. Çünkü Osmanlı memleketinde otuz-kırk seneden beri bir çok okul inşâ edilmiş

---

384 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, Dosya nr. 51081, lef-1, 24 Rebiülahir 1313 - 3 Eylül 1311.
385 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, Dosya nr. 51081, lef-2, lef-3.
386 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, Dosya nr. 51081, lef-4, lef-5, 10 Cemaziyelevvel 1313 (29 Ekim 1895).
387 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, Dosya nr. 81795, 21 Şevval 1315.
388 C.E.Arseven, *Türk Sanatı*..., s. 132.
389 Maarif Nezâreti vesikaları, nr. 83 (bkz. M.Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış* ..., s.558-559).

olmasına rağmen, denilebilir ki bu binaların hiçbirisi maksadı temin edecek şekilde fennî kaidelere uygun olarak yapılmamıştır. Ayrıca, kullanılan malzemelerin seçiminde de bu noktalara önem verilmiştir. Oysa, Avrupa'da okul binalarının inşâsı meselesi son asırdan beri hususi bir ehemmiyet taşımaktadır. "sağlam bir ruh sağlam bir bedende bulunur" fıtratının icabına uygun olarak mesele ele alınmaktadır. Ruhu terbiye ve bilgilerin olgunlaşması bu ruhun cismi makamında olan okul binasının intizamlı ölçüsüne bağlı bulunduğu anlaşılınca bu konudaki önemin derecesinin yüksekliğini kabul etmek gayet doğaldır. Avrupa'da bu mesele büyük ölçüde takdir edilmiş ve hassasiyetle üzerinde durulmuştur. Okul binalarının beden ve ruh terbiyesi ile şahsın gelişmesinde tesirinin çok büyük olduğu anlaşılmıştır.

Bu nedenle, eğitim için Avrupa'ya gönderilen öğrencinin bir sene süresince, oradaki okulların fenn-î mimarî esas ve kaidelerini öğrenecektir. Ayrıca, bu metodlar çerçevesinde yapılmış okul binalarını gezerek tatbikinin nasıl olduğu yönünde gözlem ve incelemelerde bulunacaktır[390]. Bu konuda, Maarif Nezâreti İlmiyye Dairesi tarafından hazırlanan vazife cetveli ile kaydedilen şartlar dahilinde görevini tamamlayıp geri döndüklerinde maarif mimarlıklarında istihdam edilecektir.

Maarif Nezâreti'nin yukarıda belirtilen hususlarla ilgili almış olduğu karar Hamdi Bey'in mütalâasının alınması için kendisine takdim edilmiştir (12 Ekim 1908). Hamdi Bey ise, İlmiye Dairesi'nin bu kararının çok önem taşıdığına işaret ederek farklı görüşler ileriye sürmüştür. Şöyle ki, okul binaları bakımından bir hayli gelişmiş ve ilerlemiş olan İsviçre'de bile sadece okul mimarlığı ile meşgul mimar mevcut olmadığına dikkat çekilmektedir. Burada, inşâ edilecek okulların projesinin müsabaka usule ile tanzim ve kabul edilmekte olduğu ifade edilmektedir. Fransa'da da yine bu

390 Bu öğrencilere gezeceği yerler için harcırah dahil olmak üzere beşer yüz Frank tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır.

şekilde yapıldığı, hatta son projelerin muntazaman basılarak neşredilmekte olduğunu belirtmektedir. Bu koleksiyondan on sene öncesinden şimdiye kadar neşredilenlerin kendisinde bulunduğunu, şu sıralarda okul inşâsı kararlaştırılmış ise bir müsabaka tertip edilerek, binanın memleketin iklimi ve okul proğramlarının dikkate alınması şartıyla bu planlardan seçip ayırarak takdim edebileceğini beyan etmektedir.

Ayrıca, seçilecek olan üç öğrenciden birinin fenn-i mimaride tamamıyla bilgili ve maharet sahibi olduktan sonra Avrupa memleketlerinde bir süre seyahat ederek okulları tetkik etmesinin çok faydalı olacağına da işaret etmektedir (19 Kasım 1908). Yine 1909 yılında bu amaçlar doğrultusunda Avrupa'ya öğrenci gönderilmeye devam edilmiştir[391]. Fakat 30 Eylül 1911 yılında Sanayi-i Nefîse Mektebi'nin mimârî şubesinden birincilikle mezun olarak diploma alan Mukbil Kemâl Bey'in kendi parası ile Avrupa'ya gitmek istemesi dikkat çekicidir. Mukbil Kemal Bey[392], Maarif Nezâreti'nin emri ve teftişi altında olarak tahsil için Almanya'ya gitmek istediğini Müze Müdüriyeti'ne belirtmiştir. Müze Müdürü Hamdi Bey ise onun bu istediğini hem zeki hem de gayet çalışkan olduğunu vurgulayarak Maarif Nezâreti'ne bildirmiştir[393].

Sanayi-i Nefîse Mektebi binası tesis edildiği zaman pek küçük bir ölçüde yapılmış olduğu cihetle bu kifayetsizlik birkaç sene sonra anlaşılarak hem tamir, hem de bazı ilaveler yapılmaya başlanmıştır. Şimdi ise, Osman Hamdi Bey dönemi eğitim ve öğretim faaliyetlerini açıklamaya çalışacağız.

---

391 *Tasvir-i Efkâr*, nr. 137, 30 Ramazan 1327-15 Teşrinievvel 1909.

392 Kırk yıldan fazla Amerika'da kalmış ve orada meslektaşlarıyla beraber birçok otel, hastane ve çeşitli binaların projelerini çizmiştir. Bunların arasında meşhur Rockefeller Center ile Waldorf Astoria Oteli bulunmaktadır. 1966 yılında 74 yaşında iken bir yıl müddetle Türkiye'ye gelmiş ve Ankara'da "Atatürk Kimsesiz Çocuklar Yurdu" projesini çizmiştir. Buraya iki milyon lira ile sekiz sandık dolusu kitap bağışlamıştır. Hayatı mütevazi bir şekilde ve maddî sıkıntı içerisinde geçmiştir. (bkz. M. Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış ...*, s. 560).

393 Maarif Nezâreti Vesikaları nr. 13 (bkz. M. Cezar, *Aynı eser*, s.560).

E. Osman Hamdi Bey Dönemi (1882-1910) Eğitim-Öğretim Faâliyetleri

1. Öğrenci, Öğretici ve İdârî Kadrolar

Bu kısımda; Sanayi-i Nefise Mektebi için kitap temini, ders programı, özel mimarlık okulu kurulması için yapılan teşebbüsler, memleketin her tarafında sanatlarını devam ettiren gerek diplomalı gerekse diplomasız mimarların belli bir statüye kavuşturulması çalışmaları, yine memleket sathındaki okul binalarının inşâasında görevlendirilmek üzere hususi mimarlar yetiştirilmesi ve bazı okullarda güzel sanatlar ağırlıklı programların tatbik edilmesi gibi konulardan da sırası geldikçe bahsetmeyi uygun bulduk.

3 Mart 1883 yılında sade bir törenle açılışı yapılan Sanayi-i Nefise Mektebi'nde, eğitim-öğretim faaliyetleri bir kaç gün sonra başlamıştır. İlk senenin başlarında öğrenci mevcudu yirmi iken, sene ortasında bu rakamın yirmi sekize yükseldiği tesbit edilmektedir. İkinci sene ise; öğrenci sayısında yüzde yüz oranında bir artış görülerek öğrenci mevcudu altmış rakamı civarına yükselmiştir[394].

Çoğunlukla *Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi* olarak anılan bu kurum, yüksek okul statüsünde olduğu için buraya devam eden öğrencilerin de diğer yüksek okullardaki emsali gibi askerlik hizmetinden muaf tutulması padişah tarafından onaylanmıştır[395].

Başlangıçta yalnız erkek öğrencilerin kabul edildiği Sanayi-i Nefise Mektebi'ne daha çok rağbet edenler Rum ve Ermeni öğrencilerdir. Yani, devlet memuriyetinden bir istikbal beklemeyenlerle serbest sanat sahibi

---

394 *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 2126, 18 Şevval 1302 (30 Temmuz 1885); Mahmud Cevad. *Maarif-i Umumiye...*, s.249.

395 Maarif Nezâreti vesikaları nr. 31, 22 Rebiülevvel 1322 (6 Haziran 1904), vesikanın neşri için (bkz. M.Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış...*, s.554).

olmak isteyen bazı gençlerdir[396]. Kabiliyetli Türk gençlerinin resim ve heykel bölümlerine zaman içerisinde daha yavaş bir tempo ile rağbet ettikleri tesbit edilmektedir. Buna karşılık mimarlık bölümünde Türk öğrencilerinin sayılarının daha fazla olduğu dikkati çekmektedir. Bu bölümün öğrenci sayısının diğerlerine nazaran seneden seneye daha fazla arttığı görülmektedir. Çünkü o dönemde toplum içinde henüz ciddi bir meslek sayılmayan resim ve heykel sanatına mimarlık tercih edilmekteydi. İleride yeri geldikçe bu konulara daha etraflı bir şekilde değinilecektir.

Ayrıca, Sanayi-i Nefîse Mektebi'nde yapılan resim eğitimi, askerî okullarda evvelce resim dersi görmüş olan bazı yetenekli gençlerin ilgisini çekmiş ve bunlardan bazıları buraya misafir öğrenci olarak yazılmıştır. Fakat bu öğrencilerden bir kısmı ise eğitimlerini tamamlamadan okuldan ayrılmışlardır.

Okulun öğretim kadrosunu ise; daha çok yabancı hocalar oluşturmaktadır. İlk yıl içerisinde teşkil edilen bu idarî ve öğretim kadrosu bazı senelerde yapılan tayinlerle beraber uzun zaman bu şekilde devam etmiştir.

Celal Esad Arseven eserinde[397], Sanayi-i Nefîse Mektebi açıldığı zaman oraya tayin olunan hocaların realist ve akademik ressamlar olduğunu, dolayısiyle burada yapılan eğitimin de tamamen bu yolda yapıldığını, biraz da akademizme temayül olduğunu ifade etmektedir.

Okulun idarî ve öğretim kadrosunu ilk etapta oluşturan kişileri şöyle sıralayabiliriz: Bilindiği gibi Osman Hamdi Bey Müze ve Sanayi-i Nefîse Mektebi'nin genel müdürü idi. Hamdi Bey idarî işlerde kendisine yardımcı olması için Müze-i Hümâyûn'da olduğu gibi Sanayi-i Nefîse Mektebi'nde de bir yardımcı seçmiştir. İşte, okulun idarî işlerinde onun yükünü hafifletecek olan kişi ise Oskan Efendi'dir. Oskan Efendi hem dahili müdür sıfatıyla

---

396 Mahmud Cevad. *Maarif-i Umumiye*..., s.131.
397 *Türk Sanatı*..., s.131.

okulun idarî işlerini fiilen yürütmüş hem de heykel bölümünde öğretmenlik yapmıştır[398]. Mimarlık bölümünün öğretmeni ise Valori'dir. Bu zat ise okulun inşaatının mimarlığını yapan kişidir. Yağlı boya resim öğretmeni Salvador Valeri, karakalem resim bölümününkü ise Varniya Zarzeck'dir. Tarih öğretmeni Aristoklis Efendi, Teşrih (Anatomi) öğretmeni olarak da Kolağası Yusuf Rami Efendi tayin edilmiştir. Sanayi-i Nefise İdaresi kâtipliğine Halil Edip Bey, kütüphane memurluğuna da Herkül Efendi getirilmiştir.

Uzun bir süre faaliyete geçemeyen Hakkaklık bölümüne öğretmen olarak Fransız Mösyö Napeye 13 Mart 1892'de tayin edilmiştir. Bu şahıs ancak Temmuz 1896 yılına kadar görevini devam ettirmiştir. Bu tarihde görevinden çıkartılarak yerine yine Avrupa'dan getirtilen Mösyö Dülger tayin edilmiştir[399]. Aynı zamanda bu bölüme şimşir üzerine hakk sanatında usta olan Girid Hahambaşısının oğlu Nesim Efendi de öğretmen olarak atanmış ve belirtilen sanatın okulun programına ilâve edilmesi sağlanmıştır.

Sanayi-i Nefise Mektebi, ilk ders yılına (1882-1883) Mart ayı başlarında başlamış olup, 6 Temmuz'a kadar öğretim kesintisiz devam etmiştir. Ancak belirtilen bu tarihte Ramazan münasebetiyle derslere ara verilmiş ve bayramdan sonra tekrar açılmıştır. Sanayi-i Nefise Mektebi İdaresi, Ramazan dolayısiyle yapılan tatilleri ve okulun açılış tarihini genellikle bir ilânla duyurmaya çalışmıştır. Bu ilânlar ise dönemin bazı gazetelerinde yer alarak halkın bu olaydan haberdar edilmesi sağlanmıştır. Meselâ, 1883 yılında Ramazan 6 Temmuz'da başlamış ve 5 Ağustos'da bitmiş ve ardından bayram tatili yapılmıştır. İşte, bu seneye ait okulun ilânı

---

398 Oskan Efendi'nin bu iki görevine daha sonraki yıllarda bir de Müze-i Osmanî tamirat memurluğu ilave edilmiştir. Tamirat memurluğu dolayısiyle ayrıca 630 kuruş maaş almaktaydı. Fakat Oskan Efendi'nin her iki tarafdan yani hem müzeden hem de okuldan maaş alması kanuna ve usule aykırı olduğu anlaşılmış olduğundan verilmekte olan 630 kuruş kesilmiştir (Maarif Nezâreti vesikaları nr.61,20 Nisan 1325/ 3 Mayıs 1909/ neşri için bkz.M.Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış...*, s.557).

399 BOA. İ.Maarif (nr.426), Hazine-i evrak nr.2,14 Safer 1314.

7 Ağustos tarihli yabancı bir gazetede [400] yer alarak, Ramazan münasebetiyle kesintiye uğramış olan derslere gelecek haftadan itibaren yeniden başlanacağı bildirilmiştir.

Okulun ikinci öğretim yılında da yine, Ramazan ayında derslere ara verilerek tatile girilmiştir. 1884 yılında Ramazan dolayısiyle 25 Haziran'dan 25 Temmuz'a kadar tatile girmiş ve bayramın sekizinci günü yeniden öğretime başlanmıştır. Hatta, bu tatil müddeti içinde, okula girmek isteyen kişilerin müracaat ederek isimlerini özel deftere kaydettirmeleri hususu Sanayi-i Nefise Mektebi İdâresi tarafından ilân edilmiştir[401].

Sanayi-i Nefise Mektebi'nin programı doğrultusunda, resimden başka fenn-i mimarî, heykeltraşlık ve hakkâklık öğretileceği hedeflenmekte ise de, birinci seneden sonra ikinci sene için sadece heykeltraşlık ile fenn-i mimarî dâhil edilmiştir. Buna mukabil, yağlı boya ressamlık ile hakkâklık ileriki bir tarihe ertelenmiştir[402]. Buna sebep de, yağlı boya sanatında istenilen maharetin meydana gelebilmesi için, öğrencinin mutlaka karakalem resimlerde belli bir süre çalışması gerektiği gösterilmiştir. Yine, hakkâklığın da bu karakalem resmindeki mükümmeliyete bağlı olarak ilerlediği düşünülerek belirtilen şekilde uygulama yapılması kararlaştırılmıştır.

Öğrenciler ilk öğretim yılı zarfında yalnız alçıdan dökülmüş heykelleri model aldıkları gibi, ikinci senede ise, tabiatı örnek alarak eserler ortaya koymuşlardır. Yapmış oldukları bu eserlerden imtihana girdikleri gibi, aynı zamanda da bir sergi ile umuma teşhir etmişlerdir.İkinci senede açılan sergide, fenn-i mimarîden görülen eserlerin, - geçen birinci sene sergisinde mevcut olmadıkları halde- bulunması ve bu sergiyi süslemeleri yüksek terakkiyattan sayılmaktadır. Ayrıca heykeltraşlığa başlayan öğrencilerin de bir önceki senenin sergisinde eserleri bulunmaz iken, bu ikinci yılın

---

[400] *La Turquie*, 7 Août 1883; Bilindiği gibi, ramazan dolayısiyle genellikle diğer okullarda da dersler bir süre kesilerek tatil yapılır ve bayramdan sonra tekrar öğretime devam edilirdi.

[401] *Tercüman-ı Hakikat*, nr.1818, 11 Ramazan 1301- 22 Haziran 1884 (4 Temmuz 1884); Bu ilân aynı gazetenin 1819 numaralı ve 12 Ramazan 1301 tarihli nüshasında da yer almaktadır.

[402] *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 2126, 18 Şevval 1302- 18 Temmuz 1885 (30 Temmuz 1885).

sergisine iki adet eserle bile olsa katılmaları, hakikaten iftihara şayan olarak kabul edilmiştir.

Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nde[403]; okulun ikinci senesinde, mimarlık sınıfında beş ve heykeltraşlık sınıfında ise iki öğrencinin çalışmakta olduğu haberi yer almaktadır. Ayrıca "Bunların tahsilini tamamladıkları zaman , şimdiki halde işleri güçleri Osmanlı fenn-i mimarîyi mahvetmek olan bina kalfalarının elbetteki mahiyetleri meydana çıkacak ve herbiri nefis mimarî numuneleri olan yüce binaları tamir adı altında bozmalarına nihayet verilecektir" şeklinde ifâdelere de yer verilerek bu müesseseden çok ümitli olunduğu vurgulanmaktadır.

Resim sanatıyla meşgul olan öğrenciler ise; dört kısma ayrılmakta olup, birinci kısımda beş, ikincisinde on, üçüncüsünde de on öğrenci eserleriyle imtihana girmişler ve bir kısım öğrencilerin yaptıkları resimler başka bir salona asılmıştır. Bu ikinci senenin sergisinde 338 adet resim mevcut ise de, öğrencilerin on ay zarfında yaptıkları resimler bunlardan ibaret olmayıp, iki büyük salon yalnız bu kadar resmi alabildiği için bu kadarıyla iktifa edilmiştir. Bu resimlerin seçimi ise, Yaveran-ı Hazret-i Şehriyariden ressam Ahmed Paşa'nın başkanlığı altında teşekkül eden heyet tarafından yapılmıştır[404].

Deba Gazetesi'nin İstanbul muhabiri tarafından mensub olduğu gazeteye yazdığı mektubda[405]; Gerek müzehane ve gerek Sanayi-i Nefise Mektebi'nin mevcut olan tahsisatının kâfi miktarda olmadığı halde, mümkün mertebe memnuniyet verici neticelerin meydana geldiğini ifade etmektedir. Sanayi-i Nefise Mektebi nizamnamesinin Paris Güzel Sanatlar Akademisi'ninkine uygun olduğunu kaydeden muharrir, okul öğretime başlayalı iki sene olduğu halde talebenin terakkisinin çok sevindirici olduğuna dikkati çekmektedir. Öğrencilerin eserleriyle katılmış olduğu son

---

403 nr.2126,18 Şevval 1302 (30 Temmuz 1885).
404 *Tercüman-ı Hakikat*, nr.2126.
405 Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye*...,s.249.

imtihanda birinci derecede liyâkatını isbat edenlerin ise iki Türk talebe olduğunu belirtmektedir. Bunların, okula girdiklerinde ellerine kurşun kalem almamış oldukları halde verilen derslerden istifade ile mükemmel bir maharet sergileyerek resim yapmış oldukları da ayrıca vurgulanmaktadır.

Sanayi-i Nefise Mektebi'nin ikinci öğretim yılı (1883-84) sona erdiği halde, bazı eksikliklerin halâ giderilemediği tesbit edilmektedir. Bunlardan birincisi, okulun kütüphanesinde ihtiyaca kâfi miktarda kitapların olmamasıdır. Çünkü, sanayi-i nefise denilen şey, o sahada mevcut olan kitapların bir çoğuna ihtiyaç gösterdiğinden, bu ihtiyaç yerine getirilmedikçe kitapsız terakki, aletsiz imalât yapmaya benzeyeceği ortadadır.Gerçi, 1882 yılında Fransa'dan bazı kitaplar sipariş edilmişse de bunlar yeterli olmamıştır. İkincisi mimarlığın, üçüncüsü ise ressamlığın ilerlemesi numune olarak kabul edilebilecek modellerin hem güzelliğine, hem de bolluğuna bağlıdır. Bu nedenle, sadece ikişer üçer tane işe yarayacak modeller bulunması hakikaten ihtiyacı karşılayacak nisbette değildir.

Yukarıda ifâde etmeye çalıştığımız noksanların tamamlanması hususunda aynı gazetede yer alan haberde şu şekilde temennide bulunulmaktadır[406] : " Devletlü Suphi Paşa Hazretleri (Ticaret ve Nafia Nazırı), Padişahın bu mektebe ne kadar hüsn-i nazar ve teveccühleri olduğunu bildiklerinden, pek az ücretle zarurî olan bu ihtiyaçları gidereceği muhakkaktır". Yani, burada padişahın bu okulu her zaman desteklediği vurgulanarak, eksikliklerin de kısa zamanda giderileceğine kesin gözle bakılmaktadır. Fakat, aynı gazetenin ileriki bir tarihte çıkan nüshasında[407], çok kısa da olsa aynı meseleler gündeme gelmiş ve ihtiyaçların temin edilemediği kaydedilmektedir; burada, Müzehane-i Osmanî müdürü Hamdi Bey'in en son Mısır'dan ve bir süreden beri sair Osmanlı vilâyetlerinden

406 *Tercüman-ı Hakikat*,nr. 2126.
407 *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 2152, 19 Zilkade 1302- 17 Ağustos1885 (29 Ağustos 1885).

getirtilip henüz sınıflara ayrılmamış olan eserlerin tertibiyle meşgul olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, müzeye sekiz yüz küsür liraya yapılan bazı ilâve kısımların inşaatının ve tamiratının bitiminden sonra, o tarihî ve sanat eserlerinden oluşan nüshalara Hamdi Bey'in mükemmel bir biçimde intizam vereceği belirtilmektedir. Bütün bunların neticesinde de bu müzenin bütün Avrupa tarafından hatırı sayılır bir müessese olduğunu bütün dünyaya kabul ettireceği de vurgulanmaktadır. Fakat, Sanayi-i Nefise Mektebi için model ve kitap gibi cüz'i masraf ile temin edilebilecek eşyayı talep ettiği halde henüz hazır edilemediği için ziyadesiyle ümitsiz olduğu da kaydedilmektedir.

Burada, yeri gelmişken Sanayi-i Nefise Mektebi'ne kitap temini hususunda kısmen de olsa bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyim. 30 Kasım 1882 tarihinde , yani okulun kütüphane inşaatının tamamlandığı ve öğretime henüz başlanılmadan, Sanayi-i Nefise İdâresi'ne Fransa'dan bazı kitapların getirtilmesi için teşebbüse geçilmiştir. o tarihlerde, okulun bağlı olduğu Ticaret ve Ziraat Nazırı Suphi Paşa, alınması gereken kitapların listesini bir tezkire ile sadarete takdim etmiştir[408]. Fransızca olarak yazılan listedeki kitapların toplam değeri üç bin iki yüz elli Frank tutmaktadır. Bu evrak, 5 Aralık'ta Sadrazam Sait Paşa tarafından padişaha takdim edilmiş ve bir gün sonra padişah tarafından kitapların parasının ödenerek temin edilmesi hususunda müsaade verilmiştir. Kanaatimize göre, Osman Hamdi Bey tarafından hazırlanmış olan bu listedeki kitapların Türkçe'ye çevrilmiş olarak adları ve fiyatları şöyledir:

Rich, *Antik Grek ve Roma Sözlüğü*, Chérnet tercümesi -Didot yayınevi (6 Frank)

Daremberg ve Saglis, *Eski eserlerin Diksiyonu*, yedi bölüm, Hachette yayınevi (35 F)

---

[408] BOA.İ.Dah., nr. 69453.

Otfiried-Müller; *Arkeoloji Rehberi*, 3 cilt, Kalıplar hakkındaki tercüme eser . Bir cilt Nicard, Robert koleksiyonudur ve Robert nezdinde (18.50 F).

Benlé; *Periklis'den evvel Yunan Heykeltraşlığı*, Didier(3.50F).

Jacguemont; *Çini Sanatının Harikaları*, 3 cilt, Hachette kitapevi (10F.).

Barthélemy; *Eski Para Rehberi* ile 1 ciltlik koleksiyon Dökümü, (10 F.).

Westropp; *İçinde Gravürleri olan Arkeoloji Rehberi*, Longmans nezdinde (20F.).

Lübhe, *Grundriss der Geschichte der Kunst*, Stuttgard, Ebner et Stenbert Tablo veya Koleksiyon halindeki önemli bir gravür sanatı hakkında (20F.).

Sanat Tarihi, Paris Klincksieck (30 F.).

Viardot; *Heykeltraşlığın Harikaları*, Hachette, (3.50F.).

Van der Berg; *Yunanlıların Tarihi*, Hachette, (3.50 F.).

Dethier ve Mortmann; *Bizans Epigrafileri* (20 F.).

Smith; *Eski Coğrafya Lûgatı*, 2 cilt (70 F.).

Smith; *Yunanca Lügat ve Roma Biografisi*, 3 cilt (100 F.).

Parvillier; *Bursa'daki Anıtlar* (150 F.).

Racinet; *Çok Renkli Süs* (225 F.).

Racinet; *Süsleme Sanatının Grameri*, (200 F.).

Charles Leblane; *Resim Sanatının Grameri*, (25 F.).

Mimarlık Hakkında Değişik Yapıtlar, (200 F.).

Koleksiyonlar

Grek Yazarlarının koleksiyonu, Didot tercümesi, 50 cilt (1000 F.).

Latin Yazarlarının Koleksiyonu, Didot'un tercümesi, 25 cilt (300 F.).

Grek Kitabelerinin Koleksiyonu, Boecheh tercümesi, 4 cilt (300 F.).

Antik Kitabeler Koleksiyonu, Roehler ve Kirchoff'un eseri,3 cilt (300 F.).

Girome'un İncelemelerinin Koleksiyonu, (200 F.).

Toplam: 3250 Frank.

Bunların haricinde, daha sonraki yıllara ait karşılaştığımız bazı belgelerden Sanayi-i Nefise Mektebi'ne bazı kitap, albüm vb. eserlerin hediye kabilinden verildiğini anlamaktayız.

Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezâreti'ne gelen 29 Mart 1890 tarihli tahriratın tercümesinde[409]; Viyana'nın başlıca basma ve oyma resim tüccarından Mösyö Mink'in Osmanlı sefaretine gelerek kitap hediye etmek istediği belirtilmektedir. Mösyö Mink, Belveder Müzesi'nde mevcut sanat eserlerinin metbu suretlerinden oluşan ve pek az nüshası tab edilmiş olan bir albüm ile bu eserlerin tarihini açıklayan bir risaleyi getirerek kütüphaneye konulmak üzere sefarete takdim etmiştir. Albüm ile risale bir sandık içine konularak Hariciye Nezâreti'ne gönderilmiş ve bu eserlerin Sanayi-i Nefise Mektebi'ne verilmesinin uygun olabileceğine de işaret edilmiştir. Ayrıca çeşitli devletlerden nişana nail olmuş olan Mösyö Mink'in, padişah tarafından beşinci rütbeden mecidi nişanı ile taltif edilmesi de talep edilmiştir.

Bunun üzerine, 26 Mayıs 1890'da Hariciye nazırının tezkiresi de dahil olduğu halde, konu ile ilgili tercüme tahrirat, albüm ve risale padişaha takdim edilmek üzere sadarete havale edilmiş ve iki gün sonra irade-i seniyye çıkmıştır.

Hamdi Bey tarafından, Mabeyn-i Hümâyûn Baş Kitabeti'ne yazılan 23 Mart 1900 tarihli tezkirede[410]; Kısa bir müddet önce İstanbul'a gelmiş olan

---

409 BOA, İ.Har., nr. 20419.
410 BOA, Y.Mtv, nr. 200 /79, 21 Zilkade 1317.

Agusto Vikorya vapuru yolcuları arasında bulunan Baron Funhevald'ın Müzehaneye gelerek, âsâr-ı atika ve sanayi-i nefiseye dair bir çok nadir bulunan nefis kitaplar takdim etmiş olduğu bildirilmektedir. Dolayısiyle bu gibi yardımseverlerin taltif edilmesi padişahın yüce şanından olduğuna dikkat çekilerek, yapılan araştırma neticesinde bu zatın Almanya'da meşhur kişilerden birisi olduğu ifâde edilerek üçüncü rütbeden mecidî nişan-ı zişânıyla ödüllendirilmesinin münasib olduğu beyan edilmektedir.

Mekteb, üçüncü öğretim yılına (1885-1886) 31 Ağustos 1885 (Pazartesi) tarihinde başlamıştır. Sanayi-i Nefise idaresi tarafından verilen ilânda, öğrencilerin okula devamları ve yeniden adını kaydettirerek girmek isteyenlerin de okul idaresine müracaat etmeleri gerektiği bildirilmektedir[411]. 1887 yılına kadar Sanayi-i Nefise Mektebi'nin genel durumu ile eğitim tarihindeki önemi hakkında Halil Şinasi tarafından kaleme alınan makale bize bir hayli malûmat vermektedir[412]. Yazar öğrencilerin eserlerinden oluşan sergi karşısında olumlu izlenimlerini dile getirmekte ve bu müessesenin gittikçe ilerleme gösterdiğini de bilhassa vurgulamaktadır. Şöyle ki:

" Vatan saadetini efradın tevsî-i malûmat ve terakkiyatında arayan erbâb-ı vukuf nazarında idrakiyle müşerref olduğumuz şu asr-ı maarif hasrı tezyîn eden meâli-i âsar arasında Sanayi-i Nefise Mektebi'nin de bir fevkalâde ehemmiyet ile tecelli ettiğine şüphe edilemez. Henüz iki üç senelik âsâr-ı âliyeden olan bu mektebin vatanımız erbâb-ı kabiliyeti için küşâde kılındığı şâh-râh-ı terâkkiyatın - velev suret-i sathiyede - muvazenesi için talebe efendilerin vücuda getirdikleri levâyih-i mahâretkârâneyi gidip o dar'ül-feyzde müstefîdane mütalâa etmelidir ki nev'i beşer için mucib-i temayüz ve iftihar olan bu hakikat-i nazikede evlâd-ı vatanın gösterdikleri istidâda ıttılâ' hasıl olabilsin...

---

411 *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 2153, 21 Zilkade 1302- 19 Ağustos 1301 (1 Eylül 1885).
412 *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 2800, 23 Muharrem 1305 (11 Ekim 1887).

Şeref-i cülusu millet-i muhtereme-i Osmaniye'ye sabahü'l-hayr ve saadet olan padişah-ı terakkiperver efendimizin ıslahat ve tervicat-ı marifetpesendâneleri her hususda te'min-i muvaffakiyet eylediği gibi resim hususunda vücuda getirdiği terakkiyata da Sanayi-i Nefise Mektebi'nin mahsûlât-ı hüneri - erbâbı indinde - şahid-i natıkdır.

Geçenlerde ziyârete Şitaban olduğum bu mektebin terâkkiyat-ı hazırası kalbimde feramûşı nâ-kabil sürûrlar peydâ eylemiştir. İnsan için teessürâtının taharr-i menşe'ine ihtimam eylemek bir fıtrat-ı mahsusa olduğu gibi bendenizde mektebin dershanelerinde iktisab eylediğim o hissiyat-ı ulviyetin keşf-i muttali'i için epeyce düşündüm..."

Yazar, ayrıca eserlerinden dolayı Galib Beyefendi ile özellikle Hamdi Bey'den sitayişle bahsetmektedir. Yine sergide bulunan üç levhadan da övgü ile bahsetmekte ve bunların sadrazam Münif Paşa ve Rıza Bey gibi milletin en büyük mukadderan-ı hüneri tarafından teberrüken satın alındığı halde halen dershanelerde bulunduğu, bunları görmek isteyenlerin hemen mektebe gitmeleri gerektiğini belirtmektedir.

1883'ten 1910 yılına kadar Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri -bazı dönemde yapılan değişikliklerle- aşağıdaki kadro ile devam etmiştir[413].

Memuriyet	İsim	Maaş miktarı (Kuruş)
Müdür	Hamdi Bey	700
Tahrirat Başkâtibi	Halil Bey	600
Sanayi-i Nefise İdaresi kâtibi	Halil Edip Bey	
Dahili Müdür ve Heykeltraş öğretmeni	Oskan Efendi	2000
Karakalem resim öğretmeni	Mösyö Varniya	800
Yağlıboya resim öğretmeni	Mösyö Valeri	2250

413 *Maarif Salnamesi* 1316, s.636; *Maarif Salnamesi* 1317,s.702; *Maarif Salnamesi* 1319,s.98; Maarif Nezâreti vesikaları, nr.30 ve nr.96 (neşri için bkz.M.Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış*..,s.547,553).

Fenn-i mimari öğretmenî Mösyö Valori 2000

Fenn-i Mimari öğretmeni Mösyö Philippe Bello

(1909 yılında Valori'ye yardımcı tayin edilmişti. Daha sonra bu göreve Mösyö Mengeri getirilmiştir).

Hakkâklık öğretmeni Mösyö Napeye (Napier) 2000

(1892-1896 yılları arasında çalışmıştır)

Hakkâklık öğretmeni Nesim Efendi

(1896 yılında bu göreve tayin edilmiştir)[414].

Genel Tarih öğretmeni Aristoklis Efendi 750

(1899 yılına kadar çalışmıştır)

Genel Tarih öğretmeni Vedat Bey

(Ekim 1899 yılında bu göreve getirilmiştir)[415]

Matematik öğretmeni Kaymakam Hasan Fuad Bey 750

(Sonradan Miralay rütbesini aldığı ve 1902 yılından itibaren hendese ve menazır öğretmenliğinde de bulunduğu anlaşılmaktadır[416] 1898'de Ahmet Ziya Bey'in de matemetik öğretmenliğine tayin edildiğini tespit etmekteyiz).

Teşrîh öğretmeni Kolağası Yusuf Rami Efendi 750

(Sonradan binbaşı rütbesini almıştır)

Mimaride Keşf Usulleri Ziya Bey

(1908'de tayin edilmiştir)

Kütüphane memuru Herkül Efendi

---

414 1896 yılında Mösyö Napeye görevinden çıkarılarak yerine Mösyö Dülger ile Nesim Efendi tayin edilmiştir. Nesim Efendi'nin bu tarihten itibaren uzun bir süre bu görevini devam ettirmesine rağmen Mösyö Dülger'in ise, kısa bir müddet çalıştığı tahmin edilmektedir.

415 Maarif Nezâreti vesikaları nr.43 (neşri için bkz..M.Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış*....s.552). Aristoklis Efendi'nin 1894 yılında ikâmet ettiği Makriköyü (Bakırköy)'nden padişaha takdim ettiği arîzasında durumundan bahsetmekte ve maaşının kesilmesi nedeniyle ailesiyle perişanlık içinde olduğunu anlatmaktadır. Kendisinin yirmi seneden beri Meclis-i Kebir-i Maarif azalığında, tesisinden itibaren Mülkiye ve on senedir Sanayi-i Nefise Mektebi öğretmenliklerinde bulunmuş olduğunu, bu arada kendisine Avrupa telifatınca birincilik verildiğini, en son olarak da bazı tebriklere mazhar olduğunu ifade ederek yardım istemektedir. Bunun üzerine arizası tetkik edilerek gereğinin yapılması için irade çıkmıştır bkz. (BOA, Ayniyat Defteri,nr.1683,s.181, 12 Zilkade 1311 / 17 Mayıs 1894).

416 M. Cezar,*Aynı eser*,s.553.

İptidai sınıflar karakalem resim öğretmeni Ressam Adil Bey[417] 1500
Sanat Tarihi öğretmeni Vahid Bey[418]
(Aralık 1908' de tayinedilmiştir).

Mart 1888 yılında, Sanayi-i Nefise Mektebi idâresi kâtibi Halil Edib Bey , fennî ve edebî olmak üzere *Hadika* veyahut *Mesire-i Efkâr* adıyla Türkçe bir gazete neşrine izin verilmesi için çalışmalarda bulunmuştur. İstanbul'da onbeş günde bir yayınlanması tasarlanan bu gazete imtiyazı ile ilgili ilk önce Dahiliye Nezâreti Matbuat İdâresi'ne müracaat yapılmış ve buradan da Zaptiye Nezâreti'ne tezkere ile havale edilmiştir. Bu defa, Zaptiye Nezâreti tarafından kuvvetli bir şekilde kefalete bağlanmış ve durumun kanuna uygun olduğu belirtilmiştir. Daha sonra Dahiliye Nezâreti tarafından sadarete ilgili evrak takdim edilmiş ve burada gazetenin *Hadika* adıyla çıkarılması uygun görülmüştür. 30 Nisan'da ise, diğer evrak ile sadrazamın bu konudaki tezkiresi padişahın onayından geçerek *Hadika* adıyla gazetenin çıkmasına ruhsat verilmiştir[419].

1888 yılını takip eden dönemlerde gayri müslim kişilerden bazılarının, Sanayi-i Nefise öğretmenliklerinde istihdam edilmesi için bizzat müracaatlarda bulunmuşlardır. Bu da gösteriyor ki, seneden seneye güzel sanatlar alanında tahsil yapmak isteyen gayri müslim öğrencilerin sayısında artış olduğu gibi, öğretmenlik hizmetinde de gittikçe rağbet edilmektedir. Meselâ bunlardan bir tanesi ise, Osmanlı Devleti teb'asından ve Ermeni milletinden olan Ağavani Meyilyan[420] adında bir kadındır. Kendisinin dikiş

---

417 Ömer Adil Bey, daha önce resim tahsili için Roma'ya gitmiş ve 1895 yılında onbeş lira maaşla Sanayi-i Nefise Mektebi'ne tayin edilmiştir. Ayrıca tahsilini ilerletmesi için de bazen çini fabrikasına devam etmesi hususunda da irâde-i seniyye çıkmıştır. Maaşı ise, Maarif Nezâreti tarafından ödenecektir bkz (BOA, BEO, NGGD, Maarif Gelen, Defter nr. 391/ 9-2, 30 Rebiülahir 1313 - 7 Teşrinievvel 1311 / 29 Ekim 1895).

418 Osman Hamdi Bey'in damadıdır. 1894'de Düyun-u Umûmiye İdare Meclisi tercümanlığına getirilmiştir (bkz. *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100 yıl*, İst.1983, s.60).

419 BOA, İ.Dah.,nr. 84799, 15 Receb 1305; *Hadika* adı ile neşredilen bu gazetenin bazı nüshaları Taksim Atatürk Kitaplığı'nda mevcuttur.

420 BOA, Ayniyat Defteri,nr.1599, s. 19, 24 Receb 1305 (6 Nisan 1888).

İptidai sınıflar karakalem resim öğretmeni Ressam Adil Bey[417] 1500

Sanat Tarihi öğretmeni Vahid Bey[418]

(Aralık 1908' de tayinedilmiştir).

Mart 1888 yılında, Sanayi-i Nefise Mektebi idâresi kâtibi Halil Edib Bey , fennî ve edebî olmak üzere *Hadika* veyahut *Mesire-i Efkâr* adıyla Türkçe bir gazete neşrine izin verilmesi için çalışmalarda bulunmuştur. İstanbul'da onbeş günde bir yayınlanması tasarlanan bu gazete imtiyazı ile ilgili ilk önce Dahiliye Nezâreti Matbuat İdâresi'ne müracaat yapılmış ve buradan da Zaptiye Nezâreti'ne tezkere ile havale edilmiştir. Bu defa, Zaptiye Nezâreti tarafından kuvvetli bir şekilde kefalete bağlanmış ve durumun kanuna uygun olduğu belirtilmiştir. Daha sonra Dahiliye Nezâreti tarafından sadarete ilgili evrak takdim edilmiş ve burada gazetenin *Hadika* adıyla çıkarılması uygun görülmüştür. 30 Nisan'da ise, diğer evrak ile sadrazamın bu konudaki tezkiresi padişahın onayından geçerek *Hadika* adıyla gazetenin çıkmasına ruhsat verilmiştir[419].

1888 yılını takip eden dönemlerde gayri müslim kişilerden bazılarının, Sanayi-i Nefise öğretmenliklerinde istihdam edilmesi için bizzat müracaatlarda bulunmuşlardır. Bu da gösteriyor ki, seneden seneye güzel sanatlar alanında tahsil yapmak isteyen gayri müslim öğrencilerin sayısında artış olduğu gibi, öğretmenlik hizmetinde de gittikçe rağbet edilmektedir. Meselâ bunlardan bir tanesi ise, Osmanlı Devleti teb'asından ve Ermeni milletinden olan Ağavani Meyilyan[420] adında bir kadındır. Kendisinin dikiş

---

417 Ömer Adil Bey, daha önce resim tahsili için Roma'ya gitmiş ve 1895 yılında onbeş lira maaşla Sanayi-i Nefise Mektebi'ne tayin edilmiştir. Ayrıca tahsilini ilerletmesi için de bazen çini fabrikasına devam etmesi hususunda da irâde-i seniyye çıkmıştır. Maaşı ise, Maarif Nezâreti tarafından ödenecektir bkz (BOA, BEO, NGGD, Maarif Gelen, Defter nr. 391/ 9-2, 30 Rebiülahir 1313 - 7 Teşrinievvel 1311 / 29 Ekim 1895).

418 Osman Hamdi Bey'in damadıdır. 1894'de Düyun-u Umûmiye İdare Meclisi tercümanlığına getirilmiştir (bkz. *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100 yıl*, İst.1983, s.60).

419 BOA, İ.Dah.,nr. 84799, 15 Receb 1305; *Hadika* adı ile neşredilen bu gazetenin bazı nüshaları Taksim Atatürk Kitaplığı'nda mevcuttur.

420 BOA, Ayniyat Defteri,nr.1599, s. 19, 24 Receb 1305 (6 Nisan 1888).

ve sair her türlü el işlerinde maharet sahibi olduğundan bahisle kız okullarında sanayi-i nefise öğretmenliğine tayin edilmesini talep etmiştir (1888). 27 Mart 1889 yılında, ressam Mösyö Efvaroni, Sanayi-i Nefise Mektebi'ne öğretmen olarak tayin edilmesini istemiştir. Bunun üzerine onbeş lira maaşla burada çalışması için irâde-i seniyye çıkmış ve Maarif Nezâreti'ne tebliğ edilmiştir[421]. Ancak, Okulun resim öğretmenlerinin yeterli sayıda bulunması ve başka öğretmen istihdamına lüzum olmadığı Maarif Nezâreti tarafından belirtilmiştir[422]. Ayrıca, çıkmış olan irâde hükmü yerine getirilmek üzere bu kişiye başka bir iş bulunarak, tahsis edilecek olan onbeş liranın Maarif bütçesine ilâve edilmesi de nezaret tarafından bildirilmiş ve daha sonra konu Meclis-i Mahsus'a havale edilmiştir.

1890 yılında, Fener'deki Rum Mektebi'nde bazı bilim ve dilleri tahsil etmiş olduğunu ifade ederek, Sanayi-i Nefise Mektebi'ne kabulünü isteyen Vasil Efendi'nin dilekçesi Sanayi-i Nefise İdâresi tarafından kabul edilerek gereğinin yapılması için Maarif Nezâreti'ne takdim edilmiştir[423].

Yine bunlardan başka, 1891'de Yizunî imzasıyla takdim edilen arzuhâlde; kendisinin Sultan Abdülmecid'in saltanatında miralaylık rütbesiyle Muzika-i Hümâyûn'da öğretmen ve müdür olarak çalıştığından bahsederek, zaruretinden dolayı bir miktar maaş ile emekli edilmesi veya Sanayi-i Nefise Mektebi'ne öğretmen olarak tayin edilmesini istemektedir. Bunun üzerine, irâde-i seniyye hükmü gereğince bu kişinin emekliliğinin mümkün olup olamıyacağı hakkında Seraskerlik Dairesi ile yazışmalar yapılarak tetkik edilmiştir. Ancak, Seraskerlik makamının verdiği cevap ise bir hayli ilginçtir. Bu kişinin miralaylığına dair askerî dairede hiç bir kayıt ve malumat olmadığı gibi, Muzika-i Humâyun'daki hizmeti de yedi - sekiz seneden ibaret olup, kanunen emekli olamayacağı bildirilmektedir.

---

421 BOA, İ.Dah.,nr. 88088, 25 Receb 1306; Ayniyat Defteri, nr. 1599,s.95, 29 Receb 1306.
422 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Gelen, Defter nr. 390 / 9-1, 12 Şevval 1306 - 30 Mayıs 1305.
423 BOA, Ayniyat Defteri, nr. 1422, s.455, 3 Safer 1308 (18 Eylül 1890).

Neticede, irâde-i seniyye hükmüne uyarak, Mekteb-i Sultanî veya Sanayi-i Nefise Mektebi'nde öğretmenliğe tayininin uygun olabileceği kaydedilerek evrak, Maarif Nezâreti'ne takdim edilmiştir[424].

Yağlıboya ve suluboya resim tahsilini İtalya'da tamamladıktan sonra İstanbul'a dönen Ermeni Katolik Cemaati efradından Çıracyan Davud'un 1892 yılında münasib bir miktar maaşla Sanayi-i Nefise Mektebi'nde, resim öğretmeni olarak çalışması için irâde-i seniyye çıkmış[425] ve gereğinin yapılması hususunda Maarif Nezâreti'ne tebliğ edilmiştir.

1894 Yılında da resim sanatında pek kabiliyetli sayılmayan Girid'li ressam Delsiz İstavraki'nin Sanayi-i Nefise Mektebi'ne öğretmen olarak tayin edilmesi bile düşünülmüştür[426]. İstavraki kendi yapmış olduğu resimlerden dört tanesini padişaha takdim ederek maharetini sergilemeye çalışmıştır. Fakat, bu resimler bir müddet sonra Hamdi Bey'e gönderilerek Sanayi-i Nefise Mektebi tarafından incelenmesi ve bunun neticesine göre İstavraki'nin marifet erbabı olduğu anlaşılırsa öğretmen olarak tayin edileceği Mabeyin Baş Kitabeti tarafından beyan edilmiştir. Bunun üzerine resimler incelenmeye alınmış ise de, okulun ikinci sınıf öğrencisinin bile bunlardan daha iyilerini yapmakta olduğu ve İstavraki'nin kabiliyet derecesinin eğitim-öğretime uygun olmadığı gerekçe gösterilerek kabul edilmemiştir. Zaten okulun bütçesi de bu dönemde yeniden maaş tahsisine müsait değildir.

1891 yılına kadar iki defa talebe mezun eden Sanayi-i Nefise Mektebi, memlekete bir takım genç sanatkârlar yetiştirmiştir. Bu sanatkârların, Avrupa okullarından yeni çıkan öğrencilerden hiç de geri kalmadığı, hatta maharet derecelerini her sene müsabaka sergisine koydukları eserleriyle isbat ettikleri hususu matbuatta yer almaktadır[427]. Ayrıca gerek Müzehane'

---

424 BOA, Ayniyat Defteri, nr. 1422, s.627, 28 Cemaziyelahir 1308 (8 Şubat 1891).
425 BOA, Ayniyat Defteri, nr. 1428, 1 Cemaziyelahir 1309 (2 Ocak 1892).
426 BOA, Y.Mtv.,nr. 108/97, 12 Cemaziyelevvel 1312.
427 *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 3893, 1 Zilhicce 1308; Güzel sanatların ehemmiyeti halk tarafından anlaşıldıkça.Sanayi-i Nefise Mektebi'negittikçe rağbet gösterilmeye başlanmıştır. Bunun

yi, gerekse Sanayi-i Nefise Mektebi'ni ziyaret için gelenlerin onda dokuzunun ecnebi kişiler olduğuna da dikkat çekilmektedir.

Sanayi-i Nefise Mektebi'nde 1893-94 öğretim yılı 13 Kasım Pazartesi günü başlamıştır. Yine bu tarihte derslere başlanacağından, okulun idâdi kısmına girmek isteyen öğrencilerin idâreye müracaatta bulunarak kayıtlarını yaptırmaları gerektiği ilân olunmuştur[428] Bunun üzerine okula kaydolunan öğrencilerle beraber toplam talebe sayısının 120 civarında olduğu tesbit edilmektedir[429] Daha önce de ifade etmeye çalıştığımız gibi, okulun eğitim-öğretim faaliyetleri ile ilgili değerlendirmede bulunmak için, şüphesiz okul bünyesinde düzenlenen sergilerden söz etmek gerekir. Sergiler hakkında en fazla malûmatı gazetelerden elde etmekteyiz. Bunlardan biri Servet-i Fünun gazetesidir ki okulun hemen hemen her şubesiyle ilgilenmiştir. Fakat, Hakk sanatı ile ziyâdesiyle yakından meşgul olmuştur. Servet-i Fünun gazetesi, Sanayi-i Nefise Mektebi'ndeki gelişmeler ve edinilen bilgilere her sene resimli olarak tercüman olmak hizmetini yerine getirdiğini kaydetmektedir[430].

Okulun Mart 1894 yılındaki teşhiratı ile ilgili bu gazetenin başka bir nüshasında etraflı malûmat verilmektedir[431]. Bu senenin sergisinde, hakk sınıfının eserleri bir senelik mahsulden teşekkül etmektedir. Çünkü, bu sınıf açılalı üzerinden bir yıl geçmiştir. Öğrencilerin gayret ve mesai derecelerini

---

üzerine okulun bir misli daha büyütülmesine çalışılmıştır. Bu ise hakikaten sevindirici bir gelişmedir. Fakat, görülen rağbetin en büyük kısmını ise Ermeniler oluşturmaktadır.

428 *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4606, 1 Cemaziyelevvel 1311 - 29 Teşrinievvel 1309 (10 Kasım 1893); Bu dönemde devlet dairelerinde çalışan bazı resim sanatına hevesli kişilerin de bir süre devam ettikleri görülmektedir. Meselâ, Şura-yı Devlet Evrak Odası kâtiplerinden İbrahim Rarih Efendi kendi yapmış olduğu bir resmi takdim ederek okula devam etmek istemiştir (BOA, BEO, Dosya nr. 13159, 7 Ramazan 1310 - 25 Mart 1893); aynı öğretim yılında Mekteb-i Sanayi'den on kişinin, Sanayi-i Nefise Mektebi' ne devam ederek resim ve mimarlık gibi bir sanat tahsil etmeleri, Sanayi-i Nefise İdâresi'nce de uygun görülerek okula devama başlattırılmıştır. Ancak, bir müddet sonra bu öğrencilerin devamları haftada iki güne inmiş ve bu sürenin istifadeyi temine kâfi olamıyacağı Hamdi Bey tarafından Mayıs 1893'te gerek Maarif Nezâreti'ne gerekse Sanayi Mektebi Müdüriyeti' ne bildirilmiştir (Maarif Nezâreti vesikaları, nr. 49, bkz.M.Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış...*,s. 548).

429 *Servet-i Fünun*, nr. 198, 15 Kanun-ı evvel 1310, s. 247.

430 *Servet-i Fünun*, nr. 198, 15 Kanun-ı evvel 1310 (27 Aralık 1894), s. 247.

431 *Servet-i Fünun*, nr. 157, 3 Mart 1310 (15 Mart 1894).

gösteren levhaların bir kısmı Servet-i Fünun gazetesi sayfalarına geçirilmiştir. Hakk sınıfının sergide bulunan eserlerine birinci senenin teşhiratı noktasından bakılacak olursa, genel durumun memnuniyet verici olduğu gazetede kaydedilmekte ve şöyle devam edilmektedir: "Ancak öğrencilerin hüsn-i hatt'a müteallik, meydana getirdikleri levhalar ne muallimin ne de müteallimlerin hüsn-i hatt'a adem-i intisâbından dolayı hiç muvaffakiyet gösterememiştir. Zaten hüsn-i hatt Arabî ve Türkî'nin hakk'i, resim hakk'i sanatından külliyen müteferrik bir başka hususi şubedir. Daha doğrusu burada hüner, hakk'de değil hüsn-i hatt'a malikiyettedir; şu mülâhazaya mebni yazı hakk'i, hakk sınıfındaki şakirdandan yazısı bulunanlara ihale edilmeli, hakk'a taalluk etmeyen hüsn-i hatt tashihi cihetini de hakk muallimine değil bir hattata bırakmalıdır".

Yine bu sergide heykeltraş sınıfının da üç senesine mahsus güzel eserleri yeralmaktadır. Bunlar, birinci seneye ait karakalem heykel numuneleri ile diğer senelere ait "dapre natur" alçıdan heykellerden teşekkül etmektedir. Heykeltraşî sınıfının teşhiratının tümü gittikçe terakkî etmekte bulunan Sanayi-i Nefise Mektebi için iyi duygular ve ümitler vermektedir.

Mimarî sınıfının eserlerine gelince, bunlar arasında gayet zevk güzelliği ve zerâfetle resmedilmiş inşaat projeleri, hususiyle Paris'de tahsillerini tamamlamak üzere bulunan öğrencilerin Fransa mimarî mektebi idaresi tarafından tasdik edilerek gönderdikleri eserleri mevcuttur. Ayrıca, Darülaceze binası hakkında öğrencilerin resmettikleri projeler fazlasıyla dikkat çekmektedir.

Karakalem, suluboya ve yağlıboya sınıflarına gelince, bunların eserlerinin de memnuniyet verecek derecede olduğu belirtilmektedir. Yalnız, yağlıboya sınıfının "dapre natur" yapılmış "peyzac" levhalarının ise o kadar güzel muvaffakiyet gösteremediği vurgulanmaktadır.

Aradan on yıl gibi bir süre geçmesine rağmen milletlerarası sergiye iştirak hususunda okul öğrencilerinin hazırlamış olduğu mühim bir esere rastlanılamadığı anlaşılmaktadır. Belçika Hükümeti'nin himayesi altında olmak üzere 1894 yılında Anvers'de düzenlenecek sanayi-i nefise sergisine Osmanlı hükümetinin de iştiraki rica edilmiştir. Bu arada sergiye dair olan nizamnâmeden on nüsha da gönderilmiştir Maarif Nezâreti tarafından nizamnâmeden bir nüsha Hamdi Bey'e gönderilerek konu ile ilgili fikri alınmıştır. Hamdi Bey ise, öğrencilerin mensub oldukları sanata ait eserler yapabilme kabiliyeti mevcut ise de böyle resmi sergilerce teşhir mevkiine konulacak önemli eserlerin ellerinde bulunmadığını ifade etmiştir. Ancak, memleket dahilinde güzel sanatlara intisâbı olanların nadir olmadığı gözönünde bulundurularak, mevcut gazetelerle ilân ettirildiğinde bu sergi için eser verebilecek kimselerin bulunabileceğini de hatırlatmıştır[432].

Sanayi-i Nefise Mektebi'nin 1894-1895 öğretim yılı ile ilgili faaliyetlerini yine basından öğrenmekteyiz. Servet-i Fünun Gazetesi'nde [433], okulun gittikçe ilerleme gösterdiği ve bunu ise sergilerde bulunan el mahsulü olan aserleri ile kanıtladığı vurgulanmaktadır. Bu nedenle, Sanayi-i Nefise İdâresi ile Müze-i Hümâyûn idâresi'ne teşekkür edilmesi gerektiği de hatırlatılmaktadır .

Sanayi-i Nefise Mektebi'nin resim, mimarî, heykeltraşî ve hakk sınıfları bu sene 35 öğrenciye mükafaat vermiştir ki bunlardan 15 tanesi birinci dereceyi, 13'ü ikinci dereceyi ve diğerleri de zirk-i cemil almışlardır. Hakk sınıflarından birinci senede Armenak Efendi ve ikinci senede Onenik Efendi birinci derecede mükâfaata nail olmuştur ki bunların levhaları sergiye konulmuştur. Levhalardan birisi, Müze-i Hümâyûn'dan bir Apollon heykelini; ikincisi, mimarîye müteallik çizgileri göstermektedir.

---

[432] Maarif Nezâreti vesikaları, nr. 62 neşri için bkz. M.Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış...*, s.548-549.

[433] *Servet-i Fünun* ,nr. 198, 15 Kanun-ı evvel 1310 (27 Aralık 1894),s.247.

Okulun talebe mevcudu bir önceki sene 120 olduğu halde, bu yıl 75 öğrenci daha kaydedildiğinden 195'e çıkmıştır. Tabi ki bu durum okulun bir kat daha büyütülmesi ihtiyacını doğurmuştur.

Servet-i Fünun Gazetesi'nde[434] bu öğretim yılı için aşağıdaki ifadeleri yer almaktadır: "Okulun böylece günden güne memnuniyet verici surette âsâr-ı terâkki göstermesi Müze-i Hümâyûn ile Sanayi-i Nefise Mektebi nâzırı atufetlü Hamdi Beyefendi Hazretlerinin çabaları ve yardımları sayesinde olmuştur. Bununla beraber Hamdi Bey'in memurin ve muallimin tarafından takdire şayan surette yardım gördüğünü de hatırdan çıkarmamak gerekir".

Sanayi-i Nefise Mektebi'nin tesisinden itibaren 11 yıl geçmesine rağmen mimarlık alanında fazla bir mesafe alınmamış, yerli mimarların yetiştirilerek boşluk doldurulamamıştır.Yani, mimarlık alanında memleketin ihtiyaçlarına kâfi geleçek mimarlar yetiştirilememiş ve mesele çözülememiştir. Bu ihtiyaç dolayısiyle, 1894 yılında , Mekteb-i Mülkiye muallimlerinden Agob Boyacıyan Efendi tarafından verilen arzuhal ile "fenn-i mimariye aşina adamlar yetiştirerek Avrupa mimarlarına müracaattan kurtulmak için *Fenn-i Mimarî Mektebi* , adıyla Galata civarında gündüzlü öğrenciler için bir hususi okul tesisi arzusunda olduğundan bahisle [435] buraya devam edecek öğrencilere derslerin bir kısmı Türkçe, bir kısmı Fransızca olarak yapılacaktı ve eğitim süresi dört yıl olacaktı.Öğrenciler derslerin haricinde bir mimar maiyyetinde bazen uygulamalı derslere de katılacaktı. Ayrıca, ileride okulun genişletilmesine ihtiyaç duyulduğunda buna da müsaade edilmesi ve kurulacak olan bu okula izin verilmesi taleb edilmiştir. Bu arzuhalde her öğrenciden senede altı lira ücret alınacağı da belirtilmiştir.. Konu maarif meclisinde görüşülerek "her ne kadar Sanayi-i Nefise Mektebi'nde fenn-i mimarî tahsil edilmekte ve

---

434 nr. 198, 15 Kanun-ı evvel 1310, s.247.

435 BOA, BEO, NDGGD, Maarif giden, Defter nr.396/9-7, Dosya nr. 39815; O. Ergin, *Türk Maarif...*,III, s.1026.

gösterilmekte ise de bunun yeterli olmadığı " fikri ileri sürülmüş ve Agob'un arzuhali olumlu karşılanmıştır.Diğer taraftan, böyle bir okulun kurulmasının faydalı olacağı ifade edilerek müessislik istidâsında bulunan Agob Boyacıyan Efendi'nin ise Sultani, Turuk ve Maabir eğitimlerinden mezun olmakla beraber hayli vakitten beri muallimliklerde hizmet vermesi cihetiyle iktidar ve ahvalce tecrübeli olduğuna binaen bu mektebin tesisine izin verilmesi Maarif Nezâreti tarafından sadarete yazılan tezkirede belirtilmektedir. Yani Boyacıyan'ın bu konulara vakıf bir kimse olduğu belirtilerek, vermiş olduğu dilekçesi kabul görmüş ve böyle bir okulun kurulmasının uygun olduğu düşünülmüştür. Bu teklif sadaret tarafından da kabul edilip keyfiyet padişaha arzedilmiş ve (11 Aralık 1894'de) irâde-i seniyyesi çıkmıştır[436].

1895'de, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Avrupa'daki emsali derecesinde okullar seviyesine getirilmesi ve ıslahı lüzumlu olduğu için, öğretilen bilim ile muhtelif sanatlara bir de "Osmanlı Mimarî Tarzı" ilavesi kararlaştırılmıştır. Bu bilimi tahsil etmesi için iki öğrenci Kahire'ye gönderilmiştir. Bunlar orada Arab mimari metodunun, iyi bir şekilde eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönmüşlerdir[437].

Elde edilen bilgilere göre, aynı sene içinde okul bünyesinde "Tarz-ı neccâr-ı Arab " (Arab dülger tarzı) adı altında bir özel sınıf teşkili tasarlanmıştır. Bu işin organizasyonu ise, okul idaresi tarafından fen müdür muavini Mösyö Siroper'e havale edilmiş ve öğretmenliğine de eğitimlerini tamamlayıp Kahire'den dönen okulun eski iki öğrencisi tayin edilmiştir.

---

436 BOA,BEO,Aynı defter, Dosya nr.39815, 12 Cemaziyelevvel 1312- 29 Teşrin-i sani 1310; fakat bu okulun faaliyete geçip geçmediği hakkında kesin bir malumata rastlayamadık.

437 *Servet-i Fünun*, nr.240, 5 Teşrini evvel 1311 (17 Ekim 1895), s.43.

Sanayi-i Nefise Mektebi'nin 1898-1899 öğretim yılına ait ders programı şöyle düzenlenmiştir[438]:

Saat	Cumartesi	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe
9-12	Heykeltraşî	İbtidaî Sınıfı	Karakalem ve Yağlıboya	Heykeltraşî	Karakalem ve Yağlıboya
10-12	Teşrih	-	Sanayi-i Nefise Tarihi	-	İbtidaî Sınıfı
10-12	-	-	İbtidaî Sınıfı	-	-
12-13	Yemek	ve	Teneffüs	Zamanı	
13-15	Hakkâklık	Hakkâklık	Hakkâklık	Hakkâklık	Hakkâklık
13-15	İbtidaî Sınıfı	Heykeltraşî	Fenn-i Mimarî	-	Hendese
13-15	Fenn-i Mimarî	-	-	-	Fenn-i Mimarî

438 *Maarif Salnamesi* 1316,s.106; Maarif Salnamesi 1317, s.108; *Maarif Salnamesi* 1319, s.96; Sanayi-i Nefise Mektebi programında yer alan derslerden; tarih ,fenn-i tezyinat ve âsâr-ı atika derslerinin tahsili okulun bütün öğrencileri mecburi olduğu gibi, ressam,oymacı ve hakkâk olacak öğrenciler yalnız teşrîh (anatomi) ile menazır (manzaralar) derslerini;mühendis olacaklar da teşrîh den başka derslerin tümünü tahsile mecburdur.15 ile 25 yaşları arası olup okula dahil olmak veyahut sadece okunacak derslere devam etmek isteyenlerin ilk önce isimlerini özel kaleme kaydettirmeleri ve bu kayıt esnasında da hangi hocadan ders almak istediklerini de tayin etmeleri gerekir (*Maarif Salnamesi* 1319, s.97; *Maarif Salnamesi* 1321,s.101).

1898 yılında, Sanayi-i Nefise Mektebi'ne devam eden öğrencilerin ekserisinin gayr-i müslimlerden oluştuğunu iddia eden bir gazete yazısı şöyledir:

"Sanayi-i Nefise için de bir mektebimiz vardır. Acaba oraya devam için kaç müslüman talebe rağbet gösteriyor? hiç şüphe etmeyiz ki orada bulunan gayr-i müslim milletin öğrencilerine nisbeten bunların miktarı hiçtir. Halbuki, Sanayi-i Nefise en âlî bir meslektir. Bir kavmin medar-ı ziynetidir, servetin sebeptir. Zevk derecesini gösterir. yâni zevk derecesine delâlet eder. Bununla beraber eşi benzeri olmayan bu meslek rağbet bulmuyor. Buna müteessir olmamak elden gelmiyor. Bir çok noksanlarımız daha vardır ki, bunları saymak bile mümkün değildir.

Bununla beraber, eczalığa olsun azıcık bir rağbet gösterilmesinden dolayı teşekkür etmeyi vecibeden addettik"[439]

Fakat, Sanayi-i Nefise Mektebi'nde müslüman olarakpek az kimsenin bulunduğunu savunan bu habere cevap, okulun Hakk sınıfı öğrencilerenden Rebiî Efendi'den[440] gelmiştir. Rebîi Efendi Servet Gazetesi'ne[441] yazmış olduğu makalede; okulun öğrencilerinin genellikle müslüman çoçuklardan oluştuğunu hatırlatarak, "İkdam Gazetesi yetkililerinin, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin 1898 yılı sergisine bir muharrir göndermişler mi, göndermişlerse bu muharrirler ne gibi bir malumat edinmişlerdir ?" sorusuna bile cevap veremeyeceklerini kaydetmektedir.

Bu sene içerisinde resim sınıfından mezun olan altı kişinin hepsinin müslüman olduğu, hakk sınıfı talebesini teşkil eden on sekiz öğrenci arasında gayr-i müslim olarak bir Rum ile bir de Musevi bulunduğu

---

439 *İkdam*, nr. 1526, 9 Ekim 1898 (Pazar).

440 Hakk sınıfı öğrencilerinden olan Rebiî Efendi, 1902 senesinde okuldan mezun olmuştur. Kendisi, hakk etmiş olduğu biri Sultan II. Abdülhamid'e ait gösterişli bir tuğra ile diğeri Fatih Sultan Mehmed'in tasvirlerini şamil iki levhayı padişaha takdim etmiştir (bkz.YA.Hus., nr. 430/ 68, 10 Rebiülevvel 1320 - 3 Haziran 1318/ 17 Haziran 1902).

441 M.Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış*...,s. 550.

belirtilmektedir. Bu iki öğrenciden birisi üçüncü, diğeri de sonuncu olmuştur. Buna mukabil, ikinci sınıfta birinciliği İsmail Hakkı Bey[442], birinci sınıfta da Mehmed Kemaleddin Bey almış olduğuna dikkat çekilerek yazı şöyle devam etmektedir: "Bizim mektebde tahsil olunan fenn-i heykeltraşî, nâmının delâlet ettiği üzere, öyle taşlardan bir takım resimler filân oymak sanatı olmayıp fakat evvelâ çamurdan yapılarak bilâhare alçıya nakledilen insan vesaire resimlerinden ibarettir. Bu sanat ise henüz şehrimizde rağbete mazhar olmadığından erbabının elbette bir cihetten maişet teminine mecburiyetleri âşikârdır".

Rebîi Efendi en sonunda, bu yazıyı yazmaktaki birinci amacının gerçeği ortaya koymak olduğunu vurgulamaktadır. Diğer taraftan, gazetelerin yalan yanlış fikirler beyan etmekten kaçınarak, mesafe olarak pek de uzak olmayan Sanayi-i Nefise Mektebi'ne birer muharrir göndererek oradaki memur ve talebeden malumat alarak okulun terakkiyatına ve talebenin istifadesine vesile olacak sebepleri düşünüp ona göre yazı yazmalarını tavsiye etmektedir.

O dönemde salnamelerde yer alan istatistiki bilgilere dayanılarak 1897-1898 ve 1898-1899 öğretim yıllarında okulda talebe mevcudunun; müslim 107, gayr-i müslim 70, olmak üzere toplam 177 kişi olduğu tesbit edilmektedir[443]. Bu sayı her iki öğretim yılında da aynı olmuştur.

21 Ekim 1898 tarihli Servet Gazetesi'nde yer alan makalede[444]; Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kalem mahsulleri ile Avrupa'da bulunan bu tarz mekteplere uygunluk gösterecek derecede olduğuna dikkat çekilmektedir. Meydana gelen güzel eserlerin arasıra teşhirinden görülen büyük faydadan dolayı, okulda her sene bir müddet devam etmek üzere sergi tertibi usulü

---

442 1909 yılında şimşir üzerine hakk öğretmeni olarak, Sanayi-i Nefise Mektebine tayin edilmiş. 8-9 ay kadar bu görevde kalmıştır.

443 *Maarif Salnamesi* 1316, s. 636; *Maarif Salnamesi* 1317, s. 702; 1898-1899 öğretim yılında Hamidiye Ticaret Mektebi'nde (gündüzlü) ise, müslüman öğrencilerin sayısı 78 ve gayr-i müslim öğrencilerin sayısı 3 olmak üzere toplam 81 kişidir (bkz. *Maarif Salnamesi* 1317, s. 702).

444 M.Cezar, *Aynı eser*,s.551.

kabul olunduğu ve böyle bir serginin tesisinden beri epeyce gelişmeler olduğu vurgulanmaktadır.

Bu senenin sergisini gezen muharrir izlenimlerini şöyle dile getirmektedir: "...Geçen gün okulun sergisini ziyarete gitmiştim. Kapıdan girince ilk önce sağ tarafdaki odaya girdim. Burası heykeltraş sınıfı şakirdanının âsârıyla tezyîn edilmiştir. Burada fen ve sanat nokta-i nazarından en ziyâde nazar-ı takdire çarpan heykel, Behzad Efendi'nin mahsul-ü dest-i mehareti olub arkasında kürk, elinde bir kitap olduğu halde tasvir edilen bir musevinin yarım heykelidir. Heykel kabartma suretiyle yapılmıştır. Sol taraftaki oda ise, müntehî sınıf yağlıboya resimlerine tahsis edilmiştir. Bu daire hepsinden ziyâde zevkime gitti. Çünkü tamamıyla tabiatın renk ve letâfeti tasvir ve tersîm olunmuş âsâr-ı nefise ile malâmal idi. Bu odada teşhîr edilen levhalar meyanında gerek usûl-ü menazır ve gerekse renklerin suret-i imtizac ve letâfeti hasebiyle ilk göze çarpan tablo merhum Aziz Mahmud Efendi'nin Çamlıca Tepesi'ndeki Çilehanesi'ni tasvir edendir. Bu tablonun altında Şerif Ferid imzası nazar-ı takdir ve memnuniyeti celbediyor. Bu sınıfta Harem İskelesi'nde bir mezarlık civarını tasvir eden tablo cidden şayan-ı takdirdir.Birinin altında Mustafa Nuri diğerinin de Tevfik imzaları görülüyor. Hele Haseki civarında bir sebil ile kısmen görülen camii şerif menazır ve sair kavaid-i tersimiyece hüsn-ü tabiatı okşayacak âsâr-ı makbûledendir".

1899 yılında, Osmanlı hükümeti tarafından kimsesiz müslüman halk çocuklarına mahsus ve Sanayi Mektebi çıkışlı olmak üzere bir okul tesisi düşünülmüştür. Çok yakın bir zamanda faaliyete geçeceği belirtilen bu okulda, güzel sanatlar öğretilmekle beraber, bir de kadınlara ait çeşitli vazifeleri kavratmak üzere İnas (Kız) kısmı teşkil edilmesi düşünülmüştür. Bu konuda irâde çıkmış ve Maarif Nezâreti'ne tebliğ edilmiştir[445]

---

445 BOA, MV, nr. 98-2 / 15, 16 Safer 1317 (26 Haziran 1899).

Yine buna benzer bir diğer teşebbüsün 1903 yılında yapıldığını tesbit etmekteyiz. İstanbul Vezneciler'de Zeynep Hanım Konağı diye bilinen binada sekiz bin yüz lira masrafla bazı tadilatta bulunulmuş ve buraya yeniden bir kalorifer döşenerek burası Dar'ül hayr tesis edilmiştir. Sadaret makamı tarafından Maarif Nezâreti'ne havale olunan tezkirede, son hazırlıkların kısa zamanda tamamlanması ve gazetelerle ilân verilerek böyle bir kuruluştan halkı haberdar edimesi istenmiştir. Belirtilen Dar'ül hayr'da ilk önce dînî ve ahlâkî ilimler ile mebâdi-i ulûm öğretilmesiyle beraber güzel sanatlardan başlangıçta *demircilik, marangozluk, kunduracılık, terzilik, oymacılık* vesaire gibi sahiplerini en kolay geçindirebilecek sanatlar öğretilecektir. Ayrıca, hususi komisyon tarafından daha sonra hatıra gelecek sanatlar için etraflı programlar hazırlanıp kâfi derecede sınıflar teşkili ve lüzumlu olacak öğretmenlerin tayin edilmesi hususlarına da irâde-i seniyye çıkmıştır[446]

1905 yılında, Sanayi-i Nefise Mektebi'ni, emsali derecesinde olan Tıp ve Hukuk gibi, bazı kurallarla kuvvetli hale getirmek için bir takım tedbirler alınmaya çalışılmıştır.

Osman Hamdi Bey, Maarif Nezâreti'ne gönderdiği 17 Ekim 1905 tarihli tezkiresinde[447] konu ile ilgili fikirlerini şöyle belirtmektedir: "Sanayi-i Nefise Mektebi'nin tesisinden bu ana kadar bir hayli mimarlar yetiştirmiş iken, bunların hizmetinden halkın istifade edebilmesi için bazı usul ve tedbirlerin alınmamasından dolayı, gerek taşrada gerek İstanbul'da binaların inşaatı fennî bilgilerden yoksun olan dülger duvarcı gibi amele sınıfından yetişen cahil ve sanattan anlamıyanlara havale edilmektedir.Bunların meydana getirdikleri binalar ise, mimari zerâfeti taşımaları şöyle dursun

---

446 BOA, BEO,Dosya nr. 155976, 4 Rebiülevvel 1321 - 18 Mayıs 1319 (31 Mayıs 1903).
447 BOA, İ.ŞD, nr.220/26, 29 Şevval 1322 - 23 Kanun-ı evvel 1320.

dayanıklı bile değildir. Bu durumda maddî ve manevi bir takım tahribatlar söz konusu olmaktadır.

İşte bunlara bir son vermek için bir takım tedbirlerin alınması zarurî görülmüştür. Bu nedenle, fenn-i mimari erbabının tıp ve hukuk sahasında çalışanlar gibi sağlam bir kontrol altına alınması, nefis binaların muhafazalarının ve devamlılığının sağlanması hususunda bütün inşaatda müsdahdem işçilerden senelik toptan bir ücret alınması istenmiştir. Bu amaçla, Sanayi-i Nefise Mektebi'nde bir komisyon teşkil edilecek ve sanatlarına devam etmekte olan bütün mimarlar üç sınıfa taksim olunarak imtihanları yapılacaktır. Bunların kaabiliyet ve başarılarına göre, okul namına birincilerden on, ikincilerden beş ve üçüncülerden iki lira harc alınarak kendilerine diploma verilerek sanatlarını devam ettireceklerdir. Zaten Sanayi-i Nefise Mektebi'ne dahil olanlardan mektep namına bir ücret-i duhûliye alınmakta olduğu gibi diploma verirken de bir harc alınmaktadır.Ayrıca bu kişilerin isimleri özel olarak tutulan bir deftere kaydedilecek ve birer nüshası bütün belediye dairelerine gönderilerek bu defter haricinde kalanlardan mimar olarak icrâ-yı sanat etmek isteyenlerin inşâatta istihdamlarına asla müsaade edilmemesi usulü getirilecektir.

Bunlardan başka, nefis binaların bakım ve muhafazasına gelince; zaten bu husus Sanayi-i Nefise Mektebi talimatnâmesinin on beşinci maddesinde belirtilmektedir. Son zamanlarda, Müze-i Hümâyûn adına yapılan kazılarda önemli eski eserler ortaya çıkmakta ve bunların teşhirine ait dairenin kifayet etmemesinden dolayı yeniden bir takım ilâveler yapılmaktadır. Osman Hamdi Bey, gün geçtikce keşfedilen bir takım âsâr-ı nefisenin dışarıya çıkartılmasıyla teşhiri hususunda, yer yer hafriyata devam edildiği halde Nezâretin bütçesinin gittikçe bu fedakârlığa müsait olmadığını belirtmektedir. Bu nedenle, Müze-i Hümâyûn tarafından teşhîr edilecek eserlerin iyi bir şekilde muhafazası, eski eserlerin fennî bir şekilde çıkartılması ve bu işlerle ilgilenenlerin yetiştirilmesi, nefis binaların tamiri

ve muhafazasından ibaret olan Müze-i Hümâyûn tahsisatının muntazaman bu işlerin gerçekleştirilmesine yeterli gelmediği vurgulanmaktadır.

Meselâ bu sıkıntıdan dolayı eski Bergama kapısının tamiri muamelesi uzun süre sürüncemede kaldığı gibi,meşhur âsâr-ı âtikadan olan Yedikule'nin mermerkuleleri bozulmakta ve Kıztaşı dahi aynı şekilde tamir edilemiyerek harab olmaya yüz tutmuştur. Bunun gibi daha bir çok eski nefis binalar aynı akibete düçar olmaktadır.

Bu gibi işleren masraflarını karşılayabilmek için Müze-i Hümâyûn'un ödeneğine ilâveler yapmak gerekir. İşte bu amaçla, mimarlara verilecek diploma harcından başka, kendilerine verilen senelik tezkireden de senelik yirmi kuruş alınması ve şehremaneti ve taşra belediye dairelerince bina inşaası için ruhsat verilmesi esnasında alınan tezkire harcına yüzde on zam, duvarcı dülger,taşcı,sıvacı vesair bütün binada müstahdem işçilerin senelik tezkirelerine toplam beş ve birincilere verilen senelik tezkirelere de keza toplam bir kuruş ilâve edilerek müze adına belediye dairelerince alınması ve aylık hasılatın müze tahsildarları vasıtasıyla Müze-i Hümâyûn veznesine teslimi istenmektedir.

Müze Müdürü Hamdi Bey'in Maarif Nezâreti'ne gönderdiği ve buradan da Şûra-yı Devlet'e havale edilen tezkiresi[448] tetkik edilerek, "Fenn-i mimarî medeniyet ve umran-ı aleme hadim fünûn-ı esâsiyeden olması itibariyle istikmali esbâb-ı terakkisi ile fenn-i mimarî erbabının bir zabıta-i kaviye tahtına vaz'ı ve memâlik-i mahrûsa-i şahanede keşf olunan hazain-i âsâr-ı nâdireden istifade ile mebani-i nefisenin hüsn-i muhafazası ve mesâilinin istihsali lâzımeden ise de rusum-ı mu'tade ve mükellefesi ifâ eden erbab-ı sanayiden Müze-i Hümâyûn adına ayrıca bir resm alınması caiz ve münasib olamayacağına ve mimaran da bir zâbıta-i kaviye tahtına

---

448 BOA, İ.ŞD, nr. 220/26; BEO,NDGGD, Maarif Gelen, Defter nr. 391/9-2, 2 Zilhicce 1322 - 25 Kanûnisani 1320.

alınması şehremaneti'ne ait esas vazifelerden ibaret olduğu" [449] kararına varılmıştır.

Ayrıca, Müze-i Hümâyûn'un yüce maksadına ulaşabilmesi için gereğinin yapılması hususu Maarif Nezâreti'ne havale edilmiş ve bina inşaatının mimarî usullere uydurularak mimarların kuvvetli bir kontrol altına alınması yolunda sebep ve vasıtaları tamamlama görevi de Şehremaneti'ne verilmiştir. Bu konular ile ilgili emirler Şehremaneti, Dahiliye ve Maarif nezaretlerine tebliğ edilmiştir. Daha sonra, Maarif nazırı müze müdürünü karardan haberdar etmiştir. Ancak bu kez, Müze müdüriyetinden Maarif nezaretine gelen tezkire'de[450]; mimarların liyakat dereceve iktidarlarını belirleme ve kendilerine diploma verilmesi Sanayi-i Nefise İdâresi'ne ait esas vazifelerden olduğu hatırlatılmıştır. Ayrıca, alınmasına ihtiyaç gösterilen usulün sanat erbabının hukukunun teminine hizmet edeceği açık işlerden olduğuna dikkat çekilmektedir. Maarif Nezâreti Mektûbi Kalemi'nde incelenen bu tezkire daha sonra Şura-yı Devlet'e takdim edilmiş ve 7 Safer 1324 (28 Mart 1906) da zeylen mazbata hazırlanmıştır. Şura-yı Devlet Maliye Dairesi'nden tanzim ve Mülkiye Dairesi'nden tezyil kılınan mazbata Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'da mütalâa edildi: Buna göre, eski eserlerden olan nefis binaların iyi bir şekilde muhafazası ve vasıtalarının tamamlanmasıyla birlikte, Müze-i Hümâyûn'un intizamının devamı hususunda sarfedilmesi gerekli olan meblağa temel olması için İstanbul ve taşra belediye dairelerince bina kalfalarından tezkereleri itibariyle senelik on, yirmi ve otuz'ar kuruş alınacaktır. Dülger, taşcı ve emsali esnaf tezkirelerinden senelik beşer ve rencber tezkirelerinden birer ve yirmi bin kuruşa kadar olan inşaat ve tamirat müstesna olmak üzere yirmi bin kuruş ve ondan yukarı inşaat ve tamirat

---

449 BOA. BEO,Dosya nr.,19395, 18 Muharrem 1323 - 12 Mart 1321 (25 Mart 1905).

450 BOA, İ.ŞD, nr. 221/6, 17 Şaban 1323 - 3 Teşrinievvel 1321 (17 Ekim 1905); Anlaşıldığına göre, bu günkü Mimarlar Odası'nın bir benzerine 1905 yılında ihtiyaç duyulmuş, bütün mimarların hizmetini kontrol için ortak bir organizasyon çalışması yapılmıştır.

için verilecek tezkere harcının yüzde on'u nisbetinde özel bir vergi alınmasıyla, her ay sonunda İstanbul'da Maarif Nezâreti'ne ve taşralarda Maarif idarelerine gönderilmesiyle beraber, bütün mimarların Sanayi-i Nefise Mektebi'nde imtihanlarından vazgeçilerek yalnız kendi istekleriyle bu okula müracaatla ehliyetini isbat ederek diploma alacaklardan bu okulun mezunlarına kıyasen harc alınması da ekseriyetle kararlaştırılmış ve bu durum esasen uygun görülmüş olup ancak yirmi bin kuruş ve ondan yukarı inşaat ve tamirat için verilecek tezkire harcının yüzde on'u nisbetinde belirli bir resim alınması uygun bulunmamıştır. Çünkü binalardan ber-muceb-i nizam alınan resimden başka Hamidiye-Hicaz demiryolu ianesi olarak başkaca bir miktar resim alınmakta olduğu cihetle muvafık görülmediğinden Müze-i Hümâyûn için alınacak bu resmin verilecek tezkire harcının yüzde beş nisbetinde alınması ve bu resmin de otuzbin kuruş ve ondan yukarı olan inşaat ve tamirata hasrı miyane-i bendegânemizde tezekkür ve tasvib edilmiş olmağla, padişah tarafından emir çıkarsa ber minval-i muharrer gereğinin yapılmasının Şehremaneti'yle vilâyetlerdeki belediye dairelerine tebligatın Dahiliye Nezâreti'ne havalesi ve Maarif Nezâreti'ne malumat verilmesi sağlanacaktır[451]. Bu mazbata sadarete takdim edilmiş ve 11 Temmuz'da irâde-i seniyyesi çıkmıştır.

Bugünkü Konservatuvarın temelinin de yine 1906 yılında atıldığını tesbit etmekteyiz. Güzel sanatların önemli bir kısmını oluşturacak olan musiki eğitim ve öğretiminin yapılması için, Sanayi-i Nefise Mektebi'ne bir musiki sınıfı ilâvesi Osman Hamdi Bey tarafından maarif Nezâreti'ne iletilmiştir[452]. Musikî sınıfında, nota usulleri ile ahenk dersleri, keman vepiyano öğretilmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle, keman, piyano ile başlangıçta tedariki gerekli musikî alet ve edevatının temin edilmesi zaruridir. Belirtilen bu ihtiyaçların tedariki, dershanenin düzenlenmesi ve

---

451 BOA, İ.Maarif, nr. 5, 19 Cemaziyelevvel 1324.
452 BOA, İ.Maarif, nr.5, 19 Cemaziyelevvel 1324.

istihdam edilecek olan öğretmenlerin maaşının ödenmesi[453] gibi konular için sarfedilecek meblağa Maarif Nezâreti bütçesinde müzayakadan dolayı karşılık bulunamamıştır. Böyle bir sınıfın kurulmasının ehemmiyetini kavrayan maarif nazırı, gelecek senenin yeni gelirlerinin bu maksadı karşılayabileceğini ifâde ederek bu tasavvurun bir sene te'hirini istemiştir. Yâni,1907 yılında öğretime başlayabilecektir. Burada, temas edilen yeni vergiler ise daha önce bahsettiğimiz İstanbul ve taşra belediyelerince bina kalfalarından, dülger taşcı ve emsali esnaf tezkirelerinden ve saireden alınan senelik vergilerdir.

Müze ve Sanayi-i Nefise İdâresi Baş kâtibi İbrahim Halil Bey, Rumeli Vilâyeti Umumî Müfettişliği Baş Kitabeti'ne tayin edilmiştir. Bunun üzerine, beş buçuk seneden beri vekaleten bu vazifeyi yürütmekte olan Arif Bey, 1906 yılında asaleten atanmıştır[454]. Baş Kâtiplik maaşı olan bin sekizyüz kuruştan ikiyüz kuruşunun Arif Bey'e maaş olarak tahsis edilmesi, geri kalan beşyüz kuruştan ikiyüz kuruşunun muhasebe memuru Ferid Efendi'nin dörtyüz kuruş olan maaşına ilâve edilmesi kararlaştırılmıştır. Yine artan paranın üçyüz kuruşu ise, iki seneden beri maaşı bizzat Hamdi Bey tarafından ödenen ve kendisinin yanında çalışan Aziz Efendi'ye verilmesi uygun görülmüştür[455]

Bu arada Hamdi Bey, Sanayi-i Nefise riyaziye (matemetik) öğretmenliğinden alıkonulan ikiyüz beş kuruş paranın, başarılı çalışmaları

---

453 Yapılacak masraflar ise, bir defaya mahsus olarak ikiyüz lira, öğretmen maaşı ile sair masraflar için her ay üçbin kuruş okulun bütçesine ilâve edilecektir.

454 BOA,BEO,NDGGD, Maarif Gelen, Defter nr. 391/9-2, 25Safer 1324 - 6 Nisan 1322; Maarif Nezâreti vesikaları nr.40, 5 Receb 1324 (25 Ağustos 1906), Belgenin neşri için bkz.M.Cezar, *Aynı eser*, s.554.

455 Ancak bir süre sonra Müze ve Sanayi-i Nefise Baş Kitabet maaşı olan bin sekiz yüz kuruşun tamamının Arif Bey'e verilmesi, Rumeli Vilâyeti Müfettişliği Baş Kitabeti'ne tayin edilen Halil Bey'in maaşına da bin kuruş zam yapılması için irade çıkmıştır. Padişahın irâdesinin tebliği hususunda 10 Temmuz 1908'de maarif ile maliye nezaretlerine tezkire, Rumeli Vilâyeti Umumî Müfettişliği'ne tahrirat gönderilmiştir (bkz.BOA,BEO,Dosya nr. 251562, 10 Cemaziyelahir 1326 - 26 Haziran 1324).Okulun ve Müzenin yazılı emirleri Baş kâtip tarafından verilmektedir. Bütün hesap işleri de Müze-i Hümâyûn muhasebe memuru tarafından yapılmaktadır.

ile kendini gösteren dahili müdür muavini Mustafa Efendi'nin maaşına zam yapılmasını istemiştir[456]. Böylece, Mustafa Efendi'nin vazifesinin önemine binaen sekizyüz kuruş olan maaşı binbeş kuruşa yükseltilmiştir.

Sanayi-i Nefise Mektebi'ne seneden seneye rağbetin arttığını ve hatta bazı öğretim döneminde açıklanan kontenjanın dolmuş olduğu haberi dahi gazetelerde yeralmaktadır. 1906-1907 öğretim yılında, alınacak olan talebe mevcudunun tamamlanıp, sınıfların dolmuş ve derslere de başlanılmış olması dolayısiyle, artık başka talebe kaydedilmeyeceği, bu nedenle okul idâresine müracaatta bulunulmaması ilân edilmiştir[457]. 1907-1908 öğretim yılında da okula alınacak öğrenci miktarının son hadde gelmiş olduğu ve bu yüzden başka öğrenci kabul etmenin mümkün olmadığı şeklindeki bilgi bir ilânla halka duyurulmuştur[458]. Bu öğretim yılında ders programında ve derslerin öğretmenlere dağılımında bazı değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca, bazı öğretmenler ile çalışan diğer personelin maaşlarının iyileştirilmesi yoluna gidilmiştir.

Sanayi-i Nefise Mektebi'nde yirmi ikinci defa olmak üzere, okul öğrencilerinin eserlerinden müteşekkil sergi Eylül 1906'da tertib edilmiştir. Sergi için önceden olduğu gibi okulun salonlarından birisi tahsis edilmiş ve şimdiye kadar her sene o seneye mensub öğrencilerin hünerlerini gösteren el emeği mahsûlleri sergilenmiştir. Sabah Gazetesi'nde bu sergi ile ilgili

---

456 Bu konu, Maarif Nazırının 6 Ağustos 1906 tarihli tezkiresi ile Sadaret makamına iletilmiş 11 Ağustos'da Maarif Nezâreti'ne kabul edildiğini bildiren tezkire gönderilmiştir (bkz. BOA,BEO, Dosya nr. 216565, 20 Cemaziyelahir 1324 - 29 Temmuz 1322).

457 *Sabah*, nr. 6509, 7 Şevval 1325 (13 Kasım 1909); Sanayi-i Nefise Mektebi öğrencilerinin sayılarının gittikçe çoğalması sebebiyle mevcut memurlarla idâresinin mümkün olamıyacağının anlaşılması üzerine, 1907 yılında Kosti Efendi buraya mubassır (gözetici) olarak tayin edilmiştir. Daha önceden Müze-i Hümâyun nakliyat memurluğunda çalışan Kosti Efendi'ye yine aynı maaşının ödenmesi isteği Hamdi Bey tarafından Maarif Nezâreti'ne iletilmiştir. Tafsilât için bkz. Maarif Nezâreti vesikaları, nr. 76, 23 Rebiülevvel 1325 (6 Mayıs 1907), (belgenin neşri için bkz. M.Cezar, *Aynı eser*, s. 556).

458 *Sabah*, nr. 6901, 10 Şubat 1908; meselâ bu öğretim döneminde fotoğraflı dilekçe takdim ederek kendisinin, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin fotoğrafcılık kısmına kabulünü isteyen Cemaleddin Efendi'nin bu isteği uygun bulunmamıştır (bkz. BOA, BEO, NDGGD, Maarif Gelen, Defter nr. 393/9-4, 30 Nisan 1324 - 13 Mayıs 1908).

uzun bir yazı yeralmaktadır[459]. Yirmi iki seneden beri, bu salonda teşhir için konulan sanayi-i nefise eserleri birbiriyle karşılaştırılacak olursa, daima büyük bir ilerlemenin farkedildiğini ve bunun memnuniyet verici olduğu makalede belirtilmektedir. Nitekim, bu senenin eserlerinin bir önceki seneye göre üstün olduğu da vurgulanmaktadır. Teşhir edilen eserler arasında, takdire şayan tablolar, mimarî resimler, heykeller, kabartma resimler, hakk edilmiş levhalara dikkat çekilmektedir. Bütün bu sanat eserlerinin, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin ne derecelere kadar ilerlediğinin birer seçkin şahidi olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin terakkiyatından dolayı, idâre hey'eti ve özellikle Müze-i Hümâyun Müdürü Hamdi Bey ile biraderi Halil Bey'in hususi bir tebrike layık oldukları ifâde edilmektedir.

Sergi dairesi dört kısma ayrılmış olup, birinci kısımda yağlıboya resimler, ikinci kısımda karakalem resimleri, üçüncü kısımda mimarlığa ait resimler, dördüncü kısımda ise heykeller ile hakk edilmiş levhaların teşhîrlerinin bulunduğu kaydedilerek aşağıdaki şekilde geniş bilgi verilmektedir.

Yağlıboya resimler:

Öğrenciler tarafıdan yapılan yağlıboya resimler o kadar çeşitli değilse de, içlerinde mükemmel olanları mevcuttur. Son sınıfa mensub beş öğrenci tarafından çizilen bir kuyucunun ayrı ayrı vaziyetteki halini tasvir eden levhalar dikkati çekmektedir. Özellikle bu öğrencilerden Sami Bey'in kendi mahareti olan tabloda kuyucuya verdiği vaziyet pek tabîi ve kullandığı renkler pek uygun düşmüştür. Misak Nişanyan Efendi'nin, Hâzım Bey'in, Kâzım Bey'in ve Dikran Efendi'nin yapmış oldukları tablolar da takdir edilmektedir.

Birinci sınıfa mensub altı öğrenci de köylü kıyafetinde bir şahsın yarım resmini ayrı ayrı birer vaziyette çizmişlerdir. Bu resimlerden, Nazmi

---

459 *Sabah*, nr. 6091, 21 Eylül 1906.

ve Murtaza Beylerin çalışmaları da mükemmel ve takdire şayan eserlerdir. Murtaza Bey'in ayrıca çizmiş olduğu beş parça ile Nazmi Bey'in bir parça etüdü göz doldurmaktadır. Ahmed Ziya, Aleksan Boyacıyan, Konstantin Sinaraş ve Yorgi Efendilerin resimleri eksiksiz, değilseler bile herhalde takdire lâyıktır.

Karakalem resimler:

Bu resimler de o kadar çeşitli olmamakla beraber, mevcut olanları maharet ve resim sanatına haizdir. Karakalem son sınıfa mensub talebeden Sami, Nedim, Selâhaddin, Rüşdü, Ali Fuad, Ahmed Selim ve Sarım Beylerin resimleri kendilerinin ileride birer muktedir ressam olacaklarını gösteren eserler meyanında yeralmaktadır. Karakalem ikinci sınıf talebesinden Kirkor Mihtaryan ve Ruhi Efendilerin resimleri, ressamlığa istidadları olduğunu göstermektedir. Bunlardan başka Mehmed, Selim Mehmed, Abdullah Galib, Tahsin, Seyyid Mehmed, Muzaffer, Hâmi, Mehmed Zeki, Mehmed Ali, Aziz, Hasan Rıza, Hüsnü ve Mehmed İhsan Efendilerin resimleri de görülmeğe değerdir. Karakalem birinci sınıf talebesinden Hikmet Kâzım, Şemseddin Mehmed Cemâl, Kiryako ve Majak Efendiler de epeyce mahirâne bir surette resimler yapmışlardır. Karakalem ibtidâi senesine mensub olup ressamlık sınıfına geçecek olan öğrenciden İbrahim Hakkı, Jak Fresko, İstifanidis, Salih Hasib, Osman Reşid, Ali Remzi, Mehmed Emin, Mehmed Nuri ve Mehmed Mustafa Efendiler tezyînata dair güzel resimler çizmişlerdir.

Mimarlık sınıfına geçecek olan talebeden Nikola Yuvanoviç, Mehmed Celâl, Mehmed Nazım, Konstantin, İsperidyon, Arvanidi Polo, Dimitri, Jozef Ananyan, Selâhaddin, Uskarlamir, Veramişabuc, Pol, Halil İbrahim, Mehmed Fuad, Parasko, Hrand Kuyumcuyan, Aharon Hraçya, Vay oğlu Anastaş, İsmail Hakkı, Ahmed Süreyya, Arşak ve Mehmed Hilmi Efendilerin yaptıkları küçük resimler de sınıflarına göre takdire şayandır.

Mimarlık:

Sanayi-i Nefise Mektebi'nde bir san'at-ı bedia teşkil eden mimarlığa itina ve gayret gösterilmesi son derecede memnuniyet vermektedir. Serginin mimarlık kısmında teşhîr edilmiş olan mimarî eserler de bu konuda açık delil teşkil eder. Fenn-i mimarî son sınıf talebesi, muhteşem Dar'ülaceze binasının cepheden görülen resmi ile satıhlandırılmış plânını pek mükemmel ve adeta birer mimarî maharetiyle çizmişlerdir. Bu alanda, Yervant Kalpakcıyan, Mizani İsak, Simon Sapunidis, İspiro, Limonciyan, Vâhan Kantarcıyan ve Vahram Papazyan Efendiler hakikaten takdire şayandırlar[460]. Fenn-i mimarî üçüncü sınıf öğrencileri de zarif bir köşkün cepheden görülen resmi ile dahili taksimatını gösteren ayrı ayrı plânlarını resmetmişlerdir. Bu sınıfdan Mehmed Nihad Bey ile Tahsin Bey arabesk olarak çizmiş oldukları eserleri ile kabiliyetlerini fiilen göstermişlerdir.

Heykeltraşlık:

Sanayi-i Nefise Mektebi'nde heykeltraşlık gibi ince bir sanata da büyük bir dikkat gösterdiği eserleri ile sabittir. Birinci sınıf talebesinin bile teşhîr etmiş oldukları yarım heykeller incelemeye değer.

Bunlar, modele bakılarak imâl edilmekle beraber sanat açısından bir hüneri göstermektedir. İkinci sınıf öğrencilerinin tam heykel şeklinde yapmış oldukları kabartma resimler ise daha ziyade mükemmel eserlerden sayılmaktadır. Son sınıf öğrencileri ise, artık hakikaten birer heykeltraş olduklarını göstermişlerdir. Bunlardan, Misak Nişanyan, Dikran Diretyan ve Ahan Efendilerin asıllarına bakarak imâl etmiş oldukları yarım heykeller o derece tabîidir ki uzaktan hakiki birer yarım beden zannedilmektedir.

Hakkâklık:

Sanayi-i Nefise Mektebi, Hakkâklığa da büyük bir ehemmiyet vermiştir. Bu san'at-ı bedîaya sülûk eden öğrencinin eserleri de pek ziyâde görmeye lâyıktır. Bilhassa, Hasan Rıza ve Seyyid Mehmed Efendilerin

---

460 Okulun her bir şubesinden dereceye girip taltiflendirilen öğrenciler hakkında, "Mezuniyet ve Taltif" bahsinde daha tafsilatlı bilgi verilmiştir.

bakır üzerine hakk etmiş oldukları ufak tablolar o kadar ince o kadar zarifdir ki temaşâsına doyulmaz. İşte Sanayi-i Nefise Mektebi'nde yalnız öğrencilerin seçkin eserleriyle tertib edilmiş olan sergi hakikaten *Sanayi-i Bedia Sergisi* tabirine uygundur.

Yine, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin 1907 yılındaki sergisi Eylül ayının sonlarına doğru düzenlenmiştir. Henüz imtihan heyeti tarafından derecelendirilmemiş olan bu eserle ve sergi hakkında Sabah Gazetesi tarafından malumat verilmektedir[461]. Ancak, verilen bu bilgi imtihan heyetinin vereceği puana tesir etmemesi bakımından biraz yüzeysel olarak kaleme alınmıştır. Yâni, öğrencilerin isimleri sıra tertibi ile verilmiştir.

Yağlıboya son sınıfta, Nazmi, Murtaza, Ziya, Kostantin, Aleksan Boyacıyan, Yorgi Kumyakidi Efendilerin altı büyük tablosu teşhîr için salona konulmuştur. Ayak üzerinde bir şahsı tasvir eden bu tablolar talebenin sanatkârane yeteneğini göstermektedir. Nazmi ve Murtaza Efendilerin ayrıca yedişer parça etüdleri de tabloları altına konulmuştur. Yağlıboya birinci sınıfta arkasında kürek ve başında fes ak sakallı yarım yağlıboya bir resim teşhir edilmiş olup, bunlar da yandan ve cepheden ayrı ayrı vaziyetlerde tersim olunmaktadır. Bunlar Ahmed Selim, Ali Sami, Nihad, Celâl, Nedim, Sarım ve Ali Fuad Efendilerin el mahsulü olan çalışmalarıdır. Yine bu sanatta, Ali Sami Bey'in muhtelif tarzda altı parça çalışması teşhîr edilmiştir.

Üçüncü sınıftan Karakalem çalısması yapanlar; Mehmed İhsan, Abdullah Galib, Mehmed Selim, Hami, Mehmed, Aziz, Ruhi, Hüsnü, Zeki, Mehmed Ali, Tahsin, Mehmed, Karikor Efendilerin levhaları ve ikinci sınıftan Şemşeddin, Mehmed Cemâl, Aziz, Hikmet, Kardaşyan Efendilerin tekmil bir heykel ile bu heykelin yanında bir sehpa üzerine mevzu' bir büstten ibaret olan modeli tasvir eden altı parça levhası, karakalem birinci

---

461 *Sabah*, nr. 6462, 27-9-1907; Bu sene içerisinde Osmanlı ressamları ile Sanayi-i Nefise Mektebi mezunları tarafından Bâb-ı Âli caddesinde 38 numaralı dairede bir güzel sanatlar sergisi tertib edilmiştir (*Sabah*,nr.6435, 31-8-1907).

sınıfta Remzi, Mustafa, Şetum Fol ve Jak Fresko Efendilerin yarım bir heykel model olarak alınıp yapılmış olan dört levhası teşhîr olunmuştur.

Resim İbtidâi sınıfında okumakta olan öğrencilerin eserleri içinde kırk dört parçası alınarak sergiye yerleştirilmiştir. Bunlar, direk başlığı, oyma ve kabartma suretinde olan muhtelif tezyinatın tasvirlerinden ibaret olup, kırk dört öğrencinin levhaları arasında Dahiliye Matbuat Müdürü Kemâl Bey'in oğlları Mukbil Bey'in levhasıyla Mimarzâde Mehmed Ali Bey'in mektebin resim salonunda mevcut nâkıs ve cesim bir heykeli, bir direk başlığını tasvir eden levhalarını, Remzi, Halil Mümtaz, İsmail Ferid, Vasıf, Ohannes Poladyan, Serkiz Bekmezyan Efendilerin resimlerinin beğenildiğine temas edilmiştir.

Mimarî son sınıf için gösterilmiş olan konu ise; ortada Merkezî idâre,yanında ihracaat ve idhalât daireleri olmak üzere sahilde bulunan bir gümrük binasının tasviridir. Sanayi-i Nefise Mektebi'nde mimarlık eğitimini henüz tamamlamamış olan, yâni son sonıfta bulunan Mehmed Nihad, Tahsin Ziya, Tanaş İstavropolo, Jak Darmi, Penayut Andon, İstepan Kalfayan, Bogos Otocyan ve Ahan Hızıryan Efendilerin sekiz parça resim ve plânlarının temaşası üzerine bunları lisân-ı takdir ve istihsan ile zikretmeyi vazifeden görür ve bunların tahsîl ve masai semereleri ciddiyet ve ehemmiyetini isbata kâfi bulunduğu belirtilmiştir.

Mimarî üçüncü sınıfta erkek ve kızlara mahsus bir mekteb binası tertibatı müsabaka konusudur. Gerek resimler ve gerek plânlar, gurubdaki talebelerin bu hususdaki vukuf ve bilgisini göstermektedir. Bu kısımda on sekiz parça proje resim ve plânları ayrı ayrı teşhîr olunmuş ve bunlar; Mehmed Kasım, Ahmed Hâfi, Kemaleddin, Ahmed Kemaleddin, Konstantin Mihal, Mihrân Mesrubyan, Nikolâki Zumbuludis, Nikolâki Pavlos, Ohannes Taşcıyan, Aristo Katopolos, Aram,Yakubin Besat, Zaharya Hanoyolo, Niko Vasilidis,Mihalaki Dimitri, Lusyen Jezez, Hanri Konsoli,Jan Tülbendciyan'ın eserleri yer almıştır.

Mimarî ikinci sınıf talebesinin bir karakolhane resim ve plânını gösteren levhaları, mimarî birinci sınıfının da bir kapı ile koridor şeklinde iç kısımlarını gösteren resim ve plânları sergilenmiştir. İkinci sınıftan 34 ve birinci sınıftan 25 parça levha sergiye konulmuştur. Mimarî ikinci sınıfından levhaları teşhîr edilenler; İbrahim Edhem, Abdülahad Farih, Hüseyin Halid, Mehmed Sırrı, Mustafa Vasfi, Tahsin, Ali Haydar, Kenan, Hüseyin Halid, Aşud Agob, Agob Papasyan, Hristo Andoni, Nikolâki Tombakidi, Neşâ Bezciyan, Yundidis, Kunduracıyan, Vasil Kâliyeoğlu, Agob Katırcıoğlu, Celopopolo,Deyran, Artin Taşcıyan, Karakaşyan, Andunaki, İsak Anjel'dir.

Mimarî birinci sınıfından; Halil İbrahim, İsmail Selâhaddin, Ahmed Süreyya,Mehmed Ali, Mehmed Nuri, Mehmed Nazım, Mehmed Hayri, Hafız Yakub, Mehmed Celâleddin, Anastas, Dimitriv, Hıracya,Oskar Lamber,Nikoli Kalfaoğlu, Peleogos, Nikola Livbanoviç, Kuyumcuyan, Kostaki Dimitriyadi, Papa İliyadis, Teokrasto,Arvanidopolo, Verameşbuh Dayioğlu, Kostaki Ağarcıoğlu'nun resim ve plânları sergilenmiştir.

Heykeltraş şubesinde; Mehmed Sırrı, Ali Haydar, Artin, Vasil Kâlinoğlu, Hezaros Kunduracıyan, Celopopolo, Aşud Agob'un yirmi parça heykeli ve hakk sınıfında dört parça hakk edilmiş levha dikkati çekmektedir.

"Kısacası, Sanayi-i Nefise-i Şahane Mekteb-i Âli'si günden güne terakkiye mazhar olmakta bulunduğuna ve bu mekteb-i Âli'de tahsilini tamamlayanların memleketimizde güzel sanatların intişârına cidden himmet ve hizmet edecek derecede vukûf-ı meharet kesb eylemekte olduklarına en büyük bürhan bunların semerât-ı irfanı ve nazar-ı iftihar ile temeşâ edilen nefîsesidir" diye tamamlanan makale, okulun o tarihdeki faaliyetlerini yansıtması açısından önemlidir.

Sanayi-i Nefise Mektebi'nde 1908 yılına kadar programda yer alan derslere ilâve olarak bazı derslerin okutulması zaruri görülmüş ve bunlardan; mukavemet-i ecsam, malzeme-i inşâiye ve fenn-i inşaat dersleri

tarih öğretmeni Vedad Bey'e verilmiştir. Hendese-i resmiye, menazır-ı kat'ı ahşab ve kat'ı eşcar dersleri ise riyaziye öğretmeni Binbaşı Ziya Bey'e havale edilerek, böylece Vedat Bey'in dersine üç, ve Ziya Bey'in dersine de dört saat ilâvede bulunulmuştur. 15 Kanûnisani 1323 / 28 Ocak 1908'den itibaren tedrisata devam etmiş olduklarından, bu öğretmenlerin maaşlarına içinde bulunulan sene bütçesinin teklif sütununda yazılan beşer yüz kuruşun zam ve tahsisi Müze-i Hümâyun Müdüriyeti tarafından Maarif Nezâreti'ne bildirilmiştir[462]. Ancak,belirtilen bütçe Rumi 1324 senesi için düzenlenmiş olması ve bütçe hakkındaki hesap süresinin tabiatıyla bir seneden ibâret olması dolayısıyla, teklif sütununda yazılı meblağın belirtilen tarihten itibaren zammı doğru olmayıp, içinde bulunulan senenin başından itibaren geçerli olması Nezâretce uygun görülmüştür. Böylece, Vedad ve Ziya Beylere beşer yüz kuruşun tahsisiyle yukarıda açıklanan öğretmenliklere tayini kabul edilmiştir. Ayrıca, ibtidai sınıfı resim öğretmenliğine tayin edilen Ömer Adil Bey'in bin üçyüz elli kuruş olan maaşına ikiyüz kuruş zam yapılması kararlaştırılmıştır. Şimdiye kadar Ömer Adil Bey okulun talim heyetine memur bulunduğu halde, maaşı, teftiş ve muayene müfettişleri tertibinden ödenmekte idi[463]. Bundan sonra ise, Müze-i Hümâyun bütçesi içerisinde karşılık bulunarak buradan ödenmesi şekli Maarif Nezâreti tarafından Şura-yı Devlet'e bildirilmiş ise de, meclis tarafından onaylanmayarak eskisi gibi yine Teftiş ve Muayene Heyeti tertibinden ödenmesi uygun görülmüştür (10 Mayıs 1908). Yine okulun dahili Müdür Muavini Mustafa Efendi'nin maaşına üçyüz ve Yedikule bilet memuru Kosti Efendi'nin dörtyüz kuruş olan maaşına yüz kuruş zam yapılmıştır. Yeniden tahsis olunacak zamlardan dolayı, aylık üçyüz kuruşun okulun memurları , bin ikiyüz kuruşun da öğretmenler ve yüz kuruşun ise Müze-i Hümâyun memurları tertibatına ilâve edilmesi istenmiştir.

---

462 BOA, İ. ŞD,nr. 229/20.
463 BEO, NDGGD, Maarif Gelen, Defter nr. 391/9-2, 1 Cemaziyelevvel 1326 - 19 Mayıs 1324;
BEO, Dosya nr. 255135, 24 Şaban 1326 (21 Eylül 1908).

Mektebin, 1908-1909 Öğretim yılı için öğrenci kayıt kabulü hakkında verdiği ilânda; Sanayi-i Nefise Mektebi'ne girmek isteyenlerin Tezkire-i Osmaniye ve aşı şehadetnâmesiyle, mezun oldukları okulun diplomasını yanlarında getirerek okul müdüriyetine dilekçe ile müracaat etmeleri duyurulmaktadır. İlâve olarak, okul adına bir defaya mahsus olmak üzere bir lira da duhûliye ücreti yatırmaları gerektiği belirtilmektedir. Kayıt süresi ise, 5 Kasım 1908 Perşembe gününden başlayarak bir hafta olarak tesbit edilmiştir[464].

Bu dönemde, Maarif Nezâreti tarafından memleket içinde yapılacak olan okul binalarının inşâası gibi önemli bir meselenin üzerinde durulduğu anlaşılmaktadır. Geç kalınmış olsa bile ülkenin eğitimi açısından olumlu neticeler verebilecek olan bu konunun ele alınması hakikaten sevindirici bir gelişme sayılabilir. Avrupa'da okul binasının inşâası meselesi son asırdan beri hususi bir önem taşımaktadır. Osmanlı memleketinde ise, uzun zamandan beri çeşitli derecede yapılmış olan okul binalarının hemen hemen hiç birisinin ihtiyacı karşılayacak bir tarzda yapılmadığı gibi, kullanılan malzemelere de dikkat edilmemiştir. Bu nedenle artık bundan sonra yapılacak okul binalarının fenni usul ve kaidelere uygun olması için maarif mimarlıklarında istihdam edilmek üzere itina ile mimarların yetiştirilmesi düşünülmüştür. Bu amaçla, Sanayi-i Nefise Mektebi Mimarlık Bölümü mezunlarından en yetenekli olanlarının seçilmesi ve bir süre Avrupa'ya gönderilip buradaki okulları tetkik ederek tahsilini tamamladıktan sonra memleketde mimarlık hizmetinde çalıştırılmaları düşünülmüştür. Elbette, bu

---

464 *Takvim-i Vekâyi*, nr. 30, 1 Şevval 1326 - 14 Teşrinievvel 1324 (27 Ekim 1908); 1907-1908 öğretim yılı için verilen ilânda müracaat için yukarıda belirtilen şartlardan farklı olarak öğrencilerin mahalle muhtarlarından veya mensub oldukları zaptiye dairesinden iyi hâl belgesini de müracaat esnasında getirmeliri istenmiştir bkz. *Sabah*,nr. 6461, 25-9-1907; nr. 6464, 29-9-1907.

öğrencilerin araştırma ve inceleme faaliyetleri, Maarif Nezâreti İlmiye Dairesi'nce hazırlanan belli bazı şartlar dahilinde gerçekleşecektir[465].

Sanayi-i Nefise Mektebi'nde 1909-1910 öğretim yılına Kasım ayının ikinci haftasında başlanıldığını, Müze Müdüriyeti tarafından bir gazeteye verilen kayıt ilânından tesbit etmek mümkündür. Bu ilâna[466] bakıldığında, okula girmek isteyen öğrencilerden pek çok şartın arandığı anlaşılmaktadır. Bu şartlardan birincisi; yaşlarının onyedi'den küçük yirmibeş yaşından büyük olmamasıdır. İkincisi; yedi senelik İdadiye Mektebi mezunlarından olması veya o derecede bilgiye sahib bulunduğunu imtihan ile isbat etmesi, üçüncüsü; tahsile engel olabilecek bulaşıcı hastalığının olmadığı ve bedenen sağlam olduğunu tıbben tasdik ettirmesi gerekir. Dördüncüsü de, herhangi bir cinayet ve cünha gibi suçlu olmadığına dair iyi hâl belgesine sahib olması icab eder. İşte bu şartları yerine getirmiş olup okula girmek isteyenlerin 1909 yılının 10 Kasımından itibaren bir hafta süre içinde kayıtları yapılacak ve bir lira kayıt ücretini de okul müdüriyetine yatıracaklardır[467].

Aksaray civarında Horhor'da , Demokrat Kulübü'nün himâyesinde olarak on iki ve dört numaralı hanede Mürebbiye-i Sanayi-i Nefise adıyla ibtidâi ve rüşdî derecesinde yatılı ve gündüzlü öğrenciler için bir okul kurulmasına ruhsat verilmesi istenmiştir. Müdire ve öğretmenliğinde bulunacak olan Osmanlı Devleti tebasından Havva Safinaz Hanım ile diğer

---

465 Maarif Nezâreti Vesikaları, nr. 83, belgenin neşri için bkz. M.Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış...*, s. 558-559.

466 *Takvim-i Vekâyi*, nr. 376, 26 Şevval 1327 (10 Kasım 1909).

467 Bir başka belgede ise, Sanayi-i Nefise Mektebi'ne giren öğrenciden önce bir çeyrek Osmanlı altını duhûliye ve bir sene içerisinde dört taksitte bir Osmanlı altını kaydiye harcı alınacağı belirtilmektedir. Yâni, öğrencilerin parayı ödeyebilmesi için bir kolaylık sağlanmıştır. Taksit zamanları ise Teşrinievvel (Ekim), Kânun-ı evvel (Aralık), Şubat ve Nisan aylarıdır. Ayrıca, okuldaki öğrencilerin içinden tahsilini tamamlamayan, ancak buraya devam ettiklerini gösteren bir tasdiknâme alarak okuldan ayrılmak isteyenlerden yarım Osmanlı altını harc alınması kararlaştırılmıştır. Yine, öğrenciler her sene imtihana girmeden önce yani Mayıs ayının başında yarım Osmanlı altını ve diploma karşılığında bir buçuk Osmanlı altını ödeyeceklerdir. Okulun herhangi bir bölümüne girmek isteyen öğrenci ilk önce bir seneden ibaret olan ihtiyat sınıfına devam ederek burada belirlenmiş olan dersleri görmeğe mecburdur (Maarif Nezâreti Vesikaları.nr. 77, belgenin neşri için bkz. M.Cezar, *Aynı eser*, s. 555-556).

Safinaz Hanımın namuslu kimselerden olduğu, belirtilen binanın ise gerekli dayanıklılığa sahip olup okul için elverişli bulunduğu yapılan tahkikat neticesinde İstanbul Vilâyeti Vekaleti'nden tasdiklenerek bildirilmiştir. Bundan sonra, ruhsatnâmenin düzenlenerek verilmesi için irâde-i seniyyenin çıkması hususunda Maarif Nezâreti tarafından yazılan 27 Kasım 1910 tarihli tezkîre Divân-ı Hümâyun'a havale edilmiştir[468].

Divân-ı Hümâyun Kalemi'nden yazılan derkenarda[469],irâde çıkmadan evvel hususi surette okul küşadına ruhsat verilmemesi padişahın emirlerinden olduğu hatırlatılarak, okul için düşünülen bu hanenin vergi ve rüsûm-ı sairesi önceden olduğu gibi tasarruf eden kişi tarafından ödenmek üzere okul halinde kullanılmak üzere usûl ve emsâline uygun yani Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin yüzyirmi dokuzuncu maddesi hükmüne riayet olunmak üzere padişah tarafından irâde çıktığı takdirde gereğinin yapılmasının Maarif Nezâreti'ne tebliğ edilmesi için Şurâ-yı Devlet'e havale edildi[470]. Şurâ-yı Devlet, Maarif, Nafia ve Maliye Dairesinde bu konu 18 Aralık'da mütalâa edilerek mazbata hazırlandı[471]. Bu mazbata'da Maarif Nezâreti'nin tezkîresi ile Divân-ı Hümâyun'un okul tesisi hakkında derkenarının görüşülüp münasib olduğu belirtilerek bu mazbata Sadaret'e takdim edilmiştir. Bir gün sonra, buradan Başkitabet Dairesi'ne takdim edilmiş ve 20 Aralık'ta padişahın onayından geçmiştir. Daha sonra, Maarif Nezâreti'ne tebligatta bulunularak gereğinin yapılması istenmiştir. Ayrıca, irâde-i seniyye suretleri Maliye Nezâreti ile Dahiliye Nezâreti'ne gönderilerek malumat verilmiştir[472].

---

468 BOA, İ.ŞD, nr. 226/61, lef-1. 24 Zilkade 1328.
469 BOA, İ.ŞD, nr. 226/61, lef-2, 28 Zilkade 1328.
470 BOA, İ.ŞD, nr. 226/61, lef-3.
471 BOA, İ. Maarif, nr. 3723, Hazine-i evrak nr. 6, tarih 17 Zilhicce 1328.
472 BOA, BEO, Dosya nr. 287620, 18 Zilhicce 1328 - 7 Kânun-ı evvel 1326.

2. Mezuniyet ve Taltif

Sanayi-i Nefise Mektebi'nin eğitim-öğretime başladığı ilk sene içerisinde, başarılı çalışmalarından dolayı Osman Hamdi Bey'e Sultan Abdülhamid tarafından terfian rütbe-i balâ verilmiştir[473]. Yine, bir yıl sonra 1884 Temmuz'unda ikinci rütbeden mecidi nişanı verilerek taltif edilmiştir[474]. Hamdi Bey'e ayrıca Avrupa Devletleri tarafından da nişan verildiğini tesbit etmekteyiz. Meselâ, Mart 1895'te Alman Devleti tarafından nişan verilmiş ve bunun kabulü hususunda padişah tarafından da irâde çıkmıştır[475]. Ayrıca Fransa Cumhuriyeti tarafından da Hamdi Bey'e üçüncü rütbeden Legion d'heneur (Lejyon donör)[476] nişanı verilmiş ve bu nişan Osmanlı Hükümeti tarafından kabul edilmiştir.

Fransa'da güzel sanatlar eğitimiyle meşgul bulunan ressam Piyer Hodyan ile Serkiz Viranyan burada göstermiş oldukları gayret ve başarılardan dolayı ödüle lâyık görülmüştür. Bu amaçla, her ikisine Temmuz 1883'te beşinci rütbede birer aded Mecidi nişanı verilerek taltif edilmişlerdir[477].

---

473 ***Rütbe-i balâ:*** En yüksek rütbe manasına gelmektedir. Hamdi Bey'e verilmiş olan bu rütbe için bkz. BOA, Ayniyat Defteri, nr. 1242, s.114, 7 Zilkâde 1300 (9 Eylül 1883); BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, 28 Ağustos 1299; Ayrıca bkz. *Maarif Salnamesi* 1316, s.636.

474 ***Mecidi nişanı:***Sultan Abdülmecit zamanında çıkarılmış bir nişandır; BOA, İ.Dah. nr. 73304, 2 Şevval 1301.

475 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Gelen, Defter nr. 391/9-2, 29 Ramazan 1312 -14 Mart 1311; Hamdi Bey, daha evvel Eylül 1889 yılında Almanya'da Köln şehrinde kalmış ve oradaki meşhur kilise ile sair eski eserleri gezerek tetkiklerde bulunmuştu (*Sabah* nr. 26, 29 Muharrem 1307/25 Eylül 1889).

476 ***Lejyon donör***: Fransız şeref nişanıdır; BOA, BEO, NDGGD, Maarif Gelen, Defter nr. 390/9-1, 17 Safer 1310 - 29 Ağustos 1308; bu konuda çıkmış olan irade için bkz. BEO, Aynı nr.lı defter, Dosya nr. 5753, 3 Rebiülevvel 1310.

477 BOA, İ.Har., nr. 18246, 8 Ramazan 1300 (13 Temmuz 1883); Yine bu dönemde Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahane resim hocası muavini olup, Paris'te bulunan piyâde sağ

Bilindiği gibi, Sanayi-i Nefise Mektebi dahilî nizamnamesi doğrultusunda, öğrencilerin yapmış oldukları eserlerinden bazıları ustabaşılar tarafından alınarak herkesin görebileceği bir yere konulur. Her üç ayda bir öğrenci, münâvebeten yani bir defa âsâr-ı atikadan ve bir defa da tabiattan alınmış şeyler üzerine imtihana tabi tutulmaktadır. Bu imtihanları müteakib mükâfaten kendilerine ikinci ve üçüncü rütbelerden madalyalar verilir. Her Nisan'da okul atölyeleri öğrencileri ile hariçten imtihana dahil olmak isteyen öğrenciler arasında bir imtihan yapılır ve bunun ardından da güzel sanatlar sergisi tertib edilmekteydi[478].

1884 Eylül'ünde, Mekteb'in öğrencilerinden birinci ve ikinci derecede mükâfaat alanlara verilmek üzere, Ticaret ve Ziraat Nezâreti veznesinde muhafaza edilmekte olan gümüş madalyalardan on tanesi Suphi Paşa tarafından okul müdürüne teslim edilmiştir[479]. Zaten öğrenciler arasından birincilik ve ikinciliği kazananlara gümüş madalya verilmesi prensibi, okulun dahilî nizamnamesinde yer almaktadır.

Sanayi-i Nefise İdaresi kâtiplerinden Halil Edip Efendi'nin dört buçuk senedir vazifesini daima iyi bir şekilde yerine getirdiği, her zaman dürüst ve doğru olduğu Hamdi Bey tarafından hatırlatılarak, bu zata rütbe-i sâlise (üçüncü rütbe) verilmesi istenmiştir[480]. Bunun üzerine, Ticaret Nezâreti tarafından gerekli muamele yapılmış ve Şubat 1887'de iradesi çıkmıştır[481].

1889 yılında, Mektebi'in resim bölümü dördüncü sınıf talebelerinden Ohannes Kalıbcıyan Efendi'nin yaptığı resim levhası çok beğeni kazanmış ve takdir edilmiştir. Bunun üzerine bu levha sadrazam tarafından padişaha

---

kolağalarından Halil Bey'e binbaşı rütbesi verilerek terfi ettirilmiştir (bkz. BOA, İ.Dah., nr. 72432, 5 Cemaziyelahir 1301/2 Nisan 1884).

478 BOA, İ.Dah., nr. 67709; Maarif Salnamesi 1319, s.97; Maarif Salnamesi 1321, s.101.

479 BOA, İ. Dah. nr. 73517, 19 Zilkade 1301 (10 Eylül 1884); Bu konu ile ilgili irade-i seniyye çıkmış ve Ticâret Nezâreti'ne bildirilmiştir (BOA, Ayniyat Defteri nr..1241, s.424, 23 Zilkade 1301/ 14 Eylül 1884).

480 BOA, İ. Dah., nr.80392, lef-1.

481 BOA, İ. Dah., nr.80392, lef-2, lef-3, 22 Cemaziyelevvel 1304, Rütbe-i Sâlise, binbaşılık derecesinde olan mülkî bir rütbedir.

takdim edilerek, bu gibi sanatların ülkede ilerlemesi için sanat erbabının ödüllendirilerek teşvik edilmesi zarureti bildirilmiştir. Böyle hareket edildiği takdirde, emsalî öğrencilerin de teşvik edilmesine vesile olunacağı ayrıca hatırlatılmıştır. Bu nedenle, Ohannes Efendi'ye Maliye Hazinesi'nden iki bin beşyüz kuruş ile bir de Sanayi madalyası verilmesi talebi padişah tarafından onaylanmıştır[482]. Yine, aynı sene içerisinde, okulun resim bölümü son sınıf öğrencilerinden olup, yağlı boya ile resim yapma sanatında birinciliği Galip Efendi kazanmıştır. Fenn-i mimarî bölümü, dördüncü sınıf öğrencilerinden Feyzi, Nizameddin ile Leyon Efendiler de birinci ve ikinci derecede numara kazanmışlar ve eserleri padişah tarafından çok beğenilmiştir. Bu nedenle, hem kendilerinin, hem de sâir öğrencilerin gayretlerinin arttırılmasına vesile olmak üzere bu öğrencilere de birer sanayi madalyasıyla maliye hazinesinden atiyye-i seniyye tertibinden iki bin beş yüzer kuruş verilmesi kararlaştırılmıştır[483].

Osmanlı hükümeti, yerli sanatkârları taltiflendirdiği gibi[484] , bir de Avrupalı sanatçılara da nişanlar vermiştir. Meselâ, güzel sanatlar alanında çalışan Alman Profesör Mösyö Begos'a ikinci rütbeden mecidî nişanı vermiştir. Yine güzel sanatlarla ilgili çalışmalarından dolayı Mısır'da Fransa konsolosu politika memuru Kont Rubeniyi'nin hanımı Kontes Rubeniyi'ye ikinci rütbeden şevkat nişanı verilmesinin padişah tarafından irâde buyurulması üzerine gerekli işlemler yapılmıştır[485].

---

482 BOA, İ.Dah., nr. 87372, 12 Cemaziyelevvel 1306; BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, 18 Cemaziyelevvel 1306 - 8 Kanûnisani 1304. Ohannes Kalıbcıyan Efendi'nin sanayi madalyasıyla taltifi hakkındaki irâde 20 Ocak 1889 tarihinde Dahiliye, Maliye, Ticaret ve Maarif Nezâretlerine tebliğ edilmiştir.

483 BOA, İ. Dah., nr. 87406, BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, 21 Cemaziyelevvel 1306 - 11 Kanun-ı Sânî 1304 (23 Ocak 1889).

484 Resim sanatında fevkalâde maharet sahibi olan Ahmed Paşa (Şeker)'nın ünlü eserlerinden olan Kâğıthane ve Göksu mesireleriyle meyve demetlerini tasvir eden dört adet levhası padişaha takdim edilmiştir. Bu tablolar ise padişah tarafından çok beğenilmiştir. Bunun üzerine Ahmed Paşa takdire mazhar olmuş ve taltif edilmiştir. (bkz. *Sabah* nr. 21, 24 Muharrem 1307/20 Eylül 1889).

485 BOA, İ. Dah., nr. 87638, 3 Cemaziyelahir 1306 (3 Şubat 1889).

Sanayi-i Nefise Mektebi öğrencilerinin, 1889 yılı imtihanına mahsus olmak üzere yapılmış oldukları çeşitli lâtif levhalardan oluşan bir sergi düzenlenmiştir[486]. Bu sergi, 26 Ekim Cumartesi (14 Teşrinievvel 1305) günü açılıp, açılıştan itibaren onbeş gün süreyle herkese açık olacağı da bir ilan ile duyurulmuştur. Bu tür faaliyetlere önem veren Münif Paşa, açılış törenine iştirak etmiştir[487]. Serginin son günlerine doğru teşhir edilen eserlerin mükâfatları belirlenmiştir. Mükâfat töreninde, Müdür Hamdi Bey ile okulun öğretmenleri hazır bulunup, verilecek olan mükâfatların derecelerinin tayininde fevkalâde adaletli davranarak en zeki ve çalışan talebeye birinci derece verilmiştir. Mükâfat alan öğrencilerin isimleri ile almış olduğu dereceleri şöyledir[488]:

Yağlı boya sınıfı	*Mükâfat*
Ohannes Kalıbcıyan Efendi	İkinci dereceden
Bedros Oskan Efendi	İkinci dereceden
Yervant Timurciyan Efendi	Birinci dereceden

Heykeltraş Sınıfı	
İhsan Efendi	Birinci dereceden
Agop Arabyan Efendi	İkinci dereceden
Hakkı Efendi	İkinci dereceden

Karakalem İbtidaî Sınıfı

---

486 *Sabah* nr. 54, 26 Safer 1307 (22 Ekim 1889).
487 *Sabah* nr. 59, 1 Rebiülevvel 1307 (26 Ekim 1889).
488 *Sabah* nr. 75, 19 Rebiülevvel 1307 - 1 Kasım 1305 (13 Kasım 1889); *Sabah* nr. 434, 29 Rebiülevvel 1308 (12 Kasım 1890).

İstavraki Efendi	Birinci dereceden
Ziya Efendi	" "
Gobrenikyan Efendi	" "
Artin Arslanyan Efendi	" "
Avadis Efendi	Üçüncü dereceden
Dimitri Efendi	İkinci dereceden
Mesrub Efendi	" "

Karakalem Üçüncü Sene

Panayut Efendi	Birinci dereceden
Rıfat Efendi	İkinci dereceden
Hüseyin Hüsnü Efendi	" "
Tomas Baltazar Efendi	" "

Karakalem Birinci Sene

Rıza Efendi	Birinci dereceden
Hamdi Efendi	İkinci dereceden
Mardiros Efendi	" "
Serkis Efendi	" "
Herant Gümüşyan Efendi	" "

Karakalem İkinci Sene

Halid Efendi	Birinci dereceden
Selâhaddin Efendi	İkinci dereceden

Fenn-i Mimarî Üçüncü Sene

Levon Zarafciyan Efendi	Birinci dereceden
Feyzi Efendi	İkinci dereceden
Bogos Efendi	Birinci dereceden
Periklis Efendi	İkinci dereceden

Fenn-i Mimarî İkinci Sene

Sine Kerem Astarciyan Efendi	Birinci dereceden
Agop Kigorkyan Efendi	Üçüncü dereceden
Vakaluyulus Efendi	İkinci dereceden
Antonyutedeski Efendi	Üçüncü dereceden

Fenn-i Mimarî Birinci Sene

Karabet Ağya Etmekciyan Efendi	İkinci dereceden

Gittikçe terakki etmekte olduğu matbuatta sıkça belirtilen, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin 1890 yılına mahsus umumî imtihanları ise, 19 Ekim günü yapılmıştır. İmtihan heyetine ise meşhur ressam Ferik Ahmet Paşa başkanlık etmiştir[489]. Ayrıca öğrencilerin, mesai mahsullerinin numunesi olan nefis ve mükemmel resim levhaları okul içerisinde teşhir edilmesi kararlaştırılmış olup 22 Ekim tarihinde açılış merasimi yapılmıştır[490]. Bu sergi on beş gün süreyle açık olacağından, görmek isteyen kişilerin okula teşrif etmeleri gerektiği Sanayi-i Nefise İdaresi tarafından ilan edilmiştir.

---

[489] *Sabah* nr. 411, 6 Rebiülevvel 1308 (20 Ekim 1890); İmtihan heyetinde Ahmed Ali Paşa(Şeker Ahmed)'dan başka Hamdi Bey, Ressam Valeri, Heykeltraş Oskan Efendi ve Ressam Akvaroni bulunmaktadır bkz.C:E. Arseven, *Türk Sanatı*..., s.147, bu imtihan esnasında yâni 1890 yılında başarı göstermiş olan Şevket Efendi, Mekteb-i Sultanî'de boş bulunan resim öğretmenliğine tayin edilmiştir (BOA, Ayniyat Defteri, nr. 1422, s.557, 3 Cemaziyelevvel 1308).

[490] *Sabah* nr. 412, 7 Rebiülevvel 1308 (21 Ekim 1890).

Sanayi-i Nefise Mektebi baş resim öğretmeni İtalyan Mösyö Valeri'ye, Ağustos 1890 tarihinde dördüncü rütbeden nişan-ı Osmanî verilerek ödüllendirilmiştir[491].

1893 yılında daha önceden mevcut olan iftihar madalyasının *Sanayi-i Nefise* madalyasına dönüştürülmesi ve bu madalyanın ancak güzel sanatlarda kabiliyeti ile liyakatını ispat edenlere verilmesi kararlaştırılmıştır[492]. İftihar madalyası, birinci derecede sanat erbabının taltifi gibi yüce maksat için tesis olduğu halde[493], zamanla bu saha dışında kalan kimselere verilmeye başlanmıştır. Oysa, diğer alanlarda başarılı olanlara verilmek üzere başka madalyaların bulunduğu gibi, ziraat, sanaat ve değişik icadların mucîdine verilmek üzere çeşitli madalyalar (Ziraat, Sanaat, İftihar, ihtirâ')[494] da mevcuttur. Bu nedenle, padişah tarafından ihdas edilmiş olan iftihar madalyasının, Sanayi-i Nefise madalyası adı altında resim ve musiki gibi güzel sanatlar erbabına verilmesi çok uygun görülmüştür. Madalyanın münasib bir yerine de *Sanayi-i Nefise madalyası* ibaresi yazılmıştır.

1895 senesinde Sanayi-i Nefise Mektebi'nden altısı ressamlık ve beşi de Fenn-i Mimarî kısmından olmak üzere on bir talebe tahsilini tamamlayarak diploma almaya hak kazanmışlardır. Bunlardan başka ressamlık kısmının dördüncü sınıfından altı, üçüncü sınıfından iki, ikinci sınıfından iki, birinci sınıfından sekiz ve ibtidaiye sınıfından da dokuz öğrenci ile, fenn-i mimarî kısmının üçüncü sınıfından dört, ikinci sınıfından beş ve birinci sınıfından üç öğrenci, heykeltraşlık kısmının dördüncü sınıfından bir, üçüncü sınıfından iki, ikinci sınıfından bir ve birinci sınıfından bir öğrenci, Hakkâklık kısmının üçüncü sınıfından üç, ikinci sınıfından üç ve birinci sınıfından da beş öğrenci çeşitli derecelerde

---

491 Bu hususta Yıldız Sarayı Baş Kitabet Dairesi'nin tezkiresi için bkz. BOA, İ. Dah., nr. 93236, 12 Muharrem 1308.

492 BOA, YA, Hus., nr. 286/50, 7 Cemaziyelahir 1311 (16 Aralık 1893).

493 BOA, İ.Dah., nr. 1490.

494 Bu madalyalar, altın, gümüş ve bakırdan mamüldür.

mükâfat almışlardır. Öğrencilerin edinmiş oldukları bilgiler neticesinde meydana getirdikleri hususi eserleri de teşhir edilmiştir[495].

1900 senesinde Osman Hamdi Bey'in isteği ile Müze-i Hümayun'da çalışan bazı kişilerin taltif edilmesinden sonra[496], Sanayi-i Nefise Mektebi memur ve öğretmenleri de taltiflendirilmiştir[497]. Bu kişilerin isimleri ve almış olduğu nişanları şöyledir:

Sanayi-i Nefise Mektebi Dahiliye müdürü ve Heykeltraş öğretmeni Oskan Efendi ile resim öğretmenlerinden Varniye Efendi'ye Dördüncü rütbeden Osmanî nişanı, Fenn-i mimarî öğretmen muavini Bello Efendi dördüncü rütbeden Mecidî nişan-ı zişânı ile taltif edilmiştir. Yine Helkeltraş öğretmen muavini İhsan Efendi'ye Beşinci rütbeden mecidî nişanı ihsan buyurulmuştur. Okulun Dahiliye memuru Mustafa Efendi'ye yeniden üçüncü rütbe tevcihi ile taltifi uygun görülmüştür.

Bu kişilerle beraber, Müze-i Hümâyûn kütüphanesi memuru Mistakidis ile Diyarbakır Müzesi fahri memuru Natık Efendi'lere yeniden üçüncü rütbe tevcihi ve Müze-i Hümâyûn Baş hademesi Ali Ağa'ya da beşinci rütbeden Mecidî nişanı ihsanı Osman Hamdi Bey tarafından Sadaret'e takdim edilen tezkirede talep edilmesi üzerine padişah tarafından belirtilen kişilerin taltifleri emir buyurulmuştur[498].

---

495 *Servet-i Fünûn*, nr. 240, 5 Teşrinievvel 1311 (17 Ekim 1895), s.43; 1894 yılında hakkâklık şubesinin birinci ve ikinci sınıfından birinciliği kazananlar şunlardır: Birinci sınıftan Penhas Efendi, ikinci sınıftan ise, Unyek Efendi'dir. Bunların eserleri gazetede yer almaktadır bkz.*Servet-i Fünun*, nr.166, 5 Mayıs 1310.

496 Burada taltif edilen kişiler şunlardır: Müze-i Hümâyûn müdür muavini Halil Edhem Bey'e ikinci rütbeden Osmanî, Baş Kâtib Halil Bey'e ikinci rütbeden Mecidî, muhasebeci Receb ve Dahiliye müdürü Kadri Bey'ler ile Fransızca Baş Kâtibi Nikolaki Efendi'ye üçüncü rütbelerden Mecidî nişanı verildi. Ayrıca Meskûkât-ı atika memuru Ahmed Feridun Bey'e Dördüncü rütbeden Osmanî, Hafriyat memuru Bedri ve Fransızca katiblerinden Makridî Bey'lere Dördüncü rütbeden mecidî nişan-ı zişânları verilmiştir (BOA, BEO, NDGGD, Maarif Gelen, Defter nr. 392/9-3, Dosya nr. 3465, lef-1, 5 Cemaziyelevvel 1318 / 31 Ağustos 1900; İ.Taltifat, nr. 56, 5 Ca 1318. Bu konu ile ilgili irâde-i seniyye için bkz. Aynı defter, Dosya nr. 3465, lef-2);

497 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Gelen, Defter nr. 392/9-3, Dosya nr. 5076, lef-1, 30 Ağustos 1316 (12 Eylül 1900).

498 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Gelen, Defter nr. 391/9-2, Dosya nr. 5076, lef-2, 22 Teşrinievvel 1316 (4 Kasım 1900) ; BOA, İ.Taltifat, nr.203, 11 Receb 1318.

Sanayi-i Nefise Mektebi'nden 1900 senesinde mezun olan talebeler ile almış oldukları mükafaat dereceleri şöyledir[499]:

Ressamlar	***Rütbe***	***Mükafâat derecesi***
Vilâyat-ı mümtaze kalemi hulefasından Hüseyin Haşim Efendi	ulâ	Birinci
Sultaniye vapurundan Mustafa Efendi	mülâzım-ı evvel	Birinci
Telgraf Ketebesinden Muhtar Efendi		zikr-i cemil

Mimarlar	***mükafaat derecesi***
Kosti Kiryakidis Efendi	Birinci
Yeni Dünya Efendi	”
Hrant Karagözyan Efendi	”
Canikyan Efendi	”
Antuvan Ratiski Efendi	”
Yorgi Efendi	İkinci
Yani Vanikli Efendi	”
Dimitri Nikdi Efendi	”
Tress Çuber Efendi	”

499 *Maarif Salnâmesi* 1319, s.98.

Simon Agop Efendi

zikr-i cemil

Yüksek okul statüsünde eğitim veren, Sanayi-i Nefîse Mektebi öğrencilerinin 1902 yılı umûmî imtihanları Temmuz ayında yapılarak, birinci ve ikinci olarak diploma almaya hak kazananların taltif edilmesi hususu Maarif Nezâreti tarafından sadarete havale edilmiştir[500]. Ayrıca öğrencilerin gayretlerinin arttırılmasına sebep olmak üzere dereceye girenlere *maarif madalyası* ihsan edilmesi de istenmiştir. Daha sonra okul içerisinde bir tören yapılarak birincilikle mezun olan öğrencilere altın maarif madalyası, ikincilikle mezun olan öğrencilerin tümüne de sanayi madalyası takdim edilmiştir (3 Ağustos 1902)[501]. Bahsetmiş olduğumuz öğrenciler ise şunlardır[502]:

Fenn-i Mimarî	***Mükafaat derecesi***
Raşid Efendi	Birinci
Mihran Azaryan Efendi	İkinci
Fenn-i Hakk	
Mithat Efendi	Birinci
Yako Efendi	İkinci
Ressam	***Mükafat derecesi***

500 BOA, Y. Mtv., nr. 232/122, lef-1, 21 Rebiülahir 1320; Aynı tarihde emsalî derecesinde olan Tıbbiye-i Mülkiye'nin Tıb sınıfından İbrahim Edhem Efendi birinci, Nureddin Hasan Efendi ikinci olmuştur. Ecza sınıfından ise; Mehmed Es'ad Nebi Efendi birinci, İskender Marfar Efendi ikinci olarak diploma almaya hak kazanmıştır.

501 BOA, Y. Mtv., nr. 292/122, lef-1.

502 BOA, Y. Mtv., nr. 232/122, lef-2; *İkdam*, nr. 2922, 6 Ağustos 1902.

Hulusi Efendi	Birinci
Tevfik Efendi	İkinci

Aynı sene içerisinde farklı dereceler alarak mezun olan öğrenciler ise şöyledir[503]:

Fenn-i Mimarî	***Derecesi***
Hrant Efendi	Birinci ikinci
Nikoli Efendi	Birinci ikinci
Dimitri Efendi	İkinici ikinci
Kornelli Efendi	İkinci ikinci
Kostantin Efendi	zikr-i cemil
Yorgi Salemon Efendi	”
Mehmed Ferid Efendi	”
Aleksandr Efendi	”
(Diploma almadan mezun olan mimarlar ise)	
Milityadis Efendi	Birinci birinci
Hikmet Efendi	İkinci birinci
Antuvan Harun Efendi	Birinci ikinci
Hüseyin Kemal Efendi	zikr-i cemil
Mehmed Salih Efendi	”
Dimitri Efendi	”
Yervant Sinem Efendi	”
Nikoli Efendi	”

Ressam	
İsmail Efendi	Zikr-i cemil

503 *Maarif Salnâmesi*, 1321, s.102-103; *İkdam*, nr. 2922, 6 Ağustos 1902.

Hakkâk (Diploma almadan mezun olanlar)

Halid San'a Efendi	İkinci
Kemal Efendi	Zikr-i cemil
Antuvan Caniti Efendi	İkinci ikinci

Heykeltraş

Mesrûr İzzet Efendi	(Diploma alamamıştır)	Birinci

Bunların arasında diploma alarak mezun olan heykeltraş yoktur. 1904, 1905, 1906 senelerinde gerçekleştirilen umûmî müsabakada, birincilik ve ikincilikle mezun olup emsâl ve arkadaşlarına göre altın ile gümüş maarif madalyasıyla taltif edilen öğrencilerin isimleri ise aşağıdadır[504]. Bunlara da daha öncekiler gibi okul içerisinde yapılan bir merasimle ödülleri ve diplomaları kendilerine verilmiştir.

1904 Senesi

Mimarî	***Derecesi***
Ermenak Efendi	Birinci
Oton Andriyadis Efendi	İkinci

Resim

Mehmed Ali Efendi	(Mülkiye memurlarından)	Birinci
Mehmed Ali Efendi	(Asakir-i Şahane Yüzbaşılarından)	İkinci

1905 Senesi

Mimarî

[504] BOA. Y. Mtv. nr. 297/144, 28 Rebiülevvel 1325-28 Nisan 1323 (11 Mayıs 1907).

Mehmed Asım Efendi

Boşnakyan Efendi — Birinci

İkinci

Resim

Muazzez Efendi

Ziya Efendi — Birinci

İkinci

1906 Senesi

Mimarî

İspiro Efendi

Yervant Efendi — Birinci

İkinci

Resim

Sami Efendi

Misak Efendi — Birinci

İkinci

Hakkâklık

Aleksan Efendi — Birinci

Mehmed Ali Efendi — İkinci

3- Ek Bina Yapımı, Onarımı ve Sigortalama

Sanayi-i Nefise Mektebi binasının yapımından üç sene sonra tamirine ihtiyaç duyulmuştur. Müzehane ve okul binaları ile, bunların etrafındaki duvarların onarımı ve bahçelerin düzeltilmesi işi Sultan II. Abdülhamid tarafından şifahen emredilmiştir. Bunun üzerine Ticaret Nezâreti tarafından harekete geçilmiş, bu onarım ve düzenlemenin masrafının yaklaşık olarak Yüzyetmiş beş bin dörtyüz altı kuruş (175.406 kuruş) tutacağı tesbit

edilmiştir. Ancak, bu dönemde büyük mâlî sıkıntı yaşandığından, sadece çok zarurî olan kısımların tamir edilmesi Ticaret Nazırı tarafından bildirilmiştir. Bunun üzerine Şehremaneti'nin keşfi neticesinde tesbit yapılarak, ihale ile yetmiş sekiz bin kuruş karşılığında Hamamcıbaşı Karabet adlı müteahhite verilmiştir. 28 Şubat 1885'de Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nde konu ile ilgili hazırlanan mazbata padişaha takdim edilmiş ve 5 Nisan 1885 tarihinde de irâde çıkmıştır[505].

Okulda mevcut talebe miktarının gittikçe artması üzerine yine aynı yıl, Ağustos 1885'te bazı ilave kısımların yapılması söz konusu olmuştur. İlk önce öğrencilerin 1885 yılı imtihanlarına mahsus olmak üzere, yapmış oldukları eserlerin teşhiri için elli lira masrafla yeniden bie salon yapılması Ticaret Nazırı tarafından Padişaha bildirilerek izin alınmıştır[506]. Fakat, bu dönemde, yapılan yazışmalardan da anlaşıldığı gibi, yapılması gereken bu gibi masraflar için ödenek bulmakta gerçekten de hükümet büyük sıkıntı ile karşılaşmaktaydı. Hatta, bazı kişilerin yaptığı iş karşılığında parasını hemen alamadığı tesbit edilmektedir[507]. Yine bu dönemde, Osman Hamdi Bey, okulun çok cüz'i olan tahsisatının zamanında ödenmediğinden yakınmaktadır. 1888 yılında, Hamdi Bey takdim etmiş olduğu tezkiresinde, okulun ödeneğinin vaktinde Osmanlı Bankası veya Rusumat Emaneti'nden ödenmesini istemiştir. Ayrıca, okulun binasının yetersizliğinden dolayı genişletilmesine ihtiyaç duyulduğunu ve bunun için bir karar alınmasını belirterek, bu hususta izin alınmasını sağlamıştır[508].

---

505 BOA, İ. ŞD, nr. 4333, 19 Cemaziyelahir 1302 - 21 Mart 1301.

506 BOA, İ.Dah., nr. 75976, 8 Zilkade 1302 - 7 Ağustos 1301 (19 Ağustos 1885).

507 Meselâ, Morino Çakomo adlı bir kişi, Müzehane ile Sanayi-i Nefise Mektebi'ne Çimento ile beton dökmesinden dolayı beş yüz Osmanlı lirası alacağı olmasına rağmen parasını alamamıştır. Bu durum karşısında kendisinin mağdur olduğunu ve parasının ise en kısa zamanda ödenmesini talep eden dilekçesi Maarif Nezâreti'ne gelmiş, oradan da Sadarete takdim edilmiştir (BOA, BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, 5 Receb 1304 - 18 Mart 1303 (30 Mart 1887); Ayniyat Defteri, nr. 1598, s.228).

508 BOA, İ.Dah., nr. 83999, 16 Cemaziyelahir 1305 - 16 Şubat 1303 (29 Şubat 1888). Aynı konu ile ilgili olarak; padişahın iradesini ve gereğini belirten belgelere Ayniyat Defteri ile Bab-ı Âli Evrak Odası Defteri'nde de rastlanılmaktadır (bkz. Ayniyat Defteri, nr. 1599, s.13; BEO,

Sanayi-i Nefise Mektebi'nin genişletilmesi Maarif Nezâreti tarafından da çok isabetli bir fikir olarak kabul edilmesine rağmen, inşaat masrafları için Maarif bütçesinde karşılığı bulunmadığı belirtilmiştir. Bu durumda, tevsiât için gerekli olan meblağın mümkün mertebe Maliye Hazinesi'nden ödenmesi, ayrıca okulun tahsisatının da yine aynı hazine tarafından verilmesi ve daha önce kararlaştırılılan elli bin liraya mahsuben bankaya havalesi istenmektedir. Neticede, okulun genişletilmesi için ne kadar miktar tutacağının keşif ile tesbiti ve okulun tahsisatının ise diğer yüksek okullarınki gibi ödenmesi padişah tarafından emredilmiştir[509]. Daha sonra Maarif Nezâreti tarafından harekete geçilerek, okulun ne şekilde genişletilmesi zaruri ise haritasının ona göre hazırlanması gerektiği üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bu nedenle, Şehremaneti tarafından keşife temel teşkil edecek olan malumatın Müze Müdüriyeti tarafından izah edilmesi istenmiştir. Bu arada, Müze binasının yetersizliğinden dolayı üzerine bir kat daha atılması ve bir daire inşası ile ilgili faaliyetlerin hangi safhada olduğu, ayrıca masrafının ise nekadar tuttuğu hususunda da Osman Hamdi Bey'in teferruatlı bilgi vermesi gerektiği bildirilmiştir[510].

Görüldüğü gibi, her iki müessesenin büyütülmek istenmesi dolayısıyla inşaat masraflarının karşılanması için para bulmak gittikçe güçleşecektir.

Daha sonra, Sanayi-i Nefise Mektebi fennî mimari öğretmeni Valori Efendi tarafından hazırlanan okulun büyütülmesi ile ilgili plan ve keşif için gerekli bilgiler tezkire ile Maarif'e bildirilmiştir. Bunun üzerine, Şehremaneti'nden gönderilen memurlar tarafından usûlen keşif muamelesi yapılmıştır. Bu keşif neticesinde, okula ilâve edilecek olan 600 arşın (408 metre, ki bunun m^2 olarak düşünmek gerekir) kârgir binanın inşâsı için ihale

---

NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, 20 Cemaziyelahir 1305 - 20 Şubat 1303/ 4 Mart 1888).

509 BOA, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 390/9-1, 2 Receb 1305 - 3 Mart 1304 (15 Mart 1888).

510 Maarif Nezâreti vesikaları nr. 21 (neşri için bkz. M. Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış* ..., s. 532-533).

pusulası, harita ve diğer Şehremaneti'yle muhabereli tezkiresi Maarif Nezâreti tarafından Şura-yı Devlet'e takdim edilerek tesbit edilen meblağın ödenmesi talep edilmiştir[511]. Fakat burada yapılan müzakerede bir neticeye varılamamıştır. Çünkü, belirtilen meblağın hangi tertipten ödeneceği hakkında açıklayıcı bilgi verilmediği için evrak iâde edilmiştir. Bunun üzerine, Maarif Nezâreti bu konuya bir açıklık getirerek; Maarif bütçesinde inşaat tahsisatı olmadığını, bu nedenle yapılacak olan masrafların muvazeneye ilave olarak Hazine-i Celîle'den verilmesi gerektiğini belirterek tekrar evrakı takdim etmiştir[512]. Tekrar Şûra-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nde Maarif Nezâreti'nin takriri incelenmiş ve yapılacak olan dairenin zarurî olduğu anlaşılmıştır[513]. Ancak bu masrafların Maarif bütçesine ilave olarak Hazine'den ödenmesinin usûle uygun olmayacağu kararlaştırılmıştır. Bu nedenle, inşaatın bitiminde alelusul ikinci keşifi yapılıp, birinci keşife mtabık olmayan tarafı görüldüğü takdirde, müteahhide düzelttirip tamamlattırılması şartıyla bu meblağın Maarif Varidat-ı Cedidesi'nden ödenmesi belirtilmiştir. Ayrıca, bu binanın keşif ve ihaleye uygun bir şekilde inşâ ettirilmesi hususunun bu nezarete havalesi uygun bulunmuştur.

Şûra-yı Devlet'in bu konu ile ilgili mazbatası Meclis-i Vükelâ tarafından da kabul edilerek[514] padişaha takdim edilmiş ve 23 Temmuz 1889'da irade çıkmıştır. 28 Temmuz'da sadaret vasıtasıyla Maarif Nezâreti'ne buyruldu gönderilerek tebliğde bulunulmuştur. Fakat, bu tebliğde inşaat faaliyeti ile ilgili herhangi bir tahkikatın yürütülebilmesi veya herhangi bir tedbirin alınması için bu nezaretin yetkili kılınması

---

511 Burada takdim edildiği belirtilen keşif defteri ile ihale pusulası ve harita araştırmalarımıza rağmen elimize geçmemiştir. Bkz. BOA, İ.ŞD, nr. 210/33 lef-1; BEO, NDGGD, Maarif Gelen, Defter nr. 390/9-1, 8 Cemaziyelahir 1306 - 28 Kanûnisani 1304 (9 Şubat 1889).

512 BOA, İ. ŞD, nr. 210/33 lef-2, 4 Ramazan 1306 (4 Mayıs 1889); İ. MM, nr. 4508, 6 Şevval 1306 - 23 Mayıs 1305.

513 BOA, İ. MM, nr. 4508, 6 Şevval 1306 (5 Haziran 1889).

514 BOA, MV, nr. 45, s.29, 16 Zilkâde 1306 (14 Temmuz 1889); İ. MM, nr 4508, 25 Zilkade 1306.

unutulmuştur. Bu durumu, daha sonra Maarif Nazırı'nın bildirerek hatırlatması üzerine Meclis'te mazbatası hazırlanmıştır[515].

Aradan bir kaç sene geçmesine ve inşaata başlanılmasına rağmen, halen tesbit edilmiş olan seksen dokuz bin kuruşun nereden ödeneceği hususunda tam bir karara varılamadığı anlaşılmaktadır. 5 Temmuz 1891'de Maarif Nazırı, bu meblağa müzehane tahsisatında karşılık olmaması nedeniyle başka bir öneri getirmektedir. Bu paranın, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin inşaat faaliyetleri için ayrılan ve inşaatın gelecek seneye ertelenmesinden dolayı bu sene sarfedilmeyen yüzelli bin kuruştan ödenmesi istenilmektedir[516]. Maarif Nezâreti'nin Şura-yı Devlet'e havale edilen takriri mütalâa edilip, belirtilen fikirler kabul edilerek, 27 Ağustos 1891'de padişahın onayından geçmiştir[517]. 2 Eylül'de de Maarif Nezâreti'ne tebliğ edilerek yetki verilmiştir[518].

Bu arada gözden kaçırılmaması gereken önemli bir noktaya dikkati çekmek istiyoruz. Müzehane ile Sanayi-i Nefîse Mektebi'nin masrafları birlikte düşürülerek Maarif bütçesinden tahsis edilmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, müze adına yapılan kazılar neticesinde bir hayli eserlerin ortaya çıkması ve bunların teşhir edilmesi için mekanın yetersiz olması müzehane'nin genişletilmesini gündeme getirmiştir. Bu amaçla, inşaat faaliyetlerine girişilmiş ve 1892'de tamamlanan yeni Müze binası hizmete girmiştir. Dolayısıyla, buralarda hizmetin yürütülebilmesi için, yeni memur, kâtip ve hademeler istihdam edilmiştir. Bu durumda, daha önceden ödenmekte olan tahsisatın kâfi gelmemesi üzerine yüz altmış üçbin yediyüz

---

515 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Gelen, Defter nr. 390/9-1, 29 Teşrin-i Sâni 1306; BOA, İ. ŞD, nr. 211/3.

516 BOA, İ.ŞD, nr. 6532, lef-1 28 Zilkâde 1308; BEO, NDGGD, Maarif Gelen, Defter nr. 390/9-1, 22 Haziran 1307; İ.ŞD (Maarif), nr. 47/846, 25 Haziran 1307 (7 Temmuz 1891).

517 BOA, İ.ŞD, nr. 6532, lef-2, 21 Muharrem 1309; İ.ŞD (Maarif), nr. 47/847.

518 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, 27 Muharrem 1309 - 20 Ağustos 1307.

kuruş zam yapılarak, her iki kurumun toplam ödeneği beş yüz altmış dokuz bin beşyüz seksen kuruşa çıkartılmıştır[519].

Görüldüğü gibi, her iki kurum için ödenen para, - o dönemdeki maddî sıkıntılar düşünülecek olursa- aslında küçümsenecek bir rakam değildir. Anlaşıldığına göre, bu meblağın büyük bir kısmı Müze'nin masraflarına sarfedildiğinden, geriye okul için az bir miktar kalmakta, o da ihtiyaçları karşılanmadığından ek ödeneklere başvurulmaktadır.

Okulun genişletilmesi ile ilgili haberlere, bazı matbuatta da rastlanılmaktadır. 1891 tarihli Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nde[520]; Sanayi-i Nefise Mektebi'nin binasının tesisi esnasında pek küçük bir şekilde yapılmış olduğundan, bu kifayetsizliğin 1889'da anlaşılarak teşebbüse geçirildiği kaydedilmektedir. Darphane-i Âmire karşısındaki sedlerin sonuna kadar okulun büyütülmesinin padişah tarafından irade buyrulmuş olmasına rağmen, her nasılsa şimdiye kadar inşasına başlanılmamış olduğuna dikkat çekilerek, şöyle denilmektedir: "Bu defa, memnuniyetle haber aldığımıza göre, bu hayırlı emrin hesap muameleleri ve mâlî durumu icra olunarak şu günlerde inşaata başlanmak üzeredir ki, bu inşaat okulu hemen hemen bir misli daha genişletecek demektir".

Demek ki, okulun bir misli büyütülmesini amaçlayan bu inşaat faaliyetleri, iki yıl önce kararlaştırılmasına rağmen, ancak 1891'de gerçekleşmiştir.

Yine aynı gazetenin Eylül 1892 tarihli nüshasında[521] yer alan haberde; Sanayi-i Nefise Mektebi'nin eski binasının keşif neticesinde bazı kısımlarının tamiri hususunun tekrar gündeme geldiği ve bu konuda gerekli izin alınarak Maarif Nezâreti tarafından çalışmaların başlatıldığı kaydedilmektedir.

---

519 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Giden. Defter nr. 396/9-7. 15 Mart 1308 (25 Mart 1892); Bu arada, müze memurlarından olup hiçbir işi ve iktidarı bulunmayan Mösyö Şinayder'in maaşının seneliği olan bin kuruşun da bütçeden düşürüldüğü de kaydedilmektedir.

520 *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 3893 - 1 Zilhicce 1308 (8 Temmuz 1891).

521 *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4263, 2 Rebiülevvel 1310 (24 Eylül 1892).

Şehremaneti Hendeshanesi tarafından düzenlenen keşif defterinde, okulun tamire muhtaç kısımları tesbit edilerek on beş bin dört yüz yirmi altı kuruş masrafla yapılacağı belirtilmiştir. Bu masrafın Müzehane bütçesinden ödenmesi gerekirken, bu müessesenin bütçesinde sıkıntı olması nedeniyle başka bir karşılık bulunmuştur. Maarif Meclisi tarafından bu konu ile ilgili alınan kararla bir defaya mahsus olmak üzere bu meblağın Maarif bütçesinin içinde bulunan yılın inşaat ve tamirat tertibinden sarfedilmesi düşünülmüştür. Maarif Meclisi'nin bu kararı Şûra-yı Devlet tarafından kabul edilerek, paranın sarfına izin verilmesi için padişahın onayına sunulmuştur[522].

Okulda henüz tamirat faaliyetlerine başlanılmadan bir de heykeltraş şubesine mahsus olmak üzere bir numurehane yani atölye yapılmasının önemi üzerinde durulmaktadır. Maarif Nazırı Zühdü Paşa, 30 Ekim 1892 tarihli takririnde[523] heykeltraş sınıfına mahsus atölye'nin olmadığını, bu nedenle birinci keşif defterinde gösterilen bodrum katında üç metre kadar bir yükseltme yapılarak atölyenin yapılabileceğini belirtmektedir[524]. Bununla beraber, okulun derslerine fenn-i hakk ilâve edilince binaya sırf bu dersin öğretilmesi için bir daire inşa edilmiştir[525]. Ayrıca, öğretim senesi sonunda öğrencilerin el mahsülleri olan levha, heykel vesairenin teşhiri için inşâ olunmakta bulunan salonun da genişletilmesi hususunda okul müdüriyeti tarafından düzenlenip Şehremaneti'nce tedkik edilen keşif defterine göre doksan bir bin sekiz yüz otuz dört kuruşun sarfına çok ihtiyaç duyulmaktadır. Müze-i Hümâyûn bütçesinde darlık olması nedeniyle, bu paranın fevkalâde bir defaya mahsus olmak üzere yine maarif bütçesinde

---

522 BOA, İ.ŞD, (Maarif), nr. 212/20; BEO, NDGGD, Maarif Gelen. Defter nr. 390/9-1, 29 Eylül 1308 - 20 Rebiülevvel 1310 (12 Ekim 1892).

523 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Gelen. Defter nr. 390/9-1, 8 Rebiülahir 1310 - 17 Teşrinievvel 1308; İ. ŞD, (Maarif) nr. 212/25.

524 Burada bahsedilen ve ekte takdim edilmiş olduğu belirtilen keşif defteri malesef elimize geçmemiştir. Heykeltraş şubesinde atölyenin yapımı istendiği bu zamanda okulun genişletilmesi için yapılan inşaat faaliyetleri halen devam etmektedir.

525 Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye ...*, s. 336;Sanayi-i Nefise Mektebi'ne ilâveten inşâ olunan özel dairenin fotoğrafları için bkz. *Servet-i Fünun*, nr.139, 28 Teşrinievvel 1309.

içinde bulunulan senenin inşaat ve tamirat için ayrılan bölümünden ödenmesi Maarif Muhasebe ve Meclisi tarafından ifade edilmiştir. Daha sonra, Şura-yı Devlet'te yapılan değerlendirmede uygun bulunmuş ve Maarif Nezâreti'ne hem tamirat, hem de ilaveler için gerekli işlemlerin yapılması hususunda irade-i seniyye suretleri gönderilerek yetki verilmiştir[526].

Okulun tamiratından sonra, İstanbul'da meydan gelen depremden dolayı bir çok binalar hasar görmüştür. Bu afetten büyük ölçüde etkilenen Sanayi-i Nefise Mektebi'nin harap olan kısımlarının birinci keşiflerini bildiren iki defter fennî heyet tarafından tanzim edilmiştir. Bu defterlerin, özel bir komisyon tarafından tedkik ve tasdik edildikten sonra takdim edildiği, Şehremaneti'nin 2 Ekim 1894 tarihli tezkeresinden anlaşılmaktadır[527]. Deprem sonucunda okulun hemen hemen bütün kısımlarının elden geçirilmesi lüzumu ortaya çıkmıştır. Yapılan keşif ile okulun, çatısı, pencere ve kapıları, hakkâk ile heykeltraş sınıfının duvarlarının sıvaları döküldüğü için boyanması, bir kısım dış cephe duvarları ile bahçe duvarlarının tamiri meselesi ele alınmıştır. Böylece, okulun tamamı yeni baştan elden geçirilecek ve bakımı yapılacaktır. Ayrıca, Anderyan heykelinin bulunduğu hücre ile Kıbrıs asâr-ı atikası'nın bulunduğu odaların sıvalarının yapılması gerektiği de belirtilmiştir. Yine, Müzehane'nin üst katında bir kısım çatlaklar meydana geldiği için buraların tamiri hususuna da değinilmiştir.

Yapılan bu tesbitlere göre, okulun tamir masrafı, sim mecidiye on dokuz kuruş hesabıyla, yüzbir bin ikiyüz on üç kuruş kırk yedi santim olduğu[528] anlaşılmış olup, bu meblağın ise bir bankadan alınan istikraz akçesinden ödenmesi için 4 Ekim 1894'te padişah iradesi çıkmıştır[529]. İki

---

526 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/ 9-7, Dosya nr. 7874, 1 Teşrinsâni 1308 - 23 Rebiülahir 1310.

527 BOA, İ. Şehremaneti, nr. 9, lef-1, 3 Rebiülahir 1312; Fennî heyet tarafından düzenlenip, hususi komisyonun tedkik ve tasdik edilen defterlerden ancak bir tanesine rastladık. Dört kişiden oluşan hususi komisyondaki mimarlardan birisi ser-mimar Serkiz, diğeri de mimar Valori'dir. Elimize geçen keşif defteri altı sayfa olup, içinde lağvedilen muhacirin komisyonu Dairesi ile Sanayi-i Nefise Mektebi'nin deprem sonucu harap olan, çatlayan bölümleri ile bunların ne şekilde tamiri yapılacağı ve masrafının ise ne kadar tutacağı hususlarında teferruatlı bilgiler mevcuttur. (bkz.İ. Şehremaneti, nr. 9, lef-2, 3 Rebiülahir 1312).

528 Bu defterde, Muhacirin Komisyonu Dairesi'nin tamir masrafı ise, sim mecidiye ondokuz kuruş hesabıyla 11.634 kuruş yirmi para tutmaktadır.

529 BOA, İ. Şehremaneti, nr. 9, lef-3, 3 Rebiülahir 1312

gün sonra Maarif Nezâreti'ne irade suretleri gönderilerek gerekli işlemleri yerine getirmek hususunda yetki verilmiştir[530].

Sanayi-i Nefise Mektebi'nin büyütülmesi amacıyla 1892'de başlayan inşaat faaliyetleri, sonraları yapılan bir takım ilavelerle birlikte ancak 1895 yılında tamamlanabilmiştir. Müze-i Hümâyûn İdaresi'nin nezaretiyle tamamlanan bu inşaat masrafları, Şehremaneti Hendesehanesi tarafından düzenlenen ikinci keşif defterinde beyan edilmiştir. Yalnız, bu ikinci defterde, birinci keşif defterinde tesbit edilen rakamlardan farklı olarak yirmi beş bin yüz yirmi kuruş on para (Mecidiye on dokuz kuruş hesabıyla) fazlalığın yazılmış olduğu Müze İdaresi'nden gelen tezkereden anlaşılmıştır[531]. Ancak, sarfedilmemiş olan bu yirmi beş küsûr kuruş bu yılki bütçeye dahil edilmiş olduğundan, bu meblağın yeri ve zamanı geldiğinde uygun bir şekilde kullanılmasına izin verilmesini talep eden Maarif Nazırı Zühdü Paşa'nın tezkeresi meclise havale edilmiştir. Şurâ-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nde müzakere neticesinde kabul edilerek 27 Eylül 1895'te mazbatası hazırlanmıştır. Mazbata daha sonra Sadrazam Kâmil Paşa tarafından padişaha takdim edilmiş ve 19 Ekim'de irâdesi çıkmıştır[532].

6 Ocak 1906'da, güzel sanatların önemli bir kısmını teşkil edecek olan musikî bilgisinin öğretilmesi için, Sanayi-i Nefise Mektebi'ne bir musikî sınıfı ilâvesinin münasib olacağı Müze Müdür Hamdi Bey tarafından Maarif Nezâreti'ne bildirilmiştir[533]. Ayrıca, sınıfın teşkiline gerekli olan keman, piyano ve diğer ilk başlangıçta kullanılacak olan bazı aletlerin alınması istenmiştir. Çünkü, güzel sanatların genel olarak öğretilmesi ancak

---

530 BOA, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, Dosya nr. 26624, 24 Eylül 1310 (6 Ekim 1894); Daha önceden Baş kitabet tarafından takdim edilmiş olan okul binasının keşif defterleri ile Muhacirin Komisyonu dairesinin keşif defteri de iade edilmiştir. (bkz. BOA, İ.Hus., nr. 49 - 15 Cemaziyelevvel 1312.

531 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Gelen, Defter nr. 391/9-2, Dosya nr. 151. 15 Rebiülevvel 1313 (5 Eylül 1895); İ.ŞD. (Maarif), nr. 214/26. 1 Ağustos 1311.

532 BOA, İ. Maarif nr. 774, Hazine-i evrak nr. 6, 23 Rebiülahir 1313; İrade-i Seniyye suretleri daha sonra Maarif Nezâreti'ne gönderilerek tebliğ edilmiştir (BOA, BEO, NDGGD, Maarif Giden Def. nr. 396/9-7, Dosya nr. 52196, 7 Teşrinievvel 1311 - 23 Rebiülahir 1313).

533 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Gelen, Defter nr. 391/9-2, Dosya nr. 205 265, 10 Zilkâde 1323 - 23 Kanun-ı evvel 1321.

alet ve edevata bağlı olduğu özellikle vurgulanmış, musikî sınıfının kurulması ile de bu sanat dalının terakkî edeceği belirtilmiştir. Hamdi Bey, bu fikrinin fiiliyata geçebilmesi, dershanenin düzenlenmesi, gerekli alet ve edevatın temini için bir defalık iki yüz lira masrafın karşılanmasını istemiştir. Ayrıca, öğretmen maaşları ile sair masraflara karşılık olarak da aylık üç bin kuruşun okulun bütçesine ilâve edilmesini bildirmiştir.

Bu konu 19 Mart 1906, tarihinde, Maarif Nezâreti bünyesinde görüşülerek musiki sınıfının kurulması uygun bulunmuştur. Fakat Nezâret bütçesinde müzayaka olduğu için masraflar için karşılık bulmanın mümkün olmadığı, ancak gelecek senenin yeni vergileri ile gelirlerinin[534] bu maksadı karşılayabileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla, bu sınıfın gelecek sene ders yılı öğretim döneminin başından itibaren teşkilinin münasib olacağına karar verilmiştir[535].

1908 yılında, Sanayi-i Nefîse Mektebi'nin eğitim-öğretim düzeyinin yükselmesi ve ilerlemesi amacıyla, bazı dersler proğrama ilâve edilerek yeni bir talimatnâme hazırlanmıştır. Dolayısıyla ilâve edilen bu dersleri vermek için yeni öğretmenler tayin edilmiştir[536]. Yine, aynı sene içerisinde okulun eski ve yeni kısımları arasına iki oda daha ilave edilerek, bina biraz daha büyütüldü[537].

---

[534] Masraflar için karşılık olarak gösterilen yeni vergiler ise şunlardır: İstanbul ve taşra belediyesi tarafından bina kalfalarından tezkirelerine göre senelik on, yirmi, otuz kuruş, dülger, taşçı ve emsali esnaf tezkirelerinden beş kuruş, rençber tezkirelerinden birer kuruş alınacaktır. Yine, yirmi bin kuruşa kadar olan inşaat ile tamirat müstesna olmak üzere yirmi bin kuruş ve bu miktardan yukarısı için verilecek tezkire harcının yüzde onu nisbetinde muntazam vergi alınacaktır. Ayrıca, bütün mimarların Sanayi-i Nefîse Mektebi'nde imtihanlarından vazgeçilerek, kendi arzularıyla buraya müracaat ederek kabiliyetini isbat ederek diploma alacak olanlar ile bu okuldan mezunlardan da düşük bir miktar ücretin alınması sağlanacaktır. (bkz.BOA, İ. Maarif, nr. 5, lef-2, lef-3, 19 Cemaziyelevvel 1324).

[535] BOA, İ. Maarif, nr. 5, lef-1, 19 Cemaziyelevvel 1324.

[536] Bu öğretmenlerin göreve başlamalarının üzerinden üç ay on bir gün geçmesine rağmen, toplam miktarı 11.110 kuruş tutan maaşlarını şimdiye kadar Müze-i Osmanî Müdüriyeti ödemiştir. Müze Müdüriyeti bütçesinin bundan sonraki maaşları karşılayamadığı için, belirtilen meblağın Maarif matlubatına mahsuben Maliye Hazinesinden ödenmiştir. (bkz. BOA, BEO, NDGGD, Maarif Gelen, Defter nr. 391/9-2, 13 Kanun-ı evvel 1324; BEO, NDGGD, Aynı Defter, Dosya nr. 262252, 266236, 26 Nisan 1325 - 19 Rebiülahir 1327 (10 Mayıs 1909); BOA, İ.ŞD, nr.229/20, 8 Rebiülevvel 1326 (9 Nisan 1908).

[537] C. Esad Arseven, *Türk Sanatı* ..., s.132.

Daha önce izah ettiğimiz gibi aynı sene içerisinde okul binalarının fenni usûl ve kaidelere uygun olmasının öğrencinin başarısında ve gelişmesinde olumlu rol oynadığı düşünülerek ülke dahilinde insâ edilecek okulların mimârisi üzerinde titizlikle durulmaya çalışılmıştır.

Bu amaçla mektebin mimarlık bölümünden mezun başarılı mimarlar arasından her yıl bir kaç kişinin Maarif Nezâreti'nde istihdam edilmesi ve bunlar vasıtasıyla okulların o bölgenin şartları ve okutulacak ders programları dikkate alınarak sağlıklı bir şekilde yapılmasına gayret edilmiştir. Gerçekten de geç bir karar olmasına rağmen çok önem taşıyan bir mesele böylelikle ele alınmıştır[538].

1909 yılında Sanayi-i Nefîse Mektebi'nden mezun olmayan mimarların, sanatlarını icrâ etmeleri için bazı kurallar getirilmiştir. Müze-i Hümâyûn İdaresi tarafından Maarif Nezâreti'ne takdim edilen tezkirede; Sanayi-i Nefîse Mektebi'nden mezun olmayan bir takım mimarların sanatlarını devam ettirmelerinin amaca uygun olamayacağı belirtilerek, bunların okulda teşkil edilecek bir komisyon tarafından imtihanları yapılıp kendilerine diploma verilmesi hususu üzerinde durulmaktadır[539]. Ayrıca bu mimarlar üç sınıfa ayrılarak bir defaya mahsus olmak üzere birinciden on, ikincilerden beş, üçüncülerden iki altın diploma harcı alınması muvaffak olamayan mimarların sanatlarını icradan men edilmesi istenmektedir. Şehremaneti'nin konu ile ilgili fikri de alınarak Şûra-yı Devlet'e havale edilmiş ve buradan yapılan müzakere neticesinde şu karara varılmıştır: Diplomasız sanatlarını devam ettiren mimarların Sanayi-i Nefîse İdaresi'nde imtihanları yapılarak, kazanmış oldukları liyakat derecesi ve kabiliyetine göre sınıflar teşkili ile kendilerine diploma verilmelidir. Bu diplomalar için Sanayi-i Nefîse Mektebi mezunlarından alınmakta olan diploma harcı nisbetinde bir harc alınmalıdır. Ayrıca diploma almaya hak

---

538 Maarif Nezâreti vesikaları, nr. 83 (bkz. M. Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış ...*, s.558-559).
539 BOA, BEO, Dosya nr.262214, 12 Muharrem 1327 - 22 Kanûnisani 1324, (bkz.Ek.IV).

kazanamayan mimarların sanatlarını icradan men edilmesi, Şehremaneti tarafından tasvip edilmiş ise de bu husus meclis tarafından kabul edilmemiştir. Sanayi-i Nefîse Mektebi, şimdiye kadar bir hayli mimar yetiştirmiş ve bunların seneden seneye sayısı artmaya devam etmektedir. Bina sahiplerinin inşaat için bunları tercih etmeleri menfaatleri icabından olacağı gibi, mimar sıfatıyla diplomasız çalışan kişilerin inşaatta istihdamlarının men edilmesi yüzünden maişet temin edecek bir çok ailenin mağduriyeti ortaya çıkacaktır. İşte bu nedenle, kalfa ve mimarların imtihanından vazgeçilip, yalnız kendi arzularıyla Sanayi-i Nefîse Mektebi'ne müracaatla ehliyetini isbat ederek diploma alacaklardan bu okul mezunlarına kıyasen harc alınması münasip görülmüştür. Alınan bu karar, 15 Şubat'ta Şehremaneti, Dahiliye, Nafia ve Maarif Nezâretleri'ne tebliğ edilmiştir.

Maarif Nezâreti'ne ait Mart 1907 tarihli bir belgede, Müze-i Hümâyûn ile Sanayi-i Nefîse Mektebi binalarının, yangın, deprem vesair tehlikelere karşı sigorta ettirilmesi meselesinden bahsedilmektedir. Maarif Nezâreti, her iki binanın sigorta ettirilmesi ile ilgili bu fikrini bir tezkere ile Osman Hamdi Bey'e iletmiştir[540]. Osman Hamdi Bey ise, Müzehane'de bulunan eserlerin güzel sanatlar açısından hakikaten çok önem teşkil ettiğine dikkati çekerek, bunlara kıymet takdir etmenin çok güç olduğunu belirtmiştir. Hatta, belirli bir değer biçilse bile senelik bir hayli meblağ sigorta bedeli ödemek gerekeceğinden bu tasavvurun gerçekleşmesinin mümkün olamayacağını da sözlerine eklemiştir. Ancak, muhtemel bir yangından muhafaza etmek için, binanın çatısı etrafında daire şeklinde su yatakları geçirilip, her salona bu mecradan birer yol yapılmak suretiyle yangına karşı tedbir alınabileceğinin mümkün olacağını tavsiye etmiştir. Bu arada

---

540 M.Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış ...*, s.557.

İstanbul'da Düyûn-ı Umumiye binasında da büyük korunma tedbirleri alındığını, ayrıca hatırlatmaktadır[541].

Osman Hamdi Bey, Sanayi-i Nefîse Mektebi binası için ise, diğer okullar gibi muamele yapılması, onlarda nasıl tedbirler alınmaktaysa bunda da öyle tedbirler alınmasını istemiştir.

4. Osman Hamdi Bey'in Ölümü

Sadrazam İbrahim Edhem Paşa'nın dört çoçuğundan en büyüğü olan Osman Hamdi bey, 1842 yılında doğmuştur. İlk, orta ve liseyi İstanbul'da bitirdikten sonra hukuk eğitimi görmek üzere babası tarafından Paris'e gönderilmiştir. Fakat, kendisi güzel sanatlara karşı kabiliyetli ve aşırı hevesli olmasından dolayı çalışmalarını bu sahaya kanalize etmiştir. Paris'te bulunduğu yıllar içinde, Güzel Sanatlar Okulu (L'ecole Des Beaux-Arts)'nda[542] eğitime başlamış ve ünlü sanatkar Jean-Leon Gerome'nin[543] atölyesine devam etmiştir. Ayrıca meşhur ressam Boulanger'den de özel dersler alarak kendisini yetiştirmiştir. Uzun bir süre burada kalarak hem

---

541 Osman Hamdi Bey, bu dönemde Düyûnı Umûmiye'de dayinler (borç veren) vekili olarak vazifesi vardı (bkz.. BOA, BEO, Defter nr. 391/9-2, 12 Zilkâde 1326 - 13 Teşrin-i Sâni 1324; BOA, MV, nr. 132/88, s.88, 14 Ramazan 1327). Hamdi Bey'in bu ikinci memuriyetinden dolayı maaş alıp almayacağı hususu ele alınmış ve hem buradan, hem de Müze-i Hümayun'dan maaş alamayacağına karar verilmiştir. Yani, buradaki vazifesi memuriyetten sayılmış, fakat maaşını Müze'den alması Meclis-i Vükelâ tarafından tesbit edilmiştir.

542 Fransa'da bulunan Güzel Sanatlar Okulu ve Güzel Sanatlar Akademisi (Acedémie des Beaux-Arts) ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ahmet Kamil Gören, "L'ecole Des Beaux-arts", *Antik Dekor*, sayı 34 (İstanbul 1996) s.92-95.

543 Gerome, batılı anlamda Türk resim sanatının öncü kuşağını oluşturan sanatçılardan Osman Hamdi Bey'den başka; Şeker Ahmed Paşa, Halil Paşa, Theodore Ralli ve Cemâl Bey gibi Osmanlı döneminin önemli sanatçılarının da hocalığını yapmıştır. Sanatçı, 1864'ten başlayarak ölüm tarihi olan 1904'e kadar kırk yıla yakın Güzel Sanatlar Okulu'nda hocalık yapmış, atölyesinde iki bin dolayında öğrenci ve profesyonel sanatçı çalışmıştır. Döneminde Fransız resminin resmî temsilcisi olmuştur [bkz.Ahmet Kâmil Gören, "Jean-Leon Gerome (1824-1904)", *Antik Dekor*, sayı 34 (İstanbul 1996), s. 102-106].

tahsilini tamamlamış, hem de yeteneği ile kendisini tanıtma fırsatı bulmuştur.

İstanbul'a döndükten sonra, bir müddet mesleğini devam ettirebileceği, bilhassa bilgi ve tecrübelerinden genç nesillerin istifade edeceği bir kurumun kurulması çabaları içinde bulunmuştur. zaten bir süredir böyle bir kurumun oluşturulması için ülkede kıpırdanmalar mevcuttu,hatta bir hayli mesafe alınmış olduğunu söylemek de mümkündür. İşte Hamdi Bey, gerek bu uygun ortamdan, gerekse babasının devletin önemli kademelerinde görev yapmasından dolayı fırsatları çok iyi bir şekilde değerlendirmesini bilmiştir. Hamdi Bey ilk önce Müze-i Hümâyun'un başına getirilmiş ardından da Sanayi-i Nefise Mektebi Müdürü olmuştur. Memleketin çeşitli yerlerinde araştırmalarda bulunan dışarıdan gelen arkeologlar ile, yeteneksiz bazı ecnebi müze müdürlerinin suistimalleri bazı devlet ileri gelenlerinin dikkatini nihayet çekmiş ve bu konuda tedbir alınmasına çalışmışlardır. Bununla beraber Hamdi Bey de eski eserlerin çeşitli bahanelerle yurt dışına çıkarılmasından dolayı duyduğu rahatsızlığı sık sık devlet ileri gelenleri nezdinde dile getirmiş ve bu konuda üzerine düşen vazifeyi, fazlasıyla yapmaktan kaçınmamıştır. Bir çok eseri ile Avrupa'daki sergilere iştirak ettiği gibi milletlerarası sergilerde de Osmanlı Devleti adına sergiyi idare etmiştir.

Müze-i Hümâyun'da 29 yılını, Sanayi-i Nefise Mektebi'nde de 28 yılını dolduran, her iki müessese için zor şartlar altında bile çok mücadele verip önemli işler başaran Hamdi Bey 24 Şubat 1910 (14 Safer 1328) tarihinde Kuruçeşme'deki yalısında ölmüştür. Ressam, arkeolog, müzeci ve bilim adamı olarak yurt içinde ve yurt dışında tanınan Hamdi Bey'in ölümü büyük üzüntüyle karşılanmıştır. Ölümü nedeniyle basında, kendisi ile ilgili

haberlere geniş yer verilmiş[544], bu sahadaki mesaisinin bir ömre sığmayacak kadar bol ve verimli olduğu vurgulanmıştır.

Hamdi Bey, zengin kültürü ve sağlam kişiliği ile daima etrafında saygı uyandıran bir insan olmuştur. Kendi inandığı ve doğru bildiği konularda asla taviz vermez, yeri geldiğinde üst düyez idârecilere, hatta nazırlara bile kafa tuttuğu olmuştur.

Hamdi Bey'in cenazesi muhteşem bir törenle Kuruçeşme'deki yalıdan alınıp Şirket-i Hayriye'nin bir vapuru ile Sirkeci rıhtımına getirilmiştir. Buradan Ayasofya Camii'ne taşınarak namazı kılınmıştır. Daha sonra büyük bir kalabalık ile Müze'nin önüne getirilip burada da bir tören yapılmış, törenden sonra Sarayburnu'na getirilerek vapura konulmuş ve Eskihisar'a götürülmüştür.

Hamdi Bey'in kabri, Gebze'ye bağlı ve deniz kıyısında bulunan Eskihisar Köyü'ndedir. Burada kendisine ait köşkünün arkasında, sağlığında seçtiği ıssız tepe üzerinde ve bir çam ormanı içindedir. Kardeşi Halil Edhem[545] ağabeyinin burayı tercih etmesini şöyle izah etmektedir: "Gebze kasabası ile buradaki Mimar Sinan yapısı olan Çoban Mustafa Paşa Camii'nde ve yakın köyleriyle, karşıyakadaki Hersek Köyü'nde yaptığı birçok resimlerinden ötürü bu yere büyük bir sevgiyle bağlanmış, buraya gömülmesini vasiyet etmiştir".

Ölümünden yaklaşık üç buçuk ay sonra, merhum Hamdi Bey'in kabrine, daha önceden Ayasuluk (Selçuk)'da bulunup Müze'ye getirilen ve

---

544 *Sabah*, nr. 7338, 15 Safer 1328 - 12 Şubat 1325 (25 Şubat 1910); *Sabah*, nr. 7339, 16 Safer 1328 - 13 Şubat 1325, (Bu nüshada Abdurrahman Şeref Bey tarafından Hamdi Bey'in hatırasına yazılan uzun bir makale yer almaktadır); *Tanin*, nr. 522, 15 Safer 1328 - 12 Şubat 1325 (25 Şubat 1910); *Tanin*, nr. 523, 16 Safer 1328 - 13 Şubat 1325; *Servet-i Fünun*, nr.983, 4 Rebiülahir 1328 - 1 Nisan 1326 (Bu özel nüsha tamamen Hamdi Bey'e tahsis edilmiştir. Ölümünden duyulan üzüntü dile getirilmiş, yaptığı hizmetlerden, kendisine verilen ödüllerden bahsedilmiştir).

545 *Elvah-ı Nakşiye*.... s. 28.

burada muhafaza edilen iki Selçuklu mezar taşı Meclis-i Vükelâ kararı ile konulmuştur[546]. Merhumun Müze-i Hümâyun'un kurulması ve düzenlenmesinde göstermiş olduğu başarılı hizmetlerini takdir ve adını hatırlamak amacıyla bu müesseseye bir plâka konulması münasib görülmüştür. O tarihte yirmibeş otuz lira civarında bir masraf ile yapılabileceği belirtilerek, konu ile ilgili işlemlerin yapılması için Maliye ve Maarif Nezâretleri'ne beyanda bulunulmuştur.

5. Osman Hamdi Bey Döneminin Değerlendirilmesi

Sanayi-i Nefise Mektebi'ndeki öğretim 27 yıldan beri devam ettiği halde, adından söz ettirebilecek bir sanatkârın buradan yetişmemiş olması hemen dikkati çekmektedir. Kuruluş gerekçesinde ifade edilen ve ısrarla üzerinde durulan, Türk sanatının canlandırılması, muhafaza edilmesi gibi hususlardan uzaklaşmış olduğu görülmektedir. Hatta daha başlangıçta amaçlanan bir çok şeyin gerçekleştirilemediği görülmektedir.

Bu okul bir bakıma özellikle batı resim sanatının yerleşmesine sebep olmuştur. Yine heykel sanatı için de aynısı söylenebilir. Öğretim kadrosuna bakıldığında bu gerçek çok daha iyi anlaşılmaktadır. Çünkü hocalarının büyük bir kısmını yabancıların teşkil ettiği gibi, programda kültür derslerine ağırlık verilmemektedir. Mustafa Cezar Bey'in[547] de ifade ettiği gibi, okul için asıl hata sayılması ve üzerinde durulması gereken husus, etkili sanatkâr olmayan Valeri, Varnıya gibi ressamların uzun yıllar boyunca resim hocalığında tutulması, diğer yandan Şeker Ahmed Paşa, Süleyman Seyid ve Zekâi Paşa gibi Türk ressamlara burada görev verilmemesidir. Ayrıca, okuldan mezun olan başarılı öğrencilerin bir kısmı eğitimlerini pekiştirmek üzere Avrupa'ya gönderiliyordu ki bu da resimdeki batı tarzına yönelmeyi artırıyordu.

---

546 BOA, MV, nr. 141/88 4 Cemaziyelahir 1328 (13 Haziran 1910).
547 *Sanatta Batı'ya Açılış*...,s. 468.

Celâl Esad Arseven eserinde[548]; yağlı boya şubesi hocası Valeri'nin en çok önem verdiği noktanın, resmin tamamiyle aslına benzemesi, deseninde incelik ve doğruluk olması, gerçek gibi görünmesi için gölge ve ışıkların doğru olması olduğunu kaydetmektedir. Menazıra da ayrıca özen gösterildiği, benzeyiş hatasının bile hoşgörü ile karşılanmadığını belirtmektedir. Karakalem resim şubesinin bir de hazırlık sınıfı mevcuttur ki, okula ilk girenler buradan başlarlardı.

Resime ilk başlayan öğrenci karsısına konulmuş olan alçıdan dökme geometrik şekillerin ve kabartma çiçek ve tezyinat modellerinin kağıt üstüne kömür kalemle (füzenle) ve sosla resimlerini yapardı. Burada başarı gösterenler alçıdan büst ve heykellerden çalışırlar ve oradan da canlı model kısmına geçerlerdi. Bu canlı modeller ise tenekeci, hamal, rencber, satıcı gibi gündelikle tutulan bazı modellerin elbiseli olarak gövde kısımları yapılır ve en çok kafa resimlerine çalışılırdı.

Heykel bölümünün durumu ise, Heykeltraş Oskan Efendi dahili müdür sıfatıyla idârî işlerle meşgul olmakla beraber, üzerine bir de müze tamirat memurluğu görevi verilmiştir. Bunun yanında Hamdi Bey ile zaman zaman bazı kazılara iştirak etmesi onun aslî görevini aksatmıştır. Bir süre sonra bu bölümden mezun olan bir öğrencinin Paris'e eğitimini tamamlamak için gönderilmiş olması ve döndükten sonra okulda öğretmen olarak istihdam edilmesinin olumlu bir gelişme olduğu söylenebilir.

Mimarlık bölümüne öğrencilerin daha çok rağbet ettikleri dikkati çekmektedir. Belki de, bu bölümü dieğrlerine nazaran daha ciddi bir meslek olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Fakat şu gerçeği de gözardı etmemek gerekir ki o da şudur, devlet yetkilileri son zamanlarda memleketin mimarlık meselesi üzerinde daha hassasiyetle durmaya

---

548 *Türk Sanatı*...,III, s. 131.

çalışmışlardır. Şimdiye kadar hep yabancı mimarlardan istifade edilmiş, bundan sonra ise yerli mimarların yetişmesi ve Osmanlı mimarisinin canlandırılması istenmektedir.Memleketde, Mimarlık sahasında yine de yabancı mimarlara müracaat etmekten kurtulunamamıştır. Bu durumu özel mimarlık okulu kurulması yolunda gösterilen çalışmalardan tesbit etmek mümkündür. Bu dönemde, okula genellikle gayr-i müslim öğrencilerin rağbet ettikleri dikkati çekmektedir. Kız öğrenciler için ayrı bir bölüm kurulmamış ve bunlar alınmamıştır. Sanayi-i Nefise Mektebi'nin ilk yıllarının öğrencilerinden olan Mahmud Kılıç Bey, buradaki öğrencilik yıllarını anlatırken "Hamdi Bey, okul müdürü olmakla beraber okul ile az meşgul olur, ekseriya vaktini kazılar ve gezilerle geçirirdi" demektedir.

Hamdi Bey'in birden fazla görevleri vardı ve bunları birarada yürütebilmek için gayret göstermekteydi. Müze-i Hümâyun müdürlüğünün yanında aynı zamanda Sanayi-i Nefise Mektebi Müdürlüğü'nü yürütmektedir. Bu arada müze adına bir çok arkeolojik araştırma ve kazılarda bulunmaktadır. Yine, sık sık yabancıların ülkede yapmakta oldukları hafriyatı kontrol etmek üzere padişah tarafından görevlendiriliyordu[549].

Hamdi Bey ayrıca, milletlerarası sergilere Osmanlı hükümeti tarafından komiser tayin edilmiş, genellikle bu tarz sergiler ve gönderilecek

---

549 Meselâ, 1892 yılında, Aydın civarında Yılancık adındaki bir yerde Almanların yapmakta oldukları kazıyı kontrol için gitmiştir (BOA, Ayniyat Defteri, nr.1424, s.236, 21 Ramazan 1309 - 7 Nisan 1308); Yine Hamdi Bey, yabancıların asâr-ı atika harabelerini görmek ve bunlar üzerinde tarihi araştırma yapmak üzere Osmanlı memleketine gelmek isteyenlere bazı kurallar getirilmesini sağlamıştır. Seyahat etmek isteyen ecnebi sanat erbabı ilk önce izin alması için müracaat edecek Ayrıca Bunların isimleri ve nerelerdeki harabeleri ziyaret edecekleri de bir liste halinde belirtilecek ve irâde çıktığı takdirde yanlarında bulunacak olan evrakı ile incelemelerde bulunacaklar (BOA, Ayniyat Defteri, nr. 1683, s.731, 18 Zilkade 1312/ 13 Mayıs 1895).

eşyalar hakkında kendisinin mütalâasına başvurulmuştur. Bu sergileri de başarıyla idare etmiştir[550].

Çok yönlü bir kişi olan Hamdi Bey, Düyûn-ı Umumiye gibi önemli bir teşkilatta Dayinler vekili olarak da görev yapmıştır. 1887 yılında Düyûn-ı Umumiye Meclisi'nde açık bulunan azalığa, Hamdi Bey'in İrâde-i seniyye ile tayin edilmek istenmesi üzerine, Meclis Reisi Obard, Bab-ı Âli'ye gelerek doğrudan doğruya tayin edilmek şekline itirazda bulunmuştur. Mösyö Obard, Hamdi Bey'in bu göreve uygun olduğunu, ancak, bu şekilde tayin edilmesinin ileride ecnebi azâlardan açılacak olan boşluklara mensub oldukları devletler tarafından doğrudan doğruya üye tayinine kalkışabilecekleri, bunun ise devlete hayırlı olmayacağını hatırlatmıştır. Obard'ın ikazı önemli görülerek, Hamdi bey'in nizami kaidelere göre atanması uygun bulunmuştur[551]. Hamdi Bey'in buradaki vazifesi, Osmanlı Dayinler vekili olmak sıfatıyla memur statüsünde sayılmış ve 1909 yılına kadar buradan da maaş aldığı tesbit edilmektedir. Ancak bu tarihte, Maarif Nezâreti'nin hazırlayıp Meclis-i Vükelâ'ya gönderdiği tezkirede, Hamdi Bey'in her iki taraftan maaş alan memurdan sayılıp sayılmayacağı hususunda tereddüt bulunduğu belirtilmiştir. Mecli-i Vükelâ ise, her iki yerden maaş alamayacağına karar vermiştir[552].

Osman Hamdi Bey'in, devlet ileri gelenleri yanında hatırı sayılır bir kişi olması ve Sultan Abdülhamid'in Sanayi-i Nefise Mektebi'ne önem

---

550 1891 yılında, Amerika kıtasının keşfinin dörtyüzüncü senesi münesebetiyle Madrid'de tertip edilmesi düşünülen sergiye iştirak etmek üzere Osmanlı Devleti de davet edilmiştir. Osmanlı hükümeti tarafından gönderilecek eşya ile teferruatın müzakeresi hakkında Hamdi Bey'in başkanlığında bir komisyon kurulması için Bakanlar kurulu kararı çıkmıştır (BOA, Ayniyat Defteri, nr. 1428, s.394, 20 Cemaziyelevvel 1309 - 10 Kanun-ı evvel 1307).

551 BOA, YA, Hus., nr. 208/35 29 Rebiülahir 1305. Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'dan düzenlenen mazbatada belirtildiği gibi, bazı bankalardan birer memur ile, kendilerinde fazla miktarda tahvilât bulunan itibarlı tüccarlar çağrılarak Şehremini Paşa'nın başkanlığında bir komisyon oluşturularak Hamdi Bey'in nizama uygun bir şekilde tayinini yapmışlardır.

552 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Gelen. Defter nr. 391/9-2, 12 Zilkade 1326 - 13 Teşrin-i Sani 1324; BOA, MV, nr. 132/88, s.88, 14 Ramazan 1327 (29 Eylül 1909).

vermesi nedeniyle müze ve okul için talebleri karşılanırdı. Memleketin içinde bulunduğu mâlî sıkıntı ve zor şartlarda bile - bazan gecikmeli de olsa- ihtiyaçları reddedilmezdi. Ayrıca, güzel sanatlarla ilgili herhangi bir durumda Hamdi Bey'in fikri alınırdı. Müze veya okul ile ilgili konularda gerektiğinde meclisteki görüşmelere çağrılarak hazır bulunur ve onun mütealâsına başvurulurdu.

Bir çok görevleri birarada yürüten Hamdi Bey'in başarısı hepsinde aynı ölçüde olmamıştır. Sanayi-i Nefise Mektebi'ne dahilî Müdür olarak Heykeltraş Oskan Efendi'yi getirdikten sonra idari işlerin büyük bir kısmını ona devretmiştir. Kendisi zamanla müze işlerine ağırlık vererek, zamanının çoğunu da kazılarla geçirmiştir. Bazan arkeolojik araştırmalara Oskan Efendi'yi de götürerek birlikte çalışmışlardır. Bir müddet sonra Müze binasının ihtiyacı karşılamadığını düşünerek ilâvelerle büyütülmesi için çaba harcamıştır. Müze ve Sanayi-i Nefise Mektebi'nin ödeneği Maarif Nezâreti tarafından beraber ayrılmaktaydı. Malî sıkıntı dolayısiyle, istenilen paranın ödenmesi biraz gecikince Hamdi Bey sıkıntı ile karlaşmıştır. Hatta, Eylül 1901 yılında, müze binasının büyütülmesi için başlatılan inşaat sırısında, lüzumlu olan para Maarif Nezâreti tarafından hemen verilmeyince, kendisi bir senelik maaşını bu işe sarfedilmek üzere terk etmiştir[553].

---

553 BOA, BEO, Maarif Gelen, Defter nr. 391/9-2, 10 Eylül 1317; Hamdi Bey müze müdürlüğüne tayin edildiğinde maaşı Maarif Nezâreti tarafından ödenmekteydi. Fakat, okulun müdürlüğü ikinci bir görev olarak verildiğinde Kasım 1883'ten itibaren beşbin kuruş olan maaşı Ticaret Nezâreti tarafından ödenmesine karar verilmiştir (BOA, BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr.396 /9-7, 20 Teşrinievvel 1299; Ayniyat Defteri, nr. 1242, s. 221, 20 Teşrinievvel 1299). Fakat, Hamdi Bey bir sene sonra (Ekim 1884) Maaşının yeterli olmadığını, böyle giderse başka bir memuriyet talebine mecbur kalacağını Maarif Nezâreti'ne bildirmiştir. Bunun üzerine, Maarif Nazırı bundan endişelenerek maaşının arttırılması için hemen teşebbüse geçmiştir. Sadarete yazılan tezkirede, müze işinin gayet dikkatli ve mühim olduğunu, bu sahada yetişmiş tecrübeli kişilerin çok nadir bulunabileceğine dikkat çekerek Hamdi Bey'in müze ile ilgili işleri çok iyi yürüttüğünü ve yanında bulunan üç kişiyi de bu alanda yetiştirmeye çalıştığını belirterek, eskiden olduğu gibi bu kurumun neyin nesi olduğu bilinmeyen ecnebiler eline düşürmektense maaşına dörtbin kuruş daha zam yapılarak dokuzbin kuruşa çıkartılması, yanındaki üç kişinin maaşının az olması sebebiyle bunlara da taksim edilmek üzere ayda bin kuruş verilmesi uygun bulunmuştur. Diğer taraftan, belirtilen bu meblağ için bütçede karşılığı

Osman Hamdi Bey'in, eski eserlerin yurt içinde kalmasını savunan ve sağlayan titizliğini Asâr-ı Atika Nizamnâmesi'ni çıkartarak gösterdiğini bilmekteyiz. Buna rağmen, Müze Müdürlüğü döneminde kendisinin bilgisi dahilinde veya olmadan Müze'ye giren bazı eserlerin yine yurtdışına çıkarıldığı anlaşılmaktadır ki bu konuda bizzat padişah tarafından irâde çıkartılarak[554] önlenmesi istenmiştir. Bu irâdede, Müze'ye gelen asâr-ı atikanın birer bahane ile Avrupa müzelerine gönderilmekte olduğu, hatta bazı kıymetli eserlerin ise antika modelleriyle değiştirildiğinin tesbit edildiği, bundan sonra böyle olaylara meydan vermemek için bir komisyon teşkil edileceği ve komisyonun mazbatası olmadıkça bu gibi işlemlerin yapılmayacağı sert bir üslûpla vurgulanmıştır. Böylece, eski eserlerin yurtdışına çıkartılmasını önleyici -kesin çözüm olmasa dahi- bir kontrol mekanizması oluşturulmaya çalışılmıştır.

Netice olarak, Osman Hamdi Bey şayet Müze-i Hümâyun'a göstermiş olduğu ilgi ve ihtimamı aynı şekilde Sanay-i Nefise Mektebi'ne de göstermiş olsa idi Osmanlı ülkesinde söz sahibi olacak sanatkârlar yetişebilirdi. Elbette Müze için yapmış olduğu çalışmalar gayet memnuniyet verici olup bugün turistlerin en çok görmek istedikleri yerlerden birisidir. Ancak, Hamdi Bey, okula idareci olarak başarılı bir Türk getirebilirdi. Yine, resim bölümüne kendi döneminin meşhur ressamlarından birkaçını tayin edebilirdi. Ya da hiç olmazsa okuldan mezun olup, tahsillerini ilerletmiş kişilerden faydalanılabilirdi. Yirmi yedi sene gibi bir zaman dilimi içinde öğretmen olarak çalışabilecek kişilerin yetişmemiş olması pek akla uygun gelmemektedir. Eğer, böyle kişiler

---

olduğu da hatırlatılmıştır. Bu husus Sadrazam Said Paşa tarafından tasdiklenmiş ve 16 Ekim 1884'de irâde çıkmış olup buyruldusu yazılmıştır.Daha sonra hem Maarif, hem de Maliye Nezâretileri'ne tebliğ edilmiştir (BOA,Ayniyat Defteri, nr.1598,s.2-3, 24 Zilhicce 1301; BOA, BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 396/9-7, 4 Teşrinievvel 1300 - 26 Zilhicce 1301).

[554] BOA, Ayniyat Defteri, nr. 1683, s. 573, 19 Receb 1312 (16 Ocak 1895).

yetiştirilmemiş veya yetişmiş olupda okulda istihdam edilmemişler ise bu da idâreci ve öğretici kadronun ihmâli değilmidir ?

IV. BÖLÜM

SANAYİ-İ NEFÎSE MEKTEBİ'NİN OSMAN HAMDİ BEY'DEN SONRAKİ DURUMU VE ISLAHAT TEŞEBBÜSLERİ

A. Mektep Müdürü Olarak Atanan Halil Edhem Bey ve Diğer Müdürler

Osman Hamdi Bey'in ölümünden sonra, Müze ve Sanayi-i Nefise Mektebi Müdürlüğü'ne kardeşi Halil Edhem (Eldem) Bey 25 Şubat 1910 tarihinde tayin edildi.Halil Edhem, İbrahim Edhem Paşa'nın oğllarından ikincisi olup 1861'de İstanbul'da doğmuştur. İlk ve Orta tahsilini burada tamamlamış ve 1876'da Berlin'e gitmiştir. Bir yıl içerisinde Almanca öğrenmiş ve dört buçuk yıl da Real Schule'ye giderek eğitimini tamamlamıştır. Tarih ve arkeolojiye meraklı olmasına rağmen babasının isteğine uyarak tabiiyat ve kimya eğitimi görmüş, Zürih'te, Viyana Politeknik Okulu'nda, Bern Üniversitesi'nde okumuş ve Felsefe Doktorluğu diploması almıştır. İstanbul'a dönünce Askerî fabrikalarda, Erkan-ı Harbiye Tercüme Kalemi'nde çalışmış, sonra Mülkiye Ticaret, Hendese-i Mülkiye ve Darüşşafaka okullarında öğretmenlik yapmıştır. 1892 yılında da Müze müdür yardımcılığına tayin edilmiştir.

Burada uzun müddet çalışan, Halil Edhem Bey, idârî işlerde tecrübe kazanmıştı. Hamdi Bey, özellikle kardeşini yetiştirerek bu kurumu ona emanet etmiştir. 1909'da kısa bir müddet İstanbul Şehreminliği yapmış, bütün çalışma hayatı Müze'de geçmiş, yaklaşık kırk sene çalıştıktan sonra emekliye ayrılmıştır[555]

---

555 *Resimli UYANIŞ (Servet-i Fünûn)* nr. 1802-117, C. 69-5, 26 Şubat 1931 (Perşembe); Burada Ahmet İhsan tarafından kaleme alınan yazıda, Halil Edhem Bey'den övgü ile sözedilmektedir.

Hamdi Bey, milletlerarası düzenlenen sergilere temsilci olarak Halil Bey'in görevlendirilmesini sağlamıştır. 1892 yılının Ağustos ayında Moskova'da Âsar-ı Atika ilimleri için yapılacak kongre ve düzenlenecek sergiye Osmanlı hükümetini temsilen Halil Edhem Bey'in gönderilmesi kararlaştırılmıştır[556]

1921 senesinde Paris'te düzenlenecek olan sergiye, Osmanlı hükümetinin de iştirakının faydalı bir tesir meydana getireceği Fransa fevkalâde komiseri General Pila tarafından Hariciye Nezâreti'ne bildirilmiştir. Bunun üzerine, güzel sanatlar alanında yeterli bilgiye sahip görülen Müze müdürü Halil Bey'in Osmanlı delegesi olarak katılması Meclis-i Vükelâ tarafından karalaştırılmıştır[557].

12 Nisan 1917'de Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Müze müdürlüğü ile ilgisi kesilip doğrudan doğruya Maarif Nezâreti'ne bağlandığında, Müdürlüğüne ressam Halil Paşa tayin edilmiştir[558]. Halil Paşa (1857-1940), Tophane Meclisi reisi Selim Paşa'nın oğludur. Askeri rüştiyede ve Harbiye'de okuyarak 1873'de mülâzım rütbesiyle mezun olmuştur. Mekteb nazırı Galib Paşa, onun resimdeki istidadını görerek onu mektebe resim öğretmeni muavini tayin etmiştir. 1874'de yüzbaşı rütbesiyle Askerî İdadiye'ye resim öğretmeni olarak görevlendirilmiştir. 1880'de resim sanatını ilerletmek üzere Paris'e giderek orada Güzel Sanatlar Okulu'na girmiş ve Gerome'un atölyesinde sekiz sene kadar çalışarak 1888'de İstanbul'a dönmüştür. Paris'te bulunduğu dönemlerde resim sergilerine eserleri ile katılmış ve madalyalar kazanmıştır[559].

---

556 BOA, İ.MM, nr. 5632.

557 BOA, MV, nr. 221 /271, 29 Ağustos 1337; Bu sergiye gönderilecek olan Halil Bey'e yol masrafı ile, onbeş yirmi günlük bir zaman içerisinde ikâmet ve sair masraflar için on bin Fransız frangı verilmiştir (BOA, MV, nr. 222 /9, 8 Eylül 1337).

558 H. Eldem, *Elvah-ı Nakşiye*...,s. 32; C.Esad Arseven, *Türk Sanatı*...,III.s.133.

559 C.Esad Arseven, *Aynı eser*, s.176.

Halil Paşa, bir süre Tıbbiye İdadisi'nde resim öğretmenliğinde bulunmuş ve 1905'de Müze müdür yardımcılığına tayin olunmuştur. 1906'da livâ (general) olarak Harbiye Mektebi resim öğretmenliğine getirilmiş ve 1908'de tasfiye kananu doğrultusunda rütbesi kaymakamlığa indirilerek emekli edilmiştir. 1917'de ise, Sanayi-i Nefise Mektebi'ne müdür tayin edilmiş ve Aralık 1918 yılına kadar bu görevi yürütmüştür.

9 Aralık 1918'de ise Nazmi Ziya (1881-1937) müdürlüğe atanmıştır. Nazmi Ziya (Güran) Bey, Umumi Nüfus Müdürü ve Dahiliye Nezâreti muhasebecisi Ziya Bey'in oğludur. Fatih Sultan Mehmed'in Hocası Ahmed Şemseddini Mollagüranî ahfadından olduğu için Güran soyadını aldığı bilinmektedir. İlk tahsilini vefa'da Şemsülmaarif Mektebi'nde tamamladıktan sonra Mülkiye Mektebi'ne girmiş ve eğitimini tamamlayarak 1901'de mezun olmuştur. Çocukluk yışından beri resime olan hevesi ve kabiliyeti dolayısiyle ressam olmak ve Sanayi-i Nefise Mektebi'ne girmek istemişse de babasının itirazı karsısında Mülkiye'ye girmeye mecbur kalmıştır[560]. Kendisi Mülkiye'den mezun olduğu sene babası vefat etmiş ve daha sonra ideallerini gerçekleştirmeye koyulmuştur. İlk defa ciddi olarak Ali Rıza Bey'den resim dersi almaya başlamış ve 1902'de Sanayi-i Nefise Mektebi'ne yazılarak Varniya ve Valeri'den altı sene ders gördükten sonra 1908'de diplomasını almıştır. Aynı tarihte Paris'e gitmiş ve orada üç ay kadar Akademi Julian'da çalışmış, sonra da çeşitli atölyelere devam etmiş ve 1914 yılına kadar eğitimini sürdürmüştür. Daha sonra Almanya ve Avusturya'ya giderek müzeleri gezmiş ve ardından İstanbul'a dönmüştür. Maarif memurluğu yapmış ve öğretmenlik görevinde bulunmuştur.

Kendisi, iki defa Sanayi-i Nefise Mektebi Müdürlüğü'nde bulunmuştur. İlk müdürlüğü 9 Aralık 1918'den 8 Mayıs 1921 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihte müdürlükten çıkartılarak yerine Ali Sami Boyar

---

560 C.Esad Arseven, *Aynı eser*, s. 181; *Sanat ve Siyaset Hatıralarım*, s. 72-73.

getirilmiştir. İkinci müdürlüğü ise, Mart 1925 - 18 Haziran 1927 tarihleri arasına rastlamaktadır[561]

Ali Sami Boyar, 9 Mayıs 1921'den 19 Eylül 1921 tarihine kadar yaklaşık üç ay gibi kısa bir süre müdürlük görevinde bulunmuştur. Ali Sami Bey, 1880'de İstanbul'da doğmuştur. Babası Mühendishâne-i Berr-i Hümâyûn'un ilk talebelerinden Hüseyin Hüsnü Bey'dir. Sami Bey, ilk ve orta eğitimini tamamladıktan sonra Bahriye Mektebi'ne girmiş ve 1898'de teğmen olarak mezun olmuştur. Kısa bir müddet sonra Bahriye inşaiye resimhanesine tayin edilmiştir. O esnada izin alarak 1902'de Sanay-i Nefise Mektebi'ne devam etmiş ve 1910 yılında Paris'e gitmiştir. Burada, Güzel Sanatlar Akademisi'ne devam etmiş ve dört sene çalıştıktan sonra 1914'te İstanbul'a dönmüştür. Bir müddet Evkaf ve Ayasofya Müzeleri müdürlüğünde bulunmuştur[562].Ali Sami Bey'den sonra, müdürlüğe meşhur karikatürist Cemil Bey (Cem) atanmış ve Eylül 1921'den Mart 1925 senesine kadar bu vazifede kalmıştır. Cemil Bey'in zamanında okulun kızlar kısmı ile erkekler kısmı birleştirilerek öğretim yapılmasına çalışılmıştır.

Cemil Bey'den sonra Nazmi Ziya Bey tekrar okulun müdürlüğüne getirilmiş ve 1927 yılına kadar bu görevi yürütmüştür. Her ikisinin gayretleri ve müracaatları neticesinde, elverişsiz mekanlarda öğretim yapmak zorunda kalan Sanayi-i Nefise Mektebi ferah bir binaya, yani bugünkü binasına nakledilmiştir.

Haziran 1927 tarihinde ise, Namık İsmail Bey (1890-1935) Sanayi-i Nefise Mektebi Müdürlüğü'ne getirilmiş ve Ağustos 1935'e kadar bu görevi yürütmüştür. 1890'da İstanbul'da doğan Namık İsmail, Galatasaray Lisesi'nde tahsilini müteakib Sanayi-i Nefise Mektebi'ne girmiştir. İkinci Meşrutiyetin ilânından sonra ailesi onu resim eğitimini tamamlamak üzere

---

561 *Sanat Çevresi*, 53 (İstanbul - Mart 1983), s.8.
562 C.Esad Arseven, *Türk Sanatı*..., s. 165.

Fransa'ya göndermiştir. Burada, Ecolé Nationale des Arts décoratifs'de çalışmış, sonra da Leibzig'de Güzel Sanatlar Akademisi'ne devam ederek diploma almıştır. Bu arada Paris'te, Pierre Loti'nin " Les Désenchantées" adlı romanının resimli baskısı için açılan yarışmayı kazanmıştır. Avrupa'dan dönüşünde Galatasaray sergisinde eserleriyle kendini tanıtma fırsatı bulmuştur. Maarif Vekili Necati Bey zamanında Güzel sanatlar müfettişliğine ve sonra da Sanayi-i Nefise Mektebi müdürlüğüne tayin olunmuştur[563]. Onun zamanında bu kurumun adı Güzel Sanatlar Akademisi'ne dönüştürülmüştür. Müdürlüğünde, Akademinin ıslahı için çok verimli çalışmalarda bulunmuş ve yeni bir hareketin uyanmasına vesile olmuştur. Hatta, Akademi'nin ikinci kurucusu diye de anılmıştır. Alman ressamlarının tesiri altında kalan ve değişik bir mizaca sahib olan sanatkâr, teknik ve üslub bakımından birbirinden farklı resimler yapmıştır. Bilhassa Savaş sahnelerini tasvir eden resimleri onun kabiliyetini göstermiştir. Birinci Dünya Savaşı esnasında Harbiye Nezâreti tarafından müttefik memleketlerde propaganda için düzenlenen sergiye değişik resimler vermiştir (savaş sahnelerini gösteren).Türk Ressamları arasında önemli bir yeri olan Namık İsmail hayatının en verimli çağında 45 yaşında iken vefat etmiştir.

B. İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Kurulması

II. Meşrutiyet'in 1908'de ilânından sonra, kız çocuklarının da yüksek tahsil görmeleri yönündeki fikirlerin gelişmesi belirginlik kazanmaya başlamıştı. Türk hanımlarının güzel sanatlar alanında kabiliyetli olduğu ve resime karşı fevkalâde eğilimi düşünülerek bunlara imkan sağlamak üzere "İnas (kız) Sanayi-i Nefise Mektebi" adıyla bir bölüm kurulmuştur. Kızlar için ayrı olarak düşünülen bu şube, başlı başına müstakil bir güzel Sanatlar Okulu olmaktan ziyâde, o dönemdeki kızların okula devamlarını sağlamak

563 C.Esad Arseven, *Türk Sanatı*..., s. 204-205.

üzere, zeki bir şekilde bulunan bir formül gibi görünmektedir. Şöyle ki, ayrı bir müdürü olmasına rağmen ayrı bir nizamnâme veya talimatnâme yapılmamıştır. Hatta ayrı bir bütçesi de yoktur. İdâri ve eğitim bakımından erkekler için devam eden güzel sanatlar okuluna uygun hareket edilmektedir. Kezâ, ilk açıldığında kız öğrenciler ile erkek öğrencilerin birarada eğitim görmesi hoş karşılanmayacağı ve beklenilen katılımın olamıyacağı endişeleri dikkate alınarak çözüm için bu tarz bir girişimde bulunulmuştur.

1 Kasım 1914 yılında, Maarif Nazırı Şükrü Bey'in çabaları ile tesis edilen bu bölüm, resim ve heykel şubelerinden oluşmaktadır[564]. Resim şubesinin iki atölyesi olup, bunların birinde Ali Sami Boyar, diğerinde de bir süre sonra Mihri Hanım öğretmenliğe başlamıştır[565]. Ali Sami Boyar 1915 Ekim'inde buradaki öğretmenlik görevinden ayrılınca, onun yerine bir

---

[564] H. Edhem, *Elvah-ı Nakşiye*...,s. 33; C.Esad Arseven, *Türk Sanatı*...,s. 133; M.Cezar, "Güzel Sanatlar Akademisi'nden 100. Yılda Mimar Sinan Üniversitesi'ne", *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100. Yıl* (İstanbil 1983), s. 13.

[565] M.Cezar, "Aynı makale", s. 13-14; Taha Toros, *İlk Kadın Ressamlarımız*, İstanbul 1988, s. 13; Mihri Hanım, Askeri Tıbbiye'nin ünlü hocalarından Çerkez asıllı Mehmed Rasim Paşa'nın kızıdır. Tıbbın anatomi konusunda uzman olarak tanınan Rasim Paşa, aynı zamanda musikisinastır. Bazı eski belgelerde ve aile yakınlarının mektuplarında, kendisinden -görevi nedeniyle- Tıbbiye nazırı veya Tıbbiye reisi olarak söz edilir.

Mihri Hanım 1886 yılında Çerkes anadan doğmuştur (Rasim Paşa'nın diğer hanımı ise Rum kökenlidir). Mihri hanım alafranga bir ortamda yetişmiş, yabancı mürebbiyelerle büyütülmüştür. Zamanla musiki, edebiyat ve resime olan yetenekleri belirgin hale gelmeye başlayınca, kendisinin resime karşı olan aşırı eğilimi onun bu sanat dalında ilerlemesine vesile olmuştur. İtalyan asıllı Saray ressamı Zonaro Akaretler'de bulunan atölyesinde Mihri'ye özel dersler vermiştir. Ressam Fausto Zonaro, 1891 yılında İstanbul'a gelerek yerleşmiş ve İstanbul'u her yönüyle yansıtan ilk tablolarıyla, kendisini saygın bir sanat çevresinde bulmuştur. O günlerde Türk donanmasının ünlü gemisi (Ertuğrul)'nin Japonya'ya uğurlanış törenini ustalıkla tuale aktarmış ve bu tablosu Yıldız Sarayı'na sunulmuştur. Eseri Sultan Abdülhamid tarafından çok beğenilmiş ve kendisi bu tanışmadan bir süre sonra saray ressamlığına atanarak yirmi yıl bu görevi devam ettirmiştir [Taha Toros, "Son Saray Ressamı Fausto Zonaro", *Yakın Tarihimiz*, fasikül 19 (Milliyet yayınları), s.296-300]; "Palace Painter Fausto Zonaro", *Skylife*, sayı 140 (Aralık 1994), s. 56-58;Esad Paşa'nın oğlu Celâl Esad Arseven'in Zonaro'nun Saray ressamlığına tayininde önemli rolü olmuştur (Sanat ve Siyaset Hatıralarım, İstanbul 1993, s. 49); Zonaro'nun verdiği dersler küçük Mihri'de Batı sanatının özlemini filizlendirmiştir. O dönemde bir Türk kızının resim tahsili için Avrupa'ya gönderilmesinin yadırganacağını, -birazda genç yaşından dolayı maceraya kapılarak- yurtdışına kaçmıştır. İlk önce Roma'da eğitim ve öğretime başlamış, sonra da eğitimini sanat dünyasının merkezi Paris'te sürdürmüştür. Daha sonra orada Müşfik Bey'le evlenmiş, orada kiraladığı yeri hem ev hemde atölye olarak kullanmıştır. Tafsilâtlı bilgi için bkz. Taha Toros, "İlk Kadın...,, s. 10-12.

yıl kadar süreyle Aznif Hanım öğretmenlikte bulunmuştur. Okulun ilk müdürü ünlü matematikçi Salih Zeki Bey'dir. Daha sonra Mihri Hanım okulun hem öğretmenliğini hem de müdireliğini yapmış, müteakiben ise Ömer Âdil Bey bu görevi sürdürmüştür.

Feyhaman Bey Paris'ten döndükten sonra, Mihri Hanım'ın tavsiyesiyle, burada Usûl-i tersîm (perspektiv) öğretmenliğine başlamıştır. Buranın son müdürü de Feyhaman Bey olmuştur.

İnas Sanayi-i Nefîse Mektebi, ilk önce açıldığında Bayezid'de Zeynep Hanım Konağı (geçirdiği yangından sonra yerine bu gükü Edebiyat Fakültesi inşâ edilmiştir)'nın iki odasında faaliyete başlamıştır. Daha sonra Bezm-i âlem Valde Sultan Mektebi diye tanınan, günümüzde İstanbul Kız Lisesi olarak bilinen binada öğretime devam etmiştir. Bir kaç yıl kaldıktan sonra, Gedikpaşa'da Sıbyan Mektebi olarak inşâ edilmiş bir binaya taşınmıştır[566].Cemil Bey (Cem)'in müdürlüğünde (1921-1925) daha faydalı olacağı düşünülerek birleştirilmiştir[567]. Kız öğrenciler Cağaloğlu'ndaki Erkek öğrencilerin bulunduğu binada ders görmeye başlamış, Gedikpaşa'da ise birer resim ve heykel atölyesi kalmıştır. Bu arada, erkek kısmının heykel bölümü öğrencileri bir sene kadar buradaki heykel atölyesinde çalışmışlardır. Erkek ve kız öğrencilerin aynı binada topluca ders görmeleri, ancak Fındıklı'daki şimdiki binaya taşındıktan sonra mümkün olmuştur.

---

566 Bu okul günümüzde Bayezid tramvay durağının hemen karşısında, Gedikpaşa'ya doğru inen Tiyatro caddesi ile bu caddeye paralel uzanan bir sonraki Karakol sokak arasında bulunmaktadır. Okula giriş, Tiyatro caddesi'nden aşağıya doğru inerken sağdadır. Küçük ebatta olan bu bina, bir dönem 47. İlkokul, daha sonra Eminönü İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü olarak kullanılmıştır. 1995 yılı sonundan itibaren de Mahmut Paşa Anadolu Ticaret Meslek Lisesi ve Anadolu Basın Yayın Meslek Lisesi'nin hazırlık sınıflarının kullanımına geçici olarak tahsis edilmiştir [A.Kâmil Gören, "Güzel Sanatlar Eğitiminde Kadınlara Açılan İlk Resmi Mektep: İnas Sanayi-i Nefise Mektebi", *Art + Decor*, sayı 43, (İstanbul-Ekim 1996), s.124].

567 C.Esad Arseven, *Türk Sanatı*..., III, s. 133; M.Cezar, "Aynı makale", s. 14.

Mihri Hanım, sanayi-i Nefîse Mektebi'nde göreve başladıktan sonra fevkalâde girişken kişiliği ile, Türkiye'de ilk defa çıplak kadın modeli, kız atölyesine getirerek bu konuda öncülük etmiştir. Bu modeller, genellikle kadınlar hamamından bulunan Rum ve Ermeni hanımlardan oluşuyordu. Erkek modeller meselesi ise, Arkeoloji müzesinden getirilen torsolar (baş dışındaki insan gövdesi heykeli) kullanılarak halledilmekteydi. Hatta bazen bu tarz heykellerin kullanılması hoş karşılanmadığından, Mihri Hanım bunların beline peştemal bağlamıştır. Mihri Hanım, çıplak canlı model kulanımı hususunda büyük tepkiyle karşılaşmasına rağmen yine de bu tarz çalışmalardan vazgeçmemiş, aksine yerleşmesini sağlamıştır.

İnas Sanayi-i Nefîse'nin ilk öğrencileri, Müzdan Sait Hanım (1897-1986), ikincisi Muide Esat Hanım, üçüncüsü Belkıs Mustafa Hanım (1896-1925), dört numaralı öğrenci ise Nazire Osman'dır. İlk mezunları arasında Güzin Hanım (Duran; 1898-1981), Nazlı Hanım (Ecevit; 1900-1985) en tanınmış olanlarıdır. Yine Fahrünisa-Zeyd (1901-1991), ünü günümüze kadar ulaşan bir diğer kadın sanatçıdır[568].

Heykel bölümünden mezun iki kadın heykeltraş ise Sabiha Bengütaş ve Nermin Farukî'dir (1904-1991). Nermin Hanım, ilk Türk heykel hocası İhsan Özsoy'un öğrencisi olmuştur. Dönemin ünlü kadın sanatçıları arasında, Nazmi Ziyâ'dan özel dersler alan ve okula misafir olarak devam eden Melek Celâl Sofu (1896-1976)' da yer alır. 1889 yılında doğan Müfîde Kadri resim eğitimini okula devam etmeden, özel derslerle geliştirmişti. Ne yazık ki bu yetenekli sanatçı 1911 yılında 22 yayında iken ölmüştür[569]

568 A. Kâmil Gören, "Aynı makale", s.126.
569 A. Kâmil Gören, "Aynı makale", s. 127.

C. Mektepte Müstakil Müdüriyet Sistemine Geçiş

1917 yılına kadar Kız ve Erkek Sanayi-i Nefîse Mektebleri Müze müdürlüğüne bağlı olarak işlevini sürdürmekteydi. Bu tarihte, okulun gelecekte layık olduğu düzeyde ilerlemesini sağlamak niyetiyle Müze müdüriyeti ile irtibatı kesilerek doğrudan doğruya Maarif nezareti'ne bağlı müstakil bir müdüriyet haline getirildiğini görmekteyiz. Müdürlüğüne ise ressam Halil Paşa tayin edilmiştir[570].

Bilindiği gibi okul Müze'nin yanındaki ilk binasından 19167da taşındıktan sonra muhtelif binalarda öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu sırada, Müze müdüriyeti ile müşterek idâresinin çok zor olacağı iyice anlaşılmıştır. Okulun tek başına bir müdüriyet olması lüzumuna dair başta Çallı İbrahim ve Ruhi Bey'ler olmak üzere bazı ressamlar ve öğretmenler arasında doğan fikir yavaş yavaş kuvvetlenerek Maarif Nezâreti'ne müracaat edilmiştir. Bunun neticesi olarak da 12 Nisan 1917 tarihli karar dorultusunda "Sanayi-i Nefise Mektebi Müdürlüğü" müstakil olmuş ve müdür olarak ressam Halil Paşa tayin edilmiştir[571].

---

[570] H. Edhem, *Elvah-ı nakşiye*..., s. 32; Ressam halil Paşa, 1857'de doğmuştur. 1869'da Mühendishâne'ye girmiş ve burada resime heves etmeye başlamıştır. 1872'de mülâzımlıkla Sultan Abdülaziz zamanında Hünkâr yaveri olarak Mabeyn'e alınmıştır. Kolağası ve resim öğretmeni iken 1879'da sanatını tamamlamak için Paris'e gönderilip 1885'te dönmüştür. Paris Güzel Sanatlar Okulu'nda ressam Gérome ve Courtuat'nın öğrencisi olmuştur. Paris'te düzenlenen sergilerde beğenilen eserlerinden ötürü madalya ve takdirnâmeler almıştır. 1873'den beri İstanbul'da tertib edilen bütün sergilerde eserleri görülmüştür (portre, kır ve deniz manzaraları gibi resimler).

[571] C.Esad Arseven, *Türk Sanatı*..., s 133.

D.1910-1924 Dönemi İdâri Yapı ve Eğitim-Öğretim Faaliyetleri

Bu kısımda önce, Mektebin ders programlarında yapılan düzenlemelerden ve bunu müteakib savaş döneminde yaşanan sıkıntılardan bahsedilerek, içinde bulunulan güç koşullara rağmen yine de bazı öğrenci ve sanatkârları taltiflendirme yoluna gidilerek teşvik edilmesi hususuna temas edilecektir. Diğer taraftan bir resim müzesi kurularak sanat eserlerinin özel bir yerde sergilenip çoğunluğun bunları görmesine imkân sağlandığına da değinilecektir.

1- Ders Programlarındaki Yenilikler

8 Temmuz 1911'de Maarif Nezâreti tarafından, mektebin teşkilâtı ve programları ile ilgili yeni bir talimatnâme hazırlanmıştır[572]

Talimatnâmede başlıca; sanayi-i nefise ile ilgili sınıflar ile atölyelerde görülen dersler ve alıştırmalar, her sene yapılan imtihanlar,müsabakalar, düzenlenen sergiler, kütüphane ile resim ve alçı modelleri koleksiyonları hususunda teferruatlı maddeler yer almıştır. Bunların yanında, kayıt ve kabul işleri, imtihan usûlleri ve disiplinle ilgili bilgiler de bulunmaktadır.

Talimatnâmenin birinci maddesinde, yüksek okul olan Sanayi-i Nefîse Mektebi'nin mimarlık, ressamlık, heykeltraşlık ve hakkâklık sanatlarının öğretilmesine mahsus olmak üzere dört bölüme ayrıldığı belirtilmektedir. Yani, bu dönemde başka bir bölüm ilâve edilmemiştir. Keza, bölümlerin tahsil sürelerinde bir değişiklik olmamış, eskiden olduğu gibi bir sene

---

572 *Sanayi-i Nefise Mektebi Talimatnâme ve Ders Programları*, Mahmud Bey Matbaası İstanbul 1327. Matbu olan bu talimatnâme 36 sayfadır. Sınıflarda okutulan teorik dersler ile atölyede gösterilen tatbiki derslerin müfredatı tafsilatlı olarak verilmiştir.

hazırlık sınıfından sonra ressamlar için beş sene, mimar ve heykeltraşlar için dörder sene, hakkâklar için ise üç senedir. Kayıt esnasında bir defaya mahsus olarak bir lira kaydiye ücreti alınacak, maddî durumu iyi olmayanlar ise bu ücretten muaf tutulacaktır. Bununla beraber, resim tahtası, kağıt, boya vesair malzeme takımları öğrenciler tarafından tedarik edilecektir.

Ayrıca, Mektebe alınacak öğrencilerin yaşının onaltıdan aşağı (önceden onyedi olarak tesbit edilmişti) ve yirmibeşden yukarı olmaması şart koşulmuştur. Ecnebi öğrencilerin Türkçeden tabi olacağı hem sözlü ve hem de yazılı imtihanı başarmaları gerekmektedir.

Mektebe girmek isteyenler, her sene Ağustos başından, Eylül onbeşine kadar istenen evrakla birlikte müracaat edeceklerdir. Bu şart, İdadi mezunu[573] veya o dereceyi haiz malûmât sahibi olduğunu imtihanla isbatlayanlar için geçerlidir. Herhangi bir okuldan diploması olmayanlar ise, Eylül ayının onbeşinden sonra bir imtihana tabi tutularak, başarılı olanlar alınacak, Eylül'ün otuzundan sonra ise kayıt ve kabul işlemleri yapılmayacaktır. Öğrenciler okula girdikten sonra kendilerine birer okul kimliği verilecek, her sene bu kimlik yenilenecektir. İkâmet yerlerini değiştirenler, hemen idâreye bilgi vereceklerdir.

Mektebin bütün bölümlerinde öğretilen teorik dersler şöyledir:

İhtiyat Sınıfı: Hesâb ve Hendese, Hendese-i tersîmiye ve gölge,Hikmet ve Kimya, İlmü'l-arz tatbikatı.

Mimarlık Şubesi:

---

573 1911 yılından itibaren Mektebe kayıt ve kabul yapılırken, öğrencilerin mutlaka yedi senelik idadi mezunu olmaları gerektiği vurgulanmıştır. İdadi mezunu dışındakilerin asli öğrenci olarak alınmamasına çalışılmıştır (*Takvim-i Vekâyi*,nr. 1618, 21 Zilkade 1331; Maarif Nezâreti Vesikaları nr.85; belgenin neşri için bkz. M.Cezar, *Sanatta Batı'ya*...,s. 562).

Birinci sınıf; Cebir ve Müsellesat, Mehanik, Menazır, Teşrîh.

İkinci sınıf; Amelî ve Nazarî inşaat, Kat'ı ahcar ve ahşab, Tarih-i Sana'at-ı nefîse.

Üçüncü sınıf; Amelî ve nazari inşaat, Fenn-i mimarî, Topoğrafya.

Dördüncü sınıf; Amelî ve nazarî inşaat, Usûl-i keşf-i mimarî.

Resim Şubesi:

Birinci sınıf; Menâzır, Teşrîh.

İkinci sınıf; Tarih-i sana'at-ı nefîse.

Heykeltraşî ve Plastik Şubesi:

Birinci sınıf; Menâzır, Teşrîh.

İkinci sınıf; Sanâ'at-ı nefîse tarihi.

Hâkk Şubesi:

Birinci sene; Menâzır, Teşrîh.

İkinci sene; Sanâat-ı Nefîse tarihi

Bu derslerin dışında bütün bölüm öğrencilerinin atölyelerde göreceği tatbiki derslerin açıklamaları da teferruatlı bir şekilde kaydedilmiştir. Resim, Mimarlık ve Heykeltraşlık bölümlerinde canlı insan modeli kullanılarak bazı çalışmaların yapılacağı da açıklanmıştır.

Resmi tatil günlerinin haricinde, öğrenciler her gün sabah saat dokuzda hazır bulunacaklar, Ekim, Kasım, Aralık ve Ocak aylarında akşam saat üçbuçuğa kadar, Şubat, Mart, Nisan'da saat dörde kadar, Mayıs ve Haziran'da saat beş'e kadar öğretime devam edilir. Öğle vakti saat oniki'den

bir'e kadar yemek için tatil edilir. Öğrenciler, sabahleyin saat dokuz'a kadar sırayla yoklama cetvelini imza edecek ve okuldan ayrılırken de aynı muamele tekrar edilecektir. Her ay, bu cetveller incelenir, eğer öğrenci o senenin eğitim müddetinin üçte biri kadar devam etmişse sınıftabırakılır. Yalnız devamsızlığı için geçerli bir mazereti belgeler ise, imtihanlara alınarak telâfi edilir. Yani, bir bakıma bugünkü mazeret imtihanı gibi bir değerlendirme yapılır.

Eğitime, Ekim'in birinde başlanır, dersler Mayıs'ın birinde kesilir ve mektep Temmuz'un başlarında tatile girer. Netice olarak diyebiliriz ki, 1911 yılı talimatnâmesi baştan sona incelendiğinde, çok önceden hazırlanan Sanayi-i Hasene ve Fünûn-i Âliye Mektebi nizamnâmesi ile arasında büyük bir benzerliğin olduğu dikkati çekmektedir.

1913-1914 Öğretim yılının başında gazeteye verilen ilânda[574]; talimatnâmeden farklı olarak, 10 Ekim'de kayıtlara başlandığı ve Kasım ayının 10'una kadar Cuma ve Pazar günleri hariç hergün kayıt yapılacağı belirtilmektedir. Öğrencilerin müracaat esnasında, daha önceden olduğu gibi, sağlık raporu ile aşı kartını ve iyi hâl belgesi getirmeleri istenmektedir. Öğrenciler, istediği bölümleri ise yine müracaat esnasında vermiş oldukları bir dilekçe ile belirleyecektir. Bu öğretim yılında, mimarlık, ressamlık, heykeltraşlık ve hakkâklık şubelerinin her birisi için yirmibeşer öğrenci kabul edilmesi düşünülmüştür.

1914-1915 Öğretim döneminde derslere 14 Ekim'de başlanılmıştır. Fakat, başlangıçta öğrencilerin muntazaman okula gelmemesi üzerine

574 *Takvim-i Vekâyi*, nr. 1618; Bu dönemde, Müze ve Sanayi-i Nefise Mektebi ile ilgili ilânların,bununla birlikte başka gazetelerde de yayınlanması istenmiştir. Buna gerekçe olarak, adı geçen gazetenin tüccar ve esnaf tarafından okunmadığı, oysa Müze ve Mektebin ilânlarının her kesim tarafından bilinmesinin lüzumlu olduğu gösterilmiştir (Maarif Nezâreti Vesikaları nr. 101; vesikanın neşri için bkz. M.Cezar, *Aynı eser*, s. 563).

gazetelere (Tanin ve İkdam gazeteleri) tekrar ilân verilerek öğrencilere duyuruda bulunulmuştur[575].

Ekim 1919 yılında, Sanayi-i Nefîse Mektebi'nde yeni teşkilâtın meydana getirilmesi ve zamanın ihtiyaçlarına göre ıslah edilmesi düşünülmüştür. Bu teşkilâta göre, mektebe bir de naht (= oyma, tahta ve ağaç oymacılığı) ilâve edilmiştir. Böylece, Sanayi-i Nefîse Mektebi, resim, mimarlık, hakkâklık, heykeltraşlık ve naht (oymacılık) şubelerine ayrılacaktır. Her bölüm ibtidaî ve talî kısımlarını oluşturacaktır. Önceden olduğu gibi,her yıl müsabaka imtihanları düzenlenecek ve kazananlar mükafaat ile ödüllendirilecektir[576].

Sanayi-i Nefîse Mektebi'nin ıslâhı için, Maarif Nezâreti Sanayi-i Nefîse Encümeni tarafından talimatnâme tebliğ edilmiştir. Meclis-i Kebir-i Maarif'de incelenen bu talimatnâmede;başlıca şartlar, kayıt ve kabul işleri, resim, mimarî, heykeltraşlık şubelerinin görmekte oldukları dersler, nazari ilimler ile mektebde açılacak olan resim ve heykeltraşlık müsabakalarına ait seksen madde tesbit edilmiştir[577].

Öğrencilerin yetişmesinde son derece önemli bir fonksiyonu olan atölyelerin, bu dönemde de yabancı hocaların idaresi ve tesiri altından kurtulamamış olduğunu burada ifade etmek isteriz.

---

[575]Maarif Nezâreti Vesikaları nr. 88, belgenin neşri için bkz. M.Cezar, *Aynı eser*, s. 564; 1915 yılında Islâhat-ı İlmiye Encümeni'nce meydana getirilen, *Sanayi-i Nefîse ıslâhatı* adlı eser Matbaa-yı Âmire'de basılarak iki kuruş fiyatla Maarif Nezâreti Levazım İdaresi'nde satılmaya başlanmıştır. Elli adet'ten fazla nüsha alan bayilere yüzde on indirim yapılacağı haberi gazetede ilân edilmiştir (*Takvim-i Vekâyi*, nr. 2204, 3 Şaban 1333 / 16 Haziran 1915).

[576]*Vakit*, nr. 715, 29 Teşrinievvel 1335 (29 Ekim 1919).

[577]*Vakit*, nr. 734, 17 Teşrin-i sani 1335 (17 Kasım 1919); Bu talimatnâmenin tam metni elimize geçmediği için muhtevası hakkında fazla bilgi veremiyoruz.

gazetelere (Tanin ve İkdam gazeteleri) tekrar ilân verilerek öğrencilere duyuruda bulunulmuştur[575].

Ekim 1919 yılında, Sanayi-i Nefîse Mektebi'nde yeni teşkilâtın meydana getirilmesi ve zamanın ihtiyaçlarına göre ıslah edilmesi düşünülmüştür. Bu teşkilâta göre, mektebe bir de naht (= oyma, tahta ve ağaç oymacılığı) ilâve edilmiştir. Böylece, Sanayi-i Nefîse Mektebi, resim, mimarlık, hakkâklık, heykeltraşlık ve naht (oymacılık) şubelerine ayrılacaktır. Her bölüm ibtidaî ve talî kısımlarını oluşturacaktır. Önceden olduğu gibi,her yıl müsabaka imtihanları düzenlenecek ve kazananlar mükafaat ile ödüllendirilecektir[576].

Sanayi-i Nefîse Mektebi'nin ıslâhı için, Maarif Nezâreti Sanayi-i Nefîse Encümeni tarafından talimatnâme tebliğ edilmiştir. Meclis-i Kebir-i Maarif'de incelenen bu talimatnâmede;başlıca şartlar, kayıt ve kabul işleri, resim, mimarî, heykeltraşlık şubelerinin görmekte oldukları dersler, nazari ilimler ile mektebde açılacak olan resim ve heykeltraşlık müsabakalarına ait seksen madde tesbit edilmiştir[577].

Öğrencilerin yetişmesinde son derece önemli bir fonksiyonu olan atölyelerin, bu dönemde de yabancı hocaların idaresi ve tesiri altından kurtulamamış olduğunu burada ifade etmek isteriz.

---

[575]Maarif Nezâreti Vesikaları nr. 88, belgenin neşri için bkz. M.Cezar, *Aynı eser*, s. 564; 1915 yılında Islâhat-ı İlmiye Encümeni'nce meydana getirilen, *Sanayi-i Nefîse ıslâhatı* adlı eser Matbaa-yı Âmire'de basılarak iki kuruş fiyatla Maarif Nezâreti Levazım İdaresi'nde satılmaya başlanmıştır. Elli adet'ten fazla nüsha alan bayilere yüzde on indirim yapılacağı haberi gazetede ilân edilmiştir (*Takvim-i Vekâyi*, nr. 2204, 3 Şaban 1333 / 16 Haziran 1915).

[576]*Vakit*, nr. 715, 29 Teşrinievvel 1335 (29 Ekim 1919).

[577]*Vakit*, nr. 734, 17 Teşrin-i sani 1335 (17 Kasım 1919); Bu talimatnâmenin tam metni elimize geçmediği için muhtevası hakkında fazla bilgi veremiyoruz.

2- Savaş Dönemi Sıkıntıları

Bilindiği gibi Trablusgarp ve Balkan Savaşlarından sonra dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı ve bunu takip eden Kurtuluş Savaşı Türkiye'nin her sahasında büyük yaralar açmıştır. Bu durumdan eğitim-öğretim de nasibini almıştır.

Sanayi-i Nefîse Mektebi, eğitime başladığı ilk binasından sonra, günümüzde Fındıklı'daki yerine gelinceye kadar çok farklı mekanlarda dolaşmıştır. Bu keşmekeş dolaşma sırasında on yıl süreyle müsait olmayan binalarda ders yapmaya mecbur kalınmıştır. Okulun böyle bir sıkıntıyı yaşaması, hem öğretimini sekteye uğratmış, hemde bir çok model, büst ve tabloların harab olmasına sebep olmuştur.

Daha önce işaret ettiğimiz gibi ilk binanın yetersizliği Hamdi Bey tarafından farkedilmiş ve ilâve inşaatla Okul büyütülmeye çalışılmıştı. Ancak, yapılan bu ilâvelerle rahat bir okul binasına kavuşulamamış olmasına rağmen 1916 yılına kadar burada eğitim-öğretim sürdürülmüştür. Bu tarihten sonra okulun başka bir binaya nakledilmesi istenmiş ve işte böylece talihsiz bir serüven başlamıştır. Sanayi-i Nefîse Mektebi'nin ilk ana binasından çıkartılmasına iki sebep gösterilmektedir. Bunlardan bir tanesi; bu sıralarda bazı ressamların okulun binasının eksikliğinden ve atölyeler için gerekli olan ışığın yeterli ve uygun olmamasından ötürü, Maarif Nezâreti'ne şikâyette bulunarak yerine yeni bir okul yapılmasını istemişlerdir. Halbuki o günlerde sürmekte olan genel savaştan dolayı yeni bir okul yapılması şöyle dursun, hatta eski yapıyı güzelce onarmak bile mümkün olamazdı. Diğer taraftan Müze ve Sanayi-i Nefîse Mektebi Müdürü Halil Edhem Bey, Müze'nin en değerli bölümlerinden olan Babil, Asur, Hitit, Mısır vb. gibi eski şark eserlerinin çoğalması dolayısiyle bunları sergilemek için bir binaya ihtiyaç olduğunu Maarif Nezâreti'ne iletmiş ve

okulun başka yere naklini istemiştir[578]. Çünkü, bu eserlerden ancak taşınabilen bölümü, mevcut müze binasının içinde sıkıştırılarak sergilenmiş, büyük bir kısmı da bodrumlarda ve bahçede sandıklarda perişan bir durumda kalmıştır. Bunun üzerine Maarif nazırı Şükrü bey, her iki gerekçeye bir çözüm bularak, Sanayi-i Nefise Mektebi binasının, Müze'ye dahil edilerek eski şark eserlerinin teşhirî ve muhafazası için kullanılmasını kararlaştırılmıştır. Buna mukabil okulun, Cağaloğlu'nda bulunan, başlangıçta Lisan Mektebi olarak kullanılan kârgir binaya nakledilmesini bildirmiştir. Nitekim 2 Ekim 1916'da Sanayi-i Nefise Mektebi, resim koleksiyonu ile birlikte Cağaloğlu'na taşınmış[579] ve bu koleksiyon büyük bir güçlükle üst kattaki salon ile yanındaki salona yerleştirilmiştir. Bu binanın tercih edilmesinin sebebi ise boş ve daha büyük olması, ileride de genişletmeye elveşli bulunmasından dolayıdır.

Kurtuluş savaşı öncesinde İtilaf devletleri bir çok okul binaları ile kendilerine göre uygun mekanları tahliye ettirerek işgal etmişler ve buraları birer karargâh yapmışlardır[580]. İşte bu işgalden diğer okullar gibi Sanayi-i Nefise Mektebi de nasibini alarak 1919 yılında Şehzâdebaşı'na taşınmak mecburiyetinde kalmıştır. Fakat taşınmış olduğu bu bina okul olma vasfından oldukça yoksun, altı odalı küçük bir evden ibarettir. Bu nedenle,

---

578 Halil Edhem, *Elvah-ı Nakşiye*..., s.31; C.Esad Arseven, *Türk Sanatı*..., s. 133; Osman Ergin, *Türk Maarif*..., III, s. 1124.

579 H.Edhem, *Aynı eser*, s. 31; Mustafa Cezar, "Güzel Sanatlar Akademisi'nden 100.Yılda Mimar Sinan Üniversitesi'ne", *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100.Yıl*, (İstanbul 1983), s. 14; Okulun taşınmış olduğu bu bina yakın bir zamana kadar Pratik Kız Meslek Lisesi, günümüzde ise Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Anadolu Moda Tasarım Meslek Lisesi adını taşımaktadır.

580 22 Ocak 1919'da Beşiktaş Merkez Polis memuru refakatlerinde olduğu halde, İtilaf devletlerine mensup bir heyet Beşiktaş'daki Barbaros Zekûr Numune Mektebi'ne giderek burayı gözden geçirdikten sonra tahliyesini emretmişlerdi. Dahiliye Nazırı vekili İzzet Bey, Hariciye Nazırı Reşid Paşa ve İstanbul Valisi Yusuf Ziya Bey arasında cereyan eden yazışmalara bakıldığında, bu tarz işgallere engel olunmaktan aciz kaldığı anlaşılmaktadır (BOA, DH.KMS, nr. 49-2 /7). Kezâ, mütareke hükümlerinin tatbik derecesini teftiş memuru İngiliz zabiti, Fırka kumandanlık Dairesi ile içinde ikiyüz elli kadar şehit çocuğunun eğitim ve iaşesi ile meşgul Zabit Mektebi binasının da boşaltılmasını istemiştir.
Fransızlar için ise. Bakırköy'de âşar anbarı olarak kullanılan ve devlet binası olan hamamın boşaltılması işgal komisyonu tarafından bildirilmiştir (BOA. DH.KMS, nr. 49-2 /7).

Maarif Nezâreti'nin daha uygun bir yer gösterememesi basında büyük tepkiye yolaçmış[581] ve "Memleketin en büyük bir müessesesi olması gereken bu mektebin şu suretle bir köşeye atılması esasen pek geri olan sanayi-i nefîsemizi büsbütün öldürmek demektir" şeklinde ifâdelerle tenkit edilmiştir. Ayrıca, okulun ilerlemesi için gerekli tedbirlerin mutlaka alınması gerektiği hususuna dikkat çekilmiştir. Bu arada, bir yığın masrafla meydana getirilen resim koleksiyonu ile okulun alçı modelleri de tahrip olma tehlikesine maruz kaldığından, Müze idaresi bunların bir kısmını acilen Müze binasına naklettirdi.

Daha sonra, Mektep müdüriyeti müsait binaları araştırarak oraya taşınması için bazı teşebbüslerde bulunmuştur. Bu arada eski Soğuk Çeşme Rüştiyesi binasında bulunan Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti teşkilâtında bir takım tadilâtın olduğu ve bu müdüriyet için başka bir bina tahsis edileceği haberi üzerine, bu mekânın Sanayi-i Nefise Mektebi'ne terki Maarif Nezâreti'nden istenmiştir. Maarif nazırı ise, içerisinde bir çok sanat eserleri ile Şehzadebaşı'ndaki küçük bir yerde sıkışıp kalmasının mahzurlu olduğunu belirterek okulun, Emniyet-i Umumiye binasına taşınmasını uygun bulmuştur (8 Nisan 1919)[582].

Bu arada Darülmuallimîn-i Âliye'nin bulunduğu binanın memleketin içinde bulunduğu menfi şartlar dolayısiyle boşaltılması mecburiyeti doğmuştur. Ancak Kadıköy civarında bu okul için müsait bir yer bulunamadığından, İstanbul tarafına nakledilerek Erkek ve Kız Sanayi-i Nefise Mektebi binalarına yerleştirilmesi meselesi ortaya çıkmıştır. Bu durumda açıkta kalmış olan Erkek ve Kız Sanayi-i Nefise Mektebi talebeleri için ise o güne kadar yapılan araştırmalara rağmen amaca uygun bir bina tedarik edilememiş bu durumda Emniyet-i Umumiye binasının

581 *Vakit*, nr. 441, 11 Rebiülahir 1337 - 14 Kanûnisani 1335 (14 Ocak 1919).
582 BOA, BEO, Dosya nr. 342597, 8 Nisan 1335.

erkek öğrencilere, Divanyolu'ndaki Müdafa-i Millîye binasının[583] da kız öğrenciler için tahsis edilmek üzere boşaltılması Maarif Nezâreti tarafından Mecli-i Vükelâ'ya bildirilmiştir[584]. 21 Nisan 1919 tarihli Mecli-i Vükelâ zabıtnâmesi'nden anlaşıldığına göre, Emniyet-i Umumiye dairesinin tahliyesine imkân olmadığı, yalnız Müdafa-i Milliye binasının ise İnas Sanayi-i Nefîse Mektebi'ne tahsisi münasip görülmüştür[585].

Fakat burada da ihtiyacı temin edecek yer olmadığından resim koleksiyonunun bir kısmı müze anbarında kalmış ve alçı modellerinin yalnız bir bölümü okula alınabilmiştir.

27 Nisan 1920 tarihinde ise İtalya'dan İstanbul'a gelecek olan askerî kuvvetlerin yerleşmeleri için Sultanahmed ve Sirkeci civarında bazı binaların 1 Mayıs tarihine kadar boşaltılması İtalyan kumandanlığı tarafından bildirilmiştir. Bu binalar arasında Sanayi-i Nefîse Mektebi ile Sıhhıye Müzesi'nin bulunması, okulun bir defa daha taşınmasına sebep olmuştur[586]. 29 Nisan 1920 tarihinde, okulun buradan çıkartılarak Dişçi Mektebi'ne nakledildiği haberi Maarif Nazırı tarafından Dahiliye Nezâreti'ne bildirilmiş ve Dahiliye Nezâreti de Harbiye Nezâreti'ni durumdan hemen haberdar etmiştir[587].

---

583 Bu dönemde, Gedikler Kâtibi Salih Efendi Konağı diye bilinen bu binanın bir kısmı ise Sıhhıye müzesi (bugünkü Sağlık müzesi) olarak kullanılmaktaydı.

584 BOA,BEO, Dosya nr. 342597.

585 BOA, MV, nr.215/71; Meclis-i Vükelâ'nın almış olduğu bu karar, hemen tatbiki için Maarif, Maliye, Dahiliye ve Harbiye Nezâretilerine tebliğ edilmiştir

586 BOA, DH.KMS, nr. 49-2/7; Ayrıca, İstanbul defterdarlığı binaları ile daha önce İngilizler tarafından işgal edilip sonra boşaltılan Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti'ne ait binaları da İtalyanlar işgal etmişmiştir. Bu harekât esnasında Harbiye Nezâretii tarafından bazı itirazlar olduğu ve bunu Dahiliye Nezâreti'ne bildirmişse de müsbet bir netice elde edilememiştir. Sıhhiye müzesinin nakli için başka bir yer bulunamadığından içindeki eşya ve sair modellerin Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi binasındaki bir odaya taşınarak yerleştirilmiştir. Daha sonra, bu hususta Harbiye Nezâreti'ne Dahiliye Nezâreti tarafından bilgi verilmiştir. Bu yazışmaların hepsinin aynı gün içinde yapıldığı ve üzerlerinde de acele gitmesi için ibarelerin bulunmasına dikkat edilirse durumun vehameti daha iyi kavranır kanaatindeyim.

587 BOA, DH.KMS, nr. 49-2/7.

erkek öğrencilere, Divanyolu'ndaki Müdafa-i Millîye binasının[583] da kız öğrenciler için tahsis edilmek üzere boşaltılması Maarif Nezâreti tarafından Mecli-i Vükelâ'ya bildirilmiştir[584]. 21 Nisan 1919 tarihli Mecli-i Vükelâ zabıtnâmesi'nden anlaşıldığına göre, Emniyet-i Umumiye dairesinin tahliyesine imkân olmadığı, yalnız Müdafa-i Milliye binasının ise İnas Sanayi-i Nefîse Mektebi'ne tahsisi münasip görülmüştür[585].

Fakat burada da ihtiyacı temin edecek yer olmadığından resim koleksiyonunun bir kısmı müze anbarında kalmış ve alçı modellerinin yalnız bir bölümü okula alınabilmiştir.

27 Nisan 1920 tarihinde ise İtalya'dan İstanbul'a gelecek olan askerî kuvvetlerin yerleşmeleri için Sultanahmed ve Sirkeci civarında bazı binaların 1 Mayıs tarihine kadar boşaltılması İtalyan kumandanlığı tarafından bildirilmiştir. Bu binalar arasında Sanayi-i Nefîse Mektebi ile Sıhhıye Müzesi'nin bulunması, okulun bir defa daha taşınmasına sebep olmuştur[586]. 29 Nisan 1920 tarihinde, okulun buradan çıkartılarak Dişçi Mektebi'ne nakledildiği haberi Maarif Nazırı tarafından Dahiliye Nezâreti'ne bildirilmiş ve Dahiliye Nezâreti de Harbiye Nezâreti'ni durumdan hemen haberdar etmiştir[587].

---

583 Bu dönemde, Gedikler Kâtibi Salih Efendi Konağı diye bilinen bu binanın bir kısmı ise Sıhhıye müzesi (bugünkü Sağlık müzesi) olarak kullanılmaktaydı.

584 BOA.BEO, Dosya nr. 342597.

585 BOA, MV, nr.215/71; Meclis-i Vükelâ'nın almış olduğu bu karar, hemen tatbiki için Maarif, Maliye, Dahiliye ve Harbiye Nezâretilerine tebliğ edilmiştir

586 BOA, DH.KMS, nr. 49-2/7; Ayrıca, İstanbul defterdarlığı binaları ile daha önce İngilizler tarafından işgal edilip sonra boşaltılan Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti'ne ait binaları da İtalyanlar işgal etmişmiştir. Bu harekât esnasında Harbiye Nezâretii tarafından bazı itirazlar olduğu ve bunu Dahiliye Nezâreti'ne bildirmişse de müsbet bir netice elde edilememiştir. Sıhhiye müzesinin nakli için başka bir yer bulunamadığından içindeki eşya ve sair modellerin Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi binasındaki bir odaya taşınarak yerleştirilmiştir. Daha sonra, bu hususta Harbiye Nezâreti'ne Dahiliye Nezâreti tarafından bilgi verilmiştir. Bu yazışmaların hepsinin aynı gün içinde yapıldığı ve üzerlerinde de acele gitmesi için ibarelerin bulunmasına dikkat edilirse durumun vehameti daha iyi kavranır kanaatindeyim.

587 BOA, DH.KMS, nr. 49-2/7.

Ülkenin içinde bulunduğu malî sıkıntı nedeniyle bütün devlet dairelerinde olduğu gibi özellikle Maarif-i Umumiye'de son derecede tasarrufa uyulması zaruriyeti getirilmiştir. Buna rağmen incelemelerin neticesinde bir çok okul binalarının o güne kadar kira bedeli olarak devlet hazinesinden yüzbin liradan fazla para ödendiği Maliye Nazırının dikkatini çekmiştir. Bu durum karşısında ekonomik yükü hafifletecek tarzda bazı çözüm yollarını Sadarete bildirerek tatbiki için izin talebinde bulunmuştur. Bazı okulların kiralık yerlerden, konaklardan çıkartılarak bağlı bulundukları nezaretlerin resmi binalarına nakledilmesi, bir kısmının kendi ilk binalarına yerleştirilmesi istenmiştir (2 Ekim 1921)[588]. Alınan bu karar gereğince; Polis Müdüriyeti ile Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Sıhhıye Müzesi'nin ve Sanayi-i Nefise Mektebi'nin geçici bulunduğu yere taşınacak, Sıhhıye Müzesi, Ziraat Müzesi'ne yerleştirilecektir. Sanayi-i Nefise Mektebi ise Darülfünun veya Müze binasındaki eski yerine taşınacaktır.

Halil Edhem Bey; İstanbul'da buyruğunu sürdüren yabancı askerlerin işgalinden hususi haneler, Darülfünun, Tıp Fakültesi, Okullar ve diğer kurumlar ile hükümet ve belediye dairelerinin şiddetle ve amansız bir şekilde rahatsız olduklarını ifâde etmektedir[589].

İtalyanların, Salih Efendi Konağı'nı işgal etmeleri üzerine okulun hemen buradan çıkartıldığını, alçı modeller, öğretim malzemeleri, sıralar vb. bütün okul eşyasının sokak ortasında kalma tehlikesi ile karşı karşıya bulunduğu sırada bu malzemelerin Müze'ye taşınarak burada muhafaza edildiğini de belirtmektedir. 26 Eylül 1920'ye kadar yani dört ay kadar burada kaldığını, bu tarihte işgal kaldırılmış olduğundan okulun yine Salih Efendi Konağı'na nakledildiğini, 1921 Ekim'inde de Darülmuallimîn için

588 BOA. BEO, Dosya nr. 352082. Alınan bu karar 4 Ekim 1921 tarihinde Harbiye, Dahiliye,Ticaret ve Ziraat ile Maarif Nezâretlerine bildirilerek tatbiki istenmiştir. Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Kızlar bölümü ile Erkekler bölümünün de bu sıralarda birleştirildiği anlaşılmaktadır.

589 *Elvah-ı Nakşiye...*, s. 35-36.

başka bir bina bulunduğundan Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Cağaloğlu'ndaki Lisan Mektebi binasına taşınarak 1921 yılından 1926 yılına kadar burada eğitimini sürdürdüğünü ifâde etmiştir[590].

Neticede 1926 yılının yaz aylarında Fındıklı'da Cemile Sultan Sarayı (eski Meclis-i Mebusan binası)'na taşınan Sanayi-i Nefise Mektebi rahat bir nefes aldı. O güne kadar tahsis edilen binaların içerisinde en bakımlı ve en genişiydi. Ancak, talihsizlik burada da okulun peşini bırakmamış ve Nisan 1948'de okul bir yangın tehlikesi geçirmiştir. Bu yangında Akademi'nin kütüphanesindeki kitaplar, öğrenci kayıtlarına ait dosyalar, bir çok kıymetli eşya ve ders malzemeleri ile resim tabloları kurtarılamamıştır. Yangını müteakip Mimarlık bölümü o ders yılını Fındıklı'daki İlkokul binasında tamamlamış, sonra da Yıldız'da Sağır ve Dilsizler Okulu'nun[591] bulunduğu binaya geçmiştir. 1953 yılının 23 Nisan'ına kadar orada kalmıştır. Yangın esnasında, bahçedeki binalara zarar gelmediğinden mimarlık bölümü dışındaki bölümler bu yapılara yerleştirildi. İdâre kısmı ise halen Akademi'de Taut salonu diye anılan büyük odaya yerleşti. Yangından sonra okulun binası iyi bir şekilde tamir edilip tekrar öğretime açılıncaya kadar (23 Nisan 1953) bu sıkıntılı durum devam etti[592].

Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Fındıklı'daki binasına taşınmasında ve daha önce uygun olmayan şartlarda çalışan atölyelerin iyileştirilmesinde

---

590 H.Edhem, *Aynı eser*, s. 36; Osman Ergin, *Türk Maarif...*,III, s. 1126.

591 Eskiden Yaveran Dairesi olarak kullanılan binadır.

592 M.Cezar, "Güzel Sanatlar Eğitiminde 100 Yıl", s. 15. Güzel Sanatlar Akademisi'nin yangından sonraki yerleşmeyi müteakip de bina problemi bitmemiştir. Mevcut bina zaten akademinin gelişmesini karşılayacak durumda değildi. 1957'de Tophane'den Dolmabahçe'ye uzanan cadde genişletilirken Akademi bahçesinin bir kısmı istimlâk edildiği gibi, bahçedeki Akademi'ye ait binalar da bu arada yıktırılmıştır. Bunun üzerine had safhada yer sıkıntısı çekilmeye başlanmış ve nihayet 1959 senesinde Dekoratif Sanatlar Bölümü İhtisas atölyelerinin ekserisi Salıpazarı'ndaki iki işhanına yerleştirildi. Akademi'nin yanındaki Atatürk Kız Lisesi'nin öğretim yaptığı Adile Sultan Sarayı da 1970'de Akademi'ye tahsis edilerek yeniden bir düzenlemeye gidilmiştir. Salıpazarı'ndaki atölyelerin bir kısmı buraya nakledilmiştir.

1914 kuşağının en genç temsilcisi Namık İsmail'in katkılarının büyük olduğu bilinmektedir.

Memleketin genel bir savaş içerisinde olması ve bu savaşın doğurduğu maddî ve manevi olumsuzluklar şüphesiz bütün kurumlarda hissedilmiştir. Bu ortamdan en çok etkilenen kurumlardan birisi de Sanayi-i Nefîse Mektebi olmuştur. Yeni adıyla Güzel Sanatlar Akademisi'nin, on sene gibi uzun bir süre müsait olmayan binalarda ders yapmaya mecbur kalmasında bir çok menfi tesirler meydana gelmiştir. Taşınmalar sırasında öğretim malzemeleri zarara uğramış, hatta bazen araç ve gereçleri yerleştirme imkânı bile bulunamamıştır. Nitekim, ilk binada bulunulduğu dönemde hayli zenginleşmiş olan resim koleksiyonları, yeni gidilen yerlerde çok defa birbiri üzerine yığılmış bir şekilde bodrumlarda kalmış, alçı modeller ise kırılmıştır. Bunların bir kısmı Müze'ye nakledilerek depoda muhafazaya çalışılmıştır. Savaş ve mütareke döneminin olumsuz şartları içerisinde Sanayi-i Nefîse Metebi'nden gelişme ve başarı beklemek haksızlık olur, diğer okullar gibi burada da öğretim sekteye uğramıştır.

3- Nişanlar ve Madalyalar

Daha önce bahsettiğimiz savaş dönemi sıkıntıları yaşanmasına rağmen yine de elden geldiği kadar,mektep ayakta durdurmaya çalışılmış ve açılan sergilere eserlerle iştirak edenlere *nişan* ve *madalya* ödülleri verilerek teşvik edilmişlerdir. Bunların bir kısmını Osmanlı arşivi ve devrin basınından tesbit edebildik.

Tezhîb kısmı öğrencilerinden Artin Terziyan'a 25 Mart 1914'te gümüş sanayi madâlyası verilmiştir[593]. İsveç hükümeti tarafından, Nisan 1914'te Müze-i Humâyûn Müdürü Halil Bey'e birinci ve muavini Edhem Bey'e dördüncü rütbeden "Etualpoler" (= Kutup yıldızı) nişanları verilmiş ve

593 *Takvim-i Vekâyi*, nr. 1767, 27 Rebiülahir 1332 ; BOA, İ. Mabeyn-i Hümâyûn, nr.3, 20 R. 1302.

bunlar Osmanlı hükümetince tensib edilmiştir[594]. 17 Ağustos 1916 yılında Galatasaraylılar Yurdu'nda Osmanlı resim sergisi düzenlenmiştir. Burada sergilenen eserlerinden dolayı bazı başarılı kişilerin mükâfaata lâyık oldukları jüri heyeti tarafından ilân edilmiştir. Bunlardan İbrahim Fehiman, Avni ve Çallı İbrahim Bey'ler ile Matmazel Elen İlyadis'e birer gümüş Sanayi-i Nefîse madalyası verilerek ödüllendirilmiştir[595]. Ekim 1917 yılında Galatasaraylılar Yurdu resim sergisinde sergilenen eserlerinin beğenilmesi üzerine Zekâi Paşa, Namık İsmail Bey ile Şevket Bey'e birer gümüş Sanayi madalyası takdim edilmiştir[596]. Memleketin içinde bulunduğu sıkıntılı dönemde bile, Mektep'den en iyi derece ile mezun olan Mehmed Ali Efendi, 19 Mart 1919'da Evkâf-ı İslâmiye Müzesi'ne tayin edilerek ödüllendirilmiştir[597]. 1921 yılında Galatasaraylılar Yurdunda, Türk Ressamlar Cemiyeti[598] sergisinde eserleri jüri tarafından takdir edilerek taltife mazhar olanlar ise şunlardır: Çallı İbrahim, Hikmet, Fehiman, Zekûr Sanayi-i Nefîse Mektebi Müdürü Sami ve Namık Bey'lere gümüş; Sabiha Rüşdü ve Melek Hanımlarla Saim, Midhat, Arslanyan Efendilere birer aded bakır Sanayi-i Nefîse madalyaları verilmesi Maarif-i Umumiye Nazırı tarafından uygun görülmüştür[599].

---

[594] *Takvim-i Vekâyi*, nr. 1778, 9 Cemaziyelevvel 1332.

[595] BOA, BEO, Dosya nr. 355785; *Takvim-i Vekâyi*, nr. 2617, 17 Şevval 1334.

[596] *Takvim-i Vekâyi*, nr. 3029, 26 Zilhicce 1335.

[597] *Takvim-i Vekâyi*, nr. 3500, 16 Cemaziyelahir 1337.

[598] Sanayi-i Nefîse Mektebi mezunu ressamlar 1908'de ressam Ruhi Bey'in önerisiyle "Osmanlı Ressamlar Cemiyeti" adı altında bir dernek kurmuşlardır. Bu dernek, düzenli sergilerin açılması, batılı anlamda plastik sanatların yaygınlaştırılması gibi görevleri yerine getirecekti. 1911 yılından 1914 yılına kadar onsekiz sayı mecmua çıkarılarak yayın faaliyetinde de bulunulmuştur.
Şehzâde Abdülmecid Efendi, Cemiyetin fahri başkanlığını yapmış ve cemiyetin çalışmalarına parasal katkıda bulunmuştur. 1921 yılında "Türk Ressamlar Cemiyeti" adını alarak, Türk sanatçıların katılacağı bir dernek kimliğine büründü. 1926'da "Türk Sanayi-i Nefîse Birliği" ve 1929'da ise "Güzel Sanatlar Birliği" olarak adı değiştirildi [Sezer Tansuğ,, *Çağdaş Türk Sanatı*, İstanbul 1986, s. 111-113; Zeynep Yasa Yaman. "Osmanlı Ressamlar Cemiyeti", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VI,(İstanbul 1994), s. 176-177].

[599] BOA, BEO, Dosya nr. 351785, 29 Ağustos 1337.

Ancak, İbrahim Fehiman ile Çallı İbrahim'in[600] verilen bu madalyayı Ağustos 1916 yılında almış olmaları münasebetiyle, her ikisine de aynı madalyanın tekrar verilmesine gerek olmadığı sadaret tarafından belirtilmiştir[601]

4- Âsâr-ı Nakşiye Müzesi

Mektebib'in ilk yönetmeliğinde görüldüğü gibi, mevcut olan Eski Eserler Müzesi'nden başka resim ile oyma işlere mahsus bir müze ve bir de Millî Sanatlar Müzesi kurulması amaçlanmaktaydı. Bununla beraber, resim ile oyma nesneler için kurulacak olan Müzeye eserlerin toplanması ve düzenlenmesi çok zaman istediğinden, okulda şimdilik eski üstadların eserleri olmasa bile o günün sanatçılarının ve özellikle Şark eserleriyle meşgul olanların eserlerinin toplandığı bir resim salonu yapmanın yeterli olacağı kaydedilmiştir.

Hamdi Bey'in gerçekleştirmek istediği emellerinden birisi olan resim müzesinin kurulması ne yazık ki döneminde mümkün olmamıştır. Buna sebep ise, temin edilecek tablolar ile bunların sergileneceği bir salonun

---

[600] Çallı İbrahim (1882-1960): Türkiye'de resim sanatı camiasının en tanınmış bir siması olan Çallı İbrahim 1882'de Çal Kasabası'nda doğmuştur. İlk ve orta tahsilini memleketinde yaptıktan sonra İstanbul'a gelmiş, bir süre geçim sıkıntısı içerisinde yaşamış ve sonra mahkeme kâtipliğine getirilmiştir. Şeker Ahmed Paşa'nın teşvik ve yardımıyla 1906'da Sanayi-i Nefise Mektebi'ne girmiş, 1910 yılında müsabakayı birincilikle kazanarak diğer arkadaşlarıyla beraber eğitmini tamamlamak üzere devletbursuyla Paris'e gönderilmiştir. Burada Carmon'un atölyesinde çalıştıktan sonra Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine 1914'te İstanbul'a dönmüş ve Sanayi-i Nefise Mektebi'nde öğretmenliğe tayin edilmiştir. Çallı yapmış olduğu ilk resimlerinde bile büyük bir kabiliyete sahip olduğunu göstermiştir. Çevresinde, gayet zeki ve hoş sohbet olarak tanınmaktadır.
1920'de Münih'e giderek bir süre inceleme ve çalışmalarda bulunmuştur. 1914 kuşağı sanatkârlarından birisi olarak, modern resmin Türkiye'de yayılmasına ve bu yolda bir çok öğrenciler yetişmesine vesile olmuştur. Mihri Hanım'ın öncülüğünü yaptığı çıplak insan modeli kullanılmasını yerleştiren ressamlardandır. Feyhaman (Duran) Bey'de bir çok çıplak kadın resmi yapanlardan birisi olarak bilinmektedir. Genel kültürü az olmasına rağmen, toplantılarda sesini duyurabilen ve kimseden çekinmeden düşündüklerini açıkca söyleyen, münakaşayı seven, sert mizaclı olarak bilinmektedir. Ayrıca, daima bir sanat heyecanı içinde yaşamış ve bu heyecanı kamçılamak için de rakıyı fazla miktarda içtiği söylenmektedir. Kendisi uzun bir süre Fındıklı'da bulunan Akademi binasının yanında küçük bir dairede ailesiyle birlikte ikâmet etmiştir (C.Esad Arseven.*Türk Sanatı*..., s. 186-191).

[601] BOA, BEO, Dosya nr. 351785.

yapılması için para tedarik edilememesi ve bazı ciddi engellerin ortaya çıkması gösterilebilir[602].

Resim koleksiyonu meselesi, yapılan teşebbüsler neticesinde Meclis-i Vükelâ'nın 1910 yılı toplantı dömeminde yerinde görülerek Müze bütçesine yıllık 1000 lira ek ödenek tahsisi yapılmıştır. Ayrıca eski üstadların eserleri olup asılları ortada ve ellerde bulunmayan, bulunsa da çok pahalı olmasından dolayı satın alınmalarına Müze bütçesinin yetmeyeceği düşünülerek; en ünlü tabloların kopyalarının sipariş edilmesi de kararlaştırılmıştır. Alınan bu karar üzerine Müze Müdüriyeti, Paris, Berlin, Münih, Viyana ve Madrid Resim Müzeleri ile yazışarak bu sanat merkezlerinden bir çok tablolar ısmarlandı. Kopya edilmesine karar verilen tablolar, sadece belirtilen müzelerin müdürlerinin kontrolü altında - herhangi bir kopyacı tarafından değil- kabiliyetli ressamlara yaptırılmış ve bunların kabul edilebilecek nitelikte olduklarına dair müze müdürlerinden gelen tasdiknâmeler üzerine teslim alınmıştır. Bu kopyalardan on tanesi ise Türk sanatçılar tarafından yapılmıştır.

Sözü edilen ödenek 1910'dan 1913 yılına kadar, yani dört yıl süreyle bütçede yer almışsa da, daha sonra bu ödenek yüz yetmiş liraya indirilmiş, 1916 yılından itibaren de müzenin diğer ödenekleriyle birleştirilmiştir. Neticede, İtalyan, Flamen Hollanda, Fransa, İspanyol, İngiliz ve Alman resim sanatına ait olup, bir dereceye kadar mensub oldukları asırlar tarzında yapılmış ve çerçevelerle donatılmış sipariş olunan kırk iki aded kopyalar gelmiştir. Bu arada, memlekette millî ressamlara ait eserlerin toplanması da önemli görülerek, gerek İstanbul sergilerinden ve gerek başka vesilelerden yararlanılarak ilgi çeken bazı tabloların satın alınmasına çalışılmıştır[603].

---

602 H. Edhem, *Elvah-ı Nakşiye...*, s. 28.
603 H. Edhem, *Aynı eser*, s. 29.

Ekim 1911 yılında, resim müzesi için Sanayi-i Nefise Mektebi'ne salon ilâvesi inşaatına başlanılmıştır. Kurulacak olan bu müze okulun içinde yer almasına rağmen, idâri bakımdan Müze müdüriyetine bağlı olacağı Halil Edhem Bey tarafından vurgulanmıştır[604]. Toplanan levhalardan oluşan bu ilk resim koleksiyonu okulun büyük salonu ile yanındaki odada 9 Kasım 1915 (Rumi 27 Teşrinievvel 1331) tarihinde sergilenerek ilk Resim Müzesi de böylece kurulmuştur. Bundan sonra peyder pey temin edilen levhalar ilâve edilmiştir[605]. Bu koleksiyonun ileride zenginleşmesi ve gelişmesini temin etmek maksadıyla Haziran 1333 (25 Haziran 1917) tarihinde "Âsar-ı Nakşiye Müzesi Nizamnâmesi" hazırlanmıştır.

Müze-i Hümâyûn Müdüriyeti tarafından hazırlanıp, Maarif Meclisi'nce üzerinde bazı düzeltmeler ve ilâveler yapılmış olan "Âsâr-ı Nakşiye Müzesi Nizamnâme Lâyihası, 29 Mart 1917 tarihinde bir tezkire ile Şûrâ-yı Devlet'e havale edilmiştir. Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nde incelenerek bazı tashihlerde bulunulduktan sonra 17 Haziran 1917'de Meclis'te onaylanmış[606] ve daha sonra padişahın irâdesi çıkmıştır.

Nizamnâme, 25 Haziran 1917 (Rumi 25 Haziran 1333) tarihli Âsâr-ı Nakşiye Müzesi Nizamnâmesi adıyla hazırlanmış va aşağıda görüldüğü gibi on iki maddeden oluşmaktadır:

---

604 Maarif Nezâreti vesikaları, nr. 52 (neşri için bkz. M.Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış...*, s. 559-560).

605 Almanya'da büyük bir sanat merkezi olan Münih şehri nakkaşları 1918 Mayısı'nda Umumi harb esnasında Beyoğlu Tepebaşı'nda önemli bir sergi düzenlemişlerdi. Burada sergilenen levhalardan hayvan resimleri yapan Çügel ve tasvirci (portreci) Firle gibi iki tanınmış ressamın birer tablosu hükümet tarafından satın alınarak bu koleksiyona dahil edilmiştir (H.Edhem, *Aynı eser*, s. 30).

606 BOA, DUİT, nr. 15-1/35; Güzel sanatların ilerleme ve gelişmesine vesile olmak üzere düzenlenen sergiler için yine bu sıralarda bir nizamnâme hazırlanmıştı. 12 Nisan 1917 (Rûmî 12 Nisan 1333) tarihli nizamnâme 22 maddeden oluşmaktaydı. Buna göre, Sergi her sene Mayıs ayının on beşinde açılacak ve üç ay açık kalacaktır. Burayı ziyâret edenlerden ise ücret alınmayacaktır. Serginin idâresi ve mevcut eserlerin muhafazası görevi ise, Sanayi-i Nefise Mektebi'ne verilmiştir (BOA, DUİT, nr. 15-1/29-1; BOA, MV, nr. 247/22).

Âsâr-ı Nakşiye Müzesi Nizamnâmesi

"Layiha"

Birinci madde: İstanbul'da âsâr-ı nakşiyeye mahsus bir müze te'sis olunmuştur. Vilâyatta dahi birer şube küşad olunabilir.

İkinci madde: Âsâr-ı nakişe yağlı ve sulu ve kuru boya ile kara ve renkli kalem elvahı muhtevi ve bervechi ati dört şubeye münkasindir; Birinci şube zaman-ı hazır Osmanlı sanaatkâranı asârına, ikinci şube zaman-ı hazır ecnebi sanaatkâranı asârına, üçüncü şube esatize-i kadîme asârının asıllarına, dördüncü şube esatize-i (üstadlar) kadîme asârının sur-u müstensihasına (yazılan suretler) mahsusdur.

Üçüncü madde: Her ne suretle olursa olsun asârın Müze'ye kabulü "Âsâr-ı Nakşiye Tetkik Encümeni"nin rey ve tasvibine mütevakkıfdır (bağlıdır).

Dördüncü madde: Âsâr-ı Nakşiye Tetkik Encümeni müze-i hümâyûnlar müdürü umumisinin taht-ı riyâsetinde olmak üzere Sanayi-i Nefîse Mektebi müdürü ile resim şubesi muallimlerinden ve sanayi-i nefîseye vukuf-u tâmı olan diğer dört zattan teşekkül eder. İş bu dört âzalık için Müze-i Hümâyûnlar Müdüriyet-i Umumiyesi'nce sekiz zat namzed olarak gösterilip bunlardan dördü Maarif Nezâreti'nce intihap ve tayin edilir.

Beşinci madde: Memâlik-i ecnebiye esatize-i kadimesi âsârı memâlik-i ecnebiyeden alınacak ise mahallî âsâr-ı nakşiye müzeleri tarafından muayene ve tetkik ile asil olduğu tasdik olunmadıkça ve memalik-i osmaniyeden alınacak ise eserin taklid olmayıp asıl bulunduğuna dair usulü veçhile encümene şayan-ı kabul bir vesika î'ta edilmedikçe alınamaz.

Altıncı madde: Memâlik-i ecnebiye esatize-i kadimesi âsarının sur-u müstensihası ya eski suret olarak yahud sipariş tarikiyle tedarik edilir eski suretler için sahibi tarafından suretin aslına ezher cihet tevafuk ettiğine dair şayân-ı kabûl bir vesika î'ta edilmek şarttır. Müceddeden sipariş olacaklar asılların bulunduğu mahallerin âsâr-ı nakşiye müzeleri müdürlerinin nezareti tahtında ma'ruf ressamlara yabdırılır.

Tedarik edilecek sur-u müstensiha klasik nakış mesleklerinin ve sanaat-ı nefîse tarihinin ve menakıb-ı milliyenin tetkiki için faideli olabilecek âsara münhasır olacakdır.

Yedinci madde: Müzede teşhir edilecek âsarın mahallerinin tâyini ve suret-i teşhir ve tâliki encümene aiddir.

Sekizinci madde: Müzeye idhal olunacak bilcümle âsar, defter-i mahsusuna kayıt ve her bir eserin fotoğrafisi defterin sayfasına ilsâk olunur. İşbu defter müze-i hümâyûn müdüriyetince tertib ve Maarif Nezâreti'nce tensib olunan nümuneye tevfikan müdüriyet tarafından tanzim ve nezaret canibinden sayfa adedleri ve mikdar-ı sahaifi tahrir ve tahtim (mühürlemek) kılınmak suretiyle tasdik edilecektir.

Dokuzuncu madde: Müzeye aid âsar hiç bir vesile ile müze haricine çıkarılamaz.

Onuncu madde: Müzede eser istinsah etmek isteyenler müdüriyetten ruhsat istihsâl ve tâlimatnâme-i mahsusuna tevfik hareket eylemeye mecburdur.

On birinci madde: Âsâr-ı nakşiye müzesi müze-i hümâyûnlar müdüriyet-i umumiyesine merbuttur.

On ikinci madde: Bu nizamnâmenin icrasına Maârif-i Umumiye Nazırı Me'murdur.

İşbu layiha-i nizamiyenin mevki-i meriyete vaz'ını (geçerli olmasını) ve Nizamat-ı Devlete ilâvesini irae eyledim. 5 Ramazan 1335 -25 Haziran 1333.

Mehmed Reşad

(Sadrazam ve Nazırların imzaları)

Sanayi-i Nefîse Mektebi bağlı olduğu Müze müdüriyeti'nden ayrılıp bir süre sonra ilk binasından çıkarılınca çeşitli yerlere taşınmıştı. Bu münasebetle Âsâr-ı Nakşiye Müzesi nizamnâmesinde de bazı değişiklikler yapılmıştır.

Maarif Nezâreti'nin 18 Aralık 1921 tarihli tezkiresi üzerine, Müze-i Hümâyûnlar genel müdürünün idâresi altında bulunan Âsâr-ı Nakşiye Müzesi 1922 yılında Sanayi-i Nefîse Mektebi Müdürlüğü'ne bağlanmıştı. Buna sebep ise, o güne kadar toplanan levhaların kısmen Avrupa müzelerindeki meşhur eserlerin kopyaları, kısmen de yerli ve yabancı ressamların yeni eserlerinden teşkil edilmiş olup bunların, Müze-i Hümâyûn'da sergilenmesi için uygun bir yer kalmamış olduğu gösterilmiştir[607]. Çünkü, Müze-i Hümâyûna gün geçtikce bir hayli önemli eski eserler bulunup konulmuş olduğundan mekan sıkıntısı çekilmektedir. Bununla beraber, ikinci olarak daha makûl bir sebep gösterilmiştir. O da antik değeri olmayan eser ve tabloların okula nakledilerek uygun bir salona yerleştirilmesi ve icab ettikçe öğrencilerin bunlar üzerinde tatbiki olarak çalışmasını sağlamaktır. Getirilen bu yönetim batı ülkelerinde de aynı şekilde uygulanmakta olduğu da vurgulanmıştır.

Şûra-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nde, zeylen Âsâr-ı Nakşiye Müzesi Nizamnâmesi hazırlanmıştır. Bu esnada gerekli malûmâtı almak üzere

---

[607] BOA, BEO, NDGGD, Maarif Gelen. Defter nr. 393/9-4, Dosya nr. 354033.

Müze-i Hümâyûn muhasebe memuru Tahsin Bey ile Sanayi-i Nefîse Mektebi müdürü Cemil Bey de çağrılarak hazır bulunmuşlardır. 26 Eylül 1922 tarihinde Meclis-i Vükelâ'da müzakere edilerek yapılması gereken değişiklikler bir karara bağlanmış[608] ve 27 Eylül'de Maârif Nezâreti'ne bildirilmiştir.

25 Haziran 1917 tarihli Âsâr-ı Nakşiye Müzesi Nizamnâmesi'nin bazı maddelerini kapsayan yeni düzenlemeler aşağıdaki gibidir.

1- Nizamnâmenin dördüncü maddesi tashih edilerek; "Âsâr-ı Nakşiye Tetkik Encümeni, Sanayi-i Nefîse Mekteb-i Âlisi Müdürünün taht-ı riyâsetinde olmak üzere resim şubesi muallimlerinden ve sanayi-i nefîseye vukûf-ı tâmı olan diğer dört zattan teşekkül eder. İş bu dört azalık için Sanayi-i Nefîse Mekteb-i Âlisi müdüriyetince sekiz zât namzet olarak gösterilip bunlardan dördü Maârif Nezâretince intihab ve tayin edilir".

2- Nizamnâmenin sekizinci maddesi şöyle düzeltilmiştir: "Müzeye idhâl olunacak bilcümle âsar, defter-i mahsusa kayd ve her bir eserin fotoğrafisi defterin sahifesine ilsak olunur. İş bu defter Sanayi-i Nefîse Mektebi müdüriyetince tertip ve Maârif Nezâreti'nce tensib olunan numuneye tevfikan Müdüriyet tarafından tanzim ve Nezâret canibinden sahife adedleri ve miktar-ı sehaifi tahrir ve tanzim kılınmak suretiyle tasdik edilecektir".

3- Nizamnâmenin on birinci maddesi değiştirilmiştir, şöyle ki; "Âsâr-ı Nakşiye Müzesi , Sanayi-i Nefîse Mekteb-i Âlîsi Müdüriyeti'ne merbuttur".

Âsâr-ı Nakşiye Müzesi, Atatürk zamanında kurulan bu günkü Resim ve Heykel Müzesi'nin temelini oluşturmuştur. Bu müze bugün Dolmabahçe Sarayı'nın bitişiğinde yer almaktadır.

---

608 BOA, BEO, Dosya nr. 354033; BOA, MV, nr. 224/115, 4 Safer 1341.

Burada yeri gelmişken bir başka hususu belirtmek isterim ki o da, eski binalar ve millî eserlerin muhafazası meselesidir. Bilindiği gibi, okulun ilk yönetmeliğinde bu noktaya temas edilerek kurulacak olan Meclis-i Âli vasıtasıyla memleketde bulunan eski binalar ve millî eserlerin muhafazası ile tamiratının yapılması sağlanacaktı. Ancak, 1917'ye kadar bu önemli mevzuda ciddi bir şekilde teşebbüse geçilmediği dikkati çekmektedir.

Maarif Nezâreti'nin 15 Mayıs 1917 tarihli, Meclis-i Vükelâ'ya havale ettiği tezkirede[609]; Eski eserlerin muhafazası için bir daimi encümenin kurulması lüzumu üzerinde durulmaktadır. Bu daimi encümenin görevleri, İstanbul'daki eski sarayların da dahil olduğu, âsâr-ı atikanın muhafazasına nezaret etmek, tamiratı icabeden binalar hakkında fikirlerini beyen etmek, taşradaki âsar-ı atikayı mahv ve tahripten kurtaracak tedbirleri düşünmek, ayrıca yıkılması gerekenler hakkında da görüşlerine başvurulacaktır.

Âsâr-ı atikanın yıkılma ve tahribinden korunması için kurulan "*Muhafaza-i Âsâr-ı Atika Daimi Encümeni*" şu kişilerden oluşmaktadır:

Müze-i Humâyûnlar Umumi Müdürü Halil Bey, İstanbul mebusu ve eski Şehremini İsmet Bey, Doktor Nazım Bey, Evkaf Nezâreti inşaat ve tamirat müdürü Mimar Kemaleddin Bey[610], Dahiliye Nezâreti Mebani-i Emiriye müdürü ve Tarih Encümeni azasından Efdaleddin , Maarif Nezâreti Telif ve Tercüme Hey'eti ve İstanbul Muhibleri Cemiyeti azasından Mehmed Ziya, Şehremaneti Kadıköy Dairesi müdürü Celâl Esad Bey.

Maarif Nezâreti'nin bu girişimi, Meclis-i Vükelâ'da görüşülerek uygun bulunmuş ve 21 Mayıs'ta mazbatası hazırlanmış ilgili nezaretlere gönderilerek hemen icraata geçilmesi istenmiştir. Bu heyetin masrafları için

---

609 BOA, BEO, NDGGD, Defter nr. 393/9-4, Dosya nr. 335244, 15 Mayıs 1333.

610 Tamirat konusunda iyi şöhret yaptığı anlaşılan Kemaleddin Bey'i, Harem-i Şerife-i Kudsî'nin tamiratı için, Feltin Meclis-i Âlâ-yı Şerin-i İslâmisi davet etmiş olup Maarif Nezâreti de 5 Ağustos 1922'de gidebilmesi için kendisine izin vermiştir (BOA. BEO, Dosya nr. 353862. 6 Muharrem 1341).

ödenmesi düşünülen beş bin kuruşun Maarif Nezâreti bütçesinde karşılığı olmadığından, Maliye nezareti'nin gayr-ı melhûze tertibinden ödenmesi kararlaştırılmıştır[611].

Yine bu dönemde dikkati çeken önemli bir meselenin çözümü üzerinde durulmuştur. Yurt dışında bazı yerlerde bulunan Osmanlı ve İslâmî eserlerin getirtilmesi için bazı teşebbüslerde bulunulmuştur. Bu, hareket sevindirici bir gelişme olarak kabul edilebilir.

1917 yılında Bulgar Fünûn Akademisi'nin Bükreş'e özel bir heyet göndereceği ve bu heyetin oradaki ilmî müesseselerde araştırma ve incelemelerde bulunacağı haberi telgrafla Sofya sefareti vasıtasıyla Harbiye Nezâreti'ne bildirilmiştir. Konu hemen Maarif'e intikal ettirilmiştir. Habere göre, bu heyetin Bükreş kütüphane ve Müzelerinde Bulgarlığa ait olan âsâr-ı atikayı alıp sahip olacakları da kaydedilmiştir. Bu nedenle, o müesseselerdeki Osmanlı ve İslâmî eserlerinin de Osmanlı Devleti tarafından alınması için gerekli girişimlerde bulunulması istenmiştir. Sefaretin vermiş olduğu bilgiler, önemli bulunmuş ve Bükreş'de İlmî müesseselerde ve sair yerlerde tesadüf edilecek Osmanlı ve islâmi eserlerin alınması için 4 Ocak 1917'de ihtisas sahibi kişilerden oluşan bir heyet teşkil edilerek Bükreş'e gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu heyet ise, Müze-i Hümâyûnlar Umum Müdürü Halil Bey ve Sanayi-i Nefîse Mektebi öğretmenlerinden Asım Bey ile Karargâh-ı Umumi ikinci şubesine memur Yüzbaşı Ahmet Refik Bey'den oluşturulmuştur. Bu kişilerin yol masrafları olarak da her birine bin kuruş ile zaruri giderleri için de günlük dörer yüz kuruş verilmesi Maarif Nezâreti tarafından uygun görülmüştür. Nezâretin bütçesi belirtilen masrafları karşılayamadığı için başka bir ödenekten

611 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 393/9-4, Dosya nr. 335863.

verilmesi istenmiş, konu Meclis-i Vükelâ'da müzakere edilerek onaylanmış, Maliye, Maarif ve Harbiye Nezâretlerine tebliğ edilmiştir[612]

E. 1924-1928 Yılları Arasında Eğitim-Öğretim Faaliyetleri ve *Güzel Sanatlar Akademisi* Adını Alması

Genç Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, savaşın açtığı yaraların sarılması ve memleketin kalkınması için eğitime büyük çapta ağırlık vermeye çalışmıştır.

Cumhuriyetin ilânını takip eden on, onbeş yıllık süre zarfında Millî Eğitim Bakanlığı'nın Sanayi-i Nefîse Mektebi ile ilgili icraatı biraz farklılık arzetmektedir. Elbette bu farklılık, hiç şüphesiz ülkenin içinde bulunduğu şartların bir geriği olarak yapılmıştır. Çünkü, eğitimi, ekonomisi ve her şeyi ile harap olmuş bir ülkeyi imar etmek için çaba sarfetmek gerekiyordu. Yapılan yenilik ve düzenlemelerin devamı için, bunlara sahip çıkacak bilinçli, dinamik insanların yetişmesi de şarttı.

Mektebin, 1911 tarihli yönetmeliğinin, Cumhuriyet döneminin başlarına kadar, yürürlükte kaldığı anlaşılmaktadır. 1924 tarihinde yeni bir yönetmelik hazırlanarak eski yönetmelik iptal edilmiştir. 1934 yılına kadar uygulanan bu yönetmelikte, iki yeni bölüm ilâve edildiği dikkati çekmektedir. Bunlar, Tezyinat Bölümü ile Resim Darülmuallimîni (Resim öğretmen okulu)'dir. Böylece alt yapısı bir yıl önce hazırlanan Tezyinat bölümü, ilk defa yönetmelikte yerini almıştır[613].

Resim öğretmeni yetiştirilmesi için kurulmuş olan, Resim Darülmuallimîni bölümü faaliyete geçememiştir. Şayet geçebilmiş olsaydı

---

612 BOA, BEO, NDGGD, Maarif Giden, 398/9-9, dosya nr. 333570, 22 Kanun-ı evvel 1332; savaş yılları olduğu için hemen hemen her konudan Harbiye Nezâreti haberdar edilmektedir.

613 M.Cezar, "Güzel Sanatlar Akademisi...", s. 20.

kanatimize göre, bu bölümden yetişen gençler orta dereceli okulların resim öğretmenliğinde istihdam edilerek bu sahadaki açık bir nebze de olsa giderilecekti.

1924 tarihli yönetmelikte, mektebe girecek öğrenciler için lise mezunu olması şartının kaldırılmış olduğu görülmektedir[614]. Resim, Heykel ve Tezyinat bölümlerine otaokul mezunlarından seçme imtihanını kazanmaları şartıyla öğrenci kabulü usulü getirilmiştir. Bu bölümler, bir süre sonra (1926) birinci derecede Orta İhtisas Mektebi haline dönüşmüştür. Mimarlık bölümü bu uygulamanın dışında tutulduğu gibi, Hakkâklık bölümünden ise söz edilmemiştir.

Mekteb, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren devamlı bir gelişme göstermiştir. Bütün bölümleri daha canlı ve daha aktif olarak dünyadaki sanat gelişmelerinden haberdar olmaya başlamıştır. Bunda çok uzun bir süre kalan yabancı hocaların ayrılıp, onların yerini genç Türk hocaların almasının tesiri olmuştur. Millî heyecan içinde olan bu hocalar, yeni bilgi ve yeni bir enerji ile işlerine sarılmış ve Mektep Türk sanatında ağırlığını koyma çizgisine girmiştir[615]. 1927 yılında müdür olarak ressam Namık İsmail Bey tayin edilmiştir. Bu dönemde yeni teşkilâtın meydana getirilmesine çalışılmış ve bu teşkilâta göre zaruri olan bazı atölyeler inşâ edilmiştir. Mektep, Fındıklı'daki Mebusan dairesine taşınmış, muhtelif şubelerinin sınıf ve atölyeleriyle, kütüphane ve konferans salonlarıyla en rahat bir şekilde yerleşmiştir. Sonra, yavaş yavaş teşkilât genişletilmiş, bazı şubelerin programları ve eğitim sistemlerinde bir takım değişiklikler yapılmıştır[616]. Bunların yanında bir de, Mektebin asli öğrencisi olmayarak devam etmek isteyenler için akşam kursları diye serbest bir sınıf açılmıştır.

---

614 M.Cezar, "Güzel Sanatlar Akademisi...", s.22.
615 M.Cezar, "Aynı makale", s. 23.
616 C.E.Arseven.*Türk Sanatı*..., s. 133; O. Ergin, *Türk Maarif*..., III, s. 1126.

Burada gerek heykel, gerek canlı modelden krokiler ve resimler öğretilmesine çalışılmıştır[617].

Mektebin atölye derslerine giren ilk hocalar yirmibeş-otuz yıl müddetle kendilerini yenilemeden ve belirli bir çalışma temposunun sınırlarını da aşmadan görevlerini yürütmüştür. Dolayısiyle, sanat eğitiminin genel durumu durgun bir çizgide devam etmiştir. Bu durgunluk ilk defa, resim bölümünde Çallı İbrahim, Hikmet Onat ve ardından Nazmi Ziya (Güran) ve Feyhaman (Duran)'ın vazifeye başlamaları ile biraz canlılık kazanmıştır. Eğitimlerini Avrupa'da tamamlamış olan bu sanatçılar, Türk resim sanatı ve Mektepdeki eğitimde etkilerini göstermiştir. Dört resim atölyesi içinde yenilikte en ileri giden, Çallı İbrahim ve Hikmet Bey'in atölyeleri olmuştur. Öğrenciler kendi ruhundaki sanat duygusunun gelişmesi için daha serbest bırakılmış ve realist resimden yavaş yavaş uzaklaşılmıştır. Okulda artık , serbest bir resim havası esmeğe başlamıştır.

Müdür Namık İsmail Bey'in döneminde, 1927 yılı sonlarında Sanayi-i Nefise Mektebi ismi değiştirilerek *Güzel Sanatlar Akademisi* adını almış ve 1928 yılı başlarından itibaren *Akademi* ismi yerleşmiştir[618].

Tezyinat bölümünde 1925 yılından itibaren bazı gelişmeler kaydedilmesine rağmen, Namık İsmail'in müdürlüğü sırasında daha ciddi adımlar atılmıştır; yeni elamanlar istihdam edilmiş ve yeni ihtisas atölyeleri kurulmuştur. 1929 Kasım'ında Seramik atölyesi faaliyete geçmiş ve buraya hoca olarak Philip Ginther tayin edilmiştir (17 Ocak). Ginther, 1937 yılına kadar görevini sürdürmüştür. Döneminde, "Umumi Tezyinat" adında bir atölye daha ilâve edilmiştir. Bu atölyede başlangıçta kumaş,halı ve kilim desenleri üzerindeki çalışmaların daha yoğun olduğu dikkati çekmektedir.

---

617 C.E.Arseven,*Türk Sanatı*...,s. 133.
618 C.E.Arseven, *Aynı eser*, s. 133; M.Cezar, "Yüzyıllık Bir Sanat Eğitim Kurumu", *Sanat Çevresi*, 53 (İstanbul-Mart 1983), s.13.

1938-39 yılında kurulan "Vitrin ve Tiyatro Atölyesi" nin de aslında bu atölyeden ortaya çıkmış olduğu kanaati yaygındır. Bu arada, bir de "Fotoğraf Atölyesi" ilâve edilmiştir. Fakat Akademi'de meydana gelen yangından sonra, Umumi Tezyinat Bölümü (yeni adıyla Dekoratif Sanatlar), bir süre sora küçülerek kumaş desenleri atölyesine dönüşmüştür[619].

1924 tarihli yönetmeliğe göre, Resim ve Heykel bölümlerindeki öğrenciler için , namzet öğrencilik, muvakkat öğrencilik ve aslî öğrencilik olmak üzere üç derece sıralanmıştır. Bir dereceden diğerine geçilebilmesi için, öğrencilerin her yıl bu amaçla açılan imtihanlarda başarı göstermeleri şarttır. Ayrıca bu bölümlerde öğretim müddeti sınırlandırılmayarak, bir öğrencinin otuz yaşına kadar devam edebileceği belirtilmiştir[620].

Mimarlık bölümüne gelince; memleketin imarı bakımından kaliteli ve çok sayıda mimarlara büyük ihtiyaç duyulduğundan bu kısım üzerinde titizlikle durulmaya çalışılmıştır. Güzel sanatlar okulu gündüzlü bir okul olduğu ve mimarî şubesi beş sene gibi uzun bir eğitimi gerektirdiğinden ancak ailesi İstanbul'da ikâmet eden öğrenciler girebilmekteydi. Bu nedenle, Milli Eğitim Bakanlığı İstanbul dışından gelecek otuz öğrenci için Akademi'nin bütçesine aylık yirmi beş liralık tahsisat ilâve etmiş ve bu kurumu memleketin her köşesinin istifâdesine sunmuştur. Aynı zamanda hiç bir öğrenciden ücret alınmaması kararlaştırılmıştır[621].

Bu dönemde, gelişi güzel mimarlık hizmetlerinde bulunan diplomasız kişilerin önü alınmaya çalışılmıştır. Daha önce de izah ettiğimiz gibi, Hamdi Bey zamanında da diplomasız mimarlık yapan kişilerin kontrol

---

619 M.Cezar, "Güzel Sanatlar Akademisi...", s. 23-24; O. Ergin, Tezyini Sanatlar Bölümünün kısımlarını şöyle sıralamaktadır: Dahili Tezyinat, Satıh Tezyinatı (decoration plane), Afiş ve Grafik, Seramik, Tiyatro ve Vitrin Dekoru, Fotoğraf, Vitray, Tezyini Heykel (*Türk Maarif*..., III, s.1129-1130).

620 M.Cezar, "Aynı makale", s. 24.

621 O.Ergin, *Türk Maarif*...,III, s.1128.

altına alınması ve imtihana tabi tutularak başarılı olanlara diploma verilmesi usulü getirilmişti. İşte bu maksatla 1928 senesinde diplomasız mimar ve mühendisler için bir kaç defa imtihan açılarak bundan böyle diplomasız faaliyet göstermelerine engel olunmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan da mimar ve mühendis yetiştiren kurumların geliştirilmesine çaba sarfedilmiştir[622]. Ne var ki, ülkede bu sahada uzman kişilerin bulunmadığı gerekçesiyle Avrupa'dan yetişmiş mimarlar getirilmesine çalışılmıştır. Getirilen bu uzmanlar vasıtasıyla eğitim kurumlarının güçlendirilmesi istenmiştir. İşte bu amaçla 1930 yılında İsviçre'den gelen Mimar Prof. Egli bu kişilerden ilki olup uzun müddet kalmıştır. Prof. Egli, önce haftada bir gün Akademi'de ders vermeye başlamış, zamanla ders verme süresi artarak devam etmiştir[623]. Gerek desleri gerekse mimarlık bölümünün bütününe ışık tutucu fikirleri ile bir canlılık kazandırmış ve mimarlık öğretimine modern anlayışın girmesine sebep olmuştur. 1934 tarihli yönetmelikle, "Yüksek Mimarlık Bölümü" adını almış ve öğretim süresi bir yıl artmıştır.

Hakkâklık bölümünün devamlılığı sağlanamamış ve 1923 yılından sonra kapanmıştır[624]. Ancak, Celâl Esad Arseven'in 1936 yılına ait verdiği bölümler listesinde hakkâklık şubesinin de yer aldığı görülmektedir[625].

Biz bu mütevazi çalışmamızda 1928 yılına kadar olan gelişmeleri incelemeyi hedeflemiş isek de, bir iki noktada ileriye atıfta bulunma zaruretinde kaldık. Çünkü bazı gelişmelerin daha iyi anlaşılması için sonuçlardan, olaylar ve sebeplerine daha doğrusu bilinenlerden bilinmeyenlere doğru hüküm yürütmeye çalıştık.

---

622 M.Cezar, "Güzel Sanatlar Akademisi...", s. 24.

623 M.Cezar, "Aynı makale", s. 25. Bilindiği gibi, Mimarlık bölümünün ilk hocası olan Vallauri ve sonra gelen Mangeri zamanında önemli bir değişikliğin meydana gelmediğine işaret etmeliyim. Yine sonraki yıllarda Resim ve Heykeltraş bölümlerinin yeni baştan ıslahı için Fransa ve Almanya'dan Profesörlerin getirildiği anlaşılmaktadır.

624 M.Cezar, "Aynı makale", s.13.

625 *Türk Sanatı*..., s. 133; "Güzel sanatlar Akademisi" mad.*Sanat Ansiklopedisi*, I. s. 29.

Bu arada önemli olması sebebiyle bir konuya da temas etmek istiyoruz; 1936 yılında Akademi'ye *Türk Tezyini Sanatlar Bölümü* ilâve edilerek, elli dört yıl önce kuruluş esnasında ileri sürülen amaçlardan birinin daha gerçekleştirilmesi yolunda adım atılmıştır. Bu bölümün kuruluş safhalarını kısaca şöyle özetleyebiliriz: Hattat yetiştirilmek üzere 1914 senesinde *Medresetülhattatin* adlı bir okul kurulmuş ve bu okul Cağaloğlu yokuşu başındaki eski Sıbyan Mektebi binasında faaliyete geçmiştir. Bir müddet sonra adı *Hattat Mektebi*'ne çevrilerek 1929 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihte kaldırılarak aynı binada *Şark Tezyini Sanatlar Mektebi* açılmış ve Hattat Mektebi'nin hocaları burada ders vermiştir. 1936 senesinde bu da lavedilerek hocaları ise Güzel Sanatlar Akademisi'nde açılan Türk Tezyini Sanatlar Bölümü'nde istihdam edilmiştir[626]. Bu bölüme Ortaokul mezunu öğrenciler desen ve Türkçe kompozisyondan basit bir imtihanla alınacaklar ve eğitim süresi sabit olmayıp öğrencinin kabiliyetine bağlı olacaktır. Şubenin başlıca kısımları ise; Tezhib, Tezyinî Arap yazısı, Ebrû ve Âhar, Türk cildciliği, Türk cild kalıpları yapımı, Altın varak yapımı, Türk minyatürü, Türk çini nakışları, Halı nakışları, Kıymetli taşlar üzerine hakk, Sedef kakmacılığıdır[627].

626 O.Ergin, *Türk Maarif...*, III, s.1127; M.Cezar, "Güzel Sanatlar Akademisi...", s. 26.
627 O.Ergin, *Aynı eser*, s. 1130; M.Cezar, "Aynı makale", s. 26.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlılarda Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar) denince; mimarlık, ressamlık, hattatlık, hakkâklık, çinicilik, mücellidlik, sedef-kâri oymacılık gibi sanat dalları akla gelmektedir. Bunun dışında, küçük sanat dalları da mevcuttur.

Bunların içerisinden birinci sıraya fenn-i mimarîyi yerleştirmek mümkündür. İslâm dünyasında Araplar, İranlılar, Selçuklular zamanında pek çok kabiliyetli mimarlar (Mimar Kemaleddin, Mimar Musa, Mimar Mehmed el-Mecnun, Mimar Sinan, Mimar Mehmed, Mimar Kasım ... gibi) yetişmiş ve bunlar görenleri hayrete düşürecek değişik cami, türbe, han, köprü, çeşme, medrese, saray vesair eserler inşâ etmişlerdir. Ayrıca kubbe çevirmek, büyük kemerler atmak gibi mühim eserlerin yanında Roma ve Bizans'tan kalma binaların tezyinâtı ile de meşgul olmuşlardır. Zamanla yeni bir usûlü oluşturmuşlar ve bu usûl "Fenn-i Mimarî-i Osmanî" adıyla Avrupa'daki okullar da bile öğretilmiştir.

XVII. yüzyılın sonlarına doğru, ülkede mimarlık sanatı önce Rumların, sonra da Ermeni sanatkârların eline geçmiştir. Hatta bazı küçük sanat dalları dahi hıristiyanların eline geçmiştir. Bu dönemde Osmanlı mimarî usûlü yavaş yavaş terkedilerek, Fransız mimarî tarzına meyledilmiş olduğundan, Millî mimari metodu da büsbütün kaybolmaya başlamıştır.

Resim sanatı da, Osmanlıların ilk devirlerinde ileri bir seviyede idi. Çünkü ressamlık yalnızca yağlı boya ile bez üzerine insan resmi ve tablo yapmaktan ibaret değildir. Binaların iç ve dış süslemeleri yolunda yapılan resimler, kitaplar, cildler, levhalar ve çok çeşitli eşyayı göze hoş gösterecek bir hale getirmek için yapılan her çeşit şekiller ve resimlerden ibarettir.

Osmanlılarda mermer, çini ve ağaç kapılar, pencere kanatları, rahle, kürsü yani her çeşit eşya üzerine çok güzel ve hoş resim yapan pek çok ressam yetişmiştir. Fakat daha sonraları bunlardan pek kimse kalmamıştır. Alafranga adına yapılan bir usûlle eski zarif usûl unutulmaya yüz tutmuş, eski büyük ressamların nadide eserlerinden olan nefis kitaplar, levhalar, binlerce kitap cildleri, Avrupa'daki müzeleri süslemiştir. Bununla beraber, yeraltı

tarihi eserler de Avrupalıların dikkatini çekmiş ve ülkenin pek çok yerinde arkeolojik araştırmalarda bulunmuşlar, çıkarmış oldukları eserleri de ülkelerine taşımışlardır.

Daha önceden, Osmanlı Devleti'nin her tarafında ressamlık yalnız binaların, çeşitli eşya ve kitapların süslenmesine münhasır iken, zamanla bütün ilimlerin, fenlerin ve sanatların lâyıkıyla kolayca tahsil edilmesinde resimin büyük bir vasıta görevi yapacağı anlaşılmıştır. XIX. yüzyılın ortalarına doğru memleketin ihtiyaçlarına cevap verebilecek sanatkârların ancak okul eğitiminden geçmek suretiyle yetişebileceği devlet adamları tarafından anlaşılmış olacak ki bu hususta resmen okul kurulması yoluna gidilmiştir. Çünkü, hakkıyla ressam veya mimar olmak için insanın tabiatında mevcut olan yetenek kâfi gelmeyip, belli bir süre okullarda resim öğrenilmesi ve paralelinde bazı ilim dallarının da tahsil edilmesi lüzumlu görülmüştür. Avrupa ressamları bu şekilde hareket ederek ilerleyebilmişlerdir. Son dönemlerde, peyzajlar vesair tablolar çizen birçok ressamlar yetişmiş ise de (Mühendishane ve Harbiye mektebi'nde) bu sahada ciddi bir adımın atılma zamanının geldiği zarureti ortaya çıkmıştır. Bu arada açılan sergiler ve matbuatta çıkan yazıların olumlu tesirlerini de unutmamak gerekir.

Çalışmamızın giriş kısmında kısaca belirttiğimiz gibi, Tanzimat döneminde memleket dahilinde genel bir eğitim reformuna girişilmiş, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile eğitim sisteminde önemli bir adım atılmış, okullar her yönüyle kontrol altına alınmış ve çeşitli derecelerde okullar tesis edilmiştir. Meşrutiyet döneminde de bu faaliyetler yayılmış ve yüksek okul kurulması yönünde önemli gelişmeler katedilmiştir.

Sultan Abdüllaziz zamanında ve II. Abdülhamid devrinde güzel sanatların ihyası, âsâr-ı atika'nın muhafazası ve devlet elinde kalması için halis niyetle bazı teşebbüslerde bulunulmuş ve bu hususta nizamnâmeler çıkartılmıştır. Müze-i Hümâyûn tesis edilerek tarihi hazinenin bu mekanda sergilenmesine ve muhafazasına çalışılmıştır.

Öyle anlaşılıyor ki, Âsâr-ı Âtika Nizamnâmesi çıkartılmasına, bu konu üzerinde titizlikle durulmasına ve bazı kararlar alınmasına rağmen yine de bir kısım eserler -hatta müzeye girenlerin bile- birer bahane ile çıkartılmış, başka eserlerle değiştirilmiştir. Bu

olumsuz faaliyetler üzerine Sultan Abdülhamid zamanında yine bir takım tedbirler alınmış ve özel bir komisyon teşkil edilmeye çalışılmıştır. Bu komisyona müzeye giren eserler hususunda işlem yapmak üzere geniş yetkiler verilmiştir.

Bazı sanatkârların teşvik ve tavsiyesi, halkın güzel sanatlara yavaş yavaş ilgi duyması, resim sergileri, devlet ileri gelenlerinin bu konuya duyarlı olmaları neticesinde ciddî adımlar atılmaya başlanmıştır. İlk defa 1874'te Beyoğlu'nda bir resim atölyesi şeklinde özel bir eğitim kurumu kurulmuş, daha sonra 1877 yılında resim ve mimarlık öğretimi yapacak bir okulun tesisine teşebbüs edilmiştir. 1881'de ise geniş kapsamlı güzel sanatlar eğitimi yapmak üzere ve bilhassa mimarlık sanatına ağırlık veren bir okulun (Sanayi-i Hasene ve Fünûn-ı Âliye Mektebi) kurulmasına çalışılmıştır. Yapılan teşebbüs ve faaliyetler neticesinde, Türkiye'de devamlılık gösteren ve ilk defa ciddi şekilde güzel sanatların öğretilmesine dair Sanayi-i Nefise Mektebi Âlisi adıyla bir yüksek okul kurulmuştur. 3 Mart 1883'te resmî açılışı yapılarak eğitim-öğretime başlayan Sanayi-i Nefise Mektebi'nin gelişmesi, kuruluşu gibi safhalar halinde olmuştur. Kuruluş gerekçesinde tesbit edilen prensiplerin, talimatnâmeye göre derslerin, açılacak olan bölümlerin faaliyete geçmesi uzun zaman almıştır. Gerekçede güzel sanatların ülkenin başlıca kültür ve servet vasıtası olduğu kabul edilerek, padişahın da bu gibi vasıtaların ülkede tesis ve terakkisinin lüzûmuna inandığı belirtilmekte; millî sanat hislerini dile getiren tarzda, millî bir görüş çerçevesi içerisinde biraz da mübalâalı ifadelerle basında yer almıştır. Gerekçede "güzel sanatlara mahsus kurulacak müesseseler, sadece yabancı memleketlere öğrenci göndermekle değil, asıl kendi memleketimizin keyfiyet ve özelliklerinden esinlenerek bilgiler edinecektir. Böylece, hem hüner sahibi adamlar yetiştirecek, hem de gerçekten bir Türk sanatı meydana getirilecektir" şeklindeki ana çerçeve çizilmiş ve hedef belirlenmiştir . Ayrıca meşhur sanatkârların hiçbirinin tutum ve usûlünü taklit etmeyerek sadece tabiata, memleketin özelliklerine mahsus şeyleri, yine memleketin tarihi ile ilgili vakaları tasvir ve resimlendirme yolunda faaliyette bulunacağı da ifade edilmiştir.

Gerçekten de başlangıçta çok mühim tesbitler yapılmış olmasına rağmen, okulun eğitim-öğretim faaliyetlerinde bu hususların üzerinde hassasiyetle durulmadığı

anlaşılmaktadır. Bölümlerin Eğitim-öğretim programlarının uygulanmasında, Batı sanat tarzı yakalanmaya çalışılmıştır. Bir bakıma, özellikle Batı resim ve heykel sanatının yerleşmesine vesile olmuştur. Öğretim kdrosu incelendiğinde, bu gerçek daha iyi anlaşılmaktadır. Öğrenciler üzerinde etkisi daha fazla hissedilen atölye öğretmenlerinin ekseriyetini yabancılar teşkil etmiş ve bazıları çok uzun bir süre bu görevde kalmıştır. Mektepten mezun olan başarılı öğrencilerden bir kısmı eğitimlerini tamamlamak üzere daha ziyâde Avrupa'ya gönderilmiştir.

Mimarlık bölümüne rağbet edenlerin mevcudu diğer bölümlere oranla daha fazla olduğu dikkati çekmektedir. Bu bölüme 1895 yılında "Osmanlı Mimarî Tarzı" ilave edilerek Osmanlı mimarisinin canlandırılmaya çalışılmasına, hatta bazı dönemlerde kabiliyetli mimarlar yetişmesine rağmen, her nedense memlekette ihtiyaca cevap verecek mimarların olmaması meselesi ortaya çıkmıştır. Bu eksikliğin giderilmesi ve yabancılara müracaattan kurtulunması için XX. yy. başlarında özel mimarlık okulu dahi kurulmaya çalışılmıştır. Son zamanlarda, devlet yetkilileri mimarlık sanatı ve mimar yetiştirilmesi gibi konular üzerine daha hassasiyetle durmaya çalışmıştır. Fakat mimarlık sanatı ile beraber mektepte öğretilmeye çalışılan diğer sanat dallarındaki öğretmen açığı uzun bir müddet yabancı hocalarla doldurulmuştur.

Araştırmalarımız esnasında tesbit ettiğimiz önemli hususlardan bir tanesi Osman Hamdi Bey zamanında mimarlar Odası'nın ilk çekirdeğinin -görülen ihtiyaçtan dolayı- teşkil edilmesidir. 1905-1906 yıllarında, Osmanlı Devleti'nin her tarafında çalışan diplomalı ve diplomasız mimarların kontrol altına alınması için teşebbüslerde bulunulmuş ve müzâkereleri yapılmıştır. Diğer bir husus ise, 1906 senesinde, Sanayi-i Nefise Mektebi'ne musiki sınıfı ilâve edilerek, bu günkü konservatuarın ilk adımı atılmıştır. Günümüzde genellikle Sanayi-i Nefise Mektebi ile özdeşleştirilmeye çalışılan Osman Hamdi Bey'in faaliyet alanlarına bakıldığında, birden fazla görevi bir arada yürütmeye çalıştığı görülür. Zamanının büyük kısmını arkeolojik araştırma ve kazılar ile milletlerarası sergiler almıştır. Müze ile daha yakından ilgilenen Hamdi Bey bazen Maarif bütçesinden ayrılan ödeneğin büyük bir kısmını mektep yerine, ihtiyaç sebebiyle müzeye sarfetmeyi daha münasip

bulmuştur. Bu yüzden, şayet Müze-i Hümâyûn'a göstermiş olduğu ilgi ve ihtimamı aynı şekilde Sanayi-i Nefise Mektebi'ne de gösterseydi, döneme damgasını vuracak ya da adından söz ettirecek sanatkârların sayısında artış olabilirdi tarzında daha sonraları tenkit de edilmiştir. Elbette, müze için yapmış olduğu hizmetler gayet memnuniyet verici olup, müze bugün herkesin takdir ettiği bir yerdir. Bu yüzden Osman Hamdi Bey denince ilk akla Müze-i Hümâyûn (bugünkü Arkeoloji Müzesi)'un gelmesi gerektiği kanaatindeyim.

1914'den sonra Sanayi-i Nefise Mektebi'nin teşkilat ve kadrosunda önemli değişiklikler yapılmış, Türk sanatkâr ve hocaların daha fazla görevlendirilmesine çalışılmıştır. Savaşın ortaya çıkarttığı olumsuz neticeler, mektep üzerinde de hissedilmiş, diğer eğitim kurumlarında olduğu gibi bir durgunluk yaşanmıştır.

Bu arada, kız öğrenciler için İnas Sanayi-i Nefise Mektebi açılması ve yetenekli kız öğrencilerin güzel sanatlar alanında yetişmesine fırsat tanınması memnuniyet verici bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde kurulmaya çalışılan modern okullardan birini oluşturan, ülkenin ihtiyaç ve şartlarına cevap verebilmesi için büyük ümitler beslenen okul bu hüviyete cumhuriyet döneminde Güzel Sanatlar Akademisi adını aldıktan sonra kavuşabilmiş ve ülke ihtiyaçlarını karşılamaya gayret etmiş ve gelişmesi de daha başka olmuştur. Nihayet bugün Mimar Sinan Üniversitesi 114 senelik parlak bir maziye sahip olarak verimliliğini ve bazı branşlarda mukayese kabul etmeyecek tarzdaki eğitim ve hizmeti bakımından Türkiye'nin güzide bir müessesesi olduğu gerçeğini de belirtmeden geçemiyeceğim.

EKLER

Ek-I

BOA, Y. A. Res. nr. 9/27, lef-1

Sanâyi'-i Hasene ve Fünûn-ı Âliyenin umumî ders cetveli ile dahilî nizamnâmesine ait lâyiha

Sanâyi'-i Hasene ve Fünûn-ı Âliyenin tahsîline mahsus olmak üzre zât-ı şevket-sımât-ı Hazret-i Pâdişâhinin taht-ı himâye-i feyzivâye-i mülûkânelerinde te'sîs-i mutasavver-i hümâyûn olan Mekteb-i şâhâne'nin Umûmî ders cetveliyle nizâmât-ı dâhiliyesini mübeyyin lâyihadır.

— Tedrîs Olunacak Derslerin Cetvel-i Umûmîsi —

Birinci Madde - Mekteb-i şâhâne-i Sanâyi'-i Hasene ve Fünûn-ı Âliye 'ünvân-ı celîli hâiz olmak üzere zîr-i himâye-i seniyye-i cenâb-ı mülûkanede bir Dâr'ül-Fünûn te'sîs ve ihdâs buyrulacağından işbu nizamnâmede tahsîs ve ta'yîn buyrulan şerâite temâmıyla itba' eden genç çocuklar memâlik-i Osmâniyenin her tarafından kabul olunacaklardır.

İkinci Madde - İşbu Dâr-ül-Fünûn mi'mâr ve ma'denci ve inşâat mühendisi ve kimyacı yetişdirmek maksad-ı âliyyesine mebnî te'sîs buyrulacakdır.

Üçüncü Madde - Müddet-i tahsîliye üç sene ta'yin olunmuş ise de tedrîs olunacak ulûm ve fünûnu talim içün akdemce istihsâli lâbüd olan ma'lûmât-ı esâsiyyeye henüz mâlik olmayan talebeye sühûlet zımnında mevâdd-ı tedrîsiyyesi iki seneye münkasım olmak üzre

dâr'ül-fünûn-ı mezkûrun ma'iyyetinde bir idâdiye mektebi bulundurulacakdır.

— İdâdiye Mektebi —

(Birinci Sene Dersleri)	(İkinci Sene Dersleri)
Lisân-ı Osmâni	Lisân-ı Osmâni
Lisân-ı Fransevî	Lisân-ı Fransevî
Mebâdî-i ilm-i hesab	Hendeseden mâ-ba'd olarak mesâha-i sutûh ve icrâm
Memâlik-i Osmâniye coğrafyası	Mebâdî-i cebir ve müsellesât
Usûl-i ibtidâiye-i hendese-i sathiyyât	Coğrafya-i Umûmi
Tersîm-i hutût	Çin mürekkebi ve samglı elvânla tersîmât
Usûl-i hıfz-ı sıhhat	Ticaret ve sanâyi'e mahsus defter tutmak usûlü
	Cimnastik ta'lîmi

Dördüncü Madde - Dâr-ül-Fünûn'a dühûl içün icrâsı mukarrer bulunan imtihanda mekteb-i i'dâdiyede tahsili lâzım gelen ma'lûmâta mâlik olduğunu sâbit olan her namzed kabûl buyrulub müte'âkiben Dâr-ül-Fünûn'un birinci senesi derslerine devâm edebilecekdir.

Beşinci Madde - (Birinci sene Dâr-ül-Fünûn'da tedrîs olunacak derslerin esâmîsi)

İlm-i hikmet-i tabî'iyyenin sanayi'a tatbîki

Mebâdî-i cerr-i eskâl

Mebâdî-i ilm-i kimyanın sanâyi'e tatbiki

Fenni tanzîm-i harita-i sathiyye ve mesâha ve tesviye-i arâzi

Mebâdî-i ta'rîfât-ı hendese ile bunların traş-ı ihcâr ve kat'-ı ahşabe ve tersîm-i

Zalâl ve menâzıra tatbîki

Cimnastik ile ta'lîm-i askerî

Altıncı Madde - şakirdanın öğrenecek olduğu kâffe-i san'atların tahsîline kesb-i isti'dâd içün sûret-i mutlakada tedrîsi elzem olan işbu birinci sene dersleri şâkirdânın umûmi hakkında mecbûr'ül-tahsîl olunacakdır sonraki iki seneler sene-i sâbıkada alel-umûm nazariyâta mebni olarak tedrîs kılınan sanâyi'i hasene ve fünûn-ı âliyyenin şû'abât-ı muhtelifesine tatbîkine tahsîs buyurulacağından birinci sene hıtamında her şâkird husûsî olarak tahsiline karar vereceği kısmı beyân ile zikr olunan iki sene zarfında evvel kısma âid sanatın derslerine yalnız hasr-ı iştiğâl edeceklerdir.

Yedinci Madde - işbu sanatlar dört sınıfdan ibâret olacakdır. Ya'ni mi'mârlık ve ma'dencilik ve inşaât mühendisliği ve kimyâcılık.

Sekizinci Madde -

(Sınıf-ı Evvel)	(Fen-i Mi'mâri)
İkinci Sene	Üçüncü Sene

Fenn-i mi'mârinin Yunan ve Roma usûl-i hamsesinden ma'dûr şarkî ve Arabî ve zencî ve Farsî ve Türk kavâidi	Model i'mâli
Mebâdî-i ilm-i âsâr-ı atîka	Resm-i tezyînât
Kat'ı eşkâl	Tanzîm-i lâyiha-i inşâ'at ve defâtir-i keşf-i ilm-i âsâr-ı atîka
Balmumîden ve alçıdan mesnû' model i'mâli	Yağlı ve sulu elvanla menkûş tasvîrat
Yağlı ve sulu elvanla menkûş tasvîrât	

(Sınıf-ı sâni) (Ma'dencilik)

İkinci Sene	Üçüncü Sene
Mebâdî-i fenn-i tabakât'ül-arz	i'mâl-i maâdin
Mebâdî-i ilm-i ma'deniyât	Hendese-i ma'deniyye
Kimyâ-yi halli-i gayr-i uzvî	Makineye müteallik tersîmat
Resmin ulûm ve fünûn-ı mezkûreye tatbîki	

(Sınıf-ı sâlis) (inşaât Mühendisliği)

İkinci Sene	Üçüncü Sene
ilm-i hikmet-i tabîiyyenin tatbîkatı	Turuk u maâbir
Kimyâ-yı halli-i gayr-i uzvî	Demiryolları
Kat'-ı eşkâl	Kanal ve akar sular
Cerr-i eskâlin tatbîkâtı	Liman ve fenar
	Tathîr ve tanzîf
	Âlât ve edevât
	Resmin şuabât-ı mezkûreye tatbîki

(Sınıf-ı râbi') (Kimyâcılık)

İkinci Sene	Üçüncü Sene
Kimyâ-yı hallî-i gayr-î uzvî	Kimyâ-yi halli-i uzvî ve gayr-i uzvî
Kimyâ-yi sanâ'î	İcsâmından tel çekilür nebâtât ile yük ve ipin ve sayyâg ve debbağ ve sâireye kimyânın tatbîki

İşbu iki sene zarfında mezkûr dört sınıf şâkirdânı içün cimnastik ta'lîminin devâmıyla fenn-i esb-i süvâri.

Şakirdânın arzûsu üzerine savt ü ve saz ile icrâ olunur mûsîki tedrîs kılınacak ise de bu iki dersler içün başkaca ücret ahzıyla şâkirdânın vakt-i teneffüsünde tal'îm olunacakdır.

Dokuzuncu Madde: Dâr'ül-fünûn'a kabul olunacak şâkirdânın esnânı ondörtden aşağı ve onsekizden yukarı olmamak üzre vücudca sağlam ve güçlü kuvvetlü olmaları ve evvelce icrâ olunacak imtihanda mekteb-i i'dâdiyede tahsili lazım gelen mâ'lûmâta mâlik olduklarının tahakkuk etmesi meşrût bulunduğundan işbu imtihanda isbât-ı liyâkât eden mülâzımlar yalnız leylî ve nehâri talebe sıfatıyla kabul olunacakdır.

Onuncu Madde: Mekteb-i i'dâdiye'ye kabûl buyurulacak şâkirdânın esnânı onüçden onaltıya kadar olması lazım gelib bunların lisân-ı osmâniyi anlayıb tekellüm eylemeleri ve kendü lisanlarından okuyub yazmaları ilm-i hesâbın kavâ'id-i ibtidâiyye-i erbâ'asını bilmeleri mecbûrîdir.

Onbirinci Madde: Üçüncü sene-i tahsîliye hitânımda Dâr-ül-fünûn şâkirdânın müntehîlik imtihânı icrâ olunacağından derecât-ı liyâkati mübeyyin notaların adedi en çoğu yirmi ve âkallî safer olmak üzre işbu imtihanda kazandıkları notalarının hadd-ı mütevassıtı on adedî tecâvüz eden şâkirdâna mi'mâr ve mühendis ve ma'denci ve inşaât mühendisi veya kimyâcı rüûsleri i'tâ buyrulacağı gibi notaları bihesâb-vasatî on adede bâliğ olan şakirdânın yalnız şehâdetnâme ahzına istihkâkı bulunacakdır ve notaları kezâlik on adedden noksân olduğu halde mektebden çıkan şâkirdân bir gûne ehliyet ve liyâkat şehâdeti talebine haklu olmayacakdır.

Onikinci Madde: Üçüncü sene-i tahsîliye hitâmında rüûs almayan talebe sene-i merkûmenin derslerine tekrar devam edebilecekler ise de sene-i

âtiyede dahî rüûs alamadıkları halde artık yeniden derslere devâm itmeye selâhiyetleri olmıyacakdır.

Onüçüncü Madde: işbu te'sîsât-ı cedîde-i cenâb-ı mülûkâneden memâlik-i osmâniyece alel'-umûm istifâde olunmak ve eyâlât-ı şâhâne edib ve âlim zâtlar ile techîz buyurulmak ve zevât-ı merkûmeyi yalnız pâyitaht ahâlisinden yetişdirmemek maksad-ı âliyyesine mebni her sene beher vilâyet-i celile cânibinden Dâr-ül-Fünûn-ı mezkûre ikişer nefer şâkirdan gönderilecekdir. şâkirdân-ı merkûmân şerâit-i mukarrereye tevfîkan gerek Dâr-ül-Fünûn ve gerek Mekteb-i i'dâdiye'ye leylî şâkirdân sıfatıyla kabûl buyurularak bunların ta'lim ve terbiyesine îcâb eden mesârıf mensûb oldukları vilâyet cãhibinden sarf olunacak ise de husûsi olarak ikinci ve üçüncü senelerde taallüm ve tahsîline devâm edecekleri aksâm-ı fünûn ve sanâyi' vilâyet-i mensûbeleri tarafından ta'yîn ve tahsîs kılınacakdır.

Ondördüncü Madde: Üçüncü sene-i tahsîliye hitâmında vilâyât-ı celîle ahâlisinden rüûs hâmil olan şâkirdân tahsilce mensûb oldukları kısma göre umûr-ı devletde istihdâm olunmağa selâhiyetleri bulunmak üzre memleketleri cânibine i'âde buyurulacaklardır.

Onbeşinci Madde: Rüûs ahzıyla Dâr-ül-Fünûn'dan çıkan diger şâkirdânın hakk-ı rüchânı dâim'-ül-evkât bâkî olacağına mebnî bunlar hükümet-i seniyyenin umûr ve idârelerinde münhal olan me'mûriyetlere ta'yîn buyurulmağa tâlib oldukları hâlde sâir mülâzımlar meyânında tercîhen intihâb ve istihdâm buyurulacaklardır.

Onaltıncı Madde: Rüûs hâmil olan şâkirdândan sonra müte'âkiben şehâdetnâmeli talebenin hakk-ı rüchânı hâiz olacaklarına mebnî liyâkât-ı mütesâviye ile sâir mülâzımlara müreccah tutularak kezâlik istihdâm buyurulacaklardır.

Onyedinci Madde: Dâr-ül-Fünûn ile Mekteb-i i'dâdiye'nin senevî ücretleri ber-vech-i âti ta'yîn buyurulmuşdur.

Lirâ-yı Osmâni
Aded

45 Mekteb-i i'dâdiye'nin leyli şakirdânı ücreti
25 Mekteb-i i'dâdiye'nin nehâri şakirdânı ücreti
60 Dâ-ül-Fünûn'un Leylî şakirdanı ücreti
40 Dâr-ül-fünûn'un nehârî şâkirdanı ücreti

Onsekizinci Madde: Mekteb-i i'dâdiye ile Dâr-ül-Fünûn'a kabûl olunacak leylî ve nehârî şâkirdânın adedi gayr-i mu'ayyen olmak üzere beherinde şimdilik yüzer nefer şâkirdân bulunması mu'ayyen ve mukarrerdir.

Ondokuzuncu Madde: i'dâdiye Mektebi'nin te'sîsine taraf-ı hükûmetden lüzum görülmediği sırada anın yerine mekteb-i sultâni kâim olarak ba'del-imtihan Dâr-ül-fünûn'a kabûl buyurulmağa müstehak bulunan mülâzımlar mekteb-i mezkûreden ahz olunacakdır.

Mekteb-i Şâhane-i Sanâyî'-i Hasene ve Fünûn-ı Âliyye'nin Nizâmât-ı Dâhiliyesi

Fasl-ı Evvel

(Me'mûrin ve Mu'allimîn ve Hademe Hakkındadır)

Birinci Madde: Dâr-ül-Fünûn'un me'mûrini ve mu'allimîn ve hademesi âti-üz-zikr zevâtdan ibâret bulunacakdır.

	Nefer Aded	
Birinci	1	Müdîri
ikinci	1	Müdir mu'âvini
Üçüncü	1	Vekilharc
Dördüncü	1	Hikmet-i tabî'iyye mu'allimi
Beşinci	1	Cerr-i eskâl mu'allimi
Altıncı	1	Kimya mu'allimi
Yedinci	1	Hendese-i ma'deniyye mu'allimi
Sekizinci	1	Tanzîm-i harita-i sathiyye ve mesâha ve tesviyye-i arâzi mu'allimi
Dokuzuncu	1	Sanâyi'e mahsus tersîmat mu'allimi
Onuncu	1	Fenn-i tabakât'ül-arz ve ma'âdin muallimi
Onbirinci	1	Turuk u maâbir muallimi
Onikinci	1	Fenn-i mi'mâri ve ona müteferri' tersîmât-ı sanâ'iyye muallimi
Onüçüncü	1	Cimnastik mu'allimi
Ondördüncü	1	Mûsîkî mu'allimi
Onbeşinci	7	Mukâbele me'mûrları

Onaltıncı	3	Ulûm-i hikmet-i tabi'iyyeye ve ma'âdin ve kimyaya müte'allik ameliyât icrâsına yardım etmeğe ve âlât hazırlamağa me'mur mu'âvinler
Onyedinci	1	Hâfız-ı kütüb
Onsekizinci	1	Tabîb
Ondokuzuncu	10	Ders mubassırları

Ve bunlardan ma'adâ matbahlar ve esvâb ve çâmeşûy odaları ve bîmarhâne hademesiyle çârûb-geş ve kandilci ve gayr-i hem.

ikinci Madde: Mu'allimlerden mâ'ada me'mûrîn ve mustahdemîn-i merkumenin kâffesi Dâr-ül-fünûn'un nezdinde teferru'ât ve müştemilâtında ikâmet edeceklerdir.

Fasl-ı Sâni

(Leylî ve Nehâri şâkirdân Hakkındadır)

Üçüncü Madde: şâkirdân leylî ve nehâri olub ale'l-umûm mekteb cânibinden verilecek elbise-i resmiyyeyi iktisâ edecekler ve elbise-i mezkûre şâkirdânın kâffesi içün bir siyâk üzre i'mâl olunacak ise de yalnız sene ve sınıf tefrîki zımnında şerît ve yakaları elvân-ı muhtelifede bulunacakdır.

Dördüncü Madde: şâkirdân mümkün mertebe kıyâfetce yek diğerine müsâvi olmak içün üzerlerinde alâmet-i fârika ve nişan taşımıyacakları misüllü öyle istedikleri gibi akmişe ve eşyâ-yı nefiseden ma'mûl ve müzeyyen esvâb ve ayakkabı iktisâ etmeleri memnu'dur.

Beşinci Madde: Levâzım-ı tedrîsiyyeden ma'dûd olan kitablar ve ders cüz'leri ve kağıd ve sâire mekteb idâresi cânibinden şâkirdanın umûmuna verileceği gibi leylî talebenin çâmeşûy ve sofra bezleri ile yatak takımları dahî idâre-i merkûmeden i'tâ buyrulacakdır.

Fasl-ı Sâlis

(inzibât-ı Dâhîli ve isti'mâl-ı Vakit Beyânındadır)

Altıncı Madde: şakirdan sabahları tulû'-ı şemsde kalkıb yataklarını kendileri yapacakları gibi yine bizzât kendileri eşyâlarını furçalayıb ayakkabılarına boya tılâ ve her vakit soğuk su ile tahâret ideceklerdir.

Yedinci Madde: Yırtılmış ve sökülmüş elbiseler vakt-i teneffüsde meremmedci odasına götürülerek ta'mir iddirilecekdir. Fakat esvâbda bulunan her lekeyi leylî şâkirdan kendileri bizzat fek ve tathîre mecbûr olacaklardır.

Sekizinci Madde: Sabahları yatakdan kalkdıklarından yarım sa'at sonra her şâkird âid olduğu dershâneye giderek nehâri şâkirdânın vakt-i vürûdına değin ta'lîm ve yevmî derslerinin tedârikiyle meşgûl bulunacaklardır.

Dokuzuncu Madde: Nehârî şâkirdân senenin mevâsim-i erba'asının karargîr olan evkât-ı mu'ayyenesinde bilâ-te'hîr mektebde hâzır bulunacaklardır.

Onuncu Madde: Nehârî şâkirdân vakt-i vürûdlarından i'tibâren ahşamın sa'at onbirine değin leylî şâkirdân ile birlikde herkes kendi bulunduğu sınıfda tedrîs ve ta'allüm ve teneffüs idecekdir.

Onbirinci Madde: Hafta içinde verilecek derslerin evkât-ı tedrîsiyesini mübeyyin dershânelerde birer levha ta'lîk kılınacakdır. Derslerin birer

buçuk sa'at devâmları mukarrer olub ders öğrenmek içün beynlerindeki fâsıla birer buçuk sa'at olacak ise de resim ta'lîmi hakkında bu kâideye cârî olmayıb bunun hitam bulduğunu müte'âkiben bilâ-fâsıla ders-i âhire devâm olunacakdır.

Onikinci Madde: Leylî şâkirdân vakt-i zahr da yemek dâiresinde ve nehâri şâkirdân ise mekteb cânibinden istit'âma haklı olmayıb bunlar hânelerinden mevrûd yiyeceklerini tenâvül veyâhud mektebin müştemilâtında ve taht-ı nezâretinde bulundurulacak husûsi bir lokantada kendi kiselerinden ta'âm ideceklerdir.

Onüçüncü Madde: Hıtâm-ı ta'âm vakt-i teneffüsi teâkub iderek ikisinin bir buçuk sa'at devâmı olacakdır. işbu teneffüs esnâsında haftada birkaç def'a ta'lîmine tâlib olan şâkirdâna cimnastik ve mûsîki ta'lîm ve tedrîs kılınacakdır.

Ondördüncü Madde: Akşamın sa'at onbirine kadar mektebin kapıları mesdûd olub hiçbir şâkird esnâ-yı teneffüsde bile hânesinde ta'âm etmek içün ve her ne bahâne ile olur ise olsun dışarıya çıkamıyacakdır.

Onbeşinci Madde: Nehârî şâkirdân sa'at onbirde mektebden çıkıb hânelerine gidebileceklerinden ders öğrenmek ve hâzırlamak içün kendi kitabları ile cüz'lerini ve sâir husûsi eşyâlarını berâber alabilürler ise de kendilerinin olmayıb mektebin malı olan kitab-ı tedrîsiye ve edevât ve eşyâ-yı sâireyi ber-vechle götüremiyeceklerdir.

Onaltıncı Madde: Akşamın saat onbirinden onikisine kadar olan vakti leylî şâkirdânın teneffüsüne münhasır olub onikide vuku'-ı mu'ayyen bulunan ta'âmdan sonra gecenin sa'at birine kadar yine teneffüse devâmle ba'dehu mevsimine göre medd ü kasr olunacak evkâtde ders öğrenmekle meşgûl bulunacaklardır.

Onyedinci Madde: Tedrîs olunan derslerin mekteb idâresi cânibinden i'tâsı mukarrer olan kitablardan ma'adâ nehârî şakirdân vâsıtasıyla hâricden getirilen kütüb-i sâire fünûn ve hüsn-i ahlâkdan bahs eder te'lîfâtdan dahî olsa yine mektebe duhûlleri memnû'dur.

Onsekizinci Madde: şâkirdân ile görüşmeye gelen akrabâ ve ehibbâsı mekteb derûnuna kabûl olunmıyacakdır. Ancak mektebin ta'tîl günlerinde münhasıran leylî şâkirdânı ziyârete gelenler musâhabet odasına yalnız kabûl olunarak görüşebileceklerdir.

Fasl-ı Râbi'

(Mektebin Eyyâm-ı Ta'tîliyyesiyle şâkirdânın Ruhsatlı Günleri ve Emr-i Tenezzühleri Beyânındadır.)

Ondokuzuncu Madde: Vâlideyni Dersa'âdet'de mukîm olan veyahud nazar-ı idârede i'tibâra şâyân bir mekâtibi bulunan leylî şâkirdan kendi familyaları tarafından vuku' bulacak taleb üzerine diger nehâri şâkirdân misüllü Cumartesi günleri ve eyyâm-ı muhsûsada mektebden azîmet ve Pazartesi ve eyyâm-ı mahsûsanın ferdâsi günleri avdet itmeğe me'zûn bulunacaklardır.

Yirminci Madde: Hafta içinde mücâzâta müstehak bulunmuş bir şâkird pazar günleri mektebde alıkonulub taşraya çıkmakdan mahrum olacakdır.

Yirmibirinci Madde: Sene-i tahsîliyeye şehr-i Teşrîn-i Evvelin birinci gününden bed' ile Ağustos'un onbeşinci günü hitâm bulur ki bu günden i'tibâren devâm eden eyyâm-ı ta'tîliyyede nehâri şâkirdan kendi hânelerinde bulunacakları gibi leylî şâkirdan dahî vâlideyni cânibinden vâkı' olacak istid'âya mebnî ânların nezdîne

gidebileceklerdir. Fakat mektebde kalan talebe ta'tîl günlerinin devâmı müddetçe ta'limden muâf olarak kendi ihtiyârları vechle derslerini öğreneceklerdir ve bu esnâda müddet-i teneffüsün tazyî'kıyla haftada iki kere dahî tenezzühe çıkılacakdır.

Yirmiikinci Madde: Vilâyât-ı şâhâne ahâlisinden olub Dersaadet'de mekâtibleri bulunmayan talebe sene-i tahsîliyenin devâmı müddetce ve havalar müsâ'id oldukça pazar günleri ve eyyâm-ı mahsûsada kendi mübassırlarının taht-ı nezâretinde şehrin hâricine gezmeye çıkarılıb kurâ' ve sahrâ vâkî' tenezzühengâhları keşt-ü güzâr idecekler ve içlerinde kâfî-ü'l-mikdâr sâzende mevcûd olduğu halde esnâ-yı tenezzühde terennüm-sâz-ı âhenk olacaklardır.

Yirmiüçüncü Madde: Bundan ma'adâ ba'zı sınıf şâkirdânına tedrîs olunan derslerin hâsıl eylediği lüzûma göre şâkirdânın kendi mu'allimlerinin nezâreti tahtında devre çıkmaları mecbûridir ki maksadı âsâr-ı atîka ile müzehâne ve kütübhâneleri ziyâretden ve tanzîm-i harita ve mesâha-i arâziye müte'allik ameliyât ve fenn-i tabakât'ül-arza dair tedkîkat icrâsından ve dest-gâh ve fabrikaları temâşâdan ve mevâd-ı sâ'ireden ibâret bulunacakdır.

Yirmidördüncü Madde: Mevsîm-i sayfede leylî şâkirdan deniz hamamlarına götürülüb usûl-i sibâhat ta'lîm itdirileceğinden mecmû'ı altıya münkasım nısf-ı fırkalara taksîmen haftada bir kere akşamın sa'at onbuçuğundan onikisine kadar hamamlara devâm olunacakdır.

Fasl-ı Hâmis

(Vezâif-i tabîb ve hastahâne beyânındadır)

Yirmibeşinci Madde: Hergün vakt-i zuhr da vukû'ı mukarrer bulunan teneffüs esnâsında mektebin tabibi hasta veyâhut münharif-ül-mizac olan şâkirdânı bil-mu'âyene hastahâneye gitmek veyâhud icâbına göre derslerine devâm etmemek üzre yedlerine birer kıt'a ihbarnâme verilecekdir.

Yirmialtıncı Madde: Bundan mâ'ada tabib-i merkûm ayda bir def'a umum şâkirdânın ahvâl-i sıhhıyyesinin tahkîk ve teftîşi zımnında her sınıf içün birer hafta tahsîs edecekdir.

Yirmiyedinci Madde: Leylî şâkirdândan hasta olanlar yalnız hastâhaneye kabûl edilerek bunların müdâvat ve muâlecâtı masârıfıyla hastahâne hademesi ve yevmî tabîb ücretleri mekteb idâresi cânibinden tesviye buyurulacakdır.

Yirmisekizinci Madde: Mübtelâ oldukları emrâz mülâbesesiyle senevî tedrîs olunacak derslere devâma adîm-ül-iktidâr olan şâkirdânı gerek hastalık ve gerek nekâhatleri esnâsında mektebe saklamağa idâre mecbûr olmayıb bu makûlelerin hâlî müsâ'id olunca tabibin re'yi ve mütâla'asıyla derhal hâneleri cânibine i'zâm buyrulacakdır.

Yirmidokuzuncu Madde: Ağırca hasta olmayan talebe tabîbin müsâ'adesiyle kitab ve ders cüzleri ve resimlerini hastahâneye götürerek i'tidâl üzre çalışabilecekler ve kütübhâneden kendilerine kitab dâhî tevzi' edilecekdir.

Fasl-ı Sâdis

(Dersler ile imtihânlar beyânındadır)

Otuzuncu Madde: Muâllimlerin okutduğu derslere devâm eden şâkirdân yedlerinde tedrîs olunan dersler her bir şû'besine dâir birer kıt'a defter bulunub mu'allimin mevâd-ı tedrîsiyyeye müte'allık peyder pey vuku' bulan ifâdât-ı şifâhiyyesi ol deftere hulâsaten derc olunacağı gibi mezkûr defterlerin ibrâz olunmasını her def'a mu'allim veyâ imtihân me'mûrları taleb eyledikce şâkirdân tarafından takdîm kılınacaktır.

Otuzbirinci Madde: Resim ve cimnastik mu'allimlerinden mâ'adâ her mu'allimin ma'iyyetinde birer mukâbele me'mûru bulunub bunlar îcâb-ı hâlde mu'allimlerin yerine kâim olmak ve şâkirdâna tekrîr bir ders etdirmek ve hâzırladıkları dersleri tashîh ve yevmî notaları tevzi' eylemek vezâifiyle mükellef olacaklardır.

Otuzikinci Madde: Her def'a hitâm-ı tedrîsde mu'allim veyâ mukâbele me'mûru tarafından ba'zı şâkirdâna vâki' olan es'ileye alınan ecvîbenin savâb ve mertebesine göre kendülerine bir mumera verilecekdir. işbu numeroların hâvî olacağı aded-i rakam sıfırdan i'tibaren çoğu yirmi olacağından imtihân me'mûrları yüksek rakamlı numeroların emr-i i'tâsında gâyet sâliyane davranacaklardır ve şâkirdân muttasıl devâm ve ikdâmda bulundurmak içün esnâ-yı imtihânda sorulacak şeyleri aslâ ve kat'a sıraya bakmaksızın suâl ederek numerolara derc olunacak rakamların sûret-i dâimede ve hiss olunur mertebede yekdigerlerine mütesâvi olmasına yalnız atf-ı nazar-ı intibâh ideceklerdir.

Otuzüçüncü Madde: 'Ulûm-ı hikmet-i tabî'iyye ve kimya ve maâdin derslerince icrâ olunacak 'ameliyâtın tedarükât-ı icâbiyyesine me'mûr olan kimesneler esnâ-yı dersde 'ulûm-ı mezkûre mu'allimlerine

mu'âvenet zımnında ameliyât-ı mezkûreyi kendüleri icrâ veyâhud ameliyât-ı mebhûsenin bizzât şâkirdân ma'rifetiyle hîn-i icrâsında icâbına göre bunlara ta'rîf ve yardım iderler bu sırada bir gûne kazâ vukû'una sebeb verilmemek içün şâkirdân kemâl-i dikkat ve i'tinâ ile me'mûrîn-i merkûmenin ta'lîmât ve ihtiyâtkârânesine tevfîk-i hareket itmege mecbûr bulunacaklardır.

Otuzdördüncü Madde: şâkirdânın edeb ve hareketi ve ta'allüm ve ikdâmât ve sıhhatleri ahvâline dâir vâlideyn ve velîlerine her ay bir kıt'a ihbârnâme gönderilecekdir.

Otuzbeşinci Madde: Altı mâhdan altı mâha mektebde tedrîs olunan kâffe-i ulûm ve fünûndan dolayı şubat'ın gâyesinde ve Ağustosun ibtidâsından onbeşine değin şâkirdânın umûmi imtihânları vuku' bulacakdır. işbu imtihâların herbirinde kazanılan rakamlar tedrîs zamânına 'âid yevmî notalar ile bi'-t-tatbîk ta'yîn eden hadd-ı mütevessitden kat'î bir numara hâsıl olur ki bundan her bir şâkirdin sınıf ve liyâkati tebeyyün iderek isimleri mektebin derûnî geçidleri divârlarına ta'lîk kılınacakdır. On rakamdan yukarı olan kat'î numeroların kâffesi makbûl addedilecekdir.

Otuzaltıncı Madde: Sene hitâmında geçürdikleri imtihânda kazandıkları numerolarının ber-minvâl-i muharrer hadd-ı mütevessiti gâyet dûn olduğuna nazaran sene-i âtiyenin derslerine devâmdan istifâdeleri gayr-i me'mûl olan şâkirdâna sene-i mâziyyenin derslerine be-tekrâr devâm itmeleri veyâhud adem-i kâbiliyetlerine mebnî mektebden çıkarılmaları tebliğ buyrulacakdır.

Fasl-ı Sâbi‘

(Mükâfât ve Mücâzât Beyânındadır)

Otuzyedinci Madde: şâkirdân kendi mükâfâtlarını ancak mükellef oldukları vazîfelerinin temâmı ifâsında ve âmirlerinin hüsn-i teveccühünü celbinde ve muhibb-i ulûm ve fünûn olmalarında aramağa mecbûr olub öyle bir takım imtiyâzât ve tefrikât-ı vâhiye iktisâbına tâlib olmıyacaklarından ehliyet ve liyâkatlerini tasdîke ihbârnâmeler vâfî ve kâfi add olunarak mekteb cânibinden mükâfat ve nişân tevzi‘ ve i‘tâ buyurulmıyacakdır.

Otuzsekizinci Madde: Taksîrâtları tebeyyün eden şâkirdânın hiçbir ferdi hakkında te’dibât-ı müelleme ve mücâzât-ı bedeniyye icrâ olunmayıb ancak evkât-ı mu‘tâde hâricinde fazla çalışdırılmak ve taşraya çıkarılmayıb mektebde alıkonulmağla cezâlandırılacakdır. şâkirdânın derûn-ı mektebde mahbusda tevkîfi mûceb-i âr ve menâfi-i ihlâk bir cezâ olduğuna mebnî kat‘iyyen red olunub ânın yerine mücâzâtın esbâb-ı mucibesi levâih-i mahsûsaya tahrîren müddet-i medîde ve kalîlede dershânelere ve mektebin büyük kapularına ta‘lîk kılınacakdır. Mücâzât-ı mebhûse dâima ağır töhmetler içün tertîb buyurulur.

Otuzdokuzuncu Madde: Dühân ve roman ta‘bîr olunur te’lîfât-ı mahrûka ve kağıd ve kumar oyunları ve şarâb ve müskirât-ı bil-külliyye mekteb derûnunda memnû‘dur.

Kırkıncı Madde: şâkirdân gerek müctemi‘an ve gerek münferiden taşraya çıkdıkları halde ittihâz-ı hüsn-i hareket ve refe‘tle lâbis oldukları elbise-i resmiyenin şerefini tevfîre sâ‘î olacakları gibi mecmâ‘-i halk olan mevâkı‘-i umûmiyeye devâmdan ve gice vakti gezmege

çıkmakdan ictinâb ederek her vechle mekâtib-i sâire-i şâhânenin inzibât ve intizâmına muvâfık tavır ve hareketde bulunacaklardır.

Fasl-ı Sâmin

(Melfûfât ve Nazariyât Beyânındadır)

Kırkbirinci Madde: Sanâyi‘-i Hâsene ve Fünûn-ı Aliyye Mekteb-i şâhânenin mülhakâtından olmak üzre mevcud bulunacak mevâd-ı eşyâsı ber vech-i âti beyân olunur.

Evvelâ Ulûm ve fünûn ile târih ve seyehât ve ilm-i ahlakdan mebâhis kitabları hâvi kütübhâne bulunacağından evkât-ı teneffüsiyye ve eyyâm-ı ta‘tîliyyede kütübhâne-i mezkûre devâm etmeğe kâffe-i şâkirdânın selâhiyeti olub okuyacakları kitabları hâfız'ül-kütüb yedinden ahz ve mütâlaa edildikden sonra avdetlerinde yine memûr-ı mûmâ-ileyhe teslîm edeceklerdir.

Sâniyen Bir bâb kimyâhane

Sâlisen Bir bâb ilm-i hikmet-ı tabî‘iyye kâbinetosu

Râbian Mecmû‘â-i ecsâm ve cevâhir-i ma‘deniyye

Hâmisen Tanzîm-i harita ve tesviye-i arâzîye müteallık âlât ve edevât

Sâdisen inşâata isti‘mâl olunan eşya-yı mecmû‘a numuneleri

Sâbi‘an Memâlik-i Osmâniye ve ecnebiyede husûle gelen envâ‘ kereste mecmu‘âsı

Sâminen Tel ve iplik ve harîr ve kumaş ve mevâd-ı sâire numûneleri

Tâsi‘an şâkirdânın mebâdî-i esâsiye-i cerr-i eskâl ile ameliyât-ı sanâ‘iyeye kesb-i vukûfu zımnında evvel bâ-evvel îcâb eden dest-gâhlar.

Âşiren Tedrîs olunan ulûm ve fünûn-ı kaffe-i şu'bâtının ameliyâtı cihetine dâir şâkirdân ma'rifetiyle i'mâl olunub üzerlerinde âmillerinin yaftası bulunacak âsâr-ı nefîseyi yalnız hâvi olmak üzre bir bâb müzehâne.

Hâdî âşiren işcâr ve nebâtâtın başlıca cinslerinden dolayı mühendislere ve kimyâcılara lâ-büdd olan ma'lûmâtın istihsâli zımnında bir aded botanik bahçesi.

Kırkikinci Madde: Mu'allimlerin ruhsatı olmayınca ve bunlar veyâhud mu'âvinleri hâzır bulunmadıkça şâkirdânın kendi başlarına mahal-i mezkûreye girib çıkmağa ve evkât-ı tedrîsiye hâricinde ameliyât icrâ etmeğe selâhiyetleri olmayacakdır.

BOA, Y.A. res. nr. 9/27, lef-3

[Maârif Meclisi tarafından yeniden tashih edilerek takdim edilen]

Sanâyî-i Âliye Mektebi'nin ders cetveli

İ'dâdiye sınıfı

Birinci Sene	İkinci Sene
— Lisân-ı Osmânî	— Lisân-ı Osmânî
— Lisân-ı Fransevî	— Lisân-ı Fransevî
— Mebâdî-i ilm-i hesâb	— Hesabın tekmili
— Memâlik-i Osmâniyye coğrâfyası	— Coğrafya-i umûmî
— Usûl-i ibtidâiye-i hendese-i sathiyyat	— Hendeseden mâ'ba'd olarak mesâhâ-i sutûh ve icrâm.
— Târîh-i Osmâni	— Mevâlid-i selâse
— Tersîm-i hutût	— Tarih-i umûmî
— Cimnastik	— Tersim-i hutût
	— Cimnastik

Dâr-ü'l-Fünûn Dersleri

Birinci sene	**İkinci sene**
— Lisân-ı Osmânî	— İlm-i hikmet-i tabî'iyyenin sanâyi'e tatbiki
— Lisân-ı Fransevî	— Mebâdî-i cebir ve müsellesat
— Mevâlid-i selâse	— Mebâdî-i ilm-i kimyânın sanâyi'e tatbiki
— Târîh-i umûmî	— Mebâdî-i cerr-i eskâl
— Usûl-i hıfz-ı sıhhat	— Fenn-i tanzîm-i haritâ-i sathiyye ve mesâha ve tesviye-i arâzi
— Çin mürekkebi ve zamklı elvânla tersîmat	— Mebâdî-i ta'rifat-ı hendese ile bunların traş-ı ahcâr ve kat'ı ahşâb ve tersîm-i zilâl-i menâzıra tatbiki
— Ticâret ve sanâyi'e mahsus defter tutmak usûlü	— Cimnastik ile ta'lîm-i askerî
— Cimnastik	

Her talebenin bu iki senenin derslerine devam eylemeleri labuddur.

Y.A. Res No: 9/27, lef-2

Nezâret-i Maârif

Mekâtib-i Âliyye idâresi

Ma'rûz-ı Çâker-i kemîneleridir ki

Sanâyî-i hasene ve fünûn-ı aliyyenin tahsîline mahsûs olmak ve himâye-i Hazret-i Pâdişâhîde bulunmak üzre te'sîs ve teşkîli mutasavver olan mektebin ser-mi'mâr devlet-i atûfetlü Serkiz Bey Hazretleri tarafından kaleme alınıb bâ tezkîre-i sâmiyye irsâl buyrulan nizâmât-ı dâhiliye lâyihası Meclîs-i Maârifde mütâla'a ve tedkîk olundu. işbu Dâr-ül-fünûn-ı Aliyye'nin idâdiye mektebine alınacak talebe ekseriya mekâtib-i rûştiyeden mahrec şâkirdandan olacağı cihetle mezkûr i'dâdiye programında ta'yîn kılınan dersler o misüllü şâkirdân içün ağırca göründüğünden işbu derslerden ba'zıları Dâr-ül-fünûn cetveline ilâve ve mezkûr Dâr-ül-fünûnun tahsîl müddeti dört seneye iblağ edilerek i'dâdiye ve Dâr-ül-fünûnun birinci ve ikinci seneleri içün ta'dîlen tanzîm olunan ders cetveli leffen takdîm kılınmış ve bu hâlde mârr-üz-zikr lâyihanın sekizinci maddesinde muharrer ikinci sene dersleri üçüncü seneye ve üçüncü senenin dersleri dördüncü seneye nakl olunacağı ve altıncı maddesinde şerh ile işâret olunduğu vechile ikinci seneye râci' ibârelerin tashîhi lâzım geleceği vareste-i arz ve beyân olunmuşdur. Mezkûr lâyihanın onyedinci maddesinde muharrer ücretlere gelince gerçi mekteb-i mezbûrun sûret-i muntazamada idâresi mikdâr-ı kâfi ücret ahzına muhtâc idüğü derkâr ise de vakt ü hâle nazaran senevî kırkbeş ve altmış lira ücret virecek şâkirdânın nâdir bulunacağı ve binâen-alâ-zâlik mekâtib-i sâireye verildiği misüllü buna dahî cânib-i mîrîden iâne edilmek icâb edeceği beridâr bulunduğundan i'dâdiye içün dahil şâkirdânın beherinden senevî otuz ve hâricî kısmından onbeş ve Dâr-ül-fünûn içün dâhilden kırk ve hâricî olandan yirmi Lira-yı Osmânî ücret alınması meclisce tezekkür ve tensîb edilmiş ve mezkûr lâyiha leffen i'âde

ve takdîm kılınmış olmağla ol babda emr ü fermân Hazret-i men leh-ül-emrindir.

Fi 26 Zilhicce sene 97 ve fi 17 Teşrîn-i sâni sene 96.

Bende

Kâmil

Sanâyi'i hasene ve fünûn-ı âliyyenin tahsiline mahsus olarak ve himâye-i seniyye-i Hazret-i Pâdişâhîde bulunmak üzre te'sîsi mutasavver olan mektebin ser-mi'mâr-ı Devlet Serkiz Bey tarafından kaleme alınan nizamnâme lâyıhası ile Maârif Nezâreti'nin işbu tezkiresi miyâne-i âcizânemizde mütâla'a kılındı. Âsâr-ı terekkiyâtdan olan böyle bir mektebin teşkili ve mezkûr tezkirede gösterildiği vechile ders cetvelince edilen ta'dîlâtın icrâsı münâsib olub fakat ücret-i seneviye içün cânib-i mîrîden i'âne edilmesi hakkında nezâret-i müşârün-ileyhânın işârı hâl-i hâzır-ı hazîne icâbınca kâbil-i tervîc olamıyacağına ve lâyıha-i mezkûrede murakkam ücretin mikdarı ise her vilâyetden iki şâkird celb edileceğine göre istikşâr kılınamıyacağına binâen ücret-i merkûmenin ibkâsı ve sâir teferruâtı nezâret-i müşârün-ileyhâca bi'l-mütâla'a kararlaşdırılmak üzre evvel emirde esas keyfiyyetin arz ve istîzânı bi'l-ittifâk tezekkür ve tensîb olunarak mezkûr lâyiha ve ders cetveli matbû'en arz ve takdim kılınmış olmağla ol bâbda ve kat'ibe-i ahvâlde emr-ü fermân hazret-i veliyyül emr efendimizindir.

Fi 2 Safer sene 1298 / fi 22 Kanûn-ı Evvel sene 1296

(Meclis-i Vükelâ azâlarının mühürleri)

Y.A. Res No: 9/27, lef-4

Atûfetlü Efendim Hazretleri

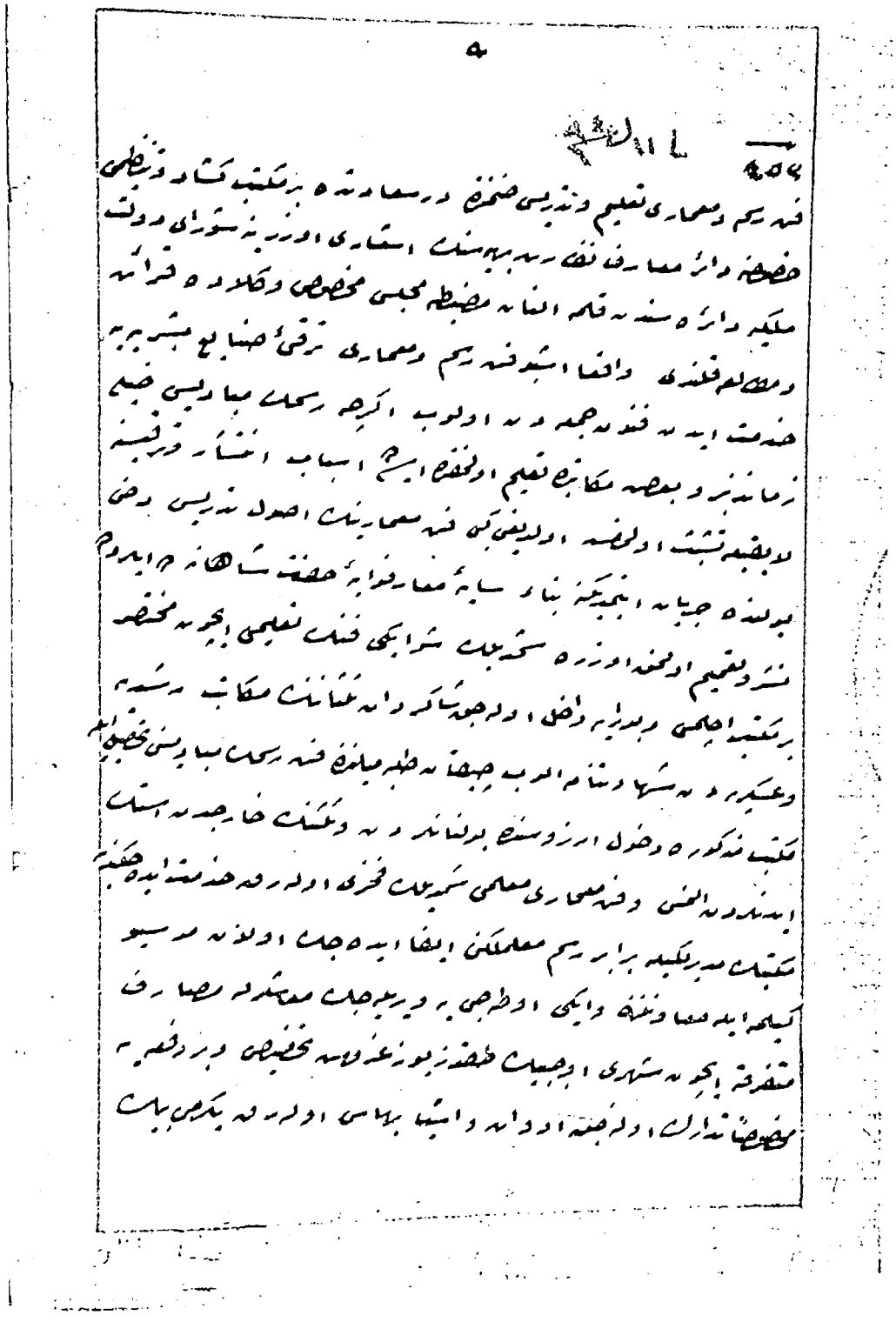
Sanayi-i Hasene ve Fünûn-ı Âlîye'nin tahsiline mahsus olmak ve himâye-i hazret-i Padîşâhîde bulunmak üzere te'sisi mutasavver olan mektebin ser-mimar-ı devlet atûfetlü Serkiz Bey Hazretleri tarafından kaleme alınan nizamnâme lâyihası ol bâbda Maârif Nezâreti'nin tezkiresi ve tadilen yapılmış olan ders cedveli ile beraber Meclis-i mahsus-ı Vükelâ'da kıra'et ve tasvib ve mezkür tezkire tezyîl tahtîm olunarak melfûf lâyiha ve cedvel ile maan ve leffen arz ve takdim kılınmış olmağla ol bâbda her ne vechle emr ü Fermân-ı hümayûn cenâb-ı şehinşâhî şerefsunûh ve sudûr buyurulur ise icrây-ı mentûk-ı celîline ibtidâr edileceği beyânıyla tezkire-i senâveri terkîm kılındı efendim.

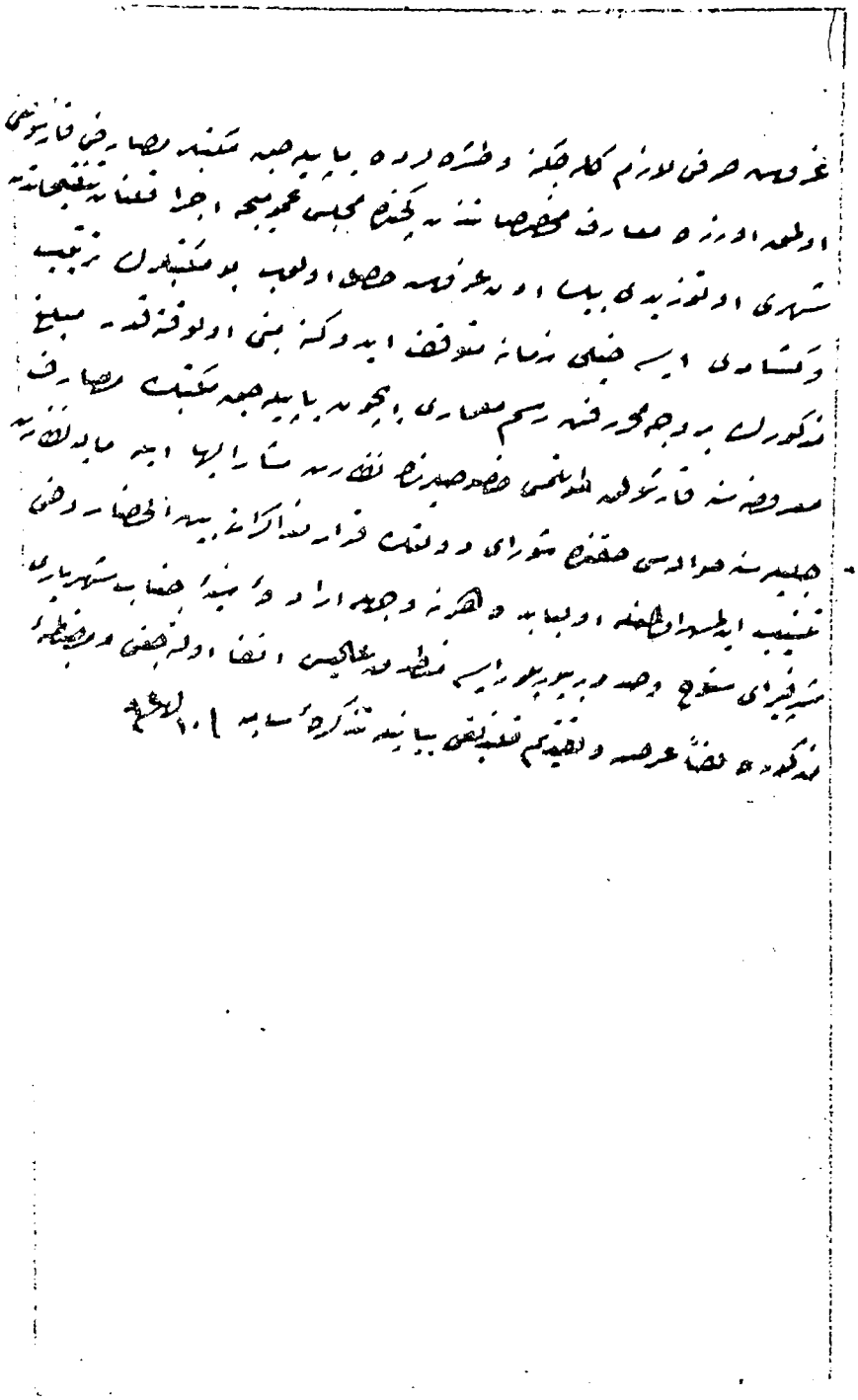
Sait

fi 2 Safer sene 98

fi 23 Kanun-ı evvel sene 96

Ek-II

18 Ekim 1877 tarihli Fenn-i Resim ve Mimarî Mektebi'nin tesisi hakkında

(BOA, Yıldız Defterleri,nr. 97, s.1a-1b, 10 Şevval 1297).

Ek-III

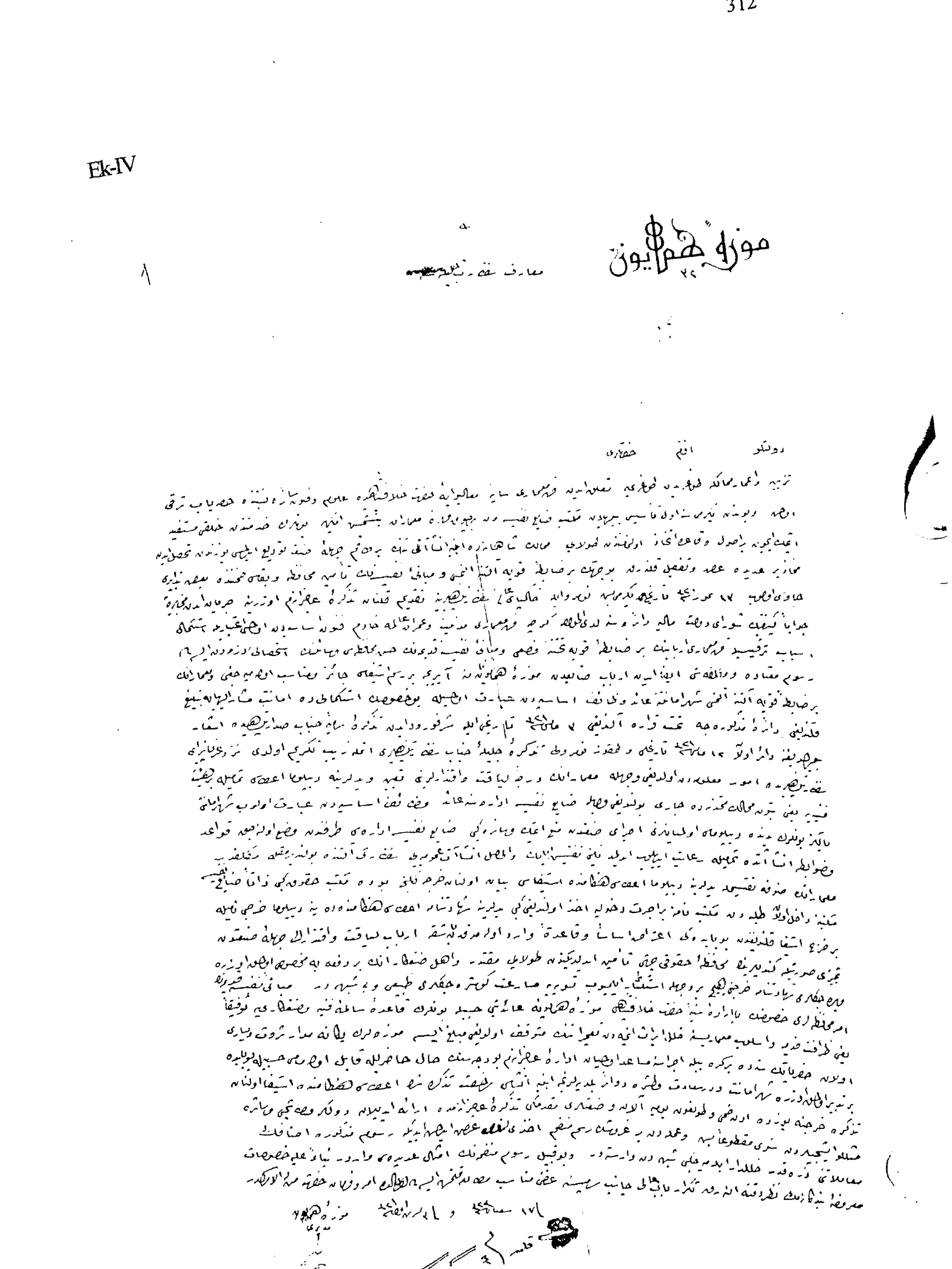
1882 tarihli, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kuruluş maksadını açıklayan belge (BOA, İ. Dah., nr. 67709).

Ek-IV

موزه همایون

معارف نظارت جلیله

دولتلو افندم حضرتلری

نظارت معارف عمومیه

مکتوبی قلمی

عدد

عمومی ۷۷۶۵۲

شعبه ۲۹۶

[illegible]

[illegible]

1905 yılında, Osmanlı Devleti dahilinde diplomasız olarak çalışan mimarların kontrolü ve alınması gereken bazı tedbirlere dair Müze Müdürü Hamdi Bey ile Maarif Nezareti'nin tezkireleri (BOA, ŞD, nr. 221/6).

BİBLİYOGRAFYA

I: ARŞİV KAYNAKLARI*

A- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

1. Yıldız Tasnifi

a)Yıldız Esas Evrakı (YEE)

b)Sadaret Resmî Mârûzat Evrakı (Y.A. Res)

c)Sadâret Husûsî Mârûzat Evrakı (Y.A.Hus)

d)Mütenevvi Mârûzat Evrakı (Y.Mtv)

e)Yıldız Defterler Bölümü, nr. 97.

2. İrâdeler

a) 1255-1309 Yılları İrâdeleri

-Dahiliye

-Hariciye

-Meclis-i Vâlâ

-Meclis-i Mahsus

-Şûrâ-yı Devlet

* Belge numaraları metindeki dipnotlarda verilmiştir.

b) 1310-1334 Yılları İrâdeleri

-Dahiliye

-Hariciye

-Husûsi

-Maarif

-Mabeyn-i Hümâyûn

-Meclis-i Mahsus

-Şehr Emaneti

-Şûrâ-yı Devlet

-Taltifat

c) Dosya Usûlü İrâdeler (DUİT), nr. 15-1/29-1, 15-1/35.

3. Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV).

4. Dahiliye Nezâreti Belgeleri.

-Dahiliye Nezâreti Kalem-i Mahsûs Müdüriyyeti (DH. KMS), nr. 49-2/7.

5. Ayniyat Defterleri, nr. 1242, 1243, 1422, 1423, 1424, 1428, 1598, 1599, 1683.

6. Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO)

a) Nezâret ve Devâir Gelen-Giden Defterleri (NDGGD)

-Maarif Gelen, nr. 390/9-1, 391/9-2, 392/9-3, 393/9-4, 394/9-5.

-Maarif Giden, nr. 395/9-6, 396/9-7, 397/9-8, 398/9-9, 399/9-10.

b) Bâb-ı Âli Evrak Odası Belgeleri

-1308-1334 Yılları Belgeleri

-1334 Yılı Sonrası Belgeleri

7. Şurâ-yı Devlet Defterleri, .52- 507/1035.

8. Şurâ-yı Devlet Mazbataları

9. Muallim Cevdet Tasnifi

-Maarif

B- Neşredilmiş Belgeler

Maarif Nezareti Belgeleri, nr. 13, 21, 30, 31, 40, 49, 52, 62, 76, 77, 83, 85, 88, 101, 119.

(nşr.Mustafa Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Bey*, İstanbul 1971).

II. SALNÂME VE DÜSTÛRLAR

-Maarif Salnâmeleri, 1316, 1317, 1319, 1321.

-Düstûr, 1. Tertip II.. Cilt, 1. Tertip 3. Cilt, 1. Tertip 5. Cilt, 2. Tertip 9. Cilt, 1. Tertip II. Cildin zeyli

III. GAZETE, MECMUA VE DERGİLER

Basiret

Hakayik'ül-Vekâyi

İkdam

İstikbal

La Turquie

L'illustration

Malûmat

Osmanlı

Resimli Uyanış

Ruznâme-i Ceride-i Havadis

Sabah

Servet-i Fünûn

Şark

Takvim-i Vekâyi

Tanin

Tasvir-i Efkâr

Terakki

Tercüman-ı Ahvâl

Tercüman-ı Hakikât

Vakit

Yeni Türk

IV. KAYNAK ESERLER VE İNCELEMELER

Abadan, Yavuz, "Tanzimat Fermanı'nın Tahlili", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s.31-58.

Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, İstanbul 1339.

Adıvar, A. Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1970[3].

Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir*,IV (yay. Cavid Baysun), Ankara 1986[2].

Ahmed Lütfi Efendi, Tanzimattan Sonra Türkiye'de Maarif Teşkilâtı", (1267-1287 arası), *TTEM*, XVI/17 (94), s.302-317.

Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, IX (yay. M.Münir Aktepe), İstanbul 1984.

Ahmed Rasim, *Tarih ve Muharrir*, İstanbul 1329.

Ahmed Refik (Altınay), *Âlimler ve Sanatkârlar* (haz. Vahit Çabuk), Ankara 1980.

Akkutay, Ülker, *Enderun Mektebi*,Ankara 1984.

Akpolat, M. S., *Fransız Kökenli Levanten Mimar Alexandre Vallaury* (Hacettepe Üniv. basılmamış doktora tezi) 1991.

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985'e)*, Ankara 1985.

———,"İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Talimatı", *OTAM*, sayı 5 (Ankara 1994), s. 1-47.

Antel, Sadrettin Celâl, "Tanzimat Maarifi", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 441-462.

Arseven, Celâl Esad, *Türk Sanatı Tarihi*, III, MEB yay. İstanbul (ts).

———, *Türk Sanatı*, İstanbul 1970.

———, *Sanat Ansiklopedisi*, I, MEB yay. İstanbul 1983.

———, *Sanat ve Siyaset Hatıralarım* (yayına hazırlayan: Ekrem Işın), İstanbul 1993.

Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984.

Ayas, Nevzat, *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi Kuruluşlar ve Tarihçeler*, Ankara 1948.

Babinger, Franz, "Fatih Sultan Mehmed ve Sanat" (çev.,M.Şevki Yazman), *Hayat ve Tarih Mecmuası*, Sayı, 11 (Aralık 1969), s.34-36.

Baltacı, Cahit, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976.

Baysun, M. Cavid, "Ayastefanos", mad. *İA*, II.

Bayur, Hilmi Kâmil, *Sadrazam Kâmil Paşa -Siyâsî Hayatı-* , Ankara 1954.

Berk, Nurullah, *Türkiye'de Resim*, İstanbul 1943.

Beydilli, Kemal, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)*, İstanbul 1995.

Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984,

Bilim, C. Yalçın, *Tanzimat Devri'nde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma (1839-1876)*, Eskişehir 1984.

Cezar, Mustafa, "Mimarlık ve Resim Öğretimine Gidiş", *VII. Türk Tarih Kongresi'ne Sunulan Bildiriler*, II ,Ankara 1972, s. 733-760.

———, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Bey*, İstanbul 1971.

———, "Güzel Sanatlar Akademisi'nden 100. yılda Mimar Sinan Üneversitesi'ne", *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100 yıl*, (İstanbul 1983), s. 5-84.

———,"Yüz yıllık Bir Sanat Eğitim Kurumu", *Sanat Çevresi*, Sayı 53,(Mart 1983),s.12-18.

———, *Müzeci ve Ressam Osman Hamdi Bey*, (Türk Kültürüne Hizmet Vakfi yay.), İstanbul 1987.

———, "Türkiye'de ilk resim Sergisi",*1. Osman Hamdi Bey Kongresi Bildirileri* (İstanbul 1992), s. 43-52.

———, "Ondokuzuncu Yüzyılda Önemli İşlere imzasını atmış bir mimarız", *XIX. yüzyıl İstanbul'un Sanat Ortamı*,(İstanbul 1996),s. 95-108.

Danişmend, İ. Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi kronolojisi*, IV. İstanbul 1972.

Dursun, A. Haluk, "Galatasaray'da Rum Çocukları ve II. Abdülhamid", *Galatasaray TARİH*, Sayı 2 (İstanbul,ts.), s. 9-11.

Dinç, Mehmed Emin, "Ahmet Cevdet Paşa'nın Türk Egitim Tarihindeki Yeri", *Türk Yurdu*, Sayı XII/61 (Ankara 1992), s.51-52.

Dölen, Emre, "Darülfünun", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, II (İstanbul 1985), s. 476-477.

———, "Mühendislik Eğitimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, II (İstanbul 1985), s. 511-516.

Engelhardt, Ed., *Türkiye ve Tanzimat* (çev. Ali Reşâd), İstanbul 1328.

Eren, A. Cevat, "Tanzimat" mad. *İA*, XI, s.709-765.

Ergin, Osman Nuri, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, I, İstanbul 1922.

———, *Türk Maarif Tarihi*, I-II, III-IV, İstanbul 1977.

Gencer, Ali İhsan, "İstanbul Tersanesinde Açılan İlk Tıb Mektebi", *TD*, Sayı XXXI (İstanbul 1978), s.301-316.

———, "İstanbul Tersanesinde Açılan İlk Tıb Mektebi", *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 1986, s. 54-70.

———, "Encümen-i Dâniş ve Mustafa Reşit Paşa", *Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri 13-14 Mayıs 1985* (Ankara 1987).

Gören, A. Kâmil, "Güzel Sanatlar EğitimindeKadınlara Açılan İlk Resmi Mektep: İnas Sanayi-i Nefise Mektebi", *Art Decor*, Sayı 43 (İstanbul-Ekim 1996), s. 124-130.

———, " Jean-Leon Gerome (1824-1904)", *Antik Dekor*, Sayı 34 (İstanbul 1996), s. 102-106.

———, "L'ecole Des Beaux-arts", Antik Dekor, Sayı 34 (İstanbul 1996), s. 92-95.

Güvemli, Zahir, *Başlangıçtan Bugüne Türk ve Dünya Sanat Tarihi*, İstanbul 1968.

Halil Edhem (Eldem), *Elvâh-ı Nakşiye Koleksiyonu*, İstanbul 1340.

———, "Müzeler", *Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar- Münakaşalar* (Ankara 1932), s. 531-566.

Hallil Edhem Hatıra Kitabı, II, TTK, Ankara 1948.

Hatemi, Hüseyin, " 19.Yüzyılda Medreseler", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, II (İstanbul 1985), s. 501-510.

Haydaroğlu, İlknur Polat, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar, Ankara 1990.

İbrahim Alâeddin, "Hamdi Bey", *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1933-35, s.667-670.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı", *150.Yılında Tanzimat*, Ankara 1992, s.335-395.

———, "Tanzimat Döneminde İstanbul'da Darülfünun Kurma Teşebbüsleri", *150. Yılında Tanzimat*, Ankara 1992, s. 397-439.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemâl, *Son Sadrazamlar*, II, İstanbul 1983.

İnalcık, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Ankara 1943.

———, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu", *Belleten*, XXVIII/112 (Ankara 1964), s. 604-616.

İnuğur, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul 1992.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, V, VI, VII, VIII, Ankara 1983.

Kocabaş, Rezan,"Müzecilik Hareketi ve İlk Müze Okulunun Açılışı", *BTTD*, Sayı 21, ts.,s.74-78.

Kocabaşoğlu, Uygur, "Amerikan Okulları", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, II (İstanbul 1985), s. 495-500.

Koçak, Cemil, "Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı okullar", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, II (İstanbul 1985), s.485-494.

Koçer, H.Ali, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul 1974.

Kodaman, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, İstanbul 1980.

———, "Tanzimat'tan II. Meşrutiyete Kadar Sanayi Mektepleri", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Ankara 1980, s. 287-295.

Kodaman,Bayram-Saydam,Abdullah,"Tanzimat Devri Eğitim Sistemi", *150. Yılında Tanzimat*, Ankara 1992, s. 475-496.

Koray,Enver, *Türkiye'nin Çağdaşlaşma Sürecinde Tanzimat*, İstanbul 1991.

Kurtcephe, İ - Balcıoğlu, M., *Kara Harp Okulu Tarihi*, Ankara 1992.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 1984.

Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikât* (Haz. İsmet Miroğlu), İstanbul 1983.

Mahmud Cevad İbnü'l Şeyh Nafi, *Maarif-i Umumiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrâatı*, İstanbul 1338

Mansel, Arif Müfid, "Halil Edhem ve İstanbul Müzeleri",*Halil Edhem Hatıra Kitabı*,II, Ankara 1948, s. 13-

———, "Osman Hamdi Bey", *Belleten*, XXIV/ 93-96 (Ankara 1960), s. 291-301.

Mehmed Ali Aynı, *Dar'ül fünûn Tarihi*, İstanbul 1927.

Mehmed Arif Bey, *93 Harbi ve Başımıza Gelenler* (Sadeleştiren: Nihad Yazar), İstanbul 1972.

Mehmed Esad, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, İstanbul 1310.

———, *Mir'at-ı Mühendishane-i Berri-i Hümâyûn*, İstanbul 1312.

Mehmed Süreyye, *Sicill-i Osmanî*, IV, İstanbul ts.

Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerveran*, (Türk Tarih Encümeni Külliyatı), İstanbul 1926.

Ogan, Aziz, " Müzelerin Banisi Osman Hamdi", *Yeni Türk Dergisi*, Sayı, 32, (Nisan 1935), s. 2045-250.

Osman Hamdi Bey-Osgan Effendi, *Le Tumulus de Nemroud-Dagh*, İstanbul 1883 (Tıpkı basım, İstanbul 1987).

Özcan, Abdülkadir, "Tanzimat Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi", *150. Yılında Tanzimat*, Ankara 1992, s. 441-474.

Özkaya, Yücel, "II. Abdülhamid'e Güzel Sanatlar Hakkında Sunulan Lâyiha, *OTAM*, sayı 4, Ankara 1993, s. 645-685.

Pamukciyan, Kevork, "Osmanlı Döneminde İstanbul Sergilerine Katılan Ermeni Ressamlar", *Tarih ve Toplum*, Sayı 80 (İstanbul,Ağustos 1990), s.34-41.

Pasinli, Alpay, "Osman Hamdi Bey'in Müzecilik Yönü ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri", *1. Osman Hamdi Bey Kongresi-Bildiriler* (2-5 Ekim 1990), İstanbul 1992, s. 147-152.

Pretextat - Lecomte, *Türkiye'de Sanatlar ve Zeneatlar, Ondokuzuncu y.y.sonu* (Haz: Ayda Düz), Tercüman 1001 Temel Eser,İstanbul ts.

Sait Paşa , *Hatırat*, I-II, İstanbul 1328.

Sait Paşa, *Anılar* (çev, Şemseddin Kutlu), İstanbul 1977.

Sakaoğlu ,Necdet, "Eğitim Tartışmaları", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, II (İstanbul 1985), s. 478-484.

———, "Sanayi-i Nefise, Müze-i Hümâyûn, Osman Hamdi Bey İçin Belgeler", *Tarih ve Toplum*, Sayı 97 (İstanbul, Ocak 1992), s. 12-17.

Sanat Çevresi, 53, İstanbul -Mart 1983.

Sanayi-i Nefise Mektebi Talimatnâme ve Ders Programları, İstanbul, Mahmudbey Matbaası 1327 (1911).

Saray, Mehmet, *İstanbul Üniversitesi Tarihi* (1453-1993), İstanbul 1996.

Sertoğlu, Mithat, "Tanzimat'a Doğru", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, İstanbul 1990, s. 1-10.

Şişman, Adnan, "Mekteb-i Osmânî (1857-1864)", *Osmanlı Araştırmaları*, V (İstanbul 1986), s. 83-160.

———, *Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nin Kuruluşu ve İlk Eğitim Yılları (1868-1871)*, İstanbul 1989.

Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları, İkinci Abdülhamid, İstanbul 1990.

Tansuğ, Sezer, *Çağdaş TürkSanatı*, İstanbul 1986.

Tekeli, İlhan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, II (İstanbul 1985), s. 456-475.

Tekeli, İ - İlkih, S, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sistemi'nin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara 1993.

Thalasso, Adolphe, *L'art Ottoman, Les Peintres de Turquie, Librairie Artistique internationale Paris* (ts.).

Toros, Taha, *İlk Kadın Ressamlarımız*, İstanbul 1988.

———, "Osman Hamdi Bey ve Çevresi", *Tarih ve Toplum*, Sayı 83 (İstanbul-Kasım 1990), s. 24-28,

———, "Palace Painter Fausto Zonaro", *Skylif*, yıl 12, Sayı 140 (Aralık 1994), s.56-59.

———, "Son Saray Ressamı Fausto Zonaro", *Yakın Tarihimiz*, fas,19 (Milliyet yay.), s.296-300.

Unat, Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, " İbrahim Edhem Paşa Âilesi ve Halil Edhem Eldem (1861-1938)", *Halil Edhem* Hâtıra *Kitabı*, II, TTK, Ankara 1948, s. 67-80.

Yaltkaya, M. Şerafettin, "Tanzimat'tan Evvel ve Sonra Medreseler", *Tanzimat* I (İstanbul 1940), s. 463-467.

Yaman, Zeynep Yasa, "Osmanlı Ressamlar Cemiyeti", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VI (İstanbul 1994), s. 176-177.

———, "Osman Hamdi Bey", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VI (İstanbul 1994), s.162.